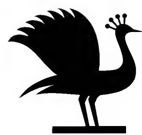
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14104

Vysotsk Memorial Book

ʾAyaratenu Ṿisotsḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	'Ayaratenu Visotsk : sefer zikaron / ['arakh ve-hevi le-vet ha-defus Aryeh Fyalkov].
IMPRINT	880-02 [Rehovot] : Irgun yots'e Visotsk be-Yiśra'el, [1963]
DESCRIPT	231 p. : ill., maps, ports ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Vysotsk.
	Vysotsk (Ukraine) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Vysotsk.
ADD'L NAME	Fyalkov, Aryeh.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

עיירתנו ויסוצק

לתשומת לב!

עם כל ההקפדה, נפלו בספר אי אלו טעויות קטנות וביניהם שני שיבושים מצערים ועם הנוגעים בדבר הסליחה.

1. בעמ׳ 189 מתחת לרשימה ״לזכר ענף אחד מגזע ה״ניסאלאך״ הושמטה החתימה והיא: מרדכי לופטת.

2. בעמ׳ 225 ברשימת ״יוצאי ויסוצק שנפטרו בארץ״ במקום — נחמן שיינדל צריך להיות: נפחן שיינדל.

ע י י ר ת נ ו

ו י ס ו צ ק

ס פ ר ז כ ר ו ן

ב ה ו צ א ת א ר ג ו ן י ו צ א י ו י ס ו צ ק ב י ש ר א ל

ערך והביא לבית הדפוס

א ר י ה פ י א ל ק ו ב

ה ו צ א ע״י א ר ג ו ן י ו צ א י ו י ס ו צ ק ב י ש ר א ל
(המען: י. גוטמן, רחובות, רח׳ גורדון 49)

ת ש כ ״ ד

„אות״, דפוס קואופ׳ בע״מ, חיפה

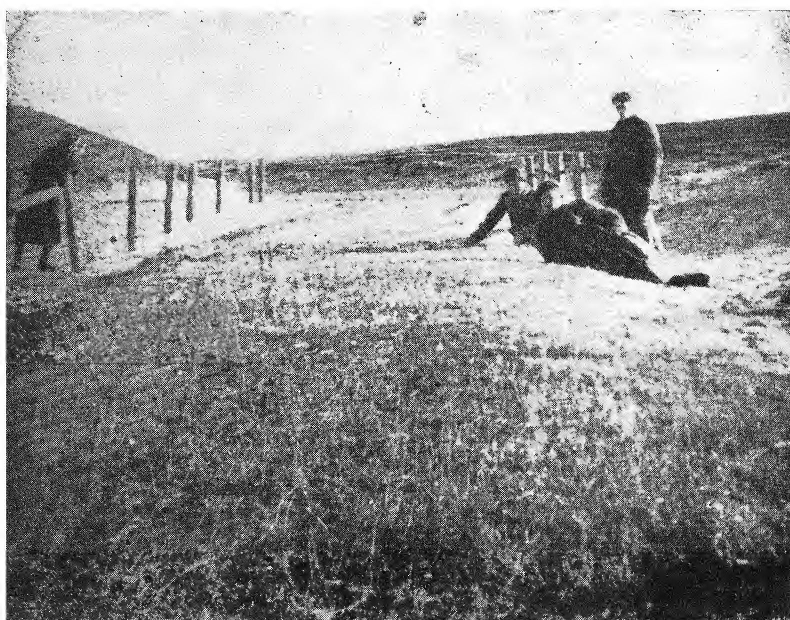
התוכן

איכה חרבה...

משפחותינו

על הנעדרים בארץ

נזכור

קבר האחים של יהודי ויסוצק והסביבה, בקצה רחוב פודויסוצ׳ה
ליד הקבר — משרידי יהודי ויסוצק, במדי הצבא האדום

בשער הספר

בהמיית נפש אך גם בסיפוק רב אנו מגישים לקורא את ספרנו, ספר הזכרון לעיירתנו ויסוצק.

קטנה וצנועה היתה עיירתנו. עובדה זו וכל שנתלווה לה: מיעוטם של יוצאי העיירה בארץ, חסרונם של בעלי כושר בטוי בכתב, המצוקה הכספית — כל אלה קבעו את היקפו של הספר, צביונו ודמותו.

החלק ההיסטורי מקומו בספר אַך מיצער. לא היו לנו מקורות או עדים שיסייעו בידינו לחשוף קורות ומעשים מנבכי העבר. רק מעט מזעיר העלינו על מוצאה ועברה של העיירה.

לעומת זאת רב באופן יחסי החומר בספר על חיי העיירה ומאבקה בתקופה החדשה, תקופת ארבעים שנה מראשית המאה ה־20 ועד השואה הגדולה; זו התקופה הסוערת והחיונית ביותר בחיי עיירתנו כבחייהן של שאר עיירות ווהלין ופולסיה — הרי הן השנים שבהן השתנו סדרי עולם וחברה בעמים ובישראל והן שהטביעו חותמן גם על חיי היהודים בעיירות ווהלין ופולסיה ועיירתנו בכלל זה. בתקופה זו, בראשיתה, ידעה עיירתנו את ההגירה הגדולה לארצות שמעבר לים; לאחר מכן — הסבל והתלאות של מלחמת העולם הראשונה ואימי הפרעות והרעב שלאחר מלחמה זו; בתקופה זו ידענו אף את ההתעוררות הגדולה שבאה בעקבות הצהרת בלפור והמהפכה הרוסית. סערת הימים ההם נתנה אותותיה בחיי הנוער: רובו ככולו הצטרף להסתדרויות ציוניות ובעיקר החלוציות (ה"חלוץ" וה"חלוץ הצעיר") — לשם חינוך, הכשרה ועליה לארץ ישראל. אכן, בתקופה זו, במשך 15 שנה — (1924—1939), עלו לארץ מעיירתנו כ־160 צעירים וצעירות, כ־20 אחוז מתושבי העיירה היהודיים, רובם הגדול — חניכי ה"חלוץ הצעיר" ו"החלוץ" וקיבוצי ההכשרה החלוציים.

היתה זו תקופה מכרעת בחיי העיירה ורישומה ניכר בספר שלפנינו. אין לוֹמר שעלה בידינו למצות הכל. יתכן שפרשיות מסוימות, מאורעות ומעשים לא באו על בטויים המלא, אם משום שלא נמצא להם גואל ואם משום קוצר היריעה. על־כל־פנים, רובם המכריע של הדברים שבכתב שהעלינו וריכזנו — לתקופה זו הם מתיחסים, ולא בכדי.

תקופה שניה שבאה לידי בטוי רב בספר — היא תקופת השואה. תקופה זו נמצאו לה גואלים והם השרידים האחרונים שנשארו בחיים מתוך ההרג הרב. נראה לנו שדברי הניצולים אשר בספר זה, יש בהם לא רק תאור הזוועות אשר עברו על תחומה של עיירתנו, אלא אף מוסיפים עדות רבת ערך לספרות החורבן והשואה בכללה.

חוליה נוספת בספר — הוא המדור לזכרם של משפחות וקרובים שניספו. במדור זה משתלבים גם דברי אזכרה וציון לאנשים שבחייהם ובמעשיהם עצבו בהרבה את פני העיירה והוי חייה. היקפו של מדור זה נקבע ע״י הכותבים עצמם, כלומר — על ידי אלה שנענו לפניותנו וכתבו על משפחותיהם וקרוביהם.

נציין בהערכה ובתודה את כל העושים להוצאת הספר לאור: התורמים הרבים מכספם והם רק מיוצאי ויסוצק, איש לפי יכולתו; הכותבים והמוסרים בעל פה מחויותיהם וזכרונותיהם; ממציאי התמונות ומאספי החומר והעוסקים בעריכת הספר, התקנתו והבאתו לבית הדפוס.

לא נודה ולא נפזר שבחים, עשינו מעשה שחובת כבוד הוא לנו לעשותו לזכר בני משפחותינו וקרובינו הקדושים והטהורים, לאות זכרון תמיד לעצמנו ולעדות אמת לבנינו אחרינו ולדורות הבאים. וישמש ספר זה על עיירתנו ויסוצק — מצבת זכרון נצח לאחת העיירות הנדחות בתפוצות הגולה, בה נולדנו, בה חונכנו וגדלנו וזכרה חתום בלבנו מאז יצאנו מתוכה ועלינו לארץ ישראל, לעבודה ולחיים חדשים.

ה מ ע ר כ ת

מפת
דרום פולסיה וצפון וולין

מסילת ברזל
דרך
נהר
יערות
בצות
ק.מ. 1:1,000,000

מפת ויסוצק

די בלוטעס
די טייך
תח. קמח ליכטנפלד
בית הקברות
בית ברוך וואקס
די באד
די במינה
די שקילה
בית מרדכי חובר
בית קיאלקיב
בית ברוויק
סניף החלוץ
בית איזנברג
לתחנה רכבת
בית ליב קירטץ
בית ניסל דער שדכן
בית דורצ'ין
בית קולודני
בית כנסת ברוכה
די פוסט
בית ניסל וקס
בית באליאר
בית יעקב לוקטה
בית פלדמן
בית כתה קרל
די נייע גאס
בית ניסל לוקטה
בית אשר חיט
בית שלמה לוין
בית רבינוביץ
בית אשר דער מלמד
בית כנסת הגדול
בית המדרש
בית כנסת חסידי סטולין
בית גלמן
בית החזן פיבוש
בית קריווירוצקי
כנסיה ניבריה
חצר הכריץ
בית הרב אבלסון
המשטרה
שרטט: אגוזי מאיר
/לפי הזיכרון/

לתולדות ויסוצק

ויסוצק בתמורות הזמן

מן הדין היה שנפתח את ספרנו על עיירתנו ויסוצק בסקירה היסטורית על העיירה, עברה ומוצאה; ראשית הישוב בה וכו׳ אכן, אין אנו מניחים שלא היתה לעיירתנו „היסטוריה" משלה. היתה והיתה. סימנים רבים מעידים על כך: הבתים הישנים המטים לנפול, ששרדו בה, המצבות העתיקות בבית הקברות, האגדות והסיפורים שבפי זקני העיירה וכו׳. מכל אלה אנו למדים שעיירה עתיקה, עם „היסטוריה" משלה, היתה עיירתנו — אלא שבבואנו להעלות „היסטוריה" זו על הכתב אין לנו במה להיאחז. אין בידנו חומר מספיק כדי „בנין" שלם. העיירה היתה קטנה למדי, מוסדות ציבור מפותחים לא היו בה, עתון מקומי כל שהוא לא הופיע בתוכה, סופרים ואנשי שם לא הקימה, לא כתבו עליה בעתונים ולא ספרו עליה ב„זכרונות". אף „פנקס" קהלה כזה שהיה נהוג בקהלות יהודיות שונות, לא היה בה כנראה, ואם גם סיפרו שאחד מיהודי העיירה היה רושם את מאורעות הזמן של יהודי העיירה — הרי יותר מאשר את הלידות ואת המיתות לא רשם. אך גם „פנקס" זה אבד עם אבדן העיירה היהודית כולה וזכר ממנו, וגם מי שיספר עליו, לא נשאר... היתה זו, איפוא, עיירה יהודית קטנה, אשר, בעשרות וכמאות עיירות יהודיות אחרות בווהלין ובפולסיה, חיתה את חייה האפורים, על שמחותיהם ויגונותיהם ועל אירועיהם השונים — ללא השאר זכר בכתב לכל אלה.

ואף על פי כן — משהו ישנו. מעט מן המעט. חפשנו ותקרנו וחטטנו פה ושם ומכל אלה מצטרף משהו. אמנם לא היו לנו לא זמן ולא אמצעים — להרבות בחיפושים ובחיטוט בספרים עתיקים, באנציקלופידיות ובלקסיקונים וכו׳, אך אף אם היינו מחפשים כהנה וכהנה — ספק אם היינו מוצאים יותר. רק שורות בודדות מצאנו ומהם אנו למדים, כי אכן „מושכת" העיירה את עברה מלפני כמה מאות שנים. ואי אלה ציונים באנו להציב כאן.

בספר „1000 שנות פינסק", שהופיע באידיש באמריקה לפני כמה שנים, נמצאת מפת האיזור במאה השבע־עשרה כשויסוצק משובצת בה בין שאר עיירות. במאמר על תולדות פינסק באותו ספר נזכרת ויסוצק כאחת מן העיירות המסונפות למחוז פינסק, וכך נאמר שם:

„גידולה של פינסק במאה השש־עשרה בא הודות למצבה הגיאוגרפי. ממושבה בריסקאית צנועה, גדלה פינסק בתקופה קצרה למטרופולין בעלת השפעה הרחק

מעבר לגבולות פולסיה. השפעת פינסק באה לה מתוך זה שיסדה מושבות (קולוניות) בפולסיה, אשר היו קשורות עם פינסק המטרופולין בשטח המשפטי והמיסוי. בשנת 1623, בישיבה הראשונה של הועד הליטאי, בזמן שליטא חולקה לשלשה מחוזות — השתיכו למחוז פינסק: לחוביץ, כומסק, בראהין, דוברוויטש, ויסוצק, טורוב, ניז. בעובדה הקיפה פינסק שטח יותר משקבע הועד..."

ובהמשך המאמר באותו ספר, מסופר על מרד ה„קולוניות" במטרופולין פינסק. היה זה בשנת 1764, בקירוב. ה„קולוניות" סרבו לשלם מיסים לפינסק ובין העיירות המתמרדות נמנית גם ויסוצק.

ובאותו מאמר, בטבלא על מספר היהודים באיזור במחצית המאה ה־18, נזכרת ויסוצק כישוב המונה 85 נפשות יהודיות.

מאז הקמת השלטון הרוסי־הצארי בחבלי פולסיה־ווהלין השתייכה ויסוצק מבחינה אדמיניסטרטיבית לווהלין והיתה קשורה למחוז רובנה. עם כינון השלטון הפולני באיזור (1920) סונפה ויסוצק למחוז סטולין בוויאוודסטבו של בריסק, חבל פולסיה.

עם מפלת פולין, בימיה הראשונים של מלחמת העולם השניה וחלוקתה בין ברית המועצות וגרמניה הנאצית סופחה ויסוצק, יחד עם האיזור כולו, לברית המועצות. ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה הרוסית־גרמנית (יוני 1941) השתלטו על ויסוצק, כמו על האיזור כולו, הכובשים הגרמנים נאצים, ששלטו בה עד שגורשו ממנה ומן האיזור ע"י הצבא האדום בתחילת שנת 1944. מאז כלולה ויסוצק, כפולסיה כולה, בברית דמועצות ברפובליקה של רוסיה הלבנה.

בחיפושינו אחר מקורות לתולדות העיירה מצאנו את הערך ויסוצק במילון הגיאוגרפי־פולני שהוצא בשנת 1895 בעריכתו של ברונו חליבובסקי. במאמר־ערך זה יש כבר משהו יותר יסודי ויותר מקיף על עברה ומוצאה של ויסוצק ואותו אנו מפרסמים בספרנו זה.

אפק. **א. פיאלקוב**

העיירה בראשיתה

ערך אנציקלופדי לפי „סלובניק גיאוגרפיצני קרוליבסטבא פולסקיגו אי אינניך קראיוב סלוביאנסקיך". 1895, ורשה.

ויסוצק (תקופה מסוימת קראו לה וישוגרוד), עיירה על הנהר הורין, מחוז רובנה $17\frac{1}{2}$ ורסט מדומברוביצה; 350 מז'יטומיר; 130 מרובנה; 3 ורסטות מתחנת הרכבת ויסוצק אשר על הקוו מסילת הברזל וילנה — רובנה.

יש בה 217 בית, 1702 תושבים פרבוסלביים, 13 קתולים, עד 100 אבנגלים מלבד יהודים שהנם רבים.

יש בה כנסייה פרבוסלאבית ע"ש אוספנה פרסב בוהורידיצי בנויה מעץ על צוקול ויסוד בנוי מ־1877, בית ספר עממי, בית כנסת יהודי ובית המועצה הכפרית („וולוסט" — גמינע). נערכים כאן 5 פעמים בשנה ימי שוק, בעיקר למען שיווק כלי עבודה לחקלאות ותוצרת חקלאית. המועצה הכפרית, „הגמינה", כוללת בתחומיה 16 ישובים כפריים שבהם 518 בתים, 5184 נפשות... שטח ה„מועצה" כולה מקיף 67087 דיסטינים. מצד אחד של ויסוצק זורם הנהר הורין עם הזרוע שלו בלמוטקה, ומצדה השני הנהר סרט. העיירה מהווה כעין אי אשר חובר אל היבשת על ידי גשרים וסוללות (אדמה) מלאכותיות. על תל רם, כנראה, מעשי ידי בני אדם, מתנשאת טירה (זמק). על שם תל זה נקראת העיירה.

האיזור השמאלי של ההורין, בו נמצאת ויסוצק עצמה, נקרא בשם עבר־הנהר (זז'יצ'ה) ואילו מצדו הימני של ההורין משתרעת אדמת פולסיה. ביערות העד של פולסיה נמצאים כפרים מעטים. הקרקע בחבל ארץ זה פוריה. הרכבה: חימר מעורב בחול והיא מניבה שיפון, שעורה, דוחן, כוסמת, פשתן ותפוחי אדמה. עפרת ברזל נמצאת בשפע במקומות שונים. את היערות חוצים יובלי מים וביצות טובעניות... בתוך השפלה מתנשאות גבעות שקוראים להם הרי חילין (גורי חילינסקי). הצמחייה עשירה ואופיינית. יש בה עצים שאין למצאם במקומות אחרים: אלנוס גלוטינוזה, קורקוס פדונקולטה (אלון). במקומות רבים מוצאים בתוך הנהר הורין ענבר בחתיכות קטנות. בעבר הרחוק כאשר חפשו כאן בני אדם מקום להתישבותם — הם מצאוהו ליד ובתוך היערות. ידוע שלמלך סטניסלב אוגוסט נמסר פטיש ומרצע עשויים אבן, שנתגלו בזמן חפירת באר באחוזת סטולין, בעומק של קרוב לעשרים אמות באדמה.

ליד הכפר רצ'יצה (ז'צ'יצה) השייך לאחוזה (קליוצ') ויסוצק, נמצאים שני אגמים המחוברים ביניהם על ידי תעלות, ובמצולות המים יש ונתקלים בעמודי עץ, שרידים, כנראה, של מבנים אגמיים. המדע טרם חקר אותם. לפי המסורת המקומית המקובלת כאן היה במקום האגמים ישוב בשם פוצ'יוב אשר בגלל עוונות תושביו

שקע במעמקי האדמה יחד עם כנסייתו, ותהום שנפערה נתמלאה מים. בכל שנה בבוא חג הפסחא, מספר העם, אפשר לשמוע צלילי פעמונים נוגים בוקעים ממעמקי האגמים.

בזמן העתיק היו חופי ההורין מיישבים על ידי שבטים סלאביים. ואילו הכפר וסביבת ויסוצק היו מיושבים ע״י אוכלוסיה מעורבת. הראניץ בקרבת דומברוביצה מעיד על גבול אשר היה קיים בין שני סוגי תושבים אלה.

ידוע מההיסטוריה שכבר במאה ה־11 החלו הנסיכים הוַרֶג׳ו — רוסים לפלס להם דרך בכוח בין השבטים המקומיים. על כך הננו מוצאים מובאות משנת 1116. בהורודנה (מרחק מילין אחדים מויסוצק) השתקע דור ממוצא וסיוולודוק — וולודימורוביץ ששלט מ־1116—1182. את ראשיתה של ויסוצק עצמה, קשה לקבוע. המקום השוכן כאי בין הנהרות משך אליו מתישבים, בהיותו מוגן ומבוצר ע״י הטבע. נסיכי דומברוביצה במאות ה־12—13 היו בעלי הסביבה הזו. לאחר פלישת הטטרים שוחררה ועברה לבעלותו של הכתר. במאה ה־15 עברה לידי הנסיכים הליטאיים אילגימונטוביץ — אולשנסקי ולפי הכרוניקה, אחד מבעלי המקום היה חותנו של ולדיסלב יגיללו.

תושבי הכפרים באיזור נלחמו כל הזמן עם יער־העד. ויסוצק גדלה לישוב נכר. הנסיך יירי נלחם הרבה נגד הטטרים בסביבה זו בעזרת אבירים רבים מן הבויארים. בזמן העדרו מן הבית בוצעה התנפלות של טטרים על הסביבה ועל דומברוביצה. אשתו, הנסיכה נמלטה לאי וע״י כך הצילה את חייה.

הסביבה כולה נמצאה תחת האיום הטטרי עוד במאה ה־17, ב־1654 התנפלו אלה על יישובי האיזור, שדדו, בזזו ולקחו שבויים אשר נמכרו כעבדים. ב־1664 קנה את המקום ההטמן פבל טטרה מושקובסקי, אשר נשא לאישה את בתו של בוגדן כמילניצקי, הלנה והוא אשר בנה מחדש את הטירה בויסוצק אלא שבגלל סכסוכי שלל וכספים נאלץ להמלט מפני הקוזקים הזפורוז׳צים, ואת ויסוצק מסר למסדר הישועים בעד תשלום שנתי של 8000 זהובים. לאחר מכן התחרט ומכר את האחוזה לידיים פרטיות. את מותו מצא בטורקיה, אשר אליה הגיע בכדי למסור את אוקראינה ואת עצמו לחסותו של השולטן. אחר מותו זכו הישועים בשנת 1742 בבעלות על המקום על סמך פסק דין שהושג לאחר משפטים בינם לבין הקונה מחד, ובין יורשיו של טטרה מאידך, שנמשכו 70 שנה.

ב־1773 חוסל מסדר הישועים ע״י האפיפיור קלמנטו ה־14 וב־1775 עברו השטחים לבעלות ממלכתית והוקדשו למטרות חינוך צבורי בהנהלת ועדת החינוך הממלכתית. ממנה עברו השטחים בחכירה, לפי החלטת הסים, לויגונובסקי, והוא מצדו מסרם בחכירה למטיאוס בוטרימוביץ הידוע בפעילותו בכריית התעלה המחברת את הנהרות פריפט עם הנימן, זו התעלה הידועה בשם תעלת אוגינסקי.

נשארה רשימה של הרכוש אשר נמסר (1774) לאחר חסול המסדר הישועי עם תאור מפורט של הטירה, של הכנסיות, וגם של העיירה עצמה שהיתה ע״י הטירה (כנהוג). לפי רשימה זו היו בעיירה 83 בתים, 83 בעלי בתים, 134 בנים ו־4 קרובים; 122 שורים, 42 סוסים, וכו׳, לפי הרשימה היו בעיירה רק 7 בעלי בתים (גוספודז׳) יהודים. בתקופת שלטון ליטא אליה השתייכה ויסוצק, היתה העיירה בתחומי הוויבודסטבו הבריסקו־ליטאית, פוביאט פינסק.

לאחר חלוקת פולין סופחה ויסוצק לגוברניה מינסק וב־1805 צורפה לגוברניה

הוהלינית פוביאט רובנה. מידי ויגונובסקי עברה הסביבה לידי בוריקו אשר שתף פעולה במפעלו התרבותי של טדאוש צ׳צקי. הוא הזמין מהגרים מדניה — מנוניטים, (כת מן האנבפטיסטים) אשר יסדו מושבה דנית בשם „זופיובקה" (זו מושבת הגרמנים ע"י ויסוצק) על שם בתו שנשאה ליוליקובסקי. בסוף עבר השטח ליוליקובסקים.

היהודים המקומיים עוסקים במסחר, בגרגרי היער, האוכמניות, הז׳ורכבינה וגם בסחר הפטריות הגדלות ביערות בכמויות גדולות. הם שולחים בכל שנה בידקים (כלי שיט להובלה בנהרות) אחדים מלאי סחורה זו לקיוב ולאודיסה.

הכפרים השייכים לויסוצק הם אוז׳ירי, אודריצק, מילאצ׳, ז׳אדין, ילנו עם ווילקו קלוסובסקה.

ב„יבראיסקאיה אנציקלופדיה" מופיע הערך ויסוצק פעמיים כדלקמן:

א) ויסוצק — עיירה ב־אויֶזר רובנה, גוברניה וולין, בשנת 1847 מנה הצבור דיהודי בויסוצק 320 נפש; ב־1897 היו בה 912 תושבים מהם 880 יהודים.

ב) ויסוצק — בתקופת השלטון הפולני עיירה בוויבודסטבו בריסק (ליטא), פוביאט פינסק. לאחר ייסוד הוועד הליטאי בשנת 1623 היוו היהודים של ויסוצק חלק של הקהל בפינסק. לפי הספירה ב־1766, 85 יהודים.

ויסוצק בשנת 1901

מערי המדינה

וויסוצק (פ׳ וואלין). כשתי מאות וחמישים משפחות מבנ"י מונה עדתנו, רובם אומנים וב"מ המתפרנסים בדוחק, מעוטם חנונים וסוחרים קטנים, אשר אין גורלם טוב מהראשונים. מצב עירנו החומרי בכלל רע מאד, ישנם בזה רבים המבקשים עבודה ואין.

מצב עדתנו המוסרי שפל הרבה ממצבנו הגשמי: מוסדי צדקה הקימים בזה, בנס הם עומדים. הנה המוסד הכנס"א (הכנסת אורחים) אשר רבות עמל הישיש הנכבד הר"ר חבר לשכללו ולפארו ולהעמידו על אשיות חזקות ועתה ירד המוסד פלאים מאפס אמצעים לצרכי כלכלתו, כי מעט הכסף הנקבץ על יד מדי שבוע בשבוע מן החברים איננו מספיק לצרכי הוצאותיו הרבות, ע"כ השתרגו חובותיו ויעלו למעלה ראש, וינערו המנהלים הקודמים את כפם מהטפל בו, ועד באו אחרים למלאות את מקומם, ולעניים אין מקום ללון בלתי אם בבתי התפילה.

גם החברה „כקו"ח" שהתקימה שנים אחדות מוט התמוטטה, ותחדל מפעולותיה, ותהי כלא היתה.

כן מורגש בעירנו חסרון מים, כי הנהר המספק לתושבי עירנו רחוק מפה וחזון בלתי נפרץ הוא כי יחסרו מים בעיר ולשון יושביה בצמא נשתה. והנה זה כירחים שלשה התעוררו נדיבי לב למנות את החסרון בחפירת בארות מים, וכבר החלו להוציא את פעולתם הרצויה ויחפרו ומצאו מים חיים הראויים למשתה ולבישול; אך בני קרח שבעדתנו עוררו מחאה ויפריעו בעד המלאכה שנפסקה באמצע ועירנו נשארה בלי מים כמאז, ולא עוד כי הבאר שלא נגמרה מלאכתה היא תקלה ברשות

הרבים. כבר נפל אל תוכה נער בן תשע שנים ויוציאוהו משמה כל עוד רוחו בקרבו.

כן מורגש בזה חסרון רופא. הרופא מעיר דומברוביצה הקרובה אלינו אמנם נאות לבקר את עירנו פעמים בשבוע בשכר ידוע לשנה, גם נמצא בע"ב אחרים אשר ערבו לו דמי משכורתו, אולם בהגיע התור לשקול על יד הרופא את פרשת הכסף אשר ערבו לו, והנה עוד הפעם מהומה ומבוכה... ובכן, איפוא, תשאר עירנו ללא רופא.

עוד הפעם נתכה חמת ה' על העיר ברזניצה הסמוכה לעירנו. באור ליום ט"ז תמוז בשעה הראשונה אחר חצות פרצה האש מאחת הרפתים ותאכל שמונים וששה בתי מושב גדולים וטובים. גם חנויות רבות. נורא מאד מצב העיר הזאת כי זו היא השרפה השלישית במשך שלש השנים האחרונות, ויושבי העיר נתדלדלו גם לפני השרפה האחרונה.

ב. אבלסון

(מתוך „הצפירה" מס' 174 א' דר"ח אלול תרס"א).

בית בויסוצק (ביתה של משפחת גוטמן)

העיירה - בחייה ובעמלה

(1910-1939)

עיירתנו

עיירתי מולדתי, ויסוצק, רחוקה היתה מתחנת הרכבת וכאילו מנותקת מהעולם כולו. משובצת היתה בתוך מרחבי שדות־בר ונהרות מים הזורמים בנחת בקיץ. עוברים על גדותיהם ומשתפכים בראשית האביב כשהם סוגרים על העיירה ומנתקים אותה מן החוץ — וקופאים בחורף.

אינני יודעת כלום על ראשיתה של העיירה, יסודה, תולדותיה, עברה הרחוק· תולדות יישובה מתחילים אצלי מסבא שלי, משה ז״ל. שמעתי על משפחת לופטין המסועפת ששמות בני משפחתם שונו מכיון שאחים רבים היו וצפויים היו לסכנת „החוטפים״.

אזכרה: עיירה קטנה ודלה שאף עשיר אין בה. כולם „בעלי־בתים״ עניים. והעניים אינם עניים במובן הרגיל של המילה. בתי עץ, גגות תבן. סמטאות מספר הקרואים רחובות, ורחוב אחד ראשי הקרוי שוק (דער מארק). בו ברחוב היו מרוכזות החנויות הזעירות שעל כולן התנוסס שלט באותו נוסח: סקליפ מישאני (חנות סחורות שונות ומעורבות״). מן „כל בו״ בזעיר אנפין. שם קנינו את מצרכינו, מצרכי אוכל כגון קמח, גריסים, דג מלוח, בקבוק נפט לעששית, (חשמל לא היה) בד לבגדים ועוד.

באותו רחוב התנוססה גם „המשאבה״ משאבת־מים, מקור מים חיים, שסביב לה צבאו אנשים ונשים וילדים וחכו לתורם למילוי דלייהם מים.

הקיפו את העירה רחובות „הגויים״. שלושה רחובות היו, ארוכים מאד וישרים ובהם בתי עץ קטנים ואפורים ללא נוי.

מאחורי הבתים הצטופפו מבני המשק: אורוות ורפתות, דירי חזירים ומתבנים, וכלבים היו שמה שהפחידו מאד את ילדי היהודים שהזדמנו לפעמים לשם.

העיירה טמנה בתוכה הוויה שלמה של חיים. היהודים התפרנסו ממסחר זעיר ומלאכה. בעלי־המלאכה היו בנאים, חיטים וסנדלרים. היו מתחילים עבודתם עם זריחת־החמה וגומרים אותם עם שקיעתה. ובחורף, כשהיום קצר, היו ממשיכים לעבוד לאור העששית עד שעה מאוחרת בלילה.

בעלי־המלאכה נעו ונדו בכפרי „הגויים״ שבסביבה למצוא את מחיתם. ביום ראשון היו נוטלים את השק עם כלי המלאכה, ו„טלית ותפילין״ והולכים ברגל לכפר וביום ששי חזרו ממנו — הביתה לשבת — כשצרור משכורתם הזעום נמסר לאשה.

בעלי המלאכה ברובם ידעו שני מקצועות, מקצוע בנין בו עבדו בימי הקיץ וסנדלרות או חיטות בחורף. יהודים בריאים וחסונים היו וישרים מאד מאד. רווי מסורת דורות שומרי מצוות, שבת וחג.

בימי שבת התנשאו מבתיהם ומשלושת בתי־הכנסת שבעיירה זמירות ותפילות. אכלו מאכלי שבת וחג ובשבת אחרי הצהרים נמה העיירה את שנתה, שינה שבשבת. טכסי חתונה היו מתקימים תמיד ביום ששי ואז מקדימים היו בהכנות המרובות לשבת בכדי להספיק להשתתף בטכס ה„חופה״. לראות את החופה שהתקימה על יד בית־הכנסת הגדול היו הולכים כל בני העיירה.

מהחופה היה מלוה את בעלי־הכלולות לביתם קהל רב כשה„כלזמרים״ מדומברוביצה, גבריאל ובניו מנגנים מנגינותיהם הערבות.

ולהבדיל טכסי מת, כל העיירה כמעט היתה משתתפת בהלוית המת.

שבתות שמחה ואורה היו תמיד ביקורי „הרבי״ בעיירה, הרבי מסטולין או מפינסק המכונה „דער קארלינר״. בליל שבת צבאו על חלונות הבית בו התאכסן הרבי, קהל רב מכל הגילים. חזו ברקודי החסידים הנלהבים ושמעו ניגוניהם — והתענגו אתם יחד.

ימי חול רבים וארוכים היו לעיירה, ימים שוממים ומשעממים, ימים שכאילו לעולם אינו מתרחש בהם כלום. הכרתי את דור הבוגרים הצעירים שבחייהם ובפעולתם הוו את ראשית המהפכה לערכים חדשים.

הם שיסדו בית־ספר עברי, ספריה גדולה בעברית ואידיש ורקמו חיים ציבוריים פעילים.

הם היו מאורגנים כבר בהסתדרויות פוליטיות ציוניות ולא ציוניות. היו מתוכחים על ציונות, סוציאליזם, בונדיזם וקומוניזם. פעלו למען קרן־קיימת וקרן היסוד. ושמות שונים נקראו: „פועלי־ציון״ „צעירי ציון״ ה„חלוץ הבוגר״.

לעיירה הנדחת הקופאת על שמריה חדרו רוחות רעננות ועוררו גם את הדור הצעיר הגדל. מקור יניקה למהפכה היו בית־הספר העברי והסתדרות ה„חלוץ הצעיר״. שם נפקחו לנו העינים לראות ולחוש את המציאות בה אנו חיים, שם התעורר בנו הרצון החזק לשנות את פני הדברים.

התעוררה בנו שנאה לחיי בטלה ואפס מעשה, שנאה לגלות. נטעו בנו רגשות ומאוויים לאומיים ואנושיים לחרות ולמרחקים. החלונו לדבר עברית, קראנו בצמאון ספרות עברית הבונה אדם. כבר בוויסוצק קראתי את ז׳ן כריסטוף את ספרי „התקופה״ ועוד.

למדנו שיש עולם גדול ורחב ידיים ובשלה בנו השאיפה ללמוד ולדעת. כה אהבנו ללמוד!

בודדים מאתנו פרצו ויצאו ללמוד לווילנה ולרובנה, לגמנסיות וסמנריונים עבריים. ואילו אחר־כך ברחנו, בניגוד לרצון ההורים, להכשרה ואחר כך לעליה ולהגשמה בארץ.

העיירה והורינו היקרים, גם רבים מהצעירים נשארו מאחורינו ואנו בארץ התחלנו בחיים חדשים, חיים של בנין ויצירה, ועליהם התגלגלה ובאה השואה הנוראה.

רמת הכובש **זהבה שטופר־זמיר**

יהודי ויסוצק

דורות רבים חיו להם יהודי ויסוצק וקיימו את יחודם על־פי מנהגי אבות־אבותיהם ברוח הדת כפוגת החסידות ומסורת הדור הישן. עד סוף המאה הקודמת לא ניכרה בעיירה שום התקדמות, בו בזמן ששכנותיה דומברוביצה מצד אחד וסטולין מצד שני התפתחו פחות או יותר. רחוקה היתה מלהתחרות בהן בשטח הכלכלי והתרבותי, שכן היא נשארה באורח חייה המיוחדים גם בראשית המאה הנוכחית וכל רוח חדשה לא נשבה בה. על חיי־מותרות לא היה מה לחשוב, כי רוב יהודיה היו אביונים ומסתפקים בקב־חרובים. מי שהרגיש בדבר ונעשה לו צר — חלם על יציאה מן העיירה. הכל היו נתונים לחיי יום־יום האפורים ומלאי דאגת הקיום.

לעתים כשנפל סכסוך בין חסידי סטולין לבין חסידי ברזנה ועמדו בפני התפלגות בבית־הכנסת או בעניני שחיטה וכד׳, — באה התערבותו של הרב המקומי, ר׳ יהודה אבלסון ז״ל שהיה מכובד על כל בני עדתו וידע לכלכל ענינים ובהשפעתו היה מיישב את הסכסוכים בשלום ובכבוד, ויהודי העיירה מתפייסים ושלום עליהם, בבתיהם, ברחובותיהם, בבית־הכנסת, ולהבדיל בבית־המרחץ.

עיירה יהודית טיפוסית היתה ויסוצק על 127 בניניה, בתי־המגורים של היהודים. לפי מפקד הרוסים משנת 1897 היו בה 800 נפש יהודים בצד 32 לא יהודים. גם לאחר 25 שנה לא גדל בה הישוב היהודי שמנה כ־106 משפחות בערך. אולם מספר הלא־יהודים עלה בה בדרבה. רק בתקופת הפולנים האחרונה גדל הישוב היהודי במקצת, אם כי היציאה ממנה היתה די ניכרת.

בשנות השמונים למאה הקודמת ישב על כסא הרבנות הרב ר׳ משה רבינוביץ, שקראו לו בשם ר׳ מושקה. הוא נפטר לפני 45 שנה בערך, בעשירי בטבת. היה אב מסור ליהודי העיירה אף דגויים העריצוהו והיו פונים אליו. ממלא־מקום לא השאיר, כי בנו ר׳ לייביש היה דשוחט בעיירה ובנו מרדכי היה סתם „יהודי טוב״, שביטל את הכל והסתפק במועט. ר׳ לייביש השוחט היה בן מתקדם שקשה היתה לו המסגרת של ויסוצק ונדד לברדיצ׳ב, שם למד, חקר וחיבר פירוש על התנ״ך.

זמן מועט אחרי הסתלקותו של הרב מושקה ז״ל, הזמין האדמו״ר מסטולין, ה„ינוקה״ ר׳ ישראל פרלוב, את ר׳ יהודה אבלסון שהיה רב פטריקוב, ואם־כי לא היה חסיד אדוק של השושלת הסטולינאית, שלח אותו לכהן כרב בויסוצק. ר׳ יהודה היה גדול בתורה ואדם נוח לבריות והתחבב מהר על כל בני העיירה. אנשי „עמך״ התקשרו אליו ולמדו אצלו בין מנחה למעריב פרק משניות ובשבתות אחר־הצהריים שמעו מפיו פרשת השבוע, דבר שלא היה נהוג במחנה החסידים הותיקים, ואכן, בזמן הראשון לא השתתפו בשיעוריו ודרשותיו.

בממלא־מקומו של הרב יהודה אבלסון נשאר אחד מארבעת בניו ר׳ יהושע, שנספה עם כל יהודי ויסוצק בחורבן האחרון.

רוב בני העיירה השתיכו לשלוש משפחות: א. ה„יעקב לייבלעך" — בעלי בתים חשובים, לומדי תורה ובעלי יחוס, שחשבו להם לחרפה להתחתן עם בעלי־מלאכה. מוצאם מהרב „אשר יעקב לייבס" (יהודי למדן גדול בתורה ובפוסקים). בזמן היעדרו של הרב היו פונים אליו בשאלות בשר וחלב ועוד כאלה. נכדו — השוחט ר' חיים — היה איש ישר־הליכות וקנאי לדת. ב. ה„ניסאלעך" — שנחשבו למשפחה מדרגה שניה במעלה וגם בעלי־מלאכה היו נמנים עליהם. הם נקראו על שם הר' „ניסן לאה'ס", יהודי גבה־קומה ובעל מזג טוב, שביתו פתוח לרווחה לכל דורש. אף כי בביתו היתה אכסניה, המלון היחידי בויסוצק, בכל־זאת לא דרש אף פעם כסף מאורח, אלא מי שרצה ויכול — היה משלם. רוב אורחיו היו יוצאים ללא תשלום. כל משולח וסתם יהודי מיוחס, מסוג החיים על חשבון הכלל, מצא אצלו מקום־מנוחה ואוכל בכבוד בלי תשלום. גם בענינים ציבוריים לא היה רץ אחרי כיבודים, ובכל מקרה היה נענה לעזור לזולת ולגמול חסד ליהודי, וכן נהג בסידור ענינים ציבוריים בחום לב כיהודי צדיק.

משפחת ה„ניסאלעך" היו בעלי־הבתים ובעלי־המשקל בכל הענינים שבעיר והיו ביניהם הרבה טיפוסים מענינים: ר' ניסל מאיר'ס ואשתו פייגה־מירל, סנדלר לפי מקצועו, ברוחו ובנפשו צדיק גמור. זוג שלא ידעו פירוש המלה „אנוכי". תמיד היו מלאי דאגות ועמוסי עבודה לכלכל ולסדר את עניי העיר והעניים האורחים, את חולי העיר וגם את זקוקי העזרה שבעיר. תמיד היה רץ. וכששאלו אותו: ר' ניסן, וואס לויפט איהר? היתה התשובה: עס פעלט ניט קיין צרות אין שטעטיל. — ר' ניסן וואס מאכט איר? — שווער צו העלפן די נויטיקע. — אבער איר אליין וואס מאכט? — אדאנק דעם רבונו־של־עולם, מיר פעלט גארנישט. אם כי היה עני ואביון, היה מסוג האנשים השמחים בחלקם. היה פותח בחצות את דלתות בית־הכנסת בשביל ה„בעלי־חצות". בליל־שבת היה מעורר את קהל ישראל שעתיים לפני עלות השחר בהשמיעו ברחובות בניגון המסורתי: „ישראל עם קדושים, שטייט אויף, שטייט אויף לעבודת הבורא, כי לכך נוצרת..."

במוצש"ק דאג תמיד לסידור „מלוה מלכה" בבית־המדרש לציבור, בשירת זמירות בדבקות עילאית. המשפחה השלישית — של ר' יצחק בערצ'יקס — היתה יותר מסונפת וכמעט כל בניה היו בעלי־מלאכה, בעיקר בנאים, שרוב מחיתם היה זה שבכל קיץ היו נשרפים כמה כפרים שבתיהם היו עץ וקש ובכל יום־ראשון בבוקר היו יוצאים ארוזי טלית ותפילין וכלי־מלאכה לכפרים וחוזרים בערב־שבת עם תנובת הכפר וגם עם כמה רובלים בכיס, שכר עמלם, הביתה. יהודים פשוטים וישרים אלה הסתפקו במועט, הרבו באמירת תהלים, ובילו את שבת־הקודש לא רק במנוחה ובתפילה, אלא גם בתלמוד־תורה, בזמירות וכד'. היו ביניהם כמה שידעו ללמוד מדרש וראויים להיזכר, כמו: אליהו משה, ר' שלמה יעקב הזגג והקברן ובנו משה, הר' דוד קפטן, הר' אהרן יונה'ס ועוד כאלה. נזכרתי באסיפה המונית שהיתה לרגל הצהרת בלפור ליד בית־הכנסת, שם נאמתי לפני הקהל על ערך ההצהרה. אחרי הנאום ניגש אלי הר' אהרן יונה'ס החייט ותוך כדי דמעות שאל אותי: „הגד לי, חיים, התאמין באמת שעוד נזכה לראות את ארץ־ישראל בעינינו?" יאיך אפשר לא להזכיר את ר' אברהם יצחק גדליה'ס הלמדן המופלג בתורה ובמעשים טובים שעבר לדויד־דורודוק? או את ר' אשר חייט שהיה ראש וראשון לכל עניני הצבור? הוא היה האדרעסן־שרייבער, וכתב גם

בקשות למוסדות ברוסית ופולנית, וכל „פרושניה" ל„גמינע" ולסטרוסטה היה ממלא תמיד בלי כל תשלום. ועוד רבים כאלה, תמימים וצדיקים בדורם, שיראת־כבוד מתעוררת לזכרם הקדוש. ואחרון — הר׳ פייביש הנפח שמעולם לא ביטא דבר ריק והיה תמים וקדוש כל ימיו בהליכותיו עם אלוהים ואדם. צדיק היה האיש ברחפו תמיד במחשבות עליונות נעלות. וכשבאו ימי אלול, היה מורגש בעיר שימים נוראים, ימי דין־וחשבון מתקרבים, וכל מעשי הפרט קשורים בכלל. אז הרגיש כל אחד באמת כי בני־ישראל ערבים זה לזה. ברוח זו של מסורת ודת, מסירות ואחוה גדל דור צעיר הקשור בכל נימי נפשו לעם ישראל וליעודו.

והנה באה מהפכת 1917 ואתה חלו שינויים במהלך החיים הפטריארכליים של יהודי ויסוצק. רוחות חדשות החלו מנשבות ובלבות הנוער נדלק אור בית־הספר העברי, שהוקם בקושי וסייע הרבה לחינוך הילדים ברוח לאומית. על במתי החיים של העיירה נראה מחנה נוער, נושא אידיאלים ושאיפות. בעיקר התפתחה הפעולה הציונית במקום בימי שלטון הפולנים (1920—1939). העיירה שגשגה בכל המובנים אם־כי יד השלטון לחצה על היהודים. מהנוער יצאו רבים להכשרה חלוצית, ואין פלא שויסוצק העיירה הקטנה, נתנה למעלה מ־150 חלוצים.

חיים אייזנברג ז"ל

סטיסיה עם בנה חיים אייזנברג

ימי התעוררות ראשונים

היינו ארבעה חברים בגיל 14—16, וקינן בנו הרעיון: תרבות וחנוך הם בסיס להתקדמות. רעיון זה הוא אשר מונח ביסוד ההצעה ליסד ספריה בעיירתנו. ידידי, זיידיל לופטין, אתו ביחד למדתי כ־8 שנים, הסכים להצעתי. הוא, ששכל את אביו (נהרג ע״י ברק) היה נמוך קומה פקח מאד וסמפטי, והיה ביכלתו לעזור בבצוע המשימה הזאת. דוד שטופר, שמשפחתו היתה בידידות עם משפחתנו, היה בעל מזג טוב ופעיל. יצחק יחניוק, יתום ללא הורים, עלוי מלידה, בהיותו מחוסר אמצעים לפתח את כשרונותיו, שאף להשיג בערבים ובשבתות את אשר החסיר בלימודים. כך נדד מקבוצה לקבוצה וחפש חברה. בסופו של דבר מוכרח היה ללמוד את מקצוע הסנדלרות. בהיותו בחור מוכשר יכול היה לתרום הרבה למען עניננו.

א. ספריה ראשונה

בישיבה של ארבעת החברים, החלטנו לשלוח אחד מאתנו לדומברוביץ, לפגישה עם אברהם בינדר, מזכיר הספריה העברית במקום, ועם אברהם שורץ מזכיר הספריה היהודית בונדאית. ואני הוא שנבחרתי להיות „השליח״ לדומברוביצה מכיון שהייתי הבטלן שבחבורה. אחרי יומים חזרתי מדומברוביצה ובידי 25 ספרים עבריים ובתוכם גם הרומן „אהבת־ציון״ של א. מאפו. וספרים משל פרישמן, ולילינבלום. אצל שורץ הזמנתי 60 ספרים שהובאו מוילנה. היו אלה ספריהם של פרץ, מנדלי, פרוג, שלום־עליכם, ויסנברג וכו׳ הייתי צריך להשיג סכום של 25 רובל לכסוי מחיר הספרים ו־20 רובלים עבור כריכה. כל אחד מאתנו התחיב להכניס סכום של 3 רובלים ואת יתרת הסכום היה עלינו לגיס על ידי דמי חברות כבוד. כך מצאנו את הדרך לחיים אייזנברג. בן יחיד היה בין אחיות, שנתקבל כחבר כבוד לאחר ששלם רובל אחד. האחרים היו לחברי כבוד בלי זכות הצבעה: הרוקח ברל רזניק, יעקב פישמן, אהרון ויעקב אולבסקי, איציק לופטה, ואיציק רבינוביץ. את יתרת הסכום אספנו באמצעות הגרלות, וכך לאחר חודש עבודה השגנו 85 (שמונים וחמישה) ספרים. אבל מה הלאה? צריכים היינו לחפש חדר, בו נעים יהיה לבחורים ולבחורות לבוא. לכריכת הספרים מצאתי את נחמן יצחק, בנה של אשתו השניה של הלל. מצאנו חדר אצל צירל, אמו של זיידיל לופטין, למרות ששתי בנותיה עם בעליהן וילדיהם היו בביתה. אף אחד ממשפחתו לא התנגד לכך ואמו היתה מאושרת לראות את בנה, שהיה בילדותו פראי, עוסק בעבודה קונסטרוקטיבית, אני סבלתי מאי נעימות בהיותי נכדו של הרב ובנו של יעקב רבינוביץ החסיד והאדוק. האשימוני בהחדרת הטומאה לעיירה. כך קראו החסידים לספרים.

היתה זאת הספריה הראשונה בעיירה, הצלחנו לבסס את ספריתנו למרות הסכסוכים עם הזקנים. הקוראות הראשונות היו: פסיל זכריעס ולאה אליעזר זכריהס שהיו שיכות לחוג הנוער הסוציאליסטי; היו מעט מורים לעברית, השתדלנו לקרוא לבד ולהבין. לא פעם נקראנו לרב העיירה אבלסון, שנזף בנו בגלל הספריה, למרות שבנו שלו עצמו ואחי יצחק היו קוראים קבועים של „הצפירה״ מורשה ו„הזמן״ מוילנה.

במרץ 1911, אמר לי יעקב פישמן שהביא שקלים מרובנה והציע לנו, בתור חוג תרבותי, למכור שקלים בשביל הקונגרס הבא. הבאנו את ההצעה להחלטת הועד

והיא נתקבלה. היה זה מספר גדול של שקלים ביחס לעיירתנו שהציונות לא השתרשה בה עדין.

גאים על עבודתנו במכירת השקלים התחלנו לעבוד במרץ למען הספריה. חוגי הקוראים והנוטים לציונות התחילו לגדול. פעמים בשבוע למדנו עברית אצל דוד לייב פסחס בן הסנדלר. קבלנו ספרות ציונית חדשה ומכתבים ממ. אוסישקין מאודיסה. חיים אייזנברג ויעקב פישמן תמכו בנו מבחינה מוסרית וסוציאלית. מקום המפגש אצל חברי זיידיל לופטין היה נעים מאד ורבים בקרו. אברהם חיז׳י הצטרף אלינו וכן איציו לופטה. החוג שלנו גדל, קבלנו ספרים חדשים ולחסידים היה על מה לדבר.

כשחזרתי מיקטרינוסלב במאי 1917 הייתי נלהב מהסוציאליזם ומן המהפכה של קרנסקי ומתנועת ההתעוררות של הפועלים. נסחפנו עם הזרם הגדול; וכך באתי לויסוצק ציוני „וחצי אדום״ ובאמת לא ידעתי בנפשי את הגבול בין הציונות ובין הסוציאליזם.

ב. ארגונים ציוניים

אברהם בינדר בקר אצלינו ביוני 1917, ואז יסדנו את ההסתדרות הציונית בעיירה. ליב זלמנס לופטין היה יושב ראש, אני מזכיר. בתיה שמואלס שטופר — גזברית, שרה לאה שער, דוד שטופר, זיידיל לופטין, בריל ריז׳י וגיטל ליכטנפלד היו חברי הועד. בחרנו ביחיאל בורוביק כמנהל הספריה, שהיתה חלק מהתנועה הציונית. שכרנו דירה בת שני חדרים והמשכנו את עבודתנו הפוריה במרץ רב. כנציגות של הקק״ל נבחרו: מלכה אייזנברג, עטיל וקס, רבקה בורוביק וסוניה לופטין. הן הצטינו בהתרמת כסף. בכל מוצאי שבת ערכנו את הישיבות בראשותו של ליב לופטין. הויכוחים שלנו ערכו 4—5 שעות. כתוצאה מהחכוכים וחלוקי הדעות בין שרה ולאה שער החברים הסוציאליסטיים שבועד שלנו נתפלג הארגון. קם ארגון „צעירי ציון״, סניף הפרקציה העממית של „צעירי ציון״ הארצית. רוב חברי הארגון הציוני הקודם נרכש ועבר ל„צעירי ציון״. ישעיהו, יוסיל פיבוזז וטרנופולסקי בשובם מקיוב העשירו את ארגוננו. טרנופולסקי, סטודנט פעיל ובעל מרץ נבחר ליושב ראש הסניף. באותו זמן התקיים הארגון הציוני הכללי שפעיליו היו לייביל לופטין ודוד שטופר. הוקם ועד כללי לעבודה כללית בעיירה למען קק״ל וקרן היסוד. גם ניסן בורוביק נבחר לועד. אולם עבודתנו הופרעה לעיתים על ידי הפרעות בסביבה ועל ידי חלופי השלטון.

בהיותנו שקועים בעבודתנו בספריה נתכו גם עלינו הרדיפות והפרעות של כנופיות פטליורה. במיוחד נרדף חברנו ומורנו טרנופולסקי. הרב מויסוצק נקרא לקומנדנט ונדרש להסגיר את טרנופולסקי במשך 24 שעות. אמי, שהחביאה אותו בעלית הגג, פחדה מאד וחיקה שטופר ידידתו, שעזרה לו בכל, הזעיקה חברים אחדים להתיעץ מה לעשות כדי להציל אותו ואותנו. למחרת שלחנו שליח לברודיץ, הנמצאת 4 ק״מ מויסוצק מקום בו חנה הצבא האדום, להזעיק עזרה. פרץ דו קרב בין 4 חילי הצבא האדום ומפקדם שהגיעו לעיירה לבין שני שוטרי פטליורה שנפצעו. למחרת נכנס הצבא האדום לויסוצק וטרנופולסקי נתמנה למפקד הבריגדה ה־21 ונשלח לחזית, שם נפצע. יותר לא שמענו אודותיו.

ממרכז „צעירי ציון״ בקרו את עיירתנו ד״ר פקר ומלכין.

פעולתנו הופנתה לשטח נוסף: שטח החינוך העברי שהתבטא במאבק נגד ה„חדר" וביסוד בי"ס עברי מיסודה של „תרבות". מורי בי"ס הראשונים היו: שוחט, קנט, וגקלמן (יפה ענבי כיום). הודות לבית ספר זה גדל והתחנך דור צעיר שברובו עלה לארץ לחיי עבודה והגשמה.

הועד הציוני הכללי התפרק. דרכי שתי המפלגות „צעירי ציון" ו„ציונים כללים" נפרדו. קם נוער חדש תוסס ופעיל. ואנחנו המבוגרים יותר, עמדנו לרשותם בעצה ובעזרה. המשכנו בפעילות ציונית לקק"ל, מכירת שקלים וכו׳. מכרנו שקלים אפילו לאנשים שהיו רחוקים מן הרעיון הציוני כמו אשר לפינסקי, הרב, ניסן לופטין וכו׳ בסך הכל מכרנו 200 שקלים. כאשר העברתי במאי את הכסף ליהושע חפץ, יושב ראש „צעירי ציון" בורשה היתה תשובתו „אני גאה בכם, ויסוצקאים".

ואכן, רשאים בני ויסוצק להיות גאים; רבים מהם עלו לארץ והיו בין הבונים והמגשימים. ברוכים תהיו בנים ובנות! תחזקנה ידיכם בעבודת העם במדינת ישראל!

לונדון, אוגוסט 1960. **שלמה רבינוביץ**

הועד הציוני בויסוצק, 1918

מימין לשמאל: דוד שטופר, אברהם־ניסן חיזי, זיידל לופטה, שרה לאה שר, המורה טרנופולסקי, בן־ציון ריזי, גיטל ליכטנפלד, לייבל לופטה

בימי פרעות

היה זה ביום כיפור בסופה של מלחמת העולם הראשונה. הייתי אז ילד קטן, ישבתי ע״י אבי בביהכנ״ס ובהיותי רעב שלחני אבי ז״ל הביתה לאכול משהו. בדרך שמעתי צעקות של נשים. „גויים״ התפרצו לכמה בתים ושדדו מכל הבא ליד ובעיקר מזונות. חזרתי לבית־הכנסת וספרתי לאבי, אך הוא לא שם לב לכך כי הרי דברי ילד קטן הם. לעת ערב, עם תפילת „נעילה״ נשמעו מבחוץ קולות רעש וצעקות והנה שני חיילים מזוינים התפרצו לבית הכנסת ישר אל הבמה — תוך הכרזת־הזהרה שב„משך 5 רגעים לא תישאר אף נפש בבית הכנסת, וכל העובר על הפקודה יהרג במקום״! וקמה מהומה ומנוסה כללית. אבות חפשו את ילדיהם הקטנים, קולות הגברים ובכי הנשים ואיומי החיילים התחברו למהומה אחת שהטילה פחדים קשים. האורות לא הודלקו, בעיירה השתררה חשכה. בהרבה בתים היו הדלתות פרוצות. המזון נשדד ולא היה במה לִשבור את הרעב אחרי הצום. היה ברור כי כנופיה מאלה ששוטטו אז בסביבה התפרצה לעיירה. לימים סופר, כי הרב נשאר לבדו בבית הכנסת בפנתו לגמור את התפילה ורק בשעה מאוחרת בערב בא לביתו.

למחרת ספרו בעיירה כי בעיירות הסביבה היו פרעות ביהודים ונפלו קרבנות בנפש. פחד גדול נפל על אנשי העיירה תוך חרדות לבאות.

יומיים אחרי יום הכיפורים, נכנס לביתנו „גוי״ זר ותוך בקשת לחם ונרות, בישר לנו שכעבור יומיים יבואו לעיירה „בלכובצים״. השם בלבד הטיל עלינו אימים, היה ידוע כי כנופיה עם בלכוביץ בראשה עיקר קיומה ופעולתה היא: פוגרומים ביהודים!. הרי ספרו כי בעיירה פלוטניצה הסמוכה נהרגו 40 יהודים, רב בתיה נהרס ונשדד. חכינו בחרדה לבאות.

ואמנם ביום ראשון א׳ דסוכות בבוקר, עת שהו יהודי העיירה בתפילה פרץ לעיירה חיל פרשי הבלכובצים... מהר נעזב בית הכנסת ממתפלליו, יהודים התחבאו ברפתות, על עליות גג אצל ה„גויים״ בעיירה, והיו שהתחפשו כ„גויים״ בלבשם את בגדיהם...

אני זוכר את משפחתנו כשהיא מסתתרת בערמת החציר בעלית גג הרפת ואת אבי כשהוא שולח אותי בתור ילד קטן (שהוא כאלו מחוץ לסכנה) לתור מה נעשה בחוץ... כך נמשך הדבר יומיים, שקט יחסי שרר בעיירה. רק ביום השלישי עם עזיבתם פרצו שניים מאנשי הכנופיה לביתו של ר׳ משה אייזנברג ורצחוהו במקום. דכאון ועצבות השתררו בעיירה, החג הפך לאבל.

דב טקץ — חיפה

ויסוצק, עיר בחרותי

(זכרונות)

„אלה אזכרה ואהמיה"...

(מן הסליחות)

היכרות ראשונה.

לראשונה התארחתי בעיר זו בהיותי כבן 6, ובזכרוני מצטיר במטושטש דמותו של סבי זלמן ז"ל בעמדו ליד העגלה שהסיעתני לתחנת הרכבת. פעם שניה התארחתי בה אחרי פטירתו של סבי ז"ל בהיותי כבן 8—9. ברדתי מהרכבת עליתי לעגלתו של עקיבא לייב לופטה ז"ל. עקיבא לייב זה, רציני ומכונס בתוך עצמו, היה מסיע את הנוסעים מתחנת הרכבת „אודריצק" לויסוצק מרחק של כ־7 קילומטר. בחוך העגלה היה צמוד סל נצרים גדול בו היו מתישבים על מושב מיוחד כשעקיבא לייב בקולו השקט וההומה דקות מדרבן את סוסו למרוצו.

בני ביתה של הסבתא לאה ז"ל היו טרודים אז, בשלהי קיץ, בהוצאת פרי הגן החכור על ידם מידי הכומר המקומי, ובמכירתם, ולכן כשהתעוררתי בבקר ראשון הופתעתי מאד למראה הערמות הגדולות של תפוחים ואגסים שובי עין בכל פנות הדר השינה. ובצהרים עם בקורי בגן עצי הפרי הגדול, ישבנו לאכול מסביב לשלחן ערוך מכל טוב האדמה והגן. אז התבדר בפנינו שומר הגן, בחור נוצרי, בכל מיני להטוטי חקוי לעופות ולחיות ואף למהלכה של רכבת.

בככר המרכזית של העירה נתגלה לפני פסלו של הצאר הרוסי ניקולי, עשוי ברונזה בגודל טבעי על כַּן גבוה. (את הפסל הזה נפצו אחרי מהפכת 1917).

נתרשמתי אז מאד בבית הכנסת הגדול בראש השנה מהחזיון, ששני בחורי חמד שישבו על ספסל המובא מביתם, מול מדרגות ארון הקודש, עלו בריצה מידי פעם לפתיחת הארון לתפילות המיוחדות בהן נוהגים לפתחו. התרשמותי זאת גרמה לי כי כעבור 10 שנים ובמשך כל 11 השנים שגרתי בויסוצק, קבעתי את מקומי בבית־הכנסת „בימים הנוראים" באותו מקום מול מדרגות ארון הקדש. הייתי פותח את הארון בתפילות המסוימות, ומשם מציץ מידי פעם לצד ימין לעבר „בעל התפילה" פייבוש ז"ל, זה האיש בגזרתו היפה אשר זקנו יורד לו על פי מידותיו כשהוא מתלהב בנימה הקרלינית ובקולו הערב והצלול. לצדו הימני עומד בתפילה „יודקה" — (יהודה שטופר) כשהוא צמוד כמעט ל„בעל התפילה" מפאת היותו קשה־שמיעה ועם כל סיום של קטע תפילה בגיל ורעדה ובסלסול הקול ע"י פייבוש החזן היה יודקה מציץ ישר לעיניו, כשפניו מפיקים אור נגה כפני ילד תמים. ומידי פעם בהגיע הש"ץ לקטע תפילה שחסידי קרלין נוהגים לשיר אותו, מיד היה מתיצב לצדו ע"י פקודה ברמיזה, ברל זוליר או (יבדל לחיים ארוכים) מאיר קצמן ומנעים זמירות בקצב של שיר לכת.

ומציץ אני לצד שמאל ורואה את ניסל לאה"ס, הדמות הפטריארכלית והאצילית, שמקומו בבית הכנסת היה בספסל מעבר למעקה המדרגות של ארון הקודש, כשהוא

מכוסה בטליתו מעל לראש ומציץ כמעט כל הזמן בפניו של הש״ץ הר׳ פייבוש. לידו עומד הר׳ נחמן פרל (נחה) העבדקן והרציני ומאחורי ספסלי בספסל שליד הבימה יושב לו ר׳ איצ׳ה בֶּרֶליכְס הכהן, העניו, הצנוע וירא השמים המעורר כבוד בעלותו לדוכן הכהנים בימים הנוראים ובשלש רגלים. אני מפנה מבטי לקיר הדרומי ושם יושב ר׳ ישראל נפחן המצניע לכת עם ה׳ ואדם במידותיו התרומיות, לידו יושבים בניו לייביל וגרשלה (איכם — אהובי...?) ובחצי גורן לידם יושבים בכסאות מובאים מן הבית, בחורי חמד ובהם מחברי הטובים... על הספסל שעל הבמה יושב לו אבי ז״ל, כי המקומות בבית הכנסת הגדול עברו בירושה וב„חזקה״ והוא רק מקרוב בא ומקומו הקבוע כל השנה הוא ב„שטיבל״ הקרליני.

כשבאתי פעם שלישית לעירה זו בל״ג בעומר תרפ״ב, (1922), בהיותי בן 19 היתה אז העירה בעצם התעוררותה עם נצני השחרור שלאחר המלחמה. השלטון הפולני שולט על אזרחיו במקל נעם, המסחר הזעיר התחיל להתפתח (כי המסחר הסיטוני לא היה קים כלל בתולדותיה של עירה זו...) חנוני בדים אחדים, התחילו להרחיק עד לוורשה הבירה בהבאת סחורותיהם. והנה נפתחה גם חנות של ברזל וחמרי בנין ואחריה עוד אחת, גם היא תופעה ראשונה בתולדות העירה. משביע רצון היה אז מצבם של בעלי המלאכה: נגרים בנאים — (בנאי קורות עץ) ובין אלה גם החוזרים בכלי עבודתם על כפרי הנוצרים.

החיים הציבוריים.

גאו עד מאד אז ה„חיים הצבוריים״: המשמרת הראשונה (ותיקים) לחוג העסקנים ברוח הזמן החדש בשטחי פעולה תרבותיים לאומיים ממשיכה בפעולותיה בראש מורם. בחבורה הזאת בלט מאד זיידל לופטה ז״ל שהיה הנפש החיה בחוג. זיידל ניחן בכשרון הנאום וההרצאה, במרץ מבורך ויוזמה בכל שטחי הפעולה הצבורית. בעל השקפת עולם מהפכנית במסגרת הציונות והתחיה הלאומית. ארגנו בית ספר עברי, ראשון מסוגו בעירה זו, שידעה עד כה רק חנוך של ה„חדר״ אצל „רבי״. כן יסדו חוג דראמטי, להצגות בכוחות עצמיים ולפעמים בהדרכה מהחוץ. הנהיגו פעולות למען „קרן קימת״ ו„קרן היסוד״ הקימו ספריה עברית ואידית ראשונה אף היא בעירה וכו׳ וכו׳. ככה, שהעירה קמה לתחיה לא רק הודות לשלטון הדמוקרטי המדיני החדש והיציב שלאחר מלחמת העולם הראשונה אלא גם בהשראת ההתעוררות הלאומית שקמה אז ברחוב היהודי בפולין ושסימנה מפנה חד לחיים ציבוריים מחודשים, השונים בתכנם ובצורתם מן החיים הציבוריים השמרניים של „הדור הישן״.

כעבור כמה שנים בהפרד החבורה הפעילה הזו איש איש לדרכו בחיים: מי לנשואים ומי להגירה ולעליה, קבלנו אנחנו, המשמרת השניה, לידינו את כל „הירושה״ של הפעילות הצבורית, בהדרכתו המתמדת כמעט של זיידל לופטה. לאחר הפסקת קיומו של בית הספר העברי לכמה שנים מסיבות אוביקטיביות הקימונו בית ספר עברי „תרבות״ המסונף לרשת החינוך של מרכז „תרבות״ בוורשה, והיות, שההורים לא הסכימו, בהוראת הרב המקומי, לשלוח את הבנים ללמוד בבית ספר זה, למדו בו רק בנות. מלחמתו של בית הספר לקיומו היתה על בן קשה ומרה. לא פעם בגמר החודש לא היה במה לשלם למורים את משכרתם. ארגנו נשפים, הצגות וכל מיני מפעלים כספיים להתזקתו של בית הספר. בערבי החורף הלכנו (חברי ההנהלה) לחזור על החצרות ולהביא משם עצים להסקת תנורי החמום בבית הספר. היה משא

ומתן מיגע וממושך עם הרב להתיר חנוך בנים בבית ספר זה, אך ללא תוצאות. ויש עכשיו לקבוע בודאות: רק הודות לתקופת בית הספר העברי במשולב עם החנוך של „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר" ועם פעולות הקרנות הלאומיות זכינו שמויסוצק זו עלה לארץ ישראל חומר אנושי טוב, הגון, מצניע לכת כהוריו נאמן לערכי הציונות החלוצית ומסור להגשמתה בכל פנות הארץ, בקבוץ, במושבה ואף בעיר. ואם תתכן נחמה כל שהיא לאסון שקרה לנו תהיה זאת נחמתו של כל אחד מאתנו.

המוסד התרבותי העממי המרכזי של העירה אז ב־1922 — היתה הספריה מיסודם של אנשי „המשמרת הראשונה" הותיקה. פעמיים בשבוע היתה החלפת ספרים. בין הקוראים — בני הנוער מכל השכבות והגילים, פועלים ופועלות, לרבות הפועלת העובדת כל היום בנקוי נוצות אוזים שבאה להמתיק את חייה באיזה רומן קלסי באידיש: „דער שיינער בחור" וכדומה. כי יחד עם הספרים החדישים שהופיעו, נמצאו בספריה גם כל הרומנים הסנטימנטליים של שמ"ר ודומיו, וגם של אברהם מאפו („אשמת שומרון" ו„אהבת ציון") של לילנבלום („חטאת נעורים" וכו'), „התועה בדרכי החיים" של פרץ סמולנסקין, ו„שתי הקצוות" של ראובן אשר ברודס וכו' וכו'. היתה מסורת לקיים פעם בשנה אספה כללית בעניני הספריה ובה בחרו גם בהנהלה חדשה. לאספה זו היה בא כל הדור המתקדם מכל הגילים והשכבות בעיירה שכן הספריה היתה קנין כלם, והתכונה לאותה אספה והחגיגיות היתה רבה מאד.

הספריה הציבורית בויסוצק, 1926
מימין לשמאל: פנחס גלמן, פנחס באליאר, יצחק רידי, ישראל גוטמן, גרשון קולודני, ראובן חובר ומשה לוין

„החלוץ"

לא ארכו הימים ונתארגן בעירתנו גם סניף הסתדרות „החלוץ" שהחברים בו היינו אנחנו, אנשי המשמרת השניה. וגם זה ביזמתו של זיידל לופטה, שהשתתף, אגב, גם בעריכת מכתבנו הראשון למרכז „החלוץ" בוורשה בו הודענו על התארגנותנו, וכו׳, וזכור לי אותו רגע חגיגי בראש השנה תרפ"ד בבית הכנסת כשחברי באו לבשרני שהתקבל מכתב־התשובה הראשון ממרכז „החלוץ" בוורשה. תיכף נכנסנו לבית הסמוך של ביילה בק חברתנו, לקראו. ומה גדול היה הרטט שתפס אותנו עם קריאת המכתב, באשר ראינו בו כעין אות מבשר שלוח מן ההויה הארץ־ישראלית־החלוצית שמעתה ואילך היינו שרויים בה... על ידי המכתב הזה התחלתי גם „להשתלם" בשפת הקורספונדנציה העברית. המלה הראשונה „בהתאם למכתבכם" חדרה גם למכתבינו ומאז, כמזכיר „החלוץ", התחלתי לאהוב גם את מכתבי המרכז על סגנונם העברי הרהוט, כאותה האהבה שאהבתי את מכתבי „קרן הקימת" „קרן היסוד" ומרכז „תרבות" וכו׳.

סניף „החלוץ" בשנת 1924

מימין לשמאל, שורה א׳ (מלמעלה): גרשון קולודני, ישראל גוטמן, איטקה נפחן, משה לוין, רבקה פטרוץ, יעקב כגן, יהושע קריבירוצקי, מוטל צירקל, קפטן, אהרן שיינמן, שלמה כץ;

שורה ב׳: בצלאל לחמנצ׳יק, פיוובוז, פסח כץ, חוה גקלמן, מרדכי אייזנברג, חוה שניידר, רבקה בורוביק;

שורה ג׳: אהרן שטופר, בצלאל טקץ, משה אייזיק פיוובוז, עטל ווקס, מרדכי לפינסקי, חיה בורוביק, ברל ריזי׳;

שורה ד׳: סוניה גלמן, מיכאל גלמן, זיידל לופטה, יפה גקלמן, איטה לופטין, בלה בק, פיניה באליאר

ומה גדולה היתה התכונה בבוא המבקר הראשון אלינו מטעם מרכז „החלוץ" הלא הוא הח' דוברומל מגבעת-ברנר. ראינוהו כשליח מאותה „פלנטה" הקרויה „ארץ ישראל". היינו כולנו עין רואה ואזן קשבת לדבריו ואנשי „נעשה ונשמע". ברבות הימים בקרו אותנו גם בנדרסקי (בן דורי) בתיה בנדרסקה ז"ל, ברדיצ'בסקי ואחרים. אחדים מאתנו גם יצאו להכשרה בקבוצים והרוב הגדול נשאר בסניף ויצא ידי חובה חלוצית ב... ביקור כל ערב ב„בית החלוץ", (בבית אהרון ברוך נפחן, אשר שם היתה גם הספריה העירונית בהנהלתנו) בקריאה ובהקראת עתונות ארץ ישראלית מתנועת העבודה, ביחוד ה„קונטרס" מא"י ו„העתיד" עתון „החלוץ" שהגיע מוורשה.

זכור לנו היום הגדול בו השתתפנו כמוזמנים בכנס חלוצי מחוזי בקבוץ קלוסובה (מחצבה) בו הרצו ברדיצ'בסקי ובנדרסקה. זכורני את הויכוחים על הבעיות הגדולות שעמדו אז במרכז החיים החלוציים על החיים הקבוציים המתרקמים בתנועת העבודה בארץ ישראל וכו'...

הרקודים... ויותר מזה, השפיעו הרקודים הספונטניים שבהפסקות הכנס, שירי הארץ, הבקור בזמן העבודה במחצבת האבנים ועצם הפגישה עם החיים החלוציים קומונליים פנים אל פנים.

קם גם קבוץ הכשרה בתחנת הרכבת הקרובה „ביאַלה" — על נהר „הורין", שקיומו היה על העבודה במשוריה גדולה (נסור קורות עץ ללוחות וכו') לשם היינו באים לבקור לעתים קרובות. (אגב, אפיזודה: מזכיר אותו הקבוץ לא שלט בשפה העברית, וערב אחד בשבתנו בסניף שלנו בויסוצק נכנסת צעירה נוצרית ובידה מכתב מקבוץ ההכשרה הנ"ל בו מבקש המזכיר לתרגם פרוטוכולים מאידיש לעברית ולהחזירם בידי אותה „גויה")... מזמן לזמן היה זיידל לופטה מרצה בפנינו (באידיש) בתורת הציונות החלוצית והיתה לו חבה מיוחדת להתעכב תכופות באריכות ובהתלהבות מיוחדת על עלית הסטודנטים מחארקוב („חארקאווער סטודענטן") שאותם הרים על נס כסמל ההקרבה העצמית לרעיון בנין ארץ ישראל.

לא ארכו הימים ונתארגן ע"י הגילים הצעירים גם סניף ה„חלוץ הצעיר" וזו היתה כבר: המשמרת השלישית לאנשי התחיה בעירתנו. כאן היתה כבר דינמיות חלוצית למופת בנגוד לסניף „החלוץ הבוגר" שחבריו היו כבר עמוסי דאגות אישיות שבעיקרן היו איך להחלץ מ־ד' אמות אלה של ויסוצק ולעלות „מהר" ארצה ישראל. ב„החלוץ הצעיר" המה הבית תמיד וכוחים סוערים, שירה עליזה, רקודים של דבקות ממש כהוריהם החסידים הויסוצקאים.

בשנות 1924-5 עלו העולים הראשונים מעירתנו והם: מרדכי לופטה, שרה לופטה, חוה בת ר' ניסן לופטה, עטל וקס, מיכאל גלמן, יהושע קריבירוצ'קי, מישה ליכטנפלד, שיינדל גקלמן, רבקה פטרוך ועוד. לשמחה ולהתרגשות בהן לוינו בהמון לתחנת הרכבת את העולים הראשונים — לא היה גבול. חזק היה הרושם שעשה עלינו חברנו מיכאל גלמן ז"ל עת לוינו את אחד העולים הראשונים לתחנת הרכבת. הוא רכב על סוסו הנאה בצדי העגלות, שהסיעו את המלוים, לתרועת התפרצויות השמחה של הקהל למאורע הגדול. ומה גדול היה האבל האילם עם השמועה שהגיעה באחד הימים כי חברנו זה מיכאל גלמן נהרג בתאונת דרכים בארץ ישראל... זכור לי אבלה של האם, של המשפחה וביחוד את אנקתו של ר' יצחק דוד אביו אחרי המאורע הטרגי, בעברו לפני התיבה בבית הכנסת הגדול בתפילת „כל

נדרי" ו"יעלה אנקתנו מערב"... באותם הימים נדהמנו שוב מבשורת איוב שניה על מותה הטרגי של חברתנו חוה לופטה ז"ל בארץ ישראל. וגם כאן, אבל עמוק חרישי של המשפחה.

עם עלייתה של חוה לופטה לארץ־ישראל

מימין לשמאל, שורה א' (מלמעלה): חנה לופטין, לייבל לופטה, חנצה חייט, פייה ליכטנפלד, חוה לופטה, מישה ליכטנפלד, בסיל שטופר, חיה ביגון, רוזה ליכטנפלד, דוד שטופר, איטה לופטה, יעקב כגן, ישראל גוטמן;

שורה ב': מאשא לופטין, פסל לופטין, נחום לופטה, ניסן בורוביק, רוניה אייזנברג, ליכטנפלד, מנדל לופטה, גרשון קולודני, פנחס באליאר;

שורה ג': ניסן שטופר, חוה אייזנברג, עטל ווקס, רבקה בורוביק, וליג חיז'י, פסל (בת זלמן) לופטה, דבורה ליכטנפלד, רחל שטופר, זיידל לופטה, משה לוין

הקרנות הלאומיות.

בין הגורמים החשובים שיצרו את האוירה הארץ ישראלית בעירתנו היו גם הקרנות הלאומיות „קרן קימת" ו„קרן היסוד". בעוד ש„קרן היסוד" היתה מופנית בעיקר אל בעלי יכולת־הנתינה, המעטים מאד בעירתנו, עובדה שצמצמה את פעולתנו לעזרה לשליחי המגביות בגבית הכספים והעברתם לתעודתם — היתה לעומת זאת, כידוע, ה„קרן הקימת" נחלת הרבים, בעלי הפרוטות, בעירתנו. על כן התחבב המפעל הזה על תושבי עירתנו, ואם כי ההכנסה השנתית היתה לא גדולה, יחסית, הפכה הקק"ל לגורם משפיע ומחנך בחיי הצבור. הצגנו לנו למטרה לציית בדייקנות לכל

„חוזר" של הלשכה הראשית של הקהק"ל בוורשה, לא לפסוח על אף אחד ממפעלי אסוף הכספים התקופתיים. בכל חג ומאורע לאומי ומשפחתי (חתונה, ברית מילה וכדומה) היינו פועלים למען „הקרן הקימת".

בעיקר היתה קדושה אצלנו הפעולה הקבועה בהרקת הקופסאות בראש כל הודש על ידי בקור זוגות בבתים. הקביעות הזאת מעטות היו דוגמאותיה בשדה פעולת הקק"ל ברחבי יהדות פולניה: זכורני, שפעם בקיץ אחד פקדה את העירה סערת־גשם חזקה שנפצה את השמשות ברוב בתי העירה. הנזק והדכאון היו רבים מאד, אך למחרת היום, שחל בו „ראש חודש" יצאו זוגותינו, כרגיל, להרקת קופסאות הקק"ל.

פעולת הקק"ל בעירתנו הצטינה ברומנטיות מיוחדת במינה, והיתה חדורה רגש לאומי חזק שאין לבטאו אלא במעשה מעין זה, ושקדנו, על כן, תמיד להנחילו לתושבי עירתנו היקרים. מה נעים היה בערב ראש השנה להביא לתורם „לוח" שנתי של הקק"ל עם כל חומר ההסברה הארץ ישראלי שבו, תמורת תרומה סמלית בלבד, או להביא לו בט"ו בשבט פירות „חמשה־עשר". ובשנה אחת קבלנו מהמרכז אף שקדים מהארץ והיתה לנו אריזת השקדים באותו ערב בשקיקים מודפסים מיוחדים מהמרכז, חגיגי עד למאד. (אגב, דוקא על שקדים אלה התלוצץ כעבור ימים אחדים ר' הרשיל מכלה־ס היקר, בהומור המיוחד לו, באמרו: אתם מביאים לנו כמה שקדים מתולעים ובעד זה לתת לכם כסף ?...)

ועדת הקק"ל — 1933

מימין לשמאל, עומדים: יוסקה לופטה, צפורה שוסטר, אריה שיינמן, דוד שטופר, לייבל נפחן, גרשון נפחן, יעקב לופטה, ראובן חובר, גיטל ליכטנפלד, זיידל ויניק, חנה לופטה, פייגל גוטמן; יושבים: שיינדל חובר, מינדל קולודני, גרשון קולודני, ישראל גוטמן, רחל שטופר . . . . , מלכה ביגון, שיינדל אבלסון

פעם או פעמיים בשנה היו מבקרים אותנו באי־כח המרכז מוורשה. לרוב היו אלה שליחי הארץ שהיו מופיעים בבית הכנסת בין „מנחה" ל„מעריב" בנאום רומנטי ע׳ חובת גאולת הקרקע, בנין הארץ וכו׳, ויהודי בית הכנסת היו ממש בולעים את דבריהם. יהודי ויסוצק, עם היותם ביסודם יראים ושלמים, לא זו בלבד שכמעט לא היו בהם מתנגדים לרעיון הציוני אלא שרבים מהם היו גם מתומכיו, וזה — בעיקר בהשפעת הציבור הציוני. אחרי ההופעה בבית הכנסת היה השליח מבקר על פי רוב את הנוער מכל הגילים ב„החלוץ הצעיר", ויום חג גדול היה יום כזה למבוגר ולנער. זכורני בקורו של פופובסקי ז"ל בפתחו את נאומו בפני הנוער במלים אלה בערך: „בני אומות שונות נשאלו: מה הייתם עושים באחוז להבות אש את ארצכם? וכל אחד ענה כאשר ענה, אך בן האומה הישראלית צריך לענות: נזרוק כל אחד חופן אדמה ובזה נכבה את האש". הכונה, כמובן, היתה: גאולת הקרקע. אחד המבקרים נתחבב עלינו עד כדי כך שנתלוינו אליו, כל חברי ועדת הקק"ל, לשבת שלמה לדומברוביצה הקרובה ונוכחנו שם בכל נאומיו ובקבלת הפנים ההמונית, וחזרנו הביתה ביום ראשון מלאי רשמים וחויות נסערות.

היה בעירתנו גם סניף „ההסתדרות הציונית" שנתארגן עוד ע"י אנשי ה„משמרת הראשונה" אלא שהיה זה סניף שקיומו היה יותר סמלי מאשר מעשי. בכל זאת הנהיג מסרת של „מנין"־ציוני בבית הכנסת הגדול בשמחת תורה שכל הכנסותיו מ„מכירת" „עליות" לתורה, אמירת „אתה הראית לדעת" וכבודים שונים — היו קודש ל„קרן הקימת" ובזה היה ערכו הציוני־החנוכי רב השפעה. היה גם חוג „צעירי ציון" שזיידל לופטה היה ממארגניו ועמד בראשו. היה מפיץ את ה„באפרייאונג", וכל חומר הסברה אחר בקרב הציונים והנוער החלוצי.

מלבד כל אלה ההסתדרויות לא היו בעירה שום ארגונים צבוריים־מפלגתיים אחרים פרט לגרעין קטן של „בונד" מאנשים אחדים, אגודת נוער „קדימה" שהפכה אחר כך ל„החלוץ־הצעיר" וברבות הימים גם גרעין קטן של קומוניסטים שמוצאם ש־ אחדים ממארגניו היה, לצערנו הרב מעוזבי „החלוץ".

היה גם „ועד יתומים" בהנהלתו של אשר חייט, המכובד ואהוב על הבריות, אשר שקד תמיד על קשר הדוק ומתמיד עם המרכז בבריסק. היו מקבלים עבור יתומי ויסוצק כסף ובגדים לעתים תכופות, וכמה מהיתומים נשלחו ללמוד מלאכה בבתי־ספר־למלאכה מיוחדים ליתומים בבריסק והסביבה.

החוג הדרמטי

חוג דרמאטי להצגות היה קיים בעיירה עוד מתקופת „המשמרת הראשונה". ההכנסה מן ההצגות היתה מוקדשת להחזקת בית הספר „תרבות", „קרן קימת" וכדומה. ביחוד יצוין הקיץ בו היתה האורחת דינה וינבלט מעיר סרני מדריכה את ה„חזרות" להצגות. בהיותה תקיפה, בעלת מרץ ומבורכת בחוש אמנותי מפותח, הצליחה להחדיר בחוג הדרמטי יחס רציני ומשמעת. והיו ההצגות כ„שיר השירים", „מירה־לה אפרת" ועוד מצליחות מאד. פעולתה זו של דינה וינבלט תרמה הרבה לגוון ולהפגת אפרוריותה של העיירה בתקופה מסוימת. ואמנם בצאתה את העיירה לוותה עגלתה ע"י כל חבריה־חברותיה מבין הותיקים שהתקשרו אליה בקשרי חברות אמיצים, ובידיהם זרי פרחים רבים.

פעם גם הצגנו בעירה הורודניה הקרובה במוצאי שבת, לאחר ששהינו בה כל השבת. אגב, זכורני קוריוז אחד: בזמן מכירת הכרטיסים באה ריבה אחת ובידה שני סירי חרס חדשים (מתוצרתה המפורסמת של עיירה זו) תמורת הכרטיסים במקום כסף...

לפני היות בנין מכבי־אש בעירתנו נערכו ההצגות בבנין בית הספר הפולני ואחרי כן באולם מכבי אש בתשלום מופרז להנהלה האנטישמית. מנורות נפט גדולות וספסלים היו מביאים בהשאלה מבתי הכנסת...

החיים הדתיים

כאמור היו יהודי ויסוצק מן „הדור הישן" יראים ושלמים אך ללא אדיקות מיוחדת כלפי חוץ: לא היו בהם חובשי „שטריימלך", פרט לרב, או פאות ארוכות פרט לזקן המגודל לרובם, ואף לא חבשו כובעים מיוחדים כיהודי גליציה וכדומה פרט לקפוטות ארוכות, שרובם הגדול היה לובש בימי חול וה„סורדוט" השחור בימי שבת וחג. רובם הגדול היה מחסידי הרביים מסטולין־קארלין ומעוטם מחסידי ה„רבי" מברזנה. היו בעירה שלשה בתי כנסת: בית הכנסת הגדול המיועד לתפילה רק בימי שבת וחג, ובו משני צדי הפרוזדור הארוך („פולוש") שני בתי כנסת קטנים („שטיבלאך"). מימין: לחסידי קארלין שרבם היה ר' אלימלך־קה קארלינער ומשמאל: של חסידי סטולין שרבם היה ר' משה־לה סטאלינער. שם היו מתפללים תמיד, בקר וערב. בית הכנסת הגדול היה גבוה מאד, בנוי עץ, בצורה ארכיטקטונית פטרייארכלית מיוחדת, בנגוד גמור לבתים הקטנים הפשוטים שבעירה, שרובם היו מכוסים גגות קש. ארון הקודש אף הוא התרומם גבוה מאד ומקושט פתוחי־עץ אמנותיים ובמה מפוארת. מבחוץ היו קירות בית הכנסת שחורים מרוב שנים אך בפנים היו משוחים צבע שמן ירוק שאיש לא זכר את זמן צביעתם כשם שאיש לא זכר ולא ידע מתי הוקם „בית־מקדש־מעט" מפואר זה. היתה רווחת אגדה שאחד מבעלי האחוזה הפולניים, אוהב ישראל, בעבר הרחוק, הקים על חשבונו את בית הכנסת. כמעט לא היתה חתונה בעיר אשר חופתה לא נערכה בפתח בית כנסת זה. התכונה הגדולה ביותר היתה בראש השנה ויום כפור, בהם היו כל המתפללים משני ה„שטיבלאך" שלמטה וגם רוב מתפללי „בית המדרש", שממול באים להתפלל באולם הגדול של בית הכנסת הגדול בו שרדה הדרת קדש. גם בימי בקורם של האדמו"רים בעירה היו מתכנסים כולם לכבודם בבית הכנסת הגדול. בשנים האחרונות, עם התערערות קורות היסוד הישנים שהיו מעץ, נחלץ יעקב לופטה לפעולת מגבית מיוחדת להחלפת קורות העץ הישנות באחרות ואמנם החלו בהרמת הבית ובתיקונו והמשיכו בעבודה עד... שבשנת 1938 נשרף בדליקה שחשדו בהצתתה את הקומוניסטים המקומיים. „וכל בני ישראל יבכו את השריפה" של הבית הקדוש הזה מני דורות.

בשני בתי הכנסת ובבית המדרש שלט „נוסח ספרד" בנעימה המיוחדת לחסידי סטולין. בערבי שבת המה הבית מרעש המתפללים ומהתלהבותם באמירת „הודו" — „יאמרו גאולי ה'. אשר גאלם מידי צר" וכו'. אחרי הרעש השתרר שקט שבתפילת „פתח אליהו ואמר" ונתחדש הרעש ב„ידיד נפש" ובנעימה עליזה ב„קטרת" ומתחדש שוב ב„ה' צבאות" ו„אשרי" ובקול רעש גדול ב„רזא דשבת" וכן עד סוף תפילת ערבית. בתפילת שחרית של שבת מתחילה ההתלהבות ב„ברוך שאמר", יורדת ב„פסוקי דזמרה" ועולה מחדש ב„מקדש ד' כוננו ידיך" וב„נשמת כל חי", עד סוף התפילה.

נעימה אצילית ופטריארכלית שררה אצל ה„סטולינים" וה„קרלינים" ביחוד ב„ימים נוראים" ב„מלכויות" „זכרונות" ו„שופרות". הרבה קטעי תפילה היו מלווים „נגונים" מלאי השראה וקצב. „סעודה שלישית" של שבת היתה נערכת בבית המדרש בהשתתפות אנשי כל שלשת בתי הכנסת. אהבנו אנחנו, „האברכים", להיות נוכחים בסעודה שלישית זו, קסם ללב הסדר והמשמעת בסעודה זו ושלטון הרוח... לא נשמעה מלה של שיחת חולין מלבד „זמירות". לרוב נתכבד בשירת „דרור יקרא" ברל זוליר או מאיר קצמן (יבל"ח) אך שירת „יה אכסוף נעם שבת" היתה מיועדת לפייבוש ה„יודע נגן" המפורסם בעדה. ובהגיע ההתלהבות בפזמון זה היה הלה מזדקף, רוקד למעלה ושוב מתישב וחוזר חלילה. את הנעימות (ה„נגון") האלה היו „מביאים" מה„רבי", משננים אותם זמן מסוים עד שהיו מוכנים לשירה בציבור.

„בית המדרש" אף הוא בנין נושן היה. בו היו מתפללים ולומדים מכל החוגים האורתודוכסיים בעיר ללא הבדל שושלת חסידית כל שהיא. אך נעימת התפילה („נוסח") שבו היתה רק סטולינית־קרלינית. אך לא היו מוחים כנגד מי שהיה במקרה עובר לפני התיבה ביום חול בנעימה אחרת, כי אנשי שלום היו יהודי ויסוצק. היתה מסרת של לימוד בעירה: בימי חול בין „מנחה" „למעריב" „עין יעקב" ע"י הרב דמתא, בשחרית של שבת אמירת כל ספר תהילים בצבור, ובצהרי השבת למוד דף גמרא ופרקי אבות ע"י השו"ב חיים בנו של הרשל מכלה־ס. בבית המדרש היו מופיעים גם „דרשנים" מהחוץ שהיו בנעימה לירית מיוחדת „דורשים" בפני הקהל בהלכה ובאגדה ולרוב ׳על „עולם הבא" והתנהגותו של אדם מישראל בעולם הזה, ובגמר ה„דרשה" היו מעמידים „קערה" על יד הפתח לתרומות הקהל ל„דרשן". בדרך כלל שמש בית מדרש זה בית מועד כללי לכל יהודי העירה. מהעוברים לפני התיבה בבית מדרש זה היה לרוב ר' יצחק שבשי, שהיה גם „מלמד" תלמידים. אגב, מבין „המלמדים" יזכר לברכה גם „המלמד" הישיש ר' חיים שליפק ז"ל אחיה של סבתי לאה זק"ל.

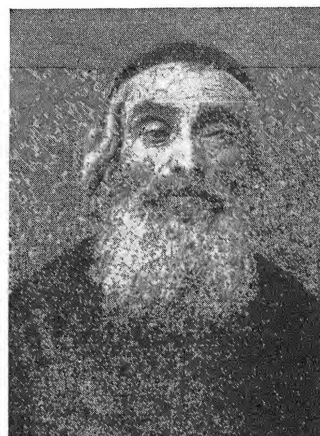
בית הכנסת השלישי שבעירה היה משל חסידי ברזנה, שרבם באותו זמן היה ר' איציקל. אחד הגבאים הותיקים בו היה ר' אהרון חזנצ'וק שהיה גם „נעים זמירות" ומפאר בשירתו כל שמחה משפחתית מבני חבורתו, בבוא „הרבי" וכדומה.

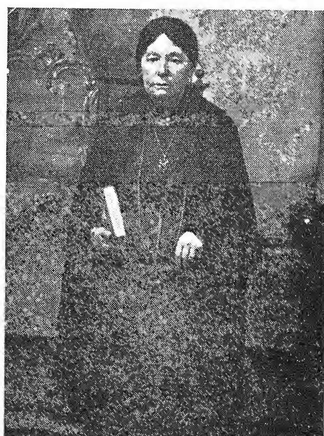
בזמננו היה רב העירה הגאון הישיש ר' יהודה אבלסון זצ"ל: למדן מופלג, גדול בתורה וביראה, ואישיות רבנית רמת־מעלה. גם אשתו הרבנית הצטינה בידיעת המקורות וביחוד תנ"ך, ואחרי שבנו הרב ר' יהושע נמלט מעיר הומל הסוביטית בה שמש כרב, ובא לויסוצק ב־1923 העתיק ר' יהודה את מקום כהונתו כרב לפלוטניצה הקרובה ובויסוצק כהן כרב יהושע בנו. כאביו רכש גם הרב יהושע את אהדת הקהל וזכה עוד בחייו להכתרת בנו הבכור אברהם ז"ל כרב בעירה מניביץ.

מחריד עד מאד היה הספדו קורע הלב של הרב ר' יהושע לפטירת אביו הגאון בפלוטניצה וכן גם הספדו לפטירת אמו הדגולה. לפי כתבה ב„דבר" בזמננו בימי השואה, פנה הרב יהושע אבלסון לקהל עדתו במגרש ההשמדה בדברי עדוד בסימו „שמע ישראל ד' אלוקינו ד' אחד" ומסר את נפשו על קדוש השם יחד עם משפחתו ועדת יהודי ויסוצק הי"ד... כן נספה בגיטו מניביץ גם בנו ר' אברהם בדמי ימיו. זכורה לי ה„דרשה" שנשא פעם בבחרותו בבואו מ„הישיבה" לחג הפסח הביתה:

היתה זאת איפופיה גדולה ובפטוס רב על יציאת העם מבית עבדים ועל רעיון החירות לפי המקורות, המסרת, הדרוש והאגדה.

עד שנת 1923-4 היו בויסוצק שני שו״ב־ים מכובדים מאד הלא הם ר׳ יששכר טריגון שהיה לו גם „חדר״ בו לימד לתלמידיו תלמוד, חומש עם רש״י, ור׳ יקיר שיפמן (יבלח״א). אחרי ששניהם העתיקו את מושבם ר׳ יששכר לרוקיטנה ור׳ יקיר לדומבררו־ביצה הקרובה עברו משרותיהם על פי פסק דין ב„דין־תורה״ אצל רבנים על זכויות „חזקה״ וכו׳, לר׳ חיים שיינבוים בנו של הרשיל מכליה־ס ור׳ יוסף ברל חתנו של ר׳ שלמה לוין, שניהם עוד אז בגיל צעיר יחסית ומצטינים בהגינות וביושר לב ובמילוי תפקידים חשובים בעירה.

הרב ר׳ יהודה אבלסון

הרבנית מרים אבלסון

כל יום ששי היה מכתת את רגליו הישיש ר׳ אליהו־משה בורוביק מבית לבית בכל העירה לקבץ תרומות של חלות לטובת נצרכים והיה מתקבל אצל הכל בסבר פנים יפות ובכבוד הראוי.

עוד בצהרי יום ששי היה ר׳ יודקה שטופר מבקר את בית הכנסת כדי להיטיב את הנרות ולכבד את הבית במפות לבנות על השלחנות ובהחלפת ה„פרכת״ לכבוד שבת. פעם שניה בדרכו לקבלת שבת בבית הכנסת בסמוך לזמן הדלקת נרות של שבת, היה דופק בשמשת החלון של כל בית כדי להזכיר לעקרת הבית, שהגיע הזמן המדויק, לפי ה„לוח״, להדלקת הנרות. וכך לארך כל הרחוב. שנים רבות, עד סוף ימיו היה גבאי ה„שטיבל״ של קרלין, והודות לכבוד הרב שרחשו לו והודות ליושרו, תמימותו וצניעותו סרו הכל למשמעתו. עם היות ביתו בית ועד למשפחתו הענפה ולידידים רבים מכל הגילים לא הופרע הוא (גם הודות לקשי שמיעתו) בסדר יומו המעשי. היה עוזר מידי בוקר לבניו ולשותפיו, זיידל לופטה ומשפחת חבר, באריזת

ארגזי דגים בתערובת קרח למען העברתם לוורשה הבירה והיה זה מסחרם במשך שנים רבות. ואחרי זה תפילה בצבור, סעודה ולמוד „מדרש רבה" בקול רם, שכן היה זה תחביבו, למוד כשעתיים מידי ערב, לפני עלותו על משכבו. ברוב התמסרות ובהתיעצויות עם הרב שקד הרבה ימים לפני חג הסוכות בבחירת אתרוג מהודר, ובקשוט הסוכה הכשרה שהיה גר בה ממש כל החג באכילה, שתיה, שינה ולימוד.

יזכרו פה גם: ר' שמואל ויניק, היה שנים רבות גבאי בית המדרש ומטפח בו את הסדורים כמעט הכל בעצמו; ר' ניסל מאיר'ס שהיה מהשמשים בקדש הנדירים מאד, שלא על מנת לקבל תשלום. בכל שבת עם עלות השחר היה מעורר את יהודי העירה „לעבודת הבורא" לאמירת תהילים בבית המדרש בפירוט תנאי הפרנסה של כל אחד, בהם יושע השבוע וכך היה מעורר: „קים פלוני בן פלוני והתגבר כארי לעבודת הבורא כי לכך נוצרת". וקולו זה הדהד בדומית הלילה מקצה אחד של העירה ועד קצה. כן היה דואג להספקת משקאות ומגדנות ל„סעודות מצוה" שונות והיה מתרפק ממש על חבורת החסידים הרוקדים; חוה ליפשה־ס, אשתו של ר' יונה בורוביק, היתה ה„מגדת" („זאגערין") לפני צבור הנשים בבית הכנסת את התפילות בשבתות וחגים וכן גם ב„קינות" תשעה באב. היתה גם דואגת ומנצחת על הבשול בשביל האדמו"רים וחסידיהם שהיו מגיעים לעירה, והיתה גם מחלקת בין הנשים את ה„שיריים" שהיתה מצליחה להציל מידי החסידים.

וולוול גלמן

משנת 1924 ואילך היה מבקר את העיר החסידית גם האדמו"ר מעיר ברזנה ר' גדליהו טויבמן („ר' גדלציה"), שהוזמן ע"י אבי למרות היותו חסיד קרליני. עם ר' גדלצ'ה היה אבי קשור בקשרי ידידות עוד מלפני עשרות שנים עת היה מבקר בכפרנו „דולגוסליה" ברוסיה והיה מתקבל בכבוד רב. ומשנכבשה הסביבה על ידי הסוביטים העתיק האדמו"ר את בקוריו לסביבה אחרת והגיע גם לעירתנו. כאן היתה אכסניתו אצל ר' אשר חייט ושכנו זלמן לופטה. בסעודות שבת אלה

היו סועדים מסביב „שלחנות" ערוכים מכל חוגי החסידים בעיר, לרבות הרב. ר' פייבוש ור' אהרון חזנצ'וק היו מנעימים בזמירותיהם והאדמו"ר היה מפליג ב אמירת תורה", ואחרי ברכת המזון היתה כל החבורה יוצאת ברקודי התלהבות ודבקות עד שגם האדמו"ר היה מצטרף אליהם כשעפעפי עיניו מורמות אל על. במראהו זה היה ממש מרתק את כל רואיו.

בית הקברות הישן היה עתיק מאד. מצבותיו היו עשויות מעץ והאותיות החרותות בהן כמעט ולא היו נכרות לעין, פרט למצבת שיש אחת על קברו של סבי ר' זלמן בר' מרדכי שנפטר בשנת תרס"ט (1909), כפי החרוט על המצבה, שבנו יעקב לופטה הביא אותה מאולבסק שברוסיה.

בשנת 1925 בערך נחנך בית קברות חדש בקצה „הרחוב החדש" של הנוצרים. הטכס נערך ע"י הרב הישיש ר' יהודה אבלסון זצ"ל. ב„הקפות" שהתקימו באותו מעמד השתתפו כל יהודי העירה מקטן ועד גדול, ובסיום נתכבדו בשתית ל„חיים" „כיד המלך". בהיות אז תקופת התנצחות ה„צדדים" על שני מקומות השוחטים שנתפנו, הרבו אז האנשים לשוחח ב„מחלוקת". ואף באותו מעמד לא פסקו כמה אנשים מלדוש בנושא זה. אז רגז ר' אשר לפינסקי ובקול של התרגשות צעק: "מה? גם פה במקום הקדוש הזה, בית מועד לכל חי"?... ומשך את המתווכחים לשלחנות המשקאות ושתה אתם „לחיים" בעינים נוצצות משמחת קודש לבבית.

מידי שנה באביב היתה מתחדשת בעית חכירת שטח המרעה „זפוליה", שהשתייך ל„הקדש" של עדת הנוצרים המקומית, בשביל פרותיהם היחידות של יהודי העיר. הדיון היה עולה על במת „בית המדרש" בין מנחה למעריב. כל בעל פרה היה חותם על התחיבות כספית כלפי המחכירים וכן היו מגיעים להסכם בדבר שכירת רועה נוצרי לכל העדר.

המוסד ה„מוניציפלי" היחידי בעירה היתה מועצת העיר „אוז'ונד גמיני ויסוצק" (בפולנית) בה היתה העדה היהודית מיוצגת ע"י... שני צירים, ואלה היו כמעט תמיד אהרן בר' יהודה שטופר ואשר חייט. יתר הצירים וכן כל הפקידים והעובדים היו נוצרים. מעולם לא נהנתה העיר במשהו מטעם מוסד זה: לא בתאורת הרחובות, לא במדרכות, לא בסלילת כביש או דרך וכדומה, פרט לחנוך חנם שהיה ניתן בבית הספר העממי הפולני על טהרת השפה הפולנית. בשנים האחרונות (1928 בערך) נצטוו יהודי העירה לשפר את צורתה של העירה ע"י סיוד הבתים בלבן, סמונם בשם רחוב ובמספר, עשיית מדרכות עץ וכו'. ואמנם התקינו מדרכות כאלה שהיו רק כדי לצאת ידי חובה, מי מלוח עבה ומי מלוחות ארגזים דקים וכדומה והיו בסוף די עלובות.

היהודים היו רק משלמי מסים. היות וכל בתי העירה היו בנויים מעץ ורובם גם מכוסים גגות קש לא היה בשנים הקודמות שום ארגון של „מכבי אש" ושום כלים לכבוי, מלבד עגלת־משאבה אחת וכלי פירוק אחדים שהיו נמצאים אצל ניסל רניה־ס (ר' ניסן בר' שלמה) ובפקוחו, ואלה נקנו פעם בכספי הצבור היהודי, עד כי בשנות 1927־8 נחלצה מועצת העירה (ה„גמיננה") בשתוף עם מועצה צבורית מעורבת יהודים ו„גויים" והקימה צריף גדול בטבורה של העירה לאחסון כלי הכבוי, שנקנו בכמות מספקת. את האולם הגדול שבצריף היו גם משכירים להצגות החוג הדרמטי שלנו ולהופעות אמנותיות שונות, אגב במחיר מופרז מאד, פרי האנטישמיות ששלטונות העירה היו נגועים בה.

ה„קהילה היהודית"

בשנת 1928 עם פרסום החוק מטעם בית הנבחרים הפולני, המעניק מעמד „קהילה יהודית" גם לערי השדה, זכתה באורח פלא גם העירה הקטנטנת ויסוצק למעמד של „קהילה" שחפפה גם את העירה הקרובה הורודנויה. החלה, איפוא, תכונה של בחירות והתנצחות בין הציונים והאורתודוכסים... והיו בחירות ונבחרו צירים אחדים, ביניהם שוב אהרן בן יהודה שטופר ואשר חייט ששימש מזכיר ושני צירים מהורודנויה. אך בלחץ מועצת העיריה (ה„גמיננה") בה שררה ביחוד בשנים האחרונות ההן, מגמה אנטישמית מובהקת, הצטמצמה פעולת ה„קהילה" בנתינת תעודות לידה ותעודות מות וכדומה אך ללא שום דבר קונסטרוקטיבי חשוב. רישומה של ה„קהילה" בחיי היהודים כמעט שלא היה נכר.

הרפואה

בעבר הרחוק היה איזה שהוא „רופא", רמז על כך שמש הבית המשותף של אשר חייט וזלמן לופטה שלפי המדובר קנוהו אצל ה„רופא" (דער רופֶא)... בימינו לא היה שום רופא בעירה פרט ל„פלשר", דוצנט רוסי אחד שידע משהו ברפואה והיה מוזמן למקרי מחלה דחופים. ל„חולה מסוכן" היתה המשפחה מביאה רופא לבקור חד פעמי מהעיר הקרובה דומברוביצה, והיו ביום ההוא מבקרים אותו גם כמה חולים אחרים בעיר.

בשנת 1924 בא להשתקע בעירה הרוקח מר יעקב חמרה ומשפחתו, חתנו של הרופא היהודי קופרשטין מאוליבסק אשר ברוסיה הלבנה. הלה הקים בויסוצק בית מרקחת מודרני ולא ארכו הימים וביזמתו של הרוקח חמרה בא לויסוצק גם רופא צעיר הלא הוא ד"ר זלוטניק שהחל לשמש כרופא העירה. פעם התנדב ד"ר זלוטניק למחזור הרצאות בפני הצבור, ביחוד בפני הנער, על הנושא „קולטורה אי ציוויליזציה" („תרבות וציוויליזציה) בשפה הפולנית, כי דבר האיש רק פולנית למרות היותו ציוני מובהק. היינו כשלשים איש, מאזינים וצמודים לנושא כמאובנים: הוא התחיל בהרצאותיו מתקופת האדם הראשון, דור המבול, דור ההפלגה וכו' ושלב בהן ציטטות בעברית רהוטה כמו למשל „כי אנשים אחים אנחנו" וכו'. בתוך האפרוריות הקרתנית הויסוצקאית המתמדת, האירו לנו הרצאותיו אלה באור מיוחד. לא ארכו הימים ועזב הד"ר זלוטניק את העירה כי לא יכל היה למצא בה את פרנסתו.. למרות היותו רוק.

הוי

מראה העיר כמראה כפר גדול מאד. בתיה נמוכים, רובם מכוסים גגות קש. רק הודות לשרפות שפרצו מזמן לזמן וחסלו את הבתים הישנים היו מקימים אחר כך בתי עץ חדשים ויותר גדולים ומשופרים. הרחוב, הראשי, רחב מאד, ממנו מסתעפות פה ושם כמה סמטאות. כל זה ישוב יהודי טהור. הישוב הנוצרי היה מרוכז בפרברים ב־4 רוחות העירה ממזרח וממערב, מצפון ומדרום. ברחוב הראשי מספר קטן של חנויות קטנות: מכולת, בדים, חמרי בנין, מזנון אחד וכו', תנועת הקונים זעומה מאד, פרט ליום חמישי בו גוברת קצת הקניה במכלת לצרכי שבת. כל היום היתה תנועת האנשים בכללה כמעט בלתי נכרת באשר כל אחד עסוק במלאכתו ובעסקיו.. לפנות ערב היו מופיעים אנשים מעטים ברחובה של עירה מי לבית הכנסת ומי מהנוער לטיול ב„חברותא".

בעבר לא היה בית דואר בעירה. דברי דואר היו מתקבלים במועצת העיר ומי שהיה מחכה למכתב היה בא לשאול עליו ומקבל. בהתחלת שנות ה־20 נוסדה „סוכנות דואר" ממשלתית אשר בשנים ההן, עם עלית בני ויסוצק ארצה ישראל היה רוב הצובאים סביב בית הדואר משפחות העולים שבאו לקבל מכתבים מקרוביהם שבארץ ישראל. התכונה של השעה ההיא לקבלת הדואר היתה רבה מאד: היו משוחחים על ארץ ישראל ומספרים על „המצב" ועל שנעשה בה וכו׳.

בהתחלת שנות ה־20 היתה בוקעת נגינת כנור בערבים וכן גם תקליטי חזנות רק מביתו של מאיר ויניק: „רחל מבכה על בניה" „וישמחו במלכותך" „רחם נא" של יוסלה רוזנבלט וכו׳. כעבור כמה שנים בקע קול נגינת כנור ופסנתר מביתו של הרוקח יעקב חמרה ע"י אשתו פוליה. ברבות הימים נגנו בכנורותיהם הצמד־חמד שלמה שוסטר וזיידל ויניק, אלה שהיו גם משמחים בכנורותיהם חתונות של מחוסרי יכולת להביא את ה„כלי־זמר" מדומברויצה הסמוכה. „כלי זמר" אלה היו גבריאל ובניו. הוא מנגן בקלורנט ובניו בכנורות ובתוף. בערב שבת היו מובילים את החתן והכלה כשהם מלווים כמעט ע"י כל בני העירה וה„כלי זמר", לאורך כל הרחוב הראשי עד לפתח בית הכנסת הגדול, כשצלילי הנגינה והתוף מתפשטים למרחקים. אחרי שהרב היה מסדר את ה„קדושין" תוך דומיה מוחלטת חזרה שוב כל הכבודה לבית

פסיה (די באבע) וולף נפחן עם נכדם יצחק ריז׳י

החתונה תוך נגינת דברים מסרתיים. גבריאל ולהקתו היו נשארים בבית החתונה ועם צאת השבת היו מתחילים בריקודים שנמשכו עד אור הבוקר ואז היו מלוים המנגנים בנגוני הפרידה שלהם, את השושבינים לבתיהם וגבריאל היה פורש לבית המדרש להתקדש עם בוראו בתפילת שחרית. בתקופת קיומו של סניף „החלוץ" היה זיידל לופטה מארגן בחתונות רקוד מיוחד, חלוצי, בפזום המלים „זבחו זבחי צדק ובטחו ב־ה'" עד כי היה הרקוד הזה למסורת בחתונות.

תינוק כי יולד היה מופיע השמש על במת בית הכנסת ביום ו׳ אחרי קבלת שבת ומכריז: „פלוני בן פלוני ,מבקש׳ את ,העולם׳ (הקהל) ל,בן זכר,". היו נכנסים

יהודים אחרי סעודת ליל שבת, לפני ברכת המזון, לבית היולדת, מסובים לשלחן, מתכבדים באפונה או שעועית ולפתן, שרים „זמירות", מברכים ברכת המזון בצבור וחוזרים לבתיהם. למחרת אחרי תפילת מוסף של שבת היה שוב מכריז השמש: „לכו לשלום זכר"! ושוב היו נכנסים יהודים לחדר היולדת מברכים אותה ואת הרך הנולד ב„שבת שלום" ובהחלמה מהירה. גם בערב שלפני יום ברית־המילה היו מבקרים את בית היולדת ל„וואך" (משמר), לומדים כשעה והולכים הביתה. את ברית המילה היו עורכים ברוב טקס ופאר, בחלוקת כבודים „קוואטער", „סנדיק" וכו' משקאות ומגדנות, שירים מסרתיים חסידיים וכו'. ליולדת ויסוצקאית לא היה, לא בית יולדות ואף לא מילדת מוסמכת, אלא מזמינים את ה„באבע" (המילדת) המסרתית הלא זוהי פסיה, אשתו של וולף נפחן, והכל על מקומו בא בשלום.

מימין לשמאל, עומדים: חיה וקס, ראובן קולקובסקי, בריינדל גוטליב, אליהו וקס, מלכה ביגון, ראובן חובר, שיינקה אבלסון, פנחס גלמן, שיינדל חובר, לייבל נפחן, מינדל קולודני
יושבים: דב בגון, אורח, אורחת, זיידל ויניק.

כאשר היתה מתקלקלת אחת משתי משאבות המים בעירה, שמהן היו מביאים מים בדליים לבתים היה יוצא אחד התושבים היהודים לקבץ תרומות מבית לבית לתקון המשאבה. פעם כשנזדמנתי עם הרשל מכלה־ס (שיינביין) ליד המשאבה שאליה באנו שנינו לשאוב מים העיר לי כתגובה על ה„שלום" שלי „השקט מדי": „הלא כתוב: „ושאבתם מים בששון" צריכים על כן לשמוח על יד המים". ובאותו מעמד בהשראת

בקר אביב נשאתי קולי בשיר „קינדער יארין" (— שנות ילדות): „לכל הפחות משהו מחיי האם נשמתי היא מפסלת הפשתן?"... — כי עם כל היקר בעירה אינטימית זו והרומנטיקה המיוחדת שבה — צר היה האופק והיתה איזו ערגה לחיים אחרים, מגוונים יותר, רחוקים שישנם באיזה אי שם...

לא פעם בלכתי הביתה בשעה מאוחרת בלילה נתקלתי בברל זוליר כשהוא ב„שמירה" מטייל על המדרכות הרעועות ושר בקול מורם, בפני עצמו, שירים רומנטיים ...ונזכרתי בכך ברבות הימים כאן בארץ ישראל עת חזיתי בסרט־קולנוע „יענקל דער שמיד" כשהוא, יענקל זה, מתרוצץ בלילה מרחוב לרחוב ושר שירים רומנטיים בקול בוקע למרחקים... בערגה לחיים אי שם...

וכמוהו כן גם הר׳ ישראל נפחן, (שהייתי מבאי ביתו) שהיה עומד בצהרי שבת שעה ארוכה בפני שמשת החלון, ספר בידיו ורק שפתותיו נעות, והרשיל מכלה־ס. שניהם התאלמנו בעודם צעירים ולא חדשו חיי נישואין רק מתוך הקרבה עצמית לטובת ילדיהם. אהבתי לבלוש בערימת גליונות „הצפירה" ישנים במחסנו של ישראל נפחן. וגם... לקרוא גליונות צפופי שורות זעירות מיעקב־שמואל לוין בהיותו פעם באודיסה, שברוסיה הצארית, שהיו שמורות במחסני הר׳ שלמה לוין... ועוד ועוד...

הטיולים של בני הנער היו עפ"ר אל מחוץ לעיר מ„עבר לגשרים". בערבים היו מפליגים בסירות על פני הנהר, או שהיית שומע בערבי קיץ קולות מתרוננים של בנות חן במרפסת אחת הבתים. אך האופק, כאמור, היה צר מאוד, ביחוד בשביל הדור המתקדם וכל אחד היה נושא את עיניו למרחקים, לארץ ישראל. והיו גם כאלה שתכננו את חייהם לעתיד במקומם או בסביבה...

ומי פלל לסוף טרגי כזה אשר ההסטוריה לא ידעתה!... איכם יהודים?! איכם נשים צדקניות, בנים ובנות טובים ומסורים ונאמנים אשר האידיאה והפעילות הציונית היתה מאור חייכם... ולא זכיתם...

אהבתי את כלכם אהבת עולמים, את אלה שהכרתי מקרוב וגם את אלה שהכרתי באופן חזותי בלבד. יקרתם לי כלכם, זקן וזקנה, נער ונערה ועל כן אוהב אני גם את שרידיכם אתנו כאן בארץ — ארצנו... כל אחד כעין מצבה חיה על קברות מי שהיו... קשה לי מטעמים מסוימים לנקב בשמות, אך כלכם לנגד עיני תמיד;

„רקיע עטוף ערפל אפרפר, באויר נשא ריח אביב,
ואבק הדרכים מנוקד גשם דק ואתם מהלכים לאטכם —
עדין שמור וזכור לי כל זה עכשיו בראשי המכסיף,
גם עכשיו לבבי יעזבני פתאם והוא חרש הולך לו אתכם.

הוא חרש הולך לו בשורה ואיננו תופס את מותכם,
ואיננו יודע כיצד ואיכה נפסקו חייכם פתאם?
אינני משיג בשלמות הרעיון שלעולם לא אוכל לראותכם
שבכלכם, ממשות ותמצית חיים, שוב אינכם אלא צל וחלום.

רקיע עטוף ערפל אפרפר, באויר נשא ריח אביב,
ואבק הדרכים מנוקד בדמעות ואתם מהלכים לאטכם"

(מתוך „אור זרוע" שירים ובלדות לשמשון מלצר)

וככה נסתם הגולל, יחד עם כל בית ישראל באירופה, גם על קהילתנו היקרה ויסוצק בה חיו ועמלו אנשים ישרים, ענוי עולם, בהם הורים, אחים, אחיות, וקרובי משפחה רבים ותינוקות שלא חטאו, חברים וחברות וידידים טובים, כולם נספו יום אחד: כ״ז אלול תש״ב — 9.9.1942 — ע״י הנאצים ושליחיהם האוקראינים ימש״ו. כמה משרידי הפליטה שהגיעו ארצה—ישראל ראו את הקבר ההמוני מחוץ לעיר ויסוצק, קבר שאין כל תקוה אפילו להשתטח עליו.

כמאה וחמישים מ„יוצאי ויסוצק" כאן בארץ. בחלקם הגדול מתאספים הם כל שנה לאספת אזכרה ו„קדיש" צבורי. כאפרוחים נדמו, אשר נקבצים ומתלכדים ביחד בפרוש מהם אמם־דוגרתם. כך כל שנה ביום השנה לטבח, נאספים יוצאי ויסוצק להתיחד עם זכר יקיריהם... כן הוקמה מצבת זיכרון ב„חורשת ויסוצק" שנקנתה בכספי חברינו ביער הקדושים של הקק״ל באשתאול שבפרוזדור ירושלים ואשר אליה באים מבני ויסוצק בכ״ז ניסן להתיחדות. ולהתיחדות דומה עצרתי כח לרשום לזכרון את הרשימה הדלה הזאת.

רחובות, תשעה באב, תשכ״ב

ישראל גוטמן

עסקנים ציוניים בעיירה, תרצ״ג

קצת על „חדרים" „ומלמדים"

המסופר הוא על ה„חדרים" בעיירתנו בטרם נוסד בה בית הספר מיסודה של „תרבות" ובטרם יסודה של ה„תלמוד תורה". בימים ההם למדו כל ילדי עיירתנו בחדרים אצל „מלמדים" שכל אחד מהם נקרא בפי התלמידים: „רבי". והיו „מלמדים" בדרגות שונות. היה מלמד דרדקי שרק ילדים מתחילים היו תלמידיו. הלה היה מלמד את תלמידיו החל מ„אלף־בית" עד ידיעת קרוא ב„סדור". מלמד דרדקי כזה היה ר' יצחק שבשי ז"ל בביתו ליד שלחן גדול מוקף ספסלים ישבו הילדים, ללא הבדל ידיעה, ובבת אחת חזרו ושננו א, ב, ג, ד, וכו'. ה„רבי" ידע להבחין בין ילד יודע את תלמודו ובין זה הצועק סתם. לזה, האחרון, היה נגש, מלטפו ומסביר לו את הכתוב. היו לומדים מ־7 בבוקר עד 5 אחה"צ. גם בערבי החורף, בשלג ובקור, היה הילדים שורכים רגליהם אל „החדר" ובחזרה. לא פעם היו האמהות באות לקחת את הילדים הביתה.

אחרי שנת לימודים ב„חדר" זה היו עוברים ל„חדר" יותר מכובד ש„מלמדו" היה ר' יודל או ר' שמואל. כאן למדו כבר להתפלל באופן חפשי, גם קצת חומש. אך המשטר היה יותר קפדני והדרישות מן התלמידים היו כאן יותר גדולות. זכורני את ה„חדר" של ר' יודל שאצלו למדתי. ליד ביתו, לאחר כל גשם התהותה שלולית מים, וכש„הרבי" היה מתנמנם ליד שלחנו היינו בשקט מסתננים החוצה ומשתכשכים בתוך השלולית... כשהרבי היה מתעורר היה אץ החוצה בצעקות להחזירנו ל„חדר". בכניסתנו פנימה היינו מתחבאים בכל מיני מקומות, מתחת לשלחן, מתחת למיטה, מאחורי הארון וכו', היה ר' יודל לוקח את היעה מהמטבח ובעזרתו היה מושך את כל אחד מאתנו ממקום מחבואו כשאשתו הודל מגישה לו את הרצועה, שבה היה מצליף בנו כהוגן עד שכל ילד מוכה, הבטיח, תוך בכי, שלא יחזור יותר על קלקלתו. אך, כמובן, למחרת היה המחזה כולו חוזר ונשנה...

לאחר שנת למודים ב„חדר" זה עברנו ללמוד לחדרו של ר' אשר לפינסקי. השם הזה בלבד „אשר דער מלמד" הטיל אימים על התלמידים. המשטר היה חמור ביותר, כי ר' אשר היה יהודי אדוק מאד וירא שמים והיה מדקדק במצוות קלות כבחמורות לגבי עצמו ולגבי תלמידיו כאחד. אצלו למדנו חומש ורש"י וטעמי המקרא.

הוא היה מתפלל ערבית בבית המדרש. אותה שעה היו התלמידים רצים לבתיהם להביא פנסים עשויים מניר שבתוכם נרות דולקים כדי להאיר לעצמם את הדרך בלילה בלכתם מן ה„חדר". בערב היה חוזר אתנו על כל ה„חומש" שלמדנו במשך היום תוך קריאת כלם והכל בבת אחת. ואוי ואבוי היה לזה שדבר באמצע הלמוד עם חברו, או, שלא ידע לענות על שאלת ה„רבי" בעניני השעור... ואין פלא, שכל אחד התחמק מלשבת בסמוך ל„רבי". בשבת היינו לומדים „פרקי אבות". כל השבוע היה ר' אשר ממש צרוד מרב צעקות והתרגזויות על תלמידיו.

מה„חדר" של ר' אשר לפינסקי היו עוברים ל„מלמדים" יותר גבוהים שהיו כבר מלמדים „גמרא" עם תוספות. „מלמד" כזה היה ר' יששכר השוחט. — היה זה יהודי חריף, תלמיד חכם מובהק, עד היום אינני שוכח את תלמודו...

והיה עוד „מלמד" אשר כל ילדי העיירה שאפו להגיע ל„חדרו" ולא כל אחד זכה. הרי הוא, כלשון בני העיירה: „ר' אשר דעם מגידס". ה„חדר" שלו

היה, כביכול, מודרני, באשר נוסף ללמודי „קודש" למדו אצלו גם לימודי חול (עברית, חשבון, דקדוק וכו') ומכיון שהוא היה מבקר במוסדות הממשלה בעניני הצבור היו התלמידים באותן שעות בטלה „עושים חיים". משחקים בקלפים וכו'.

כך נמשך המצב שנים עד שנוסד בעיירה בית ספר עברי מיסודה של „ת ר ב ו ת" מעורב לבנים ולבנות, אך היות וחלק מאנשי העיירה התנגד ללימוד משותף של ילדים וילדות נפתחה „תלמוד תורה" לבנים ואז חלק מן המלמדים הנ"ל עזבו את „חדריהם" הפרטיים ושמשו כ„מלמדים" ב„תלמוד תורה" אשר רוב ילדי העיירה למדו בה.

חיפה **דב טקץ**

החינוך בווהלין של פולין

עם תום מלחמת העולם הראשונה הגיעו לוולין רבים מהמורים שברחו מרוסיה הבולשביסטית בגלל הלחץ הפוליטי מצד ה„יבסקציה". הם תקעו את היתדות הראשונים של בית־הספר העברי בהביאם אתם את נסיונם המעט מבתי־הספר העבריים והאידישאיים, שקמו באוקראינה וברוסיה בשביל ילדי הפליטים. במשך זמן קצר הוקמו אז בהרבה ערים ועיירות בתי־ספר וגני־ילדים עבריים, שמשכו אליהם את ילדי ישראל; הסמינרים למורים בקיוב ובחרקוב, מיסודם של כהנשטם וטשרנא, השפיעו בעקיפין על גיבוש מטרות החינוך והגשמתן; והיו אז גם נסיונות של הוצאת עתונות פידאגוגית שם.

ואף־כי עוד לא היה אז קשר ישיר עם ארץ־ישראל, הרי ריחפו לנגד עיני כל המורים והמיסדים בתי־הספר שבארץ. תכנית־הלימודים של הגימנסיה העברית ביפו הועתקה, שופרה והותאמה לבתי־הספר שבוואלין. כן הביאו אתם המורים שבאו ספרי־לימוד בהוצאת „אמנות", מיסודה של משפחת פרסיץ בקיוב.

לימוד העברית כשפת לימודי היהדות היה נפוץ גם קודם ע"י החדרים „המתוקנים". עתה עבר חלק מהמורים אל בתי־הספר החדשים, בהם הם גילו מאמצים להסתגל ולהגשים את השאיפות, שמילאו את ליבם עוד בימי שלטון הצאר ושבאו לידי גילוי מלא בשנות הכיבוש הגרמני, וביחוד אחרי מהפכת קרנסקי.

עם יסוד בתי־הספר התיכוניים העבריים נוספו כוחות פידאגוגיים מעולים, שקנו את השכלתם במערב־אירופה (לרוב באוסטריה). השפעתם על מוסדות החינוך בכלל היתה ניכרת לטובה וגם לרעה. במשך השנים התמזגו השאיפות והדרכים של המזרח והמערב, בתי־הספר קיבלו את צביונם הרצוי והנכסף. בתהליך התמזגות זה היתה חשיבות לפעולת המרכז של „תרבות" בוארשה, שהוקם ב־1922 בועידת באי־כוחם של כל גלילות פולין.

ראויות לציון העזתם ומסירותם של העסקנים הציוניים בערים ובעיירות שבווהלין, שהתאזרו להקים בתי־ספר „תרבות" וגני־ילדים, על אף הקשיים הרבים מצד השלטונות הפולניים.

בשנת 1920 נוסדה הגימנסיה העברית „תרבות" ברובנה. היא שמשה מרכז לכל התנועה התרבותית בווהלין המערבית ונעשתה משען וסעד לכל בית־הספר שנוסדו לפניה ולאחריה בסביבה.

בתי־הספר האידישאיים בווהלין נתחסלו רובם ככולם. רבים מבתי־הספר של „תרבות" לא קיבלו את אישורם הממשלתי. ואף כי למראית־עין היתה תחיקת החינוך ליבראלית כביכול, קשה היה בכל זאת ליהודים לעמוד בפני הדרישות, והן: בנין מתאים לחוקי ההיגיינה, מורים בעלי השכלה כללית ופידאגוגית וכן אורחות פולנית וכשרות פוליטית. בבנינים שנשארו מימי הצאר סודרו בתי־הספר הפולניים של הממשלה, ובנינים אחרים לפי שיטה מודרנית ובעלי חדרים גדולים — לא היו כלל בערים, ועל אחת כמה וכמה בעיירות. ואף אם נמצא בנין גדול שאפשר היה להתאימו לצרכי בי"ס, לא קבל במהרה את אישורם של הרופא והאדריכל הממשלתיים, והענינים היו מתגלגלים ממשרד למשרד. אף על פי כן לא נתבטלו הלימודים, בדרך כלל, כי ידעו העסקנים והמורים להסתדר עם המשטרה המקומית. במשך השנים הוקמו בעזרת ההורים והתמיכה האמריקאית בנינים רבים, מיוחדים לבתי־הספר של „תרבות".

קשה מגזירת הבנינים היתה שאלת הכשרות הפוליטית של תעודות המורים בבתי־הספר העממיים. רוב המורים המקומיים נרשמו בספרי האזרחים בעיירות רוסיה הרחבה, ודי היה אם מורה נמצא רשום באחד המקומות שמחוץ לשטח הפולני שלא יקבל תעודת־כשרות פוליטית מצד שלטון המחוז. לחלק גדול מן המורים בבתי־הספר העממיים לא היו תעודות מוכרות ע"י שלטונות־ההשכלה הפולניים, והיה הכרח לעקוף בעקיפין ולאשרם כמורי־דת בלבד, שלגביהם הקלו השלטונות מסיבות שונות.

מצבם החמרי של המורים היה ירוד. התמיכות מחוץ לארץ נפסקו ושכר־הלימוד אף כי היה גבוה ולמעלה מיכלתם של סוחרים־זעירים ובעלי־מלאכה, לא ספק את כל הצרכים. מרכז "תרבות" השתדל לעזור מבחינה פידאגוגית ע"י פיקוח ועתונות פידאגוגית, אולם גם קיומו הוא היה מותנה במסים שדרש מבתי־הספר. הממשלה לא הגישה כל עזרה לבתי־הספר, ואף בשנים האחרונות שלפני מלחמת־העולם השניה הושגו במידה מעטה תמיכות זעומות מאת המוסדות המוניציפאליים. כן הצליח באותן השנים מרכז „תרבות" להשיג מהד.ד.ק. (הועד האמריקאי) סכומים מסוימים בשביל בנינים, שבתי הספר בווהלין נהנו מהם.

מוסדות „תרבות" היו את רשת מוסדות החינוך העבריים בווהלין, ובהם קיבלו את חינוכם רוב ילדי היהודים בישובים רבים. השפעת המוסדות הללו על האוכלוסיה היהודית היתה רבה. המתנגדים לחינוך העברי החדש בראשיתו השלימו אתו לאחרונה, והיו כאלה שנהפכו להיות למצדדיו.

90% מתלמידי בית־הספר העממי היו בני השכבות הסוציאליות הנמוכות. משום כך הונהגה בעזרת „טאז" בהרבה מוסדות הזנת הילדים. כן עזר המרכז בסיוע „טאז" והסתדרות המורים בסידור מושבות־קיץ למורים ולתלמידים בהרי הטאטרים והבסקידים. חלק גדול מתלמידי בתי־הספר של „תרבות" בווהלין, המשיך את דרכו בתנועות הנוער עד שמצא את מקומו בארץ־ישראל.

ספר „קהילת סארני" **שמואל רוזנהק**

בית־ספר „תרבות" בעיירה

היה זה בשנת 1920 עם ההתעוררות הציונית הגדולה ברחוב היהודי שבאה לאחר הצהרת בלפור, המהפכה הרוסית והפרעות ביהודים. התאספנו כמה חברים מ„צעירי ציון", בהם זיידל לופטין, יפה גקלמן, יחיאל בורוביק, וולף ליכטנפלד, בלקה רטנר והחלטנו ליסד בית ספר עברי בעיירה. התחלנו בשכירת חדר אחד אצל משה שניידר, הכרזנו על הרשמת ילדים לבי"ס עברי ונרשמו ילדים מכל הגילים. תחילה היתה זאת איפוא, כתה אחת מעורבת לכל הגילים ששמשה כעין שלב הכנה לשנה הבאה. ואכן בשנה החדשה כבר היתה צורה כל שהיא ל„בית הספר" שלנו. שכרנו בית עם כמה חדרים (אצל — בנימין שניידר) ומיינו את הילדים, לפי הגיל, לכתות. רובם של התלמידים היו בנות ורק בודדים היו בנים.

חפשנו אחרי אדם — מנהל לבית הספר. התקשרנו עם מרכז „תרבות" שהיה אז ברובנה. נסענו לרובנה אל רוזנהק שהיה אז הרוח החיה במרכז „תרבות" ובקשנו ממנו אדם מתאים להיות מנהל לבית הספר שלנו.

בית הספר התפתח. רכשנו את אמון ההורים. גם נוספו מורים כמו רוטמן, קדישביץ. היו בביה"ס 4 כתות ובהם מאה ילדים, יותר מדויק: ילדות. נוסף לכך ארגנו שעורי ערב לנערים ולנערות עובדים ועל כך היתה נטושה מלחמה עם „הבונד" שראה בנוער העובד את הנושא לפעולתו הוא. כ"כ נלחמו כנגד בית הספר ושעורי הערב — האדוקים שראו בבית הספר שורש פורה ראש ולענה... וזכורני אפיזודה אחת מן הימים ההם. ערב אחד הופיעו בפרוזדור בית הספר ומתחת לחלונותיו דמויות אדם עטופות בגדי לובן... ופשטה שמועה בעיירה, שמתים ושדים מרקדים בבית הספר בלילות כעונש על שלומדים תורה בגילוי ראש. ואמנם הוטל פחד על הילדים

כיתת בנות עם המורה טרנופולסקי (במרכז) 1918

ובמשך כמה ימים לא בקרו בבית הספר עד שנרגעו הרוחות... התברר שהאדוקים, ואולי בשותפות עם ה„בונד", פיתו כמה ילדים שיתעטפו בבגדים לבנים ויפחידו את הילדים למען להרחיקם מבית הספר החילוני העברי.

בית הספר גדל משנה לשנה. בכל שנה נוספה כתה, עד שקפץ עליו רוגזם וקנאתם של השלטונות הפולניים. החלו לדרוש מהמורים קוליפיקציות, סמיכות ממשלתית. מורי בית הספר היו אז — קנט לספרות ולתנ"ך ושוחט — למתימטיקה יפה גקלמן למדה בכתות הנמוכות. באותם הימים התארגנו שעורי ערב אוניברסיטאיים בורשה למבוגרים מטעם „תרבות" לרכישת סמיכות להוראה. נסענו אני וקנט לשעורים אלה וקבלנו סמיכות להוראה. אך הממשלה לא הרפתה מאתנו. חפשה תחבולות ואמתלאות להציק לנו. טענה, שהדירה אינה כשרה לתפקידה וכו' ובאין לנו אמצעים לדירה יותר טובה ולתנאים יותר טובים — נסגר בית הספר ב־1924.

בית ספר „תרבות" — כיתה א' — 1924

מימין לשמאל, עומדים, שורה א': מלכה חזנצ'וק, בלה ליברמן, רבקה שר, רוזה קריבירוצקי, מיכלה ליברמן, רות וקס;

שורה ב': פסיל לופטין, יעקב לופטה, טריגון, אריה קנט, רוזה שוחט, המורה שוחט, יפה גקלמן, יעקב שמואל לוין;

שורה ג': גיטל לופטה, חנה פלדמן, בריינדל קפטן, שרה דורצ'ין, תמה שטופר, פייגל גקלמן;

שורה ד': דבורה בורוביק, אסתר פלדמן, פריידל שר, לאה אורמן, רבורה נפחן, שרה פטרוך, ש. ריבה בורוביק, פסל שמש, בוניה קיכל, אברמם בר ריז'י;

שורה ה': ז'נה כמארה, דבורה'ל בורוביק

עוד המשיכו במחתרת להורות בחדרים פרטיים במתכונת של בית הספר אך בהמשך הזמן — גם זה בוטל.

ב־1927 קם מחדש בי"ס „תרבות". זכור, המורה פלדמן, שמלבד עבודתו בבית הספר פעל הרבה בסניף „החלוץ הצעיר" ובכלל בנוער העיירה, ע"י שעורי ערב, הרצאות, משפטים ספרותיים וכו׳. אך יותר משנה אחת — לא עצר כח גם בית הספר המחודש.

מורי בית הספר — לא הצטמצמו רק בהוראה. ידם היתה בכל הפעולה הציבורית בעיירה. הם רכזו וארגנו את כל העבודה הציונית. הם אשר ארגנו ופעלו בספריה המקומית; הם אשר היו המתרימים והפועלים למען הק.ק.ל.; הם אשר ארגנו להקות דרמטיות והציגו הצגות; הם פעלו בתנועת הנוער וכו׳. זכורני ויכוח אחד בין המורים לבין עסקני הק.ק.ל. המקומיים על מטרתו של אוסף כספים אחד בנשף מסוים. המורים טענו: הכסף צריך להיות מיועד לספריה המקומית לרכישת ספרים חדשים ואילו עסקני הק.ק.ל. טענו שהוא קודש לקרן הקימת... שתי ה„קבוצות" יצאו עם „החומר" לאיסוף הכספים תוך הסכם, שהקבוצה אשר תחזור הראשונה ממכירת „החומר" — לה יהיה הכסף. והנה זכתה קבוצת הספריה שבאו ראשונים. עסקני הק.ק.ל. לא נרגעו והמשיכו בטענותיהם עד שהגיעו להסכם חדש המחלק את הכסף שוה בשוה בין שתי „הקבוצות".

ראשית „החלוץ"

הסניף הראשון של „החלוץ" בעיירה התארגן עוד ב־1924 בתוקף העובדה שסרטפיקטים לעליה קבלו אז אנשי ה„חלוץ" ובעיקר אלה שהיו בהכשרה. בעיירה היו אז 2 ארגונים ציוניים. האחד „צעירי ציון" והשני „ציונים כלליים" אך לעלות לארץ לא יכלו לא אלה ולא אלה אלא, כאמור, אלה שהיו ב„החלוץ" ובהכשרה. אנו אנשי „צעירי ציון", שבמיוחד נדחקנו לעלות לארץ, החלטנו על כן לארגן את סניף „החלוץ". הזמנו „בקור" מורשה, מן המרכז, ובאה חומת חיות. קראנו לאספה כללית של כל צעירי העיירה וא"כ לאספה נפרדת של צעירים ביותר, וכך התארגנו ה„חלוץ" וה„חלוץ הצעיר".

באספות אלה הרצתה חומה על תפקידי ה„חלוץ", על הארץ, על הפועל בארץ וכו׳, שלא כרגיל אצל מרצים אחרים לא הרבתה בדברי הלל ושבח אלא דברה, והרבה קסם היה בדבריה, על התפקידים, על הקשיים, על כיבוש עבודה והתישבות וכו׳. ואמנם נרתעו רבים ולא נכנסו ל„החלוץ". אך אלה שנכנסו ידעו שאליהם לצאת להכשרה, להתחיל בעבודה עוד בחוץ לארץ וכו׳. לפי הצעתה, התקשרנו עם מרכז „החלוץ" בורשה ובעזרתו ארגנו קבוצת הכשרה בביאלה הכפר — ראשונה ומשותפת לכל האיזור.

הקבוצה הדרמטית

ליד בית הספר „תרבות" התקימה קבוצה דרמטית שהיתה מכינה הצגות בעיירה לעיתים מזומנות.

הקבוצה הכינה באותן השנים 1920—24, עד כמה שאני זוכרת, את המחזות הבאים: „דער ישיבה בחור", „השחיטה", מירהלה אפרת", שיר־השירים", „גאט מענטש און טייוול", „פישקה דער קרומער", „טוביה דער מילכיקער", ואחרים.

ההצגות היו חשובות לא רק בעצם הצגתן אלא בעיקר — בהכנות לקראתן, בכל התכונה שקדמה להצגה, החזרות, הקמת הבמה, התפאורות וכו' —כל זה הכניס רוח חיים בעיירה.

קרית חיים **יפה גקלמן ענבי**

החסידות הקרלינית־סטולינית

ערכה של החסידות הקרלינית נעוץ לא בהיקף השפעתה דוגמת תנועות החסידות שקמו אחריה בפולין ובאוקראינה אלא בזמן ובכוח פעולותיה, לא בסטאטיקה אלא בדינמיקה. היא אחד הענפים הראשונים של החסידות. בראשית ימיה של התנועה הזאת, כש„המגיד הגדול" ר' דוב יסד את בית מדרשו בעיירה מזריטש שבוולין בדרום, יסד תלמידו, ר' אהרן הגדול, בפרבר העיר הליטאית פינסק, בקארלין, את מרכז החסידות בצפון (בערך בשנת 1765). ערך המרכז הזה בצפון במקביל למרכז בדרום היה כה רב, עד שחסידים נקראו בשם „מזריטשר" או „קארלינר". וכך אנו קוראים בתעודות הראשונות מתקופת הפולמוס שקם נגד ההסידות: „קראו למקוננות וקוננו לחסידים דזמן האידנא דמתקריא מזריטשר וקארלינר". הפילוסוף שלמה מימון שחי בראשית ימי החסידות מעיד בספר תולדות חייו, כי אנשי הכת החדשה שקמה בימים ההם היו עולים על שתי ערים ק. (קארלין) מ. (מזריטש). וכך כותב התייר הצרפתי גריגואר שביקר באותם הימים בפולין, כי לכת החדשה — החסידים — היו קוראים בשם „קארליניים", על שם המקום בו נוצרה. ואפילו בתעודות של התקופה המאוחרת (1796—1801), שנמצאו בסינאט בפטרבורג, כשהממשלה הרוסית התערבה במחלוקת בין המתנגדים והחסידים, מכנים את החסידים סתם בשם „קארליניים" אף על פי שבאותו זמן כבר היתה החסידות לכל ענפיה ובתי צדיקיה נפוצה בכל רחבי פולין ורוסיה. ור' שניאור זלמן מליאדי, מייסד חב"ד, נקרא בתעודות אלה בשם ראש ה„קארליניים" כלומר: ראש החסידים.

חסידי קארלין היו החלוצים לרעיון החסידות בליטא הלמדנית, ומקארלין, שהיתה אי בתוך ליטא המתנגדית, השתדל ר' אהרן הגדול להפיץ את תורת החסידות. מתוך קטעים מפנקס העיר ניסויז' (משנת 1769), שנמצאו לפני המלחמה ב„חצר" בסטולין והמכילים תקנות והוראות של ר' אהרן הגדול, אנו למדים מה גדולה היתה השפעתו כבר בימים ההם בכל הסביבה. למרות הרדיפות והחרמים שהוכרזו בקהילות הראשיות בליטא, ובתוכן בפינסק עירו, עלה בידו להצית כאן את אש החסידות. „מסר את עצמו במסירות נפש על זה" היה כתוב על מצבת קברו בהתאם לצוואתו.

זו היתה העליה הראשונה בתנועה. בשעת החרם הראשון, שהוכרז בשנת 1772 גם בעירו, מת ר' אהרן והוא רק בן 36 שנה. „אש אלקים אשר בערה בקרבו אכלתהו". מתוך תורתו שבכתב יש לציין את שיר השבת הנהדר „יה, אכסף נועם שבת" המושר עד היום מדי שבת בשבתו בפי החסידים.

אחרי מותו נסה אמנם תלמידו וחברו ר' שלמה מקארלין לשמור על ירושתו, אולם מחמת הרדיפות והחרמים הוא מוכרח היה לעזוב (בשנת 1784) את ערש החסידות קארלין ולבקש לו מפלט בעיר לודמיר (וולאדימיר—וואלינסק). וכשפנה

הצדיק פנה גם הודה של התנועה בקארלין. בכוח הזרוע היו סוגרים את בתי התפילה שלהם והחסידים היו נרדפים בלי חשך.

היתה זו תקופת הירידה בתנועת החסידות הקרלינית. ר׳ שלמה נשאר בלודמיר. בשנת 1792 נהרג על קידוש השם על ידי הקוזאקים במלחמתם נגד פולין, ונתפרסם בספרות החסידים בשם „משיח בן יוסף״, שגורלו להיהרג על ידי ארמילוס לפני בוא משיח בן דוד.

בגלותו ללודמיר לקח אתו ר׳ שלמה את בנו של ר׳ אהרן הגדול — הוא אשר הראשון. אחרי מות רבו חזר אשר אל סביבת מגורי אביו (בערך בשנת 1794), אולם לא העיז עדיין לחזור לקארלין מחמת הרדיפות, ויבחר לו למושב את העיירה סטולין, הסמוכה לפינסק. ומאז נקראים חסידי קארלין גם בשם חסידי סטולין. בשנים ההם (1796—1801) התלקחה המחלוקת המפורסמת נגד „הקארליניים״ שבראשה עמד הרב הפינסקאי ר׳ אביגדור, שהגיעה עד לסנאט העליון בפטרבורג ושגרמה למאסרו של הצדיק ר׳ שניאור זלמן מליאדי וגם של ר׳ אשר מסטולין (יום שחרורו „הילולא נר חמישי של חנוכה״), אחרי נצחון החסידים ואחרי השתלטם על מוסדות הקהילה בפינסק, חזר ר׳ אשר הראשון אל ערש החסידות קארלין (אחר שנת 1810) וכאן נשאר עד יום מותו (1826).

הרבי ר׳ אלימלך פרלוב
מקארלין, זצ״ל

הרבי ר׳ ישראל פרלוב
מסטולין, זצ״ל

הרבי ר׳ משה פרלוב
מסטולין, זצ״ל

בימיו התחילה העליה השניה בתנועת קארלין אחר תקופת הירידה שהיתה בימי ר׳ שלמה רבו. עליה זו הגיעה לפסגתה בימיו של בנו — הוא אהרן השני, אשר כהן כמעט 50 שנה עד שנת 1872. הוא הצטיין בכוח, וחיזק את הבנין אשר בנו זקנו ואביו, והוא שהוציא את הספר „בית אהרן״ המכיל את „תורת קארלין״. בימיו נוצרו רוב ניגוני קארלין—סטולין המפורסמים. בנו של ר׳ אהרן ר׳ אשר השני מת שנה אחרי מות אביו והשאיר אחריו רק ילד קטן בן שלש שנה — ר׳ ישראל, שהוכתר בכתר „רבי״ ונתפרסם בספרות בשם ה„ינוקא מסטולין״. כשגדל הצטיין במרץ רב, היה מעורב עם הבריות והיה קרוב גם לרחוקים כי היה מבין לרוחם. הוא הצטיין גם

בכשרון מוסיקלי ובשעת „מלוה מלכה" היה מנגן יחד עם בניו גם יצירות באך וביטהובן.

— — — אחרי מות ר׳ ישראל (תרפ"ב) נתחלקה המלוכה, כי ששה בנים השאיר אחריו. מלבד הבן האחד שהיגר לאמריקה, נשאר בחיים ר׳ יוחנן, בנו הצעיר שהגיע ארצה. על מות קדושים, שמתו שאר אחיו הגיעו אלינו ידיעות מפי הניצולים.

(עפ"י קובץ „אור זרוע") **ד"ר זאב רבינוביץ**

יה אכסוף

(זמר לשבת לרבי אהרן הגדול מקארלין)

יה אכסף נעם שבת המתאמת ומיחדת בסגולתך.
משוך נעם יראתך לעם מבקשי רצונך.
קדשם בקדושת השבת המתאחדת בתורתך,
פתח להם נעם ורצון לפתח שערי רצונך.
יה אכסף

היה הוה שמר שומרים ומצפים שבת קדשך.
כאיל תערג על אפיקי מים
נפשם תערג לקבל נעם שבת
המתאחדת בשם קדשך.
הצל מאחרי לפרש מן השבת
לבלתי תהיה סגורה מהם ששת ימים,
המקבלים קדושה משבת קדשך.
וטהר לבם באמת ובאמונה לעבדך.
יה אכסף

ויהיו רחמיך מתגוללים על עם קדשך,
להשקות צמאי חסדיך מנהר היוצא מעדן.
לעטר את ישראל בתפארת
המפארים אותך על ידי שבת קדשך.
כל ששת ימים להנחילם נחלת יעקב בחירך
יה אכסף

השבת נעם הנשמות והשביעי עונג הרוחות
ועדן הנפשות להתעדן באהבתך ויראתך
שבת קודש, נפשי חולת אהבתך.
שבת קודש, נפשות ישראל
בצל כנפיך יחסיון,
ירויון מדשן ביתך.
יה אכסף

בקורו של ה„רבי" בעיירה

אני נזכרת ב„ימים הטובים" ההם, עת הרבי מסטולין האד"מור ישראלק'ה היה מתארח אצלנו בעיירה. לא כל כך קל היה להביא אותו לעיירה היות והיה תמיד עסוק בעניני הכלל. רבים באו לשאול בעצתו וחכו בצפיה לדברי פיו. חסידיו מלאו אחרי דבריו לכל דקדוקיהם ופרטיהם וכל מלה שהיה מוציא נתשבה כקדושה בעיניהם. ביחוד היו שואלים אותו בעניני מסחר ושידוכים.

וכשהיתה מגיעה ההבטחה ש„הרבי" יבא להתארח בעיירה היתה השמחה גדולה. כלם התלתשו על כך ואחד לשני בשר את הבשורה הטובה. התכונה היתה רבה, היו מכינים שלחנות ערוכים לעשרות אנשים שהיו תמיד מתלוים אל „הרבי" מן העיירות והכפרים הסמוכים. כשבועים לפני בואו היו הכל עסוקים בהכנת הסעודות, כי בימים ההם לא היו מאפיות, וכל אשה אפתה בעצמה את הלחם בתנור מוסק בעצים.

ה„רבי" היה מתארח בביתנו, ומובן שכל ההכנות נעשו בו, היו שוחטים עגל או פרה והיו מכינים מאכלים שונים ויינות משובחים, הכל לכבוד המאורע. תמיד היו באות מספר נשים מכובדות שהיו עוזרות לנו בהכנת הארוחות. ל„רבי" היו מבשלים מאכלים מיוחדים.

ה„רבי" היה מגיע לעיירה במרכבתו שעגלונה קבוע היה, והוא אשר הסיע אותו לכל מקום. וכשרק הגיעה השמועה שהרבי בדרך — היו יוצאים חסידיו עם עגלות ועם כרכרות לקדם את פניו. משני צדי הדרך היו מחכים לו אנשים נשים וטף. המרכבה היתה מלווה שירה וריקודים של החסידים והשמחה היתה רבה. אבי ז"ל משה אייזנברג ואמי סטיסיה ז"ל עשו כמיטב יכולתם כדי להכין מקומות לינה לאורחים שתמיד קבלנו אותם בסבר פנים יפות.

מרבים היו חסידיו לדרוש בשלומו ולשאול בעצתו. בזמנים ההם הפרנסה לא היתה מצויה וצרות לא חסרו ל„עמך" ישראל. והיו באים ל„רבי" לתנות את הצרות. בדברי הרבי ובהבטחותיו כי יקוימו האמינו חסידיו באמונה שלמה.

היה לנו בית גדול ובו חדרים גדולים ורבים, שבימי התאכסנותו של הרבי בו, היו כלם מלאים גברים נשים וטף. ואחר הסעודה היו החסידים יוצאים ברקודים מלווים מנגינות חסידיות משלהם.

וקשה לתאר את השמחה שהקיפה את כל החסידים, את ההתלהבות שצנפה אותם בזמן המחול. כל הדאגות, צרות המשפחה והפרנסה — נשכחו. והיו ביניהם כאלה שאפילו לחם לשובע בבית לא היה להם.

חוה אייזנברג

שושלת האדמורים הברזנאית

שמה של ברזנה יצא בעולם, וביחוד בערים ובעיירות היהודיות של ווהלין ופולסיה, בגלל השושלת החסידית שבאה לשבת בה בראשית המאה התשע-עשרה. בעלי האחוזות הגדולות שהחזיקו באדמות של העיירות היהודיות, ביקשו דרכים להתעשר; ומאחר שהחסידות נמצאה אז במעלה ויהודים דבקו בהתלהבות במנהיגים החסידיים, חזרו ה„פריצים" אחרי חצרות ה„רביים". כך הוציא ה„פריץ" של ברזנה את אחד המנהיגים החסידיים, רבי יחיאל מיכל פצ'ניק, שהתגורר בסטולין — עיירה בפוליסיה שהיתה לה שושלת חסידית משלה — העניק לו אחוזת קרקע וסייע בידו בבנין בית. נשתקע רבי יחיאל מיכל עם בני משפחתו בברזנה ונודע שמו כר' מיכל'ה הברזנאי, שממנו מתחילה השושלת הברזנאית.

ר' יחיאל מיכל היה בנו של רבי דוד הלוי, המגיד מסטפן, תלמידו של המגיד ממזריץ', נכדו של רבי דוד הלוי, בעל „טורי זהב", וחתנו של המנהיג החסידי ר' יחיאל מיכל המגיד מזלוצ'ב. ר' מיכל'ה הברזנאי היה יושב, בעודו בסטולין, יומם

ולילה על התורה ועל העבודה בבית־המדרש העירוני יחד עם בנו יחידו ר׳ יצחק, חתנו של ר׳ אהרן הצ׳רנובילי. אשתו היתה חנונית וסיפקה את מזונותיהם של בעלה ובנה, שהשקיעו את עצמם בעבודת הבורא. ואכן היה זה דבר יוצא מגדר הרגיל שהשושלת הצ׳רנובילית, שכבר זכתה לשם טוב בכל העולם היהודי, התחתנה ברבי מיכל׳ה, על אף היותו עני גדול ושפל רוח. החתן, איציקל, בנו יחידו של ר׳ מיכל׳ה, שמו כבר הלך לפניו כעילוי וכצדיק, ולאחר מכן האדירוהו מאד בצ׳רנוביל.

השושלת הברזנאית שיגשגה והתרחבה הרבה, וביחוד בימי ר׳ איצקל הברזנאי, שמשך אליו המוני חסידים. יצאו לו מוניטין כקדוש ובעל־מופת, ורבים היו גם הנוצרים שבאו אליו לבקש ישע וסעד. החסידות הברזנאית תקעה יסודותיה באמונה הלבבית, הפשוטה והאדוקה, רבים היו הלמדנים ו„אנשים של צורה״ שנסעו לברזנה, ואולם מרבית הבאים לא היו אלא המוני־העם הפשוטים, שבאמונה תמימה

הרבי ר׳ שמואל פצ׳ניק
מברזנה, זצ״ל

ובלתי־מסוייגת דבקו ברבי לאהבו, כילדים הכרוכים אחרי אם מסורה. חייטים, סנדלרים, בעלי־מלאכה וקמעונאים זעירים מוולין, ועוד יותר מפולסיה, בטח בו לבם ומסרו בידיו את גורל חייהם.

רבי איצקל הברזנאי היה עושה הרבה דברים בערים ובעיירות השונות, מחנך את היהודים במידות טובות ומדריכם כי ישימו מבטחם בבורא יתברך שמו. אם נפל דבר ביהודים אלה, רצו מיד אל הרבי לחלק עמו את הטובה ששפרה עליהם, ואם רעה — שימנע את בואה חלילה... וביום הפגישה עם הרבי, בין אם נסעו אליו לראש־השנה ובין בהזדמנות אחרת, שמח כל לב ונסו יגון ודאבה ובאה שעת עלית־נשמה לכל.

הרבי איציק׳ל פצ׳ניק
מברזנה, זצ״ל

ר׳ איציקל הברזנאי נפטר בברזנה בשנת תרכ״ה. בנו רבי יוסלה, שישב על כסאו, לא „מלך״ אלא ארבע שנים והלך לעולמו בשנת תר״ל. ואולם דיין היו ארבע שנים אלו שישאירו אחריו מעשיות נפלאות. בן ל״ו היה במותו ועל אף גילו הצעיר נערץ על ידי חסידיו. דרך מותו אף הוא היה בו כדי לעורר תמהון: חסידים נתקבצו ובאו אליו לראש־השנה ויום כפורים, אבל הוא השהה אותם אצלו עד לאחר שמחת־תורה ואמר לכולם: „לא תתחרטו, השארו!״ בשמחת־תורה לפנות ערב קרא אליו את בניו והורם כיצד עליהם לנהוג. את כל הערב בלה עם החסידים, ולפנות בוקר נחפז לטבילה, חזר והוציא נשמתו בבית־המדרש שלו.

לאחר מות רבי יוסלה היה בנו־בכורו בן שמונה־עשרה שנה. עוד היו אז בחיים הסבתא שלו פרל׳ה ואבי הסבא שלו, רבי אהרן הצ׳רנובילי, שנפטר בשנת תרנ״ב. לר׳ אהרן היו שלשה בנים, והוא סמך ידו על הבכור, רבי שמואל, להשיבו על כסא אביו. רבי שמואל זה היה אבי אבי. הוא נהג בחסידות ברזנה במשך 49 שנה,

ונסתלק בשנת תרע"ח (שלהי 1917) בברזנה. הוא היה חמיו של הרבי הבלזאי הנודע לשם, רבי יששכר־דוב רוקח ז"ל.

עם הסתלקותו של ר' שמואל'קה ישב על כסאו בברזנה בנו ר' איצקל. בנו השני ר' נחומ'קה, קבע את מושבו בדומברוביצה, השלישי, ר' יוסלה, התישב בסרני.

משושלת זו הסתעף עוד ענף והוא הרב חיים'קה טויבמן מברזנה, שהיה חתנו של ר' איציקל. גם נטע זה הכה שרשים של בנים ובני־בנים, שהמשיכו את שרשרת הרביים עד יום הזעם שהגורל מינה שם לכולם.

(עפ"י „ילקוט ווהלין" חוברת ה'תש"ו) **הרב אהרון פצ'ניק**

ה„רבי" מברזנה

בהיותי בת תשע התחלתי ללמוד בויסוצק. כפרינו בשמו טומן היה במרחק של 3 ק"מ מויסוצק. בויסוצק התגוררתי אצל קרובי משפחה. חויה מיוחדת היתה בשבילי שובי הביתה ביום ששי. פעם ביום חמישי, לרגל מחלת המורה, החלטתי ללכת הביתה ברגל. בדרך היה עלי לעבור 3 גשרים בין שדרות עצים ויערות. בבית שררה שמחה מיוחדת. נודע לי כי הרבי בא לבקר אותנו, היה זה הרבי מברזנה בשם ר' איציקל, אדם גבוה שפניו פני מלאך וזקן ארוך ולבן מכסה את פניו. אבא שהיה מחסידיו הגדולים קבלו ברב הדר וכבוד. לפעמים היה לן אצלינו ולפעמים היה בא לביקור בן שעתיים. לפי התכונה הבנתי כי הפעם מתכונן הוא להשאר ללינת לילה. סעודת הערב הפכה למעין „סעודת מלכים" כשהילדים יושבים בשקט ומאזינים. לאחר האכילה נתן הרבי לכל אחד מאתנו את ברכתו, ואחר פרש כל אחד לשנת הלילה. בבקר ספרה אמא ז"ל כי הרבי נוסע לויסוצק יחד עם אבא והשמש, הצטרפתי לנסיעה בכרכרה היפה שהיתה לנו. הדרך עברה במהירות ובסדר אך בהגיענו אל מעבר הגשרים שעל הנהרות בכניסה לעיירה הופתענו לראותם צפים על פני המים, אותם הגשרים שיום לפני כן עברתי ללא כל תקלה. סרנו לביתו של אכר ובקשנו ממנו שיתקשר עם החסידים מהצד השני ויודיע להם על המצב. האיכר שקיבל מאבא ז"ל מתנת כסף יצא בדוגית לעבר השני, כעבור כמה זמן הופיעו שתי סירות גדולות כשהחסידים בתוכם רוקדים ושמחים. רבתה השמחה. הכל התכוננו לבואו של הרבי, שהיה מתאכסן בבואו לעיירה בביתו של דוד קפטן.

הרבי, כאמור היה מהעיר ברזנה שבווהלין והיה מכונה „דער ברעזנער רבי". היו אומרים עליו שאינו רק רבי ותלמיד חכם אלא ממש רופא. זכורני איך הציל את אמי ז"ל ממחלה קשה ע"י רצפט שרק בפינסק העיר הגדולה אפשר היה להשיגו. ועולה בזכרוני מקרה דומה עם אחותי השקה, אשר גרה בפינסק וחלתה בשהקת ואף רופא לא יכול היה להציל אותה ממחלה איומה זאת של גהוק ללא הפסקה וללא אפשרות דיבור. אבא ז"ל ספר לרבי את כל פרטי המחלה ולאחר שקבלה את התרופה שהרבי נתן לה נרפאה חשקה מהמחלה.

הוא בתור „רבי" לא היה בודק את החולה, רק שמע את פרטי המחלה ולפי זה רשם רצפטים שעמדו במבחן.

היה האיש בעל הזקן הלבן כמושיע לחסידיו הרבים. תמיד בזכרי את אבא ז"ל בחברת החסידים אנשי ויסוצק השקטים והטובים אשר נספו בשואה האיומה — יחמץ הלב מרב צער ויגון...

בלה ליברמן סמוקט

נתניה.

בשבילי הימים ההם...

עיירה ככל העיירות. „ערמת" בתי עץ על פני גבעה נישאה. רחובות קצרים ושמות להם ארוכים, פולניים באופן רשמי, אך למעשה אותם השמות הרוסיים, כבימים מאז. אך מה צורך בשם רחוב? פלוני בן פלונית, פלונית אשת פלוני והכל ידוע: האיש, משפחתו, מלאכתו, קשריו ועניניו. אין גם צורך בשם משפחה, מספיק הכנוי בלבד, יודעו גם ילד בעריסה: משה פלובקה, יאנקל דער האז, איצ'ה דער בוראק וכו'. ואשר אין לו כינוי — ייקרא על שם משלוח ידו: ברוך דער קאוואל, יאסל דער שערער. סתם יהודי — יהודי פשוט הוא ומסתפק ב„מועט" שלו.

והפרנסות — כמוהן ככל פרנסות היהודים. חנוונים, סוחרים זעירים, קצבים ובעלי מלאכות. השכיחים שבבעלי־מלאכה הם: סנדלרים, חייטים, נגרים ובנאים. כל אלה במספר רבים. אך יש כמה מלאכות, מהלא־שכיחות, ולהן „בנים יחידים": סַפר אחד, פחח אחד, רוקח אחד, כובעני אחד, בלן אחד ולהבדיל — רב אחד. אך — אל נא יפקד מקומם — גם רופא אחד וגם צלם אחד. ברם, אלה השנים משל ה„גוים" הם, והלואי ולא יזדקקו להם יהודים... רופא — סימן למחלה, וצלם — סימן לתעודות־מלכות, וישמרנו אלוהים משניהם.

מסביב לגבעה־עיירה זו — מרחבי אין סוף. ובמרחבים אלה — כל טוב: שדות ירוקים, יערות עבותים, נהרות זורמים, אגמים שקטים וכרי־דשא פורחים. בשבתות־הקיץ יזרום הנה הנוער כנופיות וזוגות ויחידים. נהרות שוקקים ממתרחצים, גני־אילנות הומים מטילים, כרי־דשא רוחשים זוגות מתעלסים. רוחש חיים תמיד הוא במיוחד הנהר: בחורף חבורות מגלשים על גבי מגררות ועל גבי גושי־קרח סתם. באביב — חבורות שטים בסירות־דוגה, על פני מרחבי מים גאים ועולים ומשתפכים, ובקיץ — המון מתרחצים שוחים בצורות שחיה רבות ושונות. פה, על פני אפרים נרחבים אלה, לא מעט חלומות־נעורים טופחו בשבתות הקיץ הארוכות: לא מעט שביבי מאויים כמוסים השתלהבו עם קריאה בשירת ביאליק, באידיליות של שמעונוביץ, ב„מסדה" של למדן, או בטיולים השובבים בשבילי שדות מוריקים; לא מעט ניצוצות אש נדלקו בלבבות למראה־אכרים גויים, חורשים וזורעים וקוצרים... על פני אפרים אלה היו תינוקות של בית רבן מדליקים את מדורותיהם לצלות אגסי־בר, פרי עצי בית הקברות שעל שפת הנהר, ואותם התינוקות היו בשנים שלאחר כך מעלים שוב אותן המדורות בל"ג בעומר ובכ' תמוז, שרים ורוקדים סביבן וחולמים את חלום שיבת ציון...

עולם האבות

עיירה יהודית ככל העיירות היהודיות. יראת־שמים ויראת־הבריות מרחפות בחללו של עולם האבות החרדים. כתות חסידים, ולכל כת — בית כנסת משלה, „רבי" משלה וחזן משלה. ואין שמחה בעיירה כשמחת ימי ביקור הרבי, ובעיקר בשבת: הרבה אורחים חסידים, סעודות משותפות, תפילות חגיגיות, ריקודים בלהבים ומשתאות מצוה. ילדים ונוער בכנופיות וביחידות אוחזים בכנף בגדי אבא, לוטשים עינים, פוערים פיות, מרימים רגלים ורוקדים אף הם, רוקעים, חוטפים „שיריים" ותמהים. ו„חדרים" לתינוקות של בית רבן. כל „חדר" ודרגתו. אחד — למתחילים, ל„עברי", שני ל„חומש ורש"י, שלישי — לגמרא. יש שמתאחדים כל החדרים ומהווים

„תלמוד־תורה", בו גם מורה לכמה לימודים כלליים־אלמנטריים — חשבון, עברית, פולנית היסטוריה וכו'. גם בית ספר „תרבות" קיים מכמה שנים, אך הוא מיוחד לבנות. כל „חדר" לו מורשת־אבות משלו באופן ההוראה וכלם יחד מין נציגות של כל טיפוסי החינוך בישראל בדורות האחרונים. ועל הכל מרחף רוח ישראל סבא · ישראל, ארץ־ישראל, אורייתא וקודשא בריך הוא — חד הם. רחוק הוא אלוהים, מעל לרקיע השביעי — ובכל זאת ישנו, אהב אותו, ירא מפניו וקיים מצוותיו. ההורה היא בארון־הקודש — כבדנה ושמור עליה. וב„שמחת־תורה" אם זכית ל„החזיק" בה רגע־קט בזרועותיך — אשריך וטוב לך... ישראל — אלה הם היהודים בעיירה זו ובעיירות השכנות. אבל ארץ־ישראל — מה היא? איפה היא ומה בה? — היתה היא קרובה ורחוקה כאחד. יום־יום ושעה־שעה הכרת אותה, קראת בשמה בתפילות, בלימודים ובפזמונים — אך יחד עם זה היתה גם בלתי נתפסת, מוזרה, רחוקה, מעוטפת ומעורבת בהמון מושגים מעורפלים כמוה: הרי־חושך, סמבטיון, תחית המתים, גלגול מחילות, משיח וכו'. בתום לב האמנת, כי ארץ־ישראל זו — רחוקה בתכלית המרחקים, מעבר לשבעת הימים, שממה היא ושולט בה הערבי השחור ואין לצאת ולבוא בה. רק עם קץ הימים יביאנו המשיח לשם בתרועה ובקול שופר... ופחד ורחב הלב למקרא סיפורי התנ"ך על ישראל היושב לבטח בארצו — איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו... ובכה הלב והדמיעו העינים למשמע אגדות החורבן מפי הרבי בערב תשעה באב — וכן שוב עלה גאה הכל עם צלילי חזון אחרית הימים. „ונשא הר ציון מכל ההרים... והלכו גויים לאורך..." אך בין העבר הרחוק ההוא, שתחילתו אושר ושלוה וסופו אסון וחורבן וגולה ובין העתיד הרחוק הבא של אחרית הימים — לא היה גשר. הלב נקרע בין העבר והעתיד ולא תהה על ההוה. רק משהו סתום כרסם במעמקים. ב„אלה אזכרה ואהמיה, בראותי כל עיר על תלה בנויה ועיר האלוהים מושפלת עד שאול תחתיה" היה משהו מהד הכאב ההוא. משהו של כלות הנפש צמח ועלה ללא פתרונים.

ורוח חדשה באה...

ונפל דבר בישראל: הצהרת בלפור... אישור המנדט, הגשמת ה„ציוניזמוס"... החחיל הדבר בעיירה כבישראל בכלל. נאומים, הפגנות, קערות בבית כנסת, ספריה וכו'. רעשה העיירה. ה„ציוניסטן" עלו למעלה ראש. ה„אינטליגנציה" היתה לציונים. צעירי דלת העם ושוליות בעלי מלאכה היו בונדאים. ופרץ הריב בין הצדדים כראוי לישראל בימים ההם. אלה עם ארץ־ישראל ואלה — עם פולין; אלה עם הרצל ואלה — עם מעדעם, אלה עם עברית ואלה — עם אידיש, אלה עם ה„היינט" ואלה עם ה„פאלקס־צייטונג" וכך לרוחב כל החזית. ריב השפתיים שלט בכל רחוב, בבית ובבית־הכנסת, ולהבדיל — במרחץ. הצד השלישי במחלוקת זו — ה„דור הישן", אבות ואמהות חסידים ויראי־שמים — עמד בתחילה כאילו מרחוק והמשיך בדרכו, אך במרוצת הזמן נגרר אף הוא למחלוקת. ועילה ראשונה לכך — כספי ה„עליות" בחגים וה„קערות" בבית־הכנסת. אלה דורשים למען הקק"ל, אלה — לצרכי דלת העם ואלה לתשמישי קדושה. ומעשה והכניסו בימים ההם „ספר־תורה" לאחד מבתי־הכנסת ולא יכלו הצדדים להתפשר ביניהם. ואז הפגין כל „צד" לחוד את יחס כבודו ל„ספר־התורה". בתהלוכה ארוכה ליוו אז את ספר התורה למקום־קדשו ובתהלוכה זו כל „מחנה" על דגלו וסימניו. הציונים בשלהם: בדגל הלאומי, כתבות עבריות

ופנסי־אש תכלת־לבן. הבונדאים בשלהם: הדגל האדום, כתובות באידיש ופנסי אש אדומים, ואילו ה„דור הישן" המקורבים ביותר לשמחה, בשלהם: ספר התורה עצמו מתחת לחופה הקדושה. אך כולם, כולם מפזזים ומכרכרים לכבוד התורה... ומעשה שהיה: בשמחת־תורה פרצה בבית־הכנסת המחלוקת בכל עוזה והגיעה לתגרת ידים לפני ארון־הקודש. הרב בחמתו קרא: „תמות נפשי עם פלשתים", ציונים שרו „התחזקנה" ותינוקות של בית רבן הריעו ומחו כף... אז עלה אחד מן הציונים על הבמה ונאם קבל עם ועדה על ה„שטריימלאך" וה„פרומע קעץ" המתימרים לשלוט בציבור ולא יהיה כדבר הזה בישראל במאה העשרים... ותהי העיירה כמרקחה.

אך זה היה בשכבר הימים, בשנים הראשונות להצהרת בלפור. בשנים שלאחרי כן, עמדו, כנראה, הצדדים על טעותם ולאט לאט עזבו „הבלי נעורים" ויהיו כאחד האדם מתמול שלשום. בחורים ובחורות, הן ציונים טובים והן בונדאים אדוקים, הפכו „בעלי־בית׳לאך" יפים. איש איש למשאו־ומתנו, לטליתו ותפיליו, לרבו ולבית־כנסתו כמימים ימימה...

ה„עליה הרביעית"

פרצה העליה הרביעית, ואתה — שנוי ערכין גדול. צץ ועלה ה„חלוץ" היהודי. משהו מוזר בא לעיירה. מוזר ותמוה. לעולם היה בן בעל־מלאכה לבעל־מלאכה ובן־הנוני — לחנווני. זה אף זה נשאו עיניהם לכלה ונדוניה ראויה לשמה למען לפתוח חנות... על פי־רוב לא עלתה אמנם בידם לשנות בהרבה ממעשי אבות שבידיהם גם לאחרי החתונה. אך ראה זה חדש — בני בעלי־בתים הופכים פתאום להיות פועלים... הברה נפלה, כי יש עבודת־בנין („אופבוי ארבייט") בארץ, ולמי זקוקה עבודת בנין אם לא לבנאים, נגרים וטייחים? ויהיו איפה החלוצים לנגרים ולבנאים ולטייחים, ולא עוד אלא שיצאו גם לפעמים ל„עבודת חוץ" (לכסוי הוצאות מיוחדות של הארגון שלהם) בתוך העיירה: לחטוב עצים ולשאוב מים... והנה עלו צצו קבוצות־ההכשרה הראשונות בכפרים שמסביב. במחצבות ובמשוריות עובדים החלוצים יחד עם ה„גויים" בכל העבודות הקשות. שויון ושיתוף בין כולם, והחברה שותפה ושווה לכולם. ויהי הדבר לשיחה בפי כל ולחידה. חלוץ כי בא לעיירה והיו מצביעים עליו... ואגב־כך — סניף מתארגן, והוא מחולק לשניים — החלוץ הבוגר ו„החלוץ־הצעיר", אך כאלה כן אלה שרים ורוקדים ונואמים ומשוחחים, מסדרים נשפים ועורכים הצגות, יוצאים בחבורות לטיולים ונוסעים בכנופיות לעיירות ולערים קרובות ולוועידות. מבקרים מן המרכז ומן המועצה הגלילית באים ומספרים ונואמים על ארץ ישראל ועל החלוץ ועל הקיבוץ...

והנה עולים גם הראשונים לארץ. תחילה עובר הקול בלחש: הנה פלוני בן פלוני קבל „אישור" לעליה לארץ, והקול גובר ועולה: הוא מכין כבר נירות. והנה נשף הפרידה: משתה ושמחה, נאומים ושירה וריקודים עד אור־הבוקר. ובבוקר היציאה: „כל העיירה" — על־יד בית העולה. בכיית נשים, שירת חלוצים וצהלת ילדים מתערבות יחד לקול המולה גדולה ומופלאה. עגלות ורוכבי־אופניים והולכי־רגל אצים־רצים ללוות את העולה, היוצא לתחנת־הרכבת הקרובה. ובתחנת־הרכבת חוזרת התמונה: בכיות ושירה ונאומים וצהלה משמשים בערבוביה. והנה המכתבים הראשונים של העולים הראשונים. נשים על מפתן בתיהן, גברים בבית־הכנסת וחלוצים „במעונם" — מדברים, מספרים ומקריאים את המכתבים. ההתלהבות לארץ גדלה והולכת. כל

סניף „החלוץ הצעיר" — 1925

מימין לשמאל, שורה א' (עומדים): סימצ'ה, אליהו וקס, מלכה ביגון, שיינקה אבלסון, ראובן קולקובסקי, שיינדל חובר, יצחק מאיר וקס, מינדל קולודני, מרדכי קולקובסקי, ראובן חובר, אשר־אהרן שר;

שורה ב': רחל וינר, ברכה קורטץ, חנה לופטין, תמה בורוביק, פנחס גלמן, לאה קורטץ, חיה וקס, אליהו באליאר;

שורה ג': שרה מרים כץ, גולדה שטופר, וולפל אורמן, נישקה בורוביק, פייגל גוטמן, פנחס ריז'י לייבל נפחן

בחור וטוב בעיירה, ללא פדות מוצא ו„יחוס" ומשלוח־יד, הוא „חלוץ". הגדולים — בשם ה„חלוץ־הבוגר", והצעירים בשם ה„חלוץ־הצעיר". אך בעיני העיירה אין כל הבחנה ביניהם וכולם שווים לפניה. מעון החלוצים הופך למרכז העיירה ובו אורה ושמחה ושירה ומחול בכל ערב ובכל שבת וחג. ילדים וקטנים, בני „חדרים" ותלמוד־תורה מציצים מאחורי החלונות והדלתות, מחקים מעשי גדולים, נואמים, רוקדים, ושרים אף הם:

בין איך מיר א חלוצל
א חלוצל פון פולין.
גיי איך מיר אין שיכאלאך,
שיכאלאך אן זוילין.

ובנוסח העברי:

חלוץ, חלוץ הנני,
חלוץ רועה־רוח.
בלי בגד ובלי נעל
ובלי „דג־מלוח".

ה„ירידה"

וכך — עד שהחלה תקופת־הירידה.

בדממה דקה החלה. המכתב מהארץ היה מבשרה. בלחש נמסר מפה לאוזן על מכתב אחד ושני מהארץ, בו יסופר על חוסר עבודה, על הפסקה בעבודת־הבנין וכו'. אח"כ גבר הקול: משבר בארץ. שונאי ציון — בונדאים ויהודים אדוקים — הרימו ראש. אלה בשלהם: חלום ציון שוא דבר... אוטופיה... ואלה בשלהם: עונש אלוהים על דחיקת הקץ, ומקרא מפורש לדבר: „ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה". החלוצים נסו לעמוד בשער. דיברו וחזרו והוכיחו שלא בן־לילה תבנה ארץ וכו'. אך גם בתוכם ניבע הפרץ. אחד ושני ושלישי פנו עורף וילכו באשר ילכו. האחד — להמשך מקח־וממכר בבית־אבא, השני — לבטלה סתם, השלישי — לקומוניזם. והנה באו ה„יורדים" הראשונים בעצמם, ובפיהם — דבת הארץ רעה. אלו, יהודים פשוטים־שקטים שעלו לארץ „לעשות חיים", חזרו עם מפח נפש ופיהם מלא אלה וקללה על הארץ האוכלת את יושביה... ופרח וצף הקומוניזם ברחוב. ושוב הפכה העיירה לזירת ויכוחים. ה„יורד", הקומוניסט והיהודי האדוק עשו כולם אגודה אחת — לחרף ולגדף ולהשמיץ את הציונים, וביחוד את החלוצים. סניפי החלוץ והחה"צ לא עצרו כוח והתפוררו; רק מעט מזעיר שמרו אמונים. קיבוצי ההכשרה בסביבה — אף הם התפוררו. נהרס בית־הספר העברי. נדם הדיבור העברי. הספריה חדלה להזמין ספרים עבריים ושקדה בעיקר על הזמנת ספרי אידיש. ולא עוד, אלא שנוסדה גם ספריה חדשה על־ידי הקומוניסטים, ומובן — כולה אידיש. ירד ערך הקרנות הציוניות, ונואם ציוני, לכשיופיע בעיירה בנאום, וישוסע בחוצפה על־ידי המון קולות, ואף בקושי רב את נאומו יגמור ויש אשר לא יגמרנו כלל. שנאת־ציון חגגה את נצחונה ברמה. רק אי־פה הבהבו ניצוצות מתוך צפיה להשתלהבות חדשה — אלו היו שרידים מבין החלוץ והחה"צ ששמרו במסתרים על הגחלת שלא תכבה. בשעת בין הערבים בפינת־רחוב או בקצה הספסל בבית־הכנסת היו מספרים זה עם זה ומתלחשים על קיבוץ ההכשרה האחד של חוצבי אבנים בקלוסובה, החי וקיים, עובד ושר ומחכה לאות.

וכך עברו שנתיים של ירידה ציונית בעיירה. בינתיים גדלו הילדים ויהיו לנערים. תינוקות של בית רבן אלו, שבילדותם הציצו דרך סדקי החלונות למעון החלוץ ומאחורי דלת ובריח חיקו מעשי חלוצים בוגרים, רקדו ושרו: „בין איך מיר אַחלוצ'ל" — תינוקות אלו עומדים עתה, לכשגדלו, ותוהים על גורלם וגורל עמם וגורל האנושיות כולה... והשתלבה תהיתם זו בתהייה אחרת אשר אף היא מנת־גורל נצחית לבני־הנעורים — התהייה הקשורה בהתבגרות, בהתעורר המשיכה המינית. תהייה כפולה ומשולשת זאת הפגישה יחד נערים ונערות לדעת ולהבין עם ואדם, שאלות בנין הארץ ותקומת העם. וכך קם לתחיה, דרך גלגולים שונים, הארגון החלוצי החדש של בני־הנעורים בעיירה ושמו — השם החביב הנודע: „החלוץ הצעיר".

נערים ונערות.

נערים ונערות בעיירה — שני עולמות נפרדים מיוחדים. סובב־סובב כל „עולם" במסלולו. נערים לומדים ב„חדרים" ובתלמוד תורה, ונערות בבית־הספר. נערים „הופכים עולמות" בעיירה — עורכים „מלחמות" עם שקצים, „סוחבים" פירות

בגגים, שולים דגים בנהר, שטים בסירות, ונערות — שרות על פני מרפסות, משחקות במשחקים שקטים וקוראות בספרים. נערים משתובבים בשחיה בגלי נהר עמוק, ונערות מרחוק במימיו הרדודים משתכשכות... נערים כי יתבגרו וקנו כדור־רגל ופשטו בשבתות אחרי־הצהרים באפרים שמחוץ לעיירה והתלהבו במשחק עד כלות־הכוחות. ונערות באותה שעה — מי יודע מה הן עושות הנערות באותה שעה? וסבבו שני העולמות כל אחד במסלולו, ופתאום ראו והנה הם הולכים וקרבים איש לאחיו. עוד מעט — מציצים ונפגעים. נערות בטיוליהן נגשות, דרך־אגב כאלו, לראות במשחקי כדור־רגל של חבורת הנערים. לב נערים פחד ורחב והמשחק גאה ועלה. ונערים מבלי־משים כאילו, נגשים לחבורת נערות השרות על פני מרפסת, והשירה גוברת ועולה... כי יפגשו על פני המדרכה חבורות נערים בנערות — לא תעבור הפגישה בשקט: זריקת כדורי־שלג, התזת מים משלולית קרובה, חילופי דברים, קומפלימנטים ועלבונות — משני הצדדים. וכי יעלה בידי אחד הנערים „לחטוף שיחה רצינית" עם אחת הנערות — והיה הדבר למאורע. ספר יספר בלאט לחבריו על הצורה ועל התוכן ועל הענין שבשיחה, וכן תעשה אף היא בין חברותיה. וכך פגישה לפגישה ושיחה לשיחה — עד לטיולי בין־הערבים. לבבות צעירים הלמו ונמשכו זה לזה, ולא ידעו על מה הלמו ולמה נמשכו, וגעגועים סתומים נעורו למשהו מופלא, רחוק וקרוב כאחד.

„טרומפלדור"

שלש־ארבע שנים התגלגל שמע מאורע תל־חי ומות טרומפלדור וחבריו עד שהגיע גם לתינוקות של בית רבן בעיירה. טרם ידעו מי הוא זה ומהו הענין, אך את שמו שמעו ואת תמונתו ראו. בפלוש של בית הכנסת היו חלוצים בוגרים מוציאים מכיסיהם עתונים מצוירים, והיו מראים עליו באצבע: הנה זהו! אחד בין יחידים מול רבים וחזקים... נערים וילדים היו נדחפים בחשאי ודוחקים עצמם לתוך מעגלי המבוגרים, מתרוממים על בהונות רגליהם, נועצים עינים סקרניות בתמונה ובאימרה המפורסמת שמתחת: „טוב למות בעד ארצנו". הוא היה פלאי בעיני הנערים, הכל היה תמוה נתפס ולא נתפס. הלב דפק ונמשך למשהו שאין לו פשר...

וכך השתלבו געגועים בגעגועים והיו לאחד. הזדעזעות־הנפש למשמע תל־חי וטרומפלדור וכיסופי־הלב לחיים בחברותא — נפגשו יחד; רעיון תל־חי וטרומפלדור היה למרכז השאיפה שבלב החבריה הצעירה. השם הכולל שטמן בחובו התגלמות השאיפה לרעיון ואת המשיכה לחיים חברתיים עצמיים היה נישא בפי כל בקיצור: „הסתדרות", כלומר — הסתדרות נוער.

והרנה עברה במחנה הנערים והנערות: בעיירה הקרובה ישנו „טרומפלדור", כלומר: הסתדרות־נוער בשם זה. בה נערים ונערות יחד — משוחחים, מטיילים, רוקדים משתובבים. אכן, זהו הדבר! צריך „לעשות טרומפלדור". והוזמן ובא אחד ה„טרומפלדורים" מהעיירה הקרובה — לארגן אותנו. אותה שבת של חודש אלול נראתה כחגיגית ביותר. נערים בבית הכנסת ונערות על מרפסות התלחשו נלהבים ומסוערים וסיפרו באותה ההסתדרות ובאורח המארגן. אותו ה„חבר" האורח היה מתהלך עם הנערים והנערות (היחידי שהתהלך עם הנערות בחוצות העיירה בעצם היום) ומספר בשבחה של ההסתדרות שבעיירתו. פני נערים ונערות השתלהבו:

עוד מעט והיתה גם להם הסתדרות „טרומפלדור", ואין קץ לשמחה, ולתכונה אין סוף. נקבע המקום והשעה. הנערים הקדימו ובאו מעבר מזה לרחוב, והנערות לאחרי־כן מעבר מזה. הנערים עומדים צפופים בפינות הבית, והנערות יושבות רוחים מסביב לשלחן. פתיחה, דברים. ארגון ועד — הוקמה ההסתדרות. מתפזרים: כל מין לחוד, כל אחד — לדרכו.

ונתפרסם הדבר בעיירה, ולאזני הרב — הוא רבם־מלמדם של הנערים בגמרא — הגיע. ובעת השעור למחרת היום רטט קולו: „אי לכם, שקצים! מה לכם ולטרומפ (הכוונה לטרומפלדור) אפיקורס זה? הן אלול החודש ומוטב שתגידו תהלים ותחזרו בתשובה" וכהנה כהנה. הנערים השפילו עיניהם, ניסו להצטדק, אך ללא הועיל. קולו של הרב רטט ועלה עד כדי הטלת אימים. ונודע הדבר בעיירה, ונצטרפו למלחמה אבות ואמהות. לא הספיק כוחם של הנערים והנערות — ונוצחו.

ה„ספריה הקטנה"

ענין „טרומפלדור" נשתתק, אך לבבות צעירים אינם יודעים שתיקה. נסתם המבוע מזה ופרץ מזה. ספריה ישנה בעיירה, וידועה בשמה: ה„ביבליוטיקה הגדולה" וספרים לה בעברית ובאידיש. מתמיד היתה בידי הציונים ועברה „מדור לדור" עד שהגיעה לידי החלוצים. ומשהכזיבה „העליה הרביעית" וירדו ה„יורדים" לעיירה ורבו בה הקומוניסטים — פרץ הריב גם בשל הספריה. הללו אומרים: הספריה ציונית היא ול„תרבות" שייכת, והללו אומרים: לא, כי הספריה כללית היא וכולה של העיירה. והיו אספות, ויכוחים והצבעות — וגברה לבסוף יד הציונים: ניצחו את הקומוניסטים והספריה המשיכה כספרית „תרבות". נערים ונערות עקבו אחרי הויכוח הזה, ובלבם נצנץ רעיון... עד עתה קראו אך בספרים קטנים. גם טעמו כבר מספרות ההשכלה: „אהבת ציון" „ואשמת שומרון" ו„קבורת חמור" וכיוצא בהם. אך כה מעטים הספרים מסוג זה בספריה והלב יוצא לקריאה. כל ספר נבלע מיד, נדרש שני — ואין. ויצא הקול: הבה ונייסד גם אנו ספריה משלנו. והיתה אספה משותפת לנערים ולנערות, והוטלו מסים על כולם, ונבחר ועד ונאסף כסף, ולאחר זמן קצר הגיעו הספרים הראשונים, כולם בעברית, ותקרא „הספריה הקטנה". הוטל מס קריאה חודשי. אסור היה לקרוא בספריה אחרת. וכשלא הספיקו הספרים לכל הקוראים־החברים החליטו על קריאה בקבוצות. מקודם בחמישה ואחר־כך בארבעה, שלשה ושניים בספר אחד. ולא הסתפקו בכספי המס החודשי של הקוראים וביקשו מקורות־כסף נוספים. היו חוטבים עצים בחורף בחצרות של בעלי הבתים, שואבים מים לבורסקאות וההכנסה קודש לספריה. מקור חשוב ביותר היה ה„פורים־שפיל". מסורת מימים קדומים היתה בעיירה לצאת ולבוא בפורים בבתי יהודים עם „משחק פורים", ונתקבלה מסורת זו גם על דעת הנערים: למען הספריה אם לא למעננו. ולא הסתפקו בסבוב מקומי בתוך העיירה והיו יוצאים חבורות משחקים לכפרים הסמוכים. בשני ימי הפורים היו נודדים מכפר לכפר בדרכי אביב משובשות, בשלגים מפשירים ועל פני נהרות רפודים קרח ומציגים את „דוד וגלית" או את „דוד ושאול" — לטובת הספריה.

„קדימה"

תחילה היה שמה של הסתדרות הנוער החדשה „קדימה", לאמור: הסתדרות נוער ציונית עברית להתפתחות עצמית ול„התחיות" חברתית. קרא אותה בשם זה המארגן שלה, מורה מעיירה קרובה. אך הפעולה החינוכית והתרבותית היתה מראשיתה רצופה תוכן חלוצי. המדריכים, יותר נכון: המדריכות, חברות משרידי „החלוץ הצעיר" הקודם, ראו בהסתדרות החדשה מעין המשך ישר ל„החלוץ הצעיר" והן אשר שוו לה את דמותה החלוצית. תוכן השיחות, ספרות הקריאה, צורת הארגון — הכול היה טבוע בחותם זה. אך משהוצג באחד הימים לפני האירגון שאלת ההגדרה הברורה עד כדי סיפוח לארגון נוער ארצי, נתעורר ויכוח: „החלוץ הצעיר" או „השומר הצעיר". קבוצת נערים ונערות מהשוה"צ של העיירה הקרובה — היא אשר הטילה בלא יודעין את הויכוח הזה. קבוצה זו שבאה לעיירה „לטיול" לבושה תלבושת אחידה. ענודה סימני שרד שונים, מזוינת בדגלים ובמקלות ובחצוצרות, הולכת בסך ומברכת בקולי־קולות — היא אשר קסמה לחלק מהחבריא. בקשר עם זה פרץ הויכוח על „חיצוניות" ו„פנימיות". הללו אומרים: כל זה „חיצוניות" הוא, בזה מצטיין „השומר־הצעיר", ואין לנו חלק בכמו אלה, כי החה"צ — נפשו ל„פנימיות", להתפתחות עצמית, ל„התחיות", ללימוד וקריאה וכו', ועל כן נהיה אנו ל„החלוץ הצעיר". והללו אומרים: דווקא משום כך — לבנו להשוה"צ שכולו יופי, משמעת, צורה — בקיצור: „חיצוניות", ובזה דווקא חשקה נפשנו. והיו שיחות, בירורים וויכוחים, ובא אחד מאנשי קיבוץ קלוסובה ובאו שניים מקיבוץ ההכשרה גרוכוב והם מסבירים ומדברים — על המאחד והמפריד שבין שתי ההסתדרויות האלו, על צורה ותוכן, על פנימיות וחיצוניות, על חלוציות ושומריות — והוכרעה הכף: ניצחו „החלוצים" את ה„שומרים" והוכרז, תוך נשף חגיגי צוהל — „החלוץ הצעיר".

החלוץ הצעיר.

החלוץ הצעיר היא הסתדרות הנוער היחידה שידעה עיירה זו מאז ומעולם. כל הנוער שבעיירה — להחה"צ. תחילה היוותה את הסניף שכבת נוער אחת בגיל 16—17, היא שכבת הבחרות. אך בהמשך הזמן נצטרפו גם יתר הגילים, והסניף הקיף את כל השכבות, שהיוו את התנועה בכללה: מגיל 9—10 עד 18—19. כל גיל — שכבה, והיא גם היחידה החינוכית הרחבה. חלוקה לקבוצות לא היתה ולא יכלה גם להיות, גם באשר מספר המשתיכים לשכבה לא היה גדול מדי (20—25) וגם באשר כל הנוער שבשכבה היו בבחינת „מעור אחד" לא רק בגיל, כי אם גם ברמה ההשכלתית והתרבותית, עד שכל חלוקה לקבוצות היתה מתקבלת כמלאכותית וכמפלה בין חברים.

והוקם הסניף דווקא בימי שפל לחלוציות ולציוניות, בימי המשבר שבין העליה הרביעית והחמישית. רגזו אבות ואמהות, אף ציונים תמהו: בימי משבר אלה בארץ — חלוציות על שום מה? האם יצאו מדעתם נערים ונערות אלה? אלא, שיחד עם הרוגזה והתמהון היה משהו מיחס של ביטול: סוף־סוף אינם אלא ילדים — ישחקו להם מעט. א"י? חלוציות? הכשרה? — יתבגרו קצת ויתפכחו. אך „ילדים" אלה גרסו את הדבר בכל הרצינות. היו שוקדים על הספרות והעתונות החלוצית, מתוכחים בהתלהבות עם הורים ועם מתנגדים ומקשיבים במתיחות נפש לדבר ארץ־ישראל. במרחק כמה עשרות ק"מ היתה קלוסובה, ולעתים קרובות היה

מישהו מהעיירה נקלע אליה, אם לרגל עבודה ומסחר ואם בכוונת מתכוון לראות ב„פלא". והם שהיו מספרים לקבוצות נערים ונערות מן ה„חלוץ הצעיר" על זה הפלא המיוחד במינו: 80—100 בחורים ובחורות מכל קצוי פולין חיים בצותא, נעולים „גומעס" לרגלים עובדים במחצבה ומשוריה יחד עם ה„גויים". ורוחש חיים הוא הקיבוץ הזה: אספות, שירה, רקודים — למרות הנכר מסביב וחוסר התקוה לעליה קרובה. והיו נערים ונערות מאזינים, תמהים וחולמים... ואף התחילו לדבר באותו ענין בקול רם באזני הורים ויהודים סתם למען ישימו אל לב, כי „אקטואלי" הדבר גם בשבילם. והללו רוגזים ורועמים: במה הם עוסקים פרחחים אלה? ענין

סניף „החלוץ הצעיר" — 1929

מימין לשמאל, שורה א׳ (עומדים): נחמן פרנקל, יונה קפטן, גניה ויניק, דבורה נפחן, מיכלה ליבדמן, בריינדל קפטן, אברהם בר ריז׳י, אהרן שבשי, יונה חזנצ׳וק, לייבל בורוביק, אהרן לופטה;
שורה ב׳: דבורה בורוביק, רות וקס, יצחק ריז׳י, גיטל לופטה, רושקה וקס, ינטל לופטה, בלה בייזמן, בלה קולקובסקי, רושקה גולדברג, חנה פלדמן, שרה פטרוך, מלכה חזנצ׳וק, רבקה נפחן;
שורה ג׳: וולפל כץ, פסל לופטה, המורה פלדמן, חנה לופטה, רבקה בורוביק, דוד צ׳ופריק, מאשא לופטין, יצחק לופטה;
שורה ד׳: אסתר פלדמן, דבורה בורוביק, שרה ריבה בורוביק, ברל טקץ, אריה פיאלקוב, תמה שטופר, ברוך לחמנצ׳וק, יעקב וקס, ז׳נה כמארא, נטע בייזמן, לייבל בינדד

קלוסובה — שגעון גמור הוא, ומה הנהיה הזאת ומה ה„שמחה" הזאת בה? וקרה ובא אחד „שליח" משם „לקחת" חברים תוספת לקלוסובה. וסיפר אותו שליח עליה, חייה, עניניה ותקוותיה — וקמו שני בחורים, משרידי סניף החה"צ הקודם, ויצאו

לקלוסובה. ויהיו הם וקלוסובה למרכז־משיכה עבור הנוער שב„החלוץ הצעיר" ולאבן־נגף להורים ולעיירה כולה.

שאלות רבות ושונות העסיקו את הסניף. שמע שמעו החברים, ואף קראו על ענינים ומושגים ושאלות ואת פשרם לא ידעו. דחופות ומבוהלות באו השאלות, הצטופפו ולא היה סיפק בידי הזמן ו„הפעולה התרבותית" לפתור אותן. שמעו כי יש מפלגות וזרמים בעולם ובישראל ובציונות (ובזעיר־אנפין התקיימו גם בעיירה) ולכל מפלגה מגמה משלה ותכנית משלה. ויש ויכוחים וריב־דברים בין מפלגות. ואף הציונות עצמה כמה וכמה מפלגות בתוכה, ולקונגרס ציוני מופיעות שש־שבע רשימות, ולא עוד אלא שאף בעיירה „נציגים" ותומכים לכל רשימה. — וגדולה התהיה ואתה הרצון לדעת: זרמים אלה מה טיבם ומה תורתם? שמע שמעו — ואף זה בחוצות העיירה — כי יש מעמדות בעמים ותנועת פועלים ולה תורה משלה ואף לה פירושים שונים: סוציאליזם וקומוניזם ואנרכיזם. ובתוך אלה — תורות משנה שכאלה: דמוקרטיה ודיקטטורה, רפורמה ומהפכה, אגודות מקצועיות וקואופרציה וכו' וכו' ושוב — תמיהה, ופריה — צמאון לדעת. שמוע שמעו, כי בתוך הזרמים בציונות ישנו זרם־העבודה, והחלוץ והח"צ — הם ב„תוך" הזרם. אך גם זרם זה אינו „פשוט" כל כך. בתוכו: פוע"צ ימין ופוע"צ שמאל, התאחדות והשוה"צ ומה הם, איפוא ההבדלים? רבים מאתנו עוד היו קשורים במנהגי דת ומסורת ובשמעם כי יש זרם דתי בציונות וניעורו רגשות מעורפלים לארץ־ישראל לא־חילונית. לעומת זה קסמו לעתים גם דברי־ההוב הרביזיוניסטיים שבעתונות: „בדם ובאש יהודה נפלה". הרי קראו כולם את „בר כוכבא" ו„נר דוד" „דוד אלראי" ו„בירוניקה" אכן, אולי בחרב תכבש הארץ כאשר נפלה... וכך פרו ורבו שאלות ה„הבדלים": מה ההבדל בין פוע"צ ימין ופוע"צ שמאל? ומה בין „על המשמר" „ועת לבנות"? ומה בין סוציאליזם וקומוניזם? ומה ההבדל בין סוציאליזם רפורמיסטי לבין סוציאליזם רבולוציוני? וכהנה וכהנה. והיו השאלות מסוג זה שופעות ביחוד ב„שיחה חופשית", ב„נשף תיבה" ובשעת „ביקור". שיחה חפשית הוי אומר: שיחת שאלות־ותשובות חפשית וגלויה. אחד שואל וכל הרוצה עונה, וכך מתפתחת שיחה. נשף־תיבה הוי אומר: ערב לשאלות בצורה לא־גלויה. רבים „זורקים" את שאלותיהם לתוך ארגז, אחר־כך פותחים את הארגז, „מפענחים" את השאלות ומתחילות התשובות — השיחה. אך מבורך ביותר היה ערב ה„ביקור". מבקר, והוא אחד מה„מרכז" או מן המועצה הגלילית שבקיבוץ הקרוב או גם „שליח" מא"י — בתוך החבריא, כאחד מהם הוא, אך כל העינים וכל תשומת־הלב מופנות אליו, כאל אחד „מורם מעם". שאלות רבות ושונות מוצגות, והוא, המבקר, ה„פוסק האחרון". דבריו נבלעים, מבטיו נספגים והרבה, הרבה זמן יזכור לו ציבור־הנערים והנערות את חסד־ביקורו. את דבריו יזכרו, על אימרותיו יחזרו, בהתנהגותו ישוחחו ובכל הליכותיו יראו דוגמא וסמל. ובהתעורר לפעמים שוב ויכוח באחת השאלות והזכיר אחד דברי המבקר באותה סוגיא — ונסתתמו כל הטענות...

הנוער בעבודה.

נערים ונערות בעיירה במה עוסקים? — הוה אומר — באומנות הוריהם. כלל הוא מ„דורי דורות" בעיירה: מעשי בנים כמעשי אבות. ומעשי אבות, כמעשי

יהודים בכלל בעיירות גולה: חנונים, סוחרים, נגרים, חיטים, סנדלרים וסתם בעלי־מלאכות. בשנים האחרונות חל גם בזה שנוי פורתא: רבו נגרים ופחתו חיטים וכמעט אזלו סנדלרים בין נערי העיירה. וכולי האי — על שום מה? — לנערים פתרונים. רוח היא באנוש ולכל מלאכה בעיירה טעמה ונמוקה אתה. מעין חבה מיוחדת היתה נודעת לנערים בעיירה למלאכת הנגרות. אלה הנערים, שרוח הזמן וריח ארץ־ישראל הפיחו בהם איזו כמיהה למשהו חדש ושונה — ראו, משום מה, במלאכת הנגרות משהו של יותר היקף, של יותר כוח פיסי, של דבר יותר „גויי", ולא עוד, אלא שמלאכה זו קשורה לבנין בתים וזיקה לה כלשהי לעבודת הבנין בארץ־ישראל, אשר במציאות העיירה לא היו מלאכות יותר קרובות ממנה ל„בנין הארץ". בדיוק הפוך מזה, היה היחס למלאכת הסנדלרות. סנדלרים יהודים מבוגרים היו רבים בעיירה, אך יחידים היו הסנדלרים הצעירים ואף אחד מבין נערי הסניף לא עבד במלאכה זו. היה משהו מיחס של בטול אליה. היו רואים בה את המלאכה הטפוסית ביותר שבין המלאכות היהודיות הגלותיות", שכל שוחר משהו חדש ושונה ירחק ממנה. וחשו בזה „שקצים" גויים והתחילו ללמוד מלאכה זו ונהפך הגלגל: המלאכה ה„יהודית" ביותר התחילה לעבור לידי גויים...

מעטים היו החיטים והנפחים מבין הנערים אך לעומת זה רבות היו התופרות בין הנערות. זו מלאכה יחידה ממש שנתיחדה להן בעיירה, אם להוציא מכלל מלאכה את העבודה במשק הבית שנערה יהודיה בעיירה עסוקה בה במילא. רבות הן צרכי נערה מתבגרת בעיירה ובאין יד הורים עניים משגת לספקם היא מחפשת לה דרך לספקם בידי עצמה. ואין דרך אחרת — אלא התפירה. עבודת תפירה ישנה בשפע. בנות ישראל, אף כי עניות הן ואף כי בעיירה נדחת תגורנה, זקוקות, כידוע, להרבה שמלות, מכל המינים ומכל האופנות. ולא עוד: המון „גויים" בתוך העיירה ובכפרים מסביבה ולמדו אף הן ה„שיקצעס", כרגיל, להתיפות ולהתקשט, במקצת מתוך שמירה על הלבוש הבילורוסי המסורתי ובמקצת מתוך חקוי לנערות היהודיות. כך רבתה ועלתה העבודה אצל תופרות ישראל ובאותה מדה רב והלך מספר התופרות בעיירה. על כן בת ישראל בעיירה כי תגמור חוק למודיה בבית הספר הפולני והפכה על פי רב לתופרת. תנאי העבודה ושעות העבודה כשל הבחורים: הרבה שעות ושכר, בשנה הראשונה, לא כלום ולאחרי כן — זעום ביותר. כי על כן מנהג הוא בעולם הגדול: שכר העבודה של אשה קטן הוא משכר העבודה של גבר ולא כל שכן — אצל יהודים בעיירה הקטנה.

תנאי העבודה, של הנערים והנערות גם יחד, היו קשים ובלתי נורמליים. היו עובדים כמאמר הבריות בעירה: „מחושך עד חושך", מהשכמת הבוקר עד חשכת הערב ועד בכלל. ובערבי החורף לאור מנורת נפט, 14—15 שעות ביום, ה„בעל־הבית" ושוליתו גם יחד. סוף־סוף היה גם נותן העבודה. „בעל־הבית", קבצן עלוב וחי בדוחק ואין תימה אם לא היה בעירה כל סימן של איגוד מקצועי, של ארגוני פועלים ומוסדות סוציאליים כל־שהם. ומעשה והתקומם פעם הנוער העובד על גיליו וארגוניו ההסתדרותיים־מפלגתיים השונים כנגד „בעלי־בתיו". חלוצים ובונדאים וקומוניסטים חברו יחדיו „להלחם במשותף" על תנאי עבודה הוגנים, הכריזו שביתה תוך דרישות

מינימליות: קצוץ שעות העבודה, שכר מינימלי וכו׳ וללא הועיל. ה„בעלי בתים" עמדו במרים, לא הכירו בשום ארגון ולא קבלו שום דרישה והכל מתוך יחסים ידידותיים ביותר עם השובתים כשרק טענה אחת בפיהם: אינם יכולים. ימים רבים נמשכה השביתה ונגמרה בלא כלום. השובתים ותרו והכל שב לקדמותו: שכר עבודה זעום, שעות עבודה מרובות וכל איש, שוליא כ„בעל הבית", לנפשו ידאג.

„החלוץ הצעיר" — שכבת צעירים, 1932

מימין לשמאל, שורה א׳ (מלמעלה): . . . . . , יצחק גוטמן, רחל חזנצ׳וק, גיטל טקץ, מלכה לופטה, פריידל פורמן, אסנה־גולדה כץ, חנה־מירל רייכמן, איצל לופטה;
שורה ב׳: . . . . . , שושנה גלמן, אליעזר לופטה, פסל שניידר, פייגל מייזל, חוה נפחן, לאה לופטין, גיטל שיינמן, דבורה בורוביק, יעקב וויניק;
שורה ג׳: בריינדל לופטה, אסתר פורמן, רבקה פיאלקוב, בריינדל לפינסקה, ברל . . .;
שורה ד׳: טייבל פיאלקוב, ליפשה בורוביק, דבוסיה שטופר, נישקה לופטה, ברכה פלדמן, אסתר שוסטר, שרה חזנצ׳וק;
שורה ה׳: . . . . באליאר, גיטל . . . . , אסתר גלמן, פייגל ברמן

ואם־כי רגילים היו נערים ונערות אלו בעבודה ובמקצועותיהם — לא היו מונעים עצמם גם מעבודות אחרות „חלוציות" בלשונם. ואת אלה העבודות עשו במשותף, כראוי לחלוצים, ולמטרות כלליות. חטיבת עצים אצל יהודים, עבודה „גויית" מפורסמת היא אך לעתים ונערי הסניף יעטו עליה. שכר דירה בעד מעון

הסניף כי יחסר; מפעל כספי כי יבוצע בתנועה; עזרה לעולה לארץ, כי תהיה בחוצה; כסף להשתתפות ב„מושבות" ולקורסים כי לא יספיק וכו' — ויוכרז על יום עבודה מיוחד ומשותף, שתמורתו קודש למטרות הנ"ל. אז אוספים גרזינים ומשורים ויוצאים לחצרות, כ„שקצים" הללו, לחטוב עצים. ונתפרסם הדבר בעירה: חוטבי עצים חדשים אלו יודעים היטב את העבודה... והיו ברצון מוסרים להם עבודה זו. ובערוב היום היו באים ישר מן העבודה, הגרזינים בחגורות והמשורים על השכם, אל מעון הסניף ורבתה השמחה, וגאו הרקודים והתפשטה השירה על פני כל העיירה.

שטח אדמה של כמה עשרות דסטינים, מרעה לפרות היתה ליהודים בסמוך לעיירה בין כרי המרעה הנרחבים אשר ל„גויים". ונקנתה החלקה מתוך הרצון להפטר אחת ולתמיד מנגישות ה„גויים" בעניני מרעה לפרות היהודים. ונמשכה הקניה כעשר שנים. בכל האמצעים שבידם, בכוח ידים, במלשינות ובתביעות משפטיות חתרו ה„גויים" לבלי לתת להעברה סופית של השטח ליהודים. על כל משפט שנגמר לטובת היהודים היו הגוים מערערים ומעבירים את הענין לבית־משפט יותר גבוה. ובינתיים כספים נסחטים, משפטים נערכים נסיעות מתרבות, תעודות נכתבות והשטח כשלעצמו... מצטמצם והולך. ומסביב לכל זה רבתה ההמולה בעיירה: אספות וישיבות וועדות, דיונים ובחירות, אוספי כספים, ביקורים ומחלוקת פנימית. סוף־סוף עברה האדמה, בחלקה המכריע, לידי היהודים ונוספה על ידי זה עבודה ליהודים, עבודה שלא ידעוה אבותיהם ואבות אבותיהם: קציר ואסיף שחת. אמנם לאחר כך נמסרה גם עבודה זאת לידי ה„גויים", אך גם יהודים נסו לפעמים את כוחם בעבודה זו וראשונים לכך נערי הסניף. ביום קיץ חם אחד יצאה חבורת נערים של „החלוץ־הצעיר" לאסיף השחת. קסמה במיוחד עבודה זו כי על כן עבודת „גויים" היא ובארץ — עבודת חלוצים. עבדו במרץ והזיעו כהוגן וככלות היום — הלכו בסך, מגרפות וקלשונים על הגב ושירה עליזה בפה, על כבוש העבודה החדשה ועל הנצחון על עצמם... כך, ישר למעון הסניף לסיום ב„הורה" סוערת.

היציאה להכשרה

נערים ונערות — כיצד היו יוצאים להכשרה? מקובל היה בתנועה בפולין: עד גיל 18 — „החלוץ־הצעיר", ומכאן ואילך „החלוץ". עניני הכשרה, היציאה להכשרה — אלה — בידי „החלוץ". חלוקה מקובלת זו לא ידע הסניף בימים ההם. כולם בני 15—16 באופן רשמי, משמע „החלוץ־הצעיר". אך למעשה גם כל עניני „החלוץ" מצאו כאן באופן טבעי את מקומם. כלל לא נכרת ולא מורגשת היתה החלוקה בין החלוץ ובין החלוץ־הצעיר. השם הכללי והיחידי של נערי הסניף לגבי עצמם ולגבי העיירה: חלוצים, וחסל. ואמנם בכל מה, שהיה ענין מה, קשר מה לחלוצים — התעסק סניף החלוץ־הצעיר: שלח חברים להכשרה, עזר לחברים בעליה, חתם והפיץ וקרא עתונות וספרות חלוצית, השתתף בקרן־החלוץ ובכל מפעלים חלוציים אחרים, היה קשור לשני „המרכזים" ומלא, במדה שמלא, את הוראות שניהם כאחד, היו מבקרים אותו שליחים מן „המרכז" ומארץ ישראל — ובפגישתם עם חברי הסניף היו אף הם כאילו „שוכחים"

אם ל„החלוץ״ או ל„החלוץ־הצעיר״ — באו. מאי נפקא מינא? הרי הרעיון אחד הוא, והתפקיד אחד הוא, ומשום מה ולשם מה ההפרדה?

כאמור, השפעה מיוחדת היתה נודעת לעיירה ולסניף מקיבוצי הסביבה. הלא הם קודם כל, שני הקבוצים הגדולים, קלוסובה ודומברוביצה. אותם היו חברי הסניף, ביחידות ובקבוצות, במיוחד ובהזדמנויות שונות, מבקרים לעתים קרובות. ומעשה שהיה עם קבוצת נערים מן הסניף שביום ששי אחד עקרו מבתיהם והלכו ברגל לדומברוביצה הסמוכה, לקיבוץ הכשרה ובלו בו כל יום־השבת כ„חלוצים״ לכל דבר ובשובם ברגל משולהבים ומסוערים אל העיירה — לא פסקו לשיר ולרקוד כל הדרך עד מועדון הסניף ובתוכו עד כלות הכוחות... והיה הבקור מקור לחויות, לזכרונות לרשמים, ולהשפעה למשך שנים.

גם מהם, מהקבוצים, היו באים לסניף לבקורים, להרצאות, „לקחת״ אנשים לקבוץ ולהעברת מפעלי עזרה כספית להכשרה ולעליה. כינוס של סניפים כי יתכנס והיה מקומו בדומברוביצה הקבוץ; טיול של הסניף כי יערך בימי החג והיתה מטרתו הקבוץ הקרוב. וכך להיפך: כי היה זקוק הקבוץ לאנשים ויד „המרכז״ לא היתה משגת לספק אותם — היו שליחי הקבוץ יוצאים לעיירות הקרובות „לשלול שלל״ חפשי מהסניפים; כי צריך היה להעלות מספר חברים לארץ וכספי ה„קופה המשותפת״ לא הספיקו — היו שוב שליחי הקבוץ מופיעים בעיירה לבקשת עזרה. ובינתיים — שיחות, שאלות ותשובות, הרצאות — מתקימות בסניף, מתרקמים קשרים, נוצרים יחסי חברות הדדיים.

וכך התחילה היציאה המחודשת להכשרה על סף העליה החמישית. ימים קשים היו אז לקבוצי ההכשרה וסימנם העיקרי — חוסר עליה. ובא שליח קלוסובה לסניף לבקש ממנו חברים לקבוץ — למלא מקום עוזבים ועולים מעטים. והיה אותו חורף בשנת 1928/29, קשה במיוחד. קור וכפור ושלגים עזים לא פסקו במשך כל החורף. ואיך יצאו נערים ונערות צעירים ודוקא בחורף זה, לעבודת מחצבה ומשוריה בקלוסובה? ורבתה המבוכה בסניף. וקמו שנים, מבין המבוגרים ביותר, ובאותו יום עקרו מבתיהם ויחד עם השליח שמו פעמיהם לקלוסובה. ולא די בכך, וכעבור כמה שבועות בא שליח שני, „לשלול שלל״ בשנית. שוב רבתה המבוכה בסניף. עכשיו — כולם בני חמש־עשרה, שש־עשרה ומי בגיל זה יעצור כוח, בחורף זה ובתנאי העבודה והחיים הקשים של קלוסובה, ולא יכשל לחרפתו ולחרפת הסניף כולו? והלכה, גברה ההתרגשות וגאו הויכוחים. אלה בכה ואלה בכה. השליח מנסה לעודד, לעורר, להוכיח — נדמה, הוא צודק, אך גם נערים ונערות צעירים בפחדם האינסטנקטיבי ובדבריהם המגומגמים והתמימים, גם הם צודקים. ואי המוצא? וקם אחד, והוא מבין הצעירים ביותר ומודיע על התנדבותו... והיתה הקלה בציבור, הערצה לזה הנער המתנדב, אך בכל זאת — כרסם הספק, החשש. על הכנותיו ליציאה אסור היה להודע לשום איש בעיירה מחוץ לאנשי הסניף. ביחוד אסור שיודע הדבר להוריו, הרי יסגרו אותו על מנעול ויהפכו את הסניף על פיו. ונשמר הדבר היטב בסוד. וגם באותו לילה, בו אורגנה היציאה, משהו מחגיגיות סודית שרתה במועדון הסניף. רקדו ושרו — כאלו בערב רגיל, אף בפנות התלחשו ועסקו בארגון היציאה. היה ליל חורף בהיר וקר.

המתיחות החגיגית. עם היציאה מהמועדון הלכה וגברה. שירות שירות הלכו בדממת הליל אחרי האחד היוצא ברגל לתחנת הרכבת. עם הפרידה גברה המתיחות. האח הבכור, שברגע האחרון נודע לו על יציאת אחיו הצעיר, השיגו בדרך כדי להפרד ממנו. נרגש וקשה היה רגע הפרידה בין שני האחים. הבכור מסר לצעיר זוג „תפילין", לדבריו, סמן וסמל לזכור בית אבא ואמא שלעולם כבר לא ישוב אליו... לבבות צעירים הלמו, רעדו, כאילו לקצוי תבל יוצא הנער. ידים נלחצו בחזקה ושפתי כולם דובבות ברכה ותפילה רק לבל יחזור, לבל יעזוב...

אחרי שבועיים חזר. לא עצר כוח.

אך אשר נזרע בימים אלה — לא היה לשוא. עם גמר החורף זזו רבים. כל יוצא להכשרה — היה ענין לסניף לענות בו, בישיבות ובאספות, לאשורו, לפעולת עזרה, לארגון יציאתו וכו'. מחוץ לכתלי הסניף אסור היה הדבר להודע, ובעיקר להורים. אלה לחמו בתוקף ובכל האמצעים נגד יציאת בניהם ובנותיהם להכשרה. רבות וקשות היו מתדינים אתם. היו מסתירים את הבגדים, מונעים כל פרוטה מהם ואפילו עד כדי מסירת הדבר למשטרה זה הגיע. ומעשה באחד, שימים על ימים התכונן ליציאתו, העביר בצנעה את בגדיו לבית חברו להצפינם עד בוא מועד. יצא בחשאי מהעיירה בדרך לתחנת הרכבת ואחריו, אחד אחד במסתרים, חברי הסניף המלוים ונושאים את חפציו. עם כל רשרוש צעדים וקשקוש עגלות באותה דרך — היו כולם מסתתרים בבורות שבצדי הדרך לבל ישגיחו עוברים ושבים בחבורת הולכי רגל חשודה בחשכת לילה... אך בכל זאת — נודע הדבר להורים שעה אחת אחרי יציאת בנם מביתם ומהר האב ורדף אחרי בנו ולא יכול לו. אז הוציא ממנו את מזודתו וחפציו וללא הועיל. בחוסר כל הגיע הבן לקלוסובה ובגדיו וחפציו חזרו עם אביו לביתו בעיירה. ומעשה בשני, שהוריו השיגוהו בתוך הקיבוץ על מנת להחזירו הביתה — ולא עלה בידם... ומעשה בשלישי, שהצליח להתחמק מביתו רק באמתלא שהוא יוצא לחפש עבודה בעיר הקרובה... וכך ברביעי ובחמישי וכו'. אבות ואמהות התרגשו, רגזו והתגעשו וקללו את הבנים, את הסניף, את התנועה ואת ארץ ישראל כולה. שם הסניף נשא בחרפה בפי ההורים והיו כאלה אשר היו יורקים בעברם על פני מועדון הסניף, כאילו על יד „משכן הטומאה" הם עוברים. קשה ומרה היתה המלחמה בין אבות ובנים, אך לא ארוכה ביותר.נוכחו אבות, כי לא יוכלו לבנים עקשנים ושבו לבבם והשלימו. בנים ובנות חזרו מן ההכשרה ונתקבלו ברצון ע"י הוריהם וגם נעזרו ככל האפשר בעלייתם לארץ. ועם עלית הראשונים לארץ, ועם קבלת המכתבים הראשונים, גברה ההתענינות. כל שליח א"י היה מוזמן לבית הורים ובצמאון בלעו דבריו על א"י, הקיבוץ וכו'. אנשי הסניף היו מבאי ביתם של הורים שבניהם בארץ ובהכשרה ו„מכובדים" עליהם ביותר. אבות ואמהות היו מלוים עולים לארץ וברטט שולחים את ברכתם. מאחורי חלונות ודלתות היו לעתים, מקשיבים לאשר דובר שם בפנים מועדון הסניף על המצב בארץ מפי השליח או המבקר.

במשך הזמן גברה החרדה ביותר לאשר נעשה בארץ. עוד בימי מאורעות 1929 היו דואגים ומתפללים לשלום הארץ. ונפוצה אז השמועה על עלית רבים לארץ

לעזרת המתגו־נגים והיו יהו־דים פשוטים מוכנים להצ־טרף. ולא כל שכן גברה ה־חרדה בימי מ־אורעות 1936. כל מסגרת ש־חורה בעתון — כאילו חת־כה בבשר החי של יהודי הע־יירה וכל על־ית נקודה חד־שה על הקר־

עם בקורה של צפורה לוקוב בסניף

שורה א׳ (למעלה): לייבל וקס, צפורה לוקוב, רבקה פיאלקוב, יהושע לופטין;
שורה ב׳: אליהו גולדברג, ברוך ויניק, גרשון גולדברג, שלום ויניק

קע נתקבלה בתרועת שמחה. קופסאות הקק״ל, שהיו בשנים הקודמות מוחרמות בהרבה בתים הוכנסו לבתים. עם גבור העליה פסה גם כליל ההתנגדות ליציאה להכשרה. לא היה כמעט בית בעירה, אשר לא היה ממנו בן או בת בארץ או בקבוץ ההכשרה. כך הפכה העיירה, בזכות הבנים, לכולה ציונית־חלוצית. בימי בחירות לקונגרס — היתה העיירה פודה, באופן יחסי, הרבה שקלים וכמעט כל הקולות בבחירות נמסרו לרשימת ארץ ישראל העובדת.

העיירה בשנים שלפני המלחמה

בתים חדשים ורחובות רחבים. השריפות שהיו פוקדות את העיירה, כמעט מידי קיץ בקיץ מחו כמעט לגמרי את כל בתי העץ הנמוכים והישנים, בעלי גגות הקש, ובמקומם צצו בתי מידות רמים, אשר בחלונותיהם הגדולים ובדלתות הזכוכית הרחבות הביטו בגאווה אל פני הרחוב המתחדש. הרחובות הפכו רחבים יותר ואף מדרכות בצדיהם. ואם כי למראה בתים חדשים אלה היה יסוד לשער כי קטנה דחקות ופחתה עניות — ולא כן הדבר. אלה גדלו ושגשגו כאילו במקביל עם הבתים החדשים. רבו החנויות בעיירה ופחת „הפדיון״. בעלי מלאכה עסקו במלאכתם, אך שכר העבודה ירד פלאים. מסים שונים ורבים הוסיפו משלהם לדלדול סוחרים זעירים ולהתרוששותם של בעלי מלאכה אביונים. בבתים הגדולים והחדשים גרו כדיירים מורים ופקידים פולנים בעוד ש„בעלי הבתים״ היו גרים באחד או שנים מחדרי הבית. בככר השוק התנוסס פסל פילסודסקי (הוא „הגיבור הלאומי״ וראש ממשלת פולין דאז) כסמל וכאות למקור השינויים האלו. עם כניסה לעיירה התנוסס בית מידות לתפארת — הוא בית הספר הפולני העממי ובתים סניפים לו בכל קצות העיירה. בבית־ספר זה למדו כעת כל ילדי ישראל יחד עם ילדי ה„גויים״. ואכן בשטח זה, שטח התנוך בלטה

במיוחד „המהפכה" בעיירה. אז, לפני 8—10 שנים, היה החינוך העברי בבחינת יסוד שאין להרהר אחריו. אבן פינה שאין להזיזה. אז התקימו „חדרים" ו„תלמוד תורה" — לנערים ובית ספר עממי עברי „תרבות" שעל פי רב בקרו בו נערות. הורים מסרו ממש את נפשם על מנת לתת חינוך יהודי לבניהם. ואם מחמת דחקות חוסל בית הספר „תרבות" — לא פסקו שעורים עבריים, פרטיים בהם למדו נערים ונערות למודים עבריים. אך כעת חוסל, כמעט, הכל מכל זה. ואם עוד התקימו כמה שעורים פרטיים — הרי היה זה רק למשך שעה ביום לאחרי הלימודים בבית הספר הפולני. כיום נערים ונערות מכל הגילים ומכל ה„שכבות", לומדים בביה"ס הפולני. במקום השפה העברית שבשנים קודמות היה צלצולה נשמע תכופות מפי נערים ונערות ברחובות העיירה, נשמעת כעת לפעמים קרובות השפה הפולנית. ולא די בזה — אלא גם לא ניתן לילדים לבקר במועדון הסניף. בית הספר הפולני שם כפו הכבדה על תלמידיו ובכל האמצעים ותוך כל מיני אמתלאות לא ניתן לילדים לבקר במועדון. כך נעקר מהסניף רובו של נוער העיירה ונשארה רק השכבה המבוגרת. אמנם נערים ונערות לא תמיד נשמעו לפקודות בית־הספר ולעתים קרובות היו מתאספים במסתרים, בבית פרטי בסמטא צדדית או בשדה פתוח הרחק מהעיירה, מתחת לאילנות מצילים — לשיחה ולשירה בצותא. אך יד בית־הספר השיגתם גם במקומות אלה.

קבוצת חברי „החלוץ", 1936

מימין לשמאל, עומדים: מינדל שיינביין, צפורה שוסטר, יוסקה ויניק, נחמה גוטליב;
שורה ב': דוד שטופר, אהרן שבשי, אסתר גולדשטיין, לייבל וקס, דינה בורוביק, יהושע לופטין

„החלוץ הצעיר" — שכבת בחרות, 1936

מימין לשמאל, שורה א׳ (עומדים): שמואל קפטן, אורחת, פייגל מייזל, גיטל שיינמן, אורח, אסתר פורמן, דבוסיה שטופר, יצחק גוטמן, רחל חזנצ׳וק, יהושע גוטליב . . . . , שלום ויניק, ... , אסתר גלמן, בריינדל לפינסקה, דינה ברמן;
שורה ב׳: . . . . , מלכה לופטה, שרה חזנצ׳וק, ברכה פלדמן, פסל שניידר, טייבל פיאלקוב, נישקה לופטה, רבקה פיאלקוב, בריינדל לופטה, ליפשה בורוביק;
שורה ג׳: לייבל וקס, חנה־פסל ליברמן, יהודה׳ל פורמן, אליעזר לופטה

מורים ופקידים ושוטרים ותלמידים „גויים" — היו עוקבים בהתמדה אחרי תנועות ומעשי התלמידים היהודים, אחרי השיעורים, ואוי לנערים ולנערות אם נתפסו בקלקלתם... גם ציונים גרועים, גם עונשי כספים וגם מעצר בית היו מנת עונשם של תלמידים סוררים ומורים אלה. אך על אף הכל היו ממשיכים להתכנס ביתר סודיות וביתר זהירות. השיחות האלו והפעולה הזאת של הסניף — הרי היתה בשבילם מקור כמעט יחידי, לחינוך יהודי עברי כלשהו ולא מחו על כך אפילו הורים זהירים.

בית הספר הפולני מחד, חוסר חינוך עברי מאידך, השפעת הסביבה בכללה — עשו את שלהם להשפעה גם על הנוער המבוגר יותר. ה„דור" הקודם היה כולו בארץ ובקיבוצי ההכשרה וזה ה„דור" החדש, שלא כקודמו — לא הסניף, עניניו, פעולותיו, מעונו — היה מרכז מעייניו. כעת — עסוקים נערים ונערות ראשם ורובם בכל מיני ענינים אחרים. בשבתות מצטופפים על גבי מרפסות בתים תוך שיחות תפלות, ובערבים, בעיקר בערבי שבתות ויום ראשון, יש מהם מבלים בנשפי מחולות במשותף עם נערים ונערות משל ה„גויים". אולם גדול בנו השלטונות במרכז העיירה, משכן למכבי האש וכליהם, אגב כך משמש הוא אולם לרקודים ונשפים והצגות מכל המינים

המאורגנים ע״י ה„גויים״ ובעיקר על ידי הפקידים והמורים הפולניים — והם כבר לא מעטים בעיירה. ואם־כי לא חסרו אינצידנטים ופגיעות אנטי־שמיות ביהודים בנשפים אלו — לא נמנעו בחורים ובחורות יהודיות מלהשתתף בהן. נשפים עצמיים יהודיים התקימו רק לעתים רחוקות. הפרעות שונות היו לכך: חוסר אמצעים, חוסר רשיון, חוסר אולם וכו׳. ומה יעשו איפוא בחורים ובחורות בערבי קיץ יפים ובלילות חורף ארוכים? — אלא מאי? מה לכם אנשי „החלוץ־הצעיר״ בנשפים אלה? והיתה התשובה — לא תשובה. „תיקו״.

בחדשים האחרונים שלפני המלחמה נכרת היתה תזוזת מה בנוער הסניף. גברה העליה לארץ, קצרה תקופת ההכשרה, עלתה ושוכללה הפעולה המרכזית של התנועה: יותר בקורים, יותר סמינרים, מושבות ושבועות למודים, יותר קשרים ויותר הדרכה חנוכית ישירה. כל אלה עשו את שלהם בעיירה ובסניף. החלה יציאה מתמדת לקיבוצי ההכשרה. מכתבי אנשי ההכשרה מהקיבוצים הלהיבו ומשכו. נדמה, קבל הגלגל תנופה חדשה ושוב התחיל להתנועע בכוח... היציאה להכשרה גברה יותר ויותר וחוגים וקבוצות יצאו מדי פעם ודוקא לקיבוצים הרחוקים ובעקבות זה התעורר הסניף ליתר פעולה וליתר ערות חיים. נדמה היה — עוד קצת וישובו ימים כקדם. והנה פרצה המלחמה. — — —

עם הקץ המר

עם הכיבוש הסוביטי של העיירה הגיעו הדים ממנה: נתחדשו החיים בעיירה. הוכנס חשמל והוארו רחובות בחוץ ובתים מבפנים. נבנה בית ספר חדש נוסף ולומדים בו בשלום ילדים יהודים ו„גויים״ ביחד. פלוני נעשה קומיסר, אלמוני — ראש המשטרה ופלמוני — מורה בבית־הספר. שוטרים ופקידים קודמים סולקו, גורשו וחדשים מבני המקום יהודים ולא־יהודים, טובים ואדיבים — במקומם וכו׳ וכו׳. אך ראה זה פלא! אף על פי כן קמה קבוצת נערים ונערות משל הסניף, מאלה שבאו מקיבוצי ההכשרה שבשטח הכיבוש הגרמני ומאלה שטרם היו בהכשרה בכלל, צעירים ותמימים, ועקרו לוילנה — מרכז שארית הפליטה של התנועה.

עוד הגיע קולם גם מוילנה. ספרו על ההכשרה ועל התנועה ועל הפעולה ובעיקר על התקוה ועל הכמיהה לארץ. ולפתע, עם פרוץ המלחמה הגרמנית־רוסית, נדמו הקולות. לא קול ולא הד לא מהעיירה ולא משרידי פיזוריה השונים.

איכה חרבת עיירה יהודית זערערת? ויהודיך האם הוגלו גורשו לאי שם „בכיוון הבלתי ידוע״ ושם מצאו את מותם? או אולי הומתו בו במקום, באותו בכר־השוק המועד לפורענויות עוד מאז ימי פטלורה ובלכוביץ? אולי הושלכו חיים אלי בורות קבר מאוימים על ידי לועי רובים ומכונות ירייה? אולי הונסו אל הורין הנהר, וטבעו במצולותיו? האם הצליח מישהו מצעיריך להמלט ולהצטרף לצבא האדום או אולי אף שריד ופליט לא נשאר? ובתיך, החדשים והישנים, בתי כנסת ובתי ספר, האם הפכו משכן לפריצי חילות אויב אכזר או אולי עלו כולם באש השריפה הגדולה והאיומה מכל השריפות אשר ידעת?

איך, איך עיירה זערערת?
ועם שחרור המחוזות ההם על ידי הצבא האדום הוסר הלוט השחור ובמכתבים המעטים שהגיעו משם זעקו שורות ספורות את סופה המר והנמהר של העיירה: עם כל בית ישראל בפולין עלה הכורת גם עליה. רק מעטים שרדו מפוזרים ומפוררים ברחבי רוסיה ובצבא האדום, ביערות הסביבה ובפלוגות הפרטיזנים ומאלה — רובם ככולם שבו, באו אל החוף האחרון — לארץ ישראל.

א. פיאלקוב (משמר הים 1945) אפק.

בשיחה במושבת קיץ של „החלוץ הצעיר" ע"י ויסוצק

עיירתי

הרי זו עיירה כ״כ זעירה שאף במפה לא נמצאנה, וגם אם נגלה כי שוכנת היא אי שם על גבול פולסיה וואלין, ואף אם נסמן את מקומה כשוכנת ע״י נהר ההורין, קשה יהיה לאתר את מקומה...

אך חרותה היא בלבות אלה שנולדו וחיו בה.

ותססו בה, בעיירה זו, חיים יהודיים ערים. כל חלק בעם, וכל זרם במחשבה היהודית מצאו בה את השתקפותם ומקומם. רב תושביה היהודים היו „חסידים״, אך גם „מתנגדים״ מועטים היו בה. והיו ציונים ולא ציונים. החלוץ, והחלוץ הצעיר — רכזו את רובו של הנוער בעיירה אך היו גם נוטים לזרמי תנועה ומחשבה אחרים: קומוניסטים, בונד, ציונים כלליים, ריביזיוניסטים וכו׳. יהודים מתבוללים לא היו בעיירה.

בכלם פעם הלב היהודי החם הנכון בכל עת לבא לעזרת אחיו בני עמו. הנכונות לעזרה באה לידי גילויה ביחוד בימי צרה; דליקה כי פרצה בעיירה והתגלתה העזרה היהודית ל„נשרף״; ביום חורף מושלג עת קפאו המים בבאר, אצו רצו כל השכנים לעזור בעבודת הפרך של העלאת המים... אדם כי חלה ודאגו לקיום משפחתו, ואם נמצאו משפחות אשר היו חסרות לחם היתה העזרה להם כדבר המובן מאליו... שום שלטון מוניציפלי או ממשלתי לא תמך בנזקקים, אלא הגישה הראשונית והכנה של הלב היהודי היא אשר תמכה בכל אלה.

חלוצים רבים שלחה עיירה קטנה זו לארץ ישראל והרי הם פזורים עתה בכל רחבי הארץ. רובם היו בהכשרה לפני עליתם ארצה, ואף אלה שלא זכו לעלות — היו קשורים בכל נימי נפשם לרעיון התחיה והגאולה בארץ. על כל היהודים האלו טף ונוער, זקנות וזקנים, נשים וגברים אשר הצורר הורידם אלי קבר — הלב דוי ובוכה.

יהי זכרם ברוך וינון שמם לעד.

קרית מוצקין **לאהקה לופטין־כהן**

על גדות ההורין

על גדות ההורן שוכנת העירה. ערבות ויערות אפלים, שבקצה האופק משוים לה הוד פראי וחן. חיות להן כאן מאה וחמישים משפחות יהודיות. לכל משפחה בית משלה, בית עץ נמוך, כברת אדמה, גן ירק ואף פרה חולבת ברפת. בזיעת אפים יביאו לחמם. ניזונים בדחקות. פעמים פורצת שרפה בעיירה או קורה אסון, ועמדה אז משפחה אחת לימין רעותה. לא ידעה העיירה את זיו הכרך, אבל גם את הזרות שבין אדם לחברו לא תכיר.

לאט יזרמו כאן החיים, חיים אפורים ושקטים.

וגדלו ילדים בעיירה, והם שופעים תום ואמונה, אולם פעם „פרצו בחומה״. אגדת המולדת הנבנית הקסימה מרחוק, הסעירה את הנפש, כבשה את הדמיון. צרה העיירה, מחניקה. מרדו בהורים.

התחילה נהירה, ל„החלוץ״, התפרצות לקלוסובה, עליה למולדת.

זה שנים, שהעיירה קשרה את גורלה עם הארץ. מיטב בניה שם הם. גאה ויסוצק על עברה החלוצי, שומרת לו אמונים; גאה בבניה שבחזיתות והגנה בארץ; לאורם מחנכת דור צעיר.

הגעתי הלום בשלהי קיץ, שבעת נדודים ואכזבות. ראיתי סניפים גדולים וחזקים בקלונם. ובדרך הנה מה חרד הלב, שמא... שמא תכזיב גם ויסוצק. מצאתיה שלמה, נאמנה; פינת אור באפלה.

אך באתי לעיירה — ואני כבר מוקפת עדת ילדים, הסוקרת את „הדודה הזרה". אפפוני בתמימות חלוצית: „שלנו"! הסמיקו במקצת הפנים, אולם משראוני מאירה להם פנים — לבשם עוז. נפלה המחיצה ושפתיים מללו: ספרי נא... הבי שיחה!

נכנסנו למעון. חדר מרווח, מקושט בטעם, התישבה חבורת הילדים סביבי, שרים. מחבבים הם את השירים השקטים, המשתפכים לאט ומספרים על רגשות האדם; יודעים קטנים אלה לשמוע אל השיר.

ופתאום — בקשה: „שירי לנו שיר חדש". נעניתי להם. הלא מרגע הראשון נרקמו חוטי אהבה בינינו, הלא כה טוב אתם.

אני פותחת: „ביי מיין פענסטער אין דעם גארטין". רבה ההקשבה, המנגינה ידועה אך

מימין לשמאל, שורה א' (מלמעלה): וינר, מינה זוליאר, רושקה גולדברג;
שורה ב': צירל גולדברג, מירל גוטליב, א. שניידר, שרה נפחן, שרה דורצ'ין, ריסיה שניידר, קאוויאר
שורה ג': פייגל ברמן, מלכה שר, ברכה פלדמן;
שורה ד': רוניה שליאפאק, גיטל פורמן, חנה וקס, צפורה שוסטר, רבקה פיאלקוב, מינדל שיינמן, אלקה שניידר, חיה זוליאר, פורמן;
שורה ה': אסתר שליאפק, שרה ליברמן, קאוויאר, מינדל שיינביין, חסיה בורוביק, פייגל ריחוצקי, .. . לחמנצ'וק;
שורה ו': . . . . , רבין, . . . , ברכה ויניק, אשר אהרן שיינביין, אהרן־שמואל ופייגל פיאלקוב, . . . קורטץ

המעשיה מענינת אותם, המעשיה בילד הטוב אשר שובבים קטפו הפרחים שטפח באהבה רבה. „המותר לקטוף פרחים יפים הרוצים לחיות ?"

מתפתחת שיחה. זוכרים עצים הנגדעים בארץ, מוצאים את המשותף בין הפרח הכמה לשמש, הצמא לטל ובין החלוץ היהודי המבקש חיים מושרשים, חיי טבע. עוברים למאורעות בארץ, ותוגה מרחפת על פניהם : צר להם, צר מאוד.

אני קוראת באזניהם את הסיפור „העץ שנגדע", דמעות מתקשרות בעיניהם בשמעם על האילן הרך, המוטל עקור על האדמה ; קשה לראותם בצערם.

בלבי הרהרתי : מה נורא הדבר, שגם מילדינו הפעוטים שוללים מעשי־הרשע את שמחת החיים, מקפחים את תמימותם. בקשתי לנחמם. הוספתי וסיפרתי להם שהחלוץ בארץ לא יתיאש יבנה מחדש, יטע ויזרע עד אשר תחדל שנאה בין אדם לאדם.

נמנו הצעירים וגמרו לקרוא את השכבה בשם „הנוטעים". מה אהבתים בראותי את צערם והתלהבותם. האמנתי מאד, שאכן נוטעים צעירים יהיו במולדת.

תרצ"ז **חיה שפיגל**

מימין לשמאל, שורה א׳ (עומדים) : חוה נפחן, אליהו גולדברג, צפורה שוסטר, יהודה׳ל פורמן, מינה זוליאר, שרה דורצ׳ין, שלמה פורמן ;

שורה ב׳ : גיטל שיינמן, אסתר פורמן, יצחק שניידר, חיים שר, ברכה פלדמן, דבוסיה שטופר, רבקה פיאלקוב, פריידל פורמן, ליפשה בורוביק, בריינדל לופטה, נישקה לופטה ;

שורה ג׳ : פסל שניידר, יצחק לופטה, רחל חזנצ׳וק, פייגל מייזל, שרה חזנצ׳וק, מלכה לופטה, טייבל פיאלקוב

שורה ד׳ : יעקב ויניק, דינה ברמן, ח. פסל ליברמן, אסתר שוסטר

סניף „החלוץ" בויסוצק, 1931

פינת הקק"ל בסניף „החלוץ"

עם עלייתי

מדי פעם אני מהרהרת: היתכן כי באמת לא קיים בויסוצק צבור יהודי? אותו צבור שהכרתיו בשמחותיו וצרותיו, אשר שמחת הפרט היתה שמחת הכלל ובצרת היחיד כאבו כלם, אותו צבור אשר מסירות ואהבה שררו בתוכו ואשר על עבודת כפים היתה פרנסת רוב תושבי העיירה.

ויפים הם זכרונותי מהעיירה בה נולדתי וגדלתי וחייתי עד גיל 17. בגיל זה עליתי לארץ ישראל, עליה רקמתי את חלומותי הכי יפים עוד בבית־ספר „תרבות" בו חנכה אותנו מורתנו יפה גקלמן. בשעורי התורה ובכל הזדמנות אחרת, היתה משוחחת אתנו על ארץ ישראל, ובקיץ בזמן הטיולים שהיינו עורכים מטעם בית־הספר אל מחוץ לעיר היתה מספרת לנו ומקריאה מעתונות הארץ. היינו יושבים על הדשא ומקשיבים לה ברטט וחולמים על הארץ.

גדלנו באהבת הורים ומשפחה. ידענו גם לכבד את ההורים, את המבוגרים מאתנו ולאהב את עם ישראל. זכורתני, עוד בבית הספר, ארגנה המחלקה שלנו קבוצת צופים. הסיסמה שלנו היתה „נשמה בריאה בגוף בריא". המדריך שלנו היה יצחק ריז׳י ז"ל. ואחר כך מקבוצת „צופים" התארגנו בקבוצת „קדימה" ואז הצטרפו כבר אלינו גם הבחורים שלמדו שעורים פרטיים ובתלמוד תורה. היינו קבוצה של בחורים ובחורות והמגמה היתה להכשיר את עצמנו לקראת החיים בארץ־ישראל.

ומ„קדימה" עברנו ל„החלוץ הצעיר". והיו חיים תוססים בסניף „החלוץ הצעיר" שהלך וגדל. ההורים התנגדו שילדיהם יבקרו בסניף באשר ידעו, שזה יביאם לעליה לארץ, דבר שהתנגדו לו אז. אך במשך הזמן התחילו לאט לאט להתרגל למצב ולפעמים בלי ידיעתנו היו „מתגנבים" לראות מה נעשה בסניף. זוכרני פעם ביציאתנו ממועדון הסניף בשעה די מאוחרת והנה אני רואה, שאמי וחוה וקס מטילות על יד המועדון, אני שואלת: אמא מה יש? „כלום — היא עונה — באנו לראות מה מעשיכם בסניף".

האמהות שלנו כמה ידעו לשמח בשמחתו של השני. מכתב שנתקבל מהארץ היה עובר כמעט את כל העיירה. זוכרת אני, כשאחותי רבקה התחתנה וכתבה שהיא גרה בנס־ציונה והחתונה היתה אצל עטיל ווקס ברחובות, התחילו הנשים לשאול על המרחקים שבין שתי המושבות. ענתה להם אמא „שזה כמו מויסוצק לברודעץ". כך ספרה לי בצחוק. וכשבאתי לארץ והייתי הולכת ברגל מנס־ציונה לרחובות חשבתי לעצמי איזה חוש התמצאות נפלא היה לאמא!

ב־1932 עליתי לארץ. בלילה שלפני הנסיעה באו רבות מחברותי להפרד ממני והנה אני רואה, בתוך התכונה שמסביב, אמא יושבת ודמעות בעיניה: „אמא, מה יש?" והיא עונה: „שרה־לי, את רק בת 17 והן לא הספקתי הרבה אפילו להסתכל עליך"... ופרצה בבכי. נשקתי לה והרגעתיה: „אמא, כלכם עוד תבואו לארץ ועוד

תובלי להביט עלי הרבה שנים״. על כך ענתה אמא: „הלואי, לולא התקוה הזאת לא הייתי נותנת לך לנסוע״. למחרת באו כל בני העיירה ללוות אותי. רבים נסעו לרכבת, נפרדתי מכלם. אבא עמד בצד. נגשתי אליו ואמרתי לו: „אבא נפרד!״ פרץ בבכי והיתה זו הפעם הראשונה שראיתי את אבא בוכה, ותוך כך אומר לי: „שרהלי בתי, האזכה עוד לראותך? אין באפשרותי לתת לך כלום, רק ברכותי ילווך תמיד, השתדלי תמיד לעשות את הטוב והישר וזכרי כי השארת אותנו כאן, וכתבי לכל הפחות כל שבוע מכתב״.

כן, אבא, מכתבים שלחתי כל שבוע, קויתי כל הזמן לראות אתכם עוד, את העיירה ואת אנשיה שכה אהבתים, אבל לא זכיתי, הקיץ הקץ על קהילת ויסוצק, ורק בודדים שרדו ממנה.

ולבנו דוי על אלה שנספו בידי הכורת. ומחריץ הלב מכאב...

נתניה **שרה פטרוך־מורבניק**

סניף „החלוץ״ בשנת 1933

כאלה היו...

סמוך לגבול בין פלך ווהלין ופלך מינסק, בין העיירות דומברוביצה וסטולין, שכנה לה על גבעה נישאה העיירה הקטנה ויסוצק, שמראה כפר היה לה. ממנה לתחנת הרכבת הסמוכה — אודריצק — כ־8 קל"מ. בקרבתה זורם הנהר הורין, שמימיו משתפכים בחדשי האביב על גדותיו ועם הפשרת השלגים הם מכסים שטחים נמוכים רחבים ויוצרים ביצות מסביב לעיירה. בתקופה זו היתה נשארת העיירה מנותקת מכל ישוב, אין יוצא ואין בא.

ויסוצק נחשבת לעיירה עתיקה. לפי ספורי זקנים — היא מונה כמה מאות שנים, ואכן כמה מצבות עתיקות ששרדו בבית־העלמין שלה מלפני מאות שנים, מעידות על כך. פנקס קהל לא נמצא בה ויתכן שלא היה כלל. את השפעתה קבלה ו. מדומברוביצה הווהלינאית מצד אחד ומסטולין החסידית מצד שני (האחרונה נחשבה על רוסיה הלבנה), ובמשך דורות עד הכבוש הפולני בשנת 1920 היו קשריה עם עיירות אלו.

מאורעות חשובים לא קרו בה. שקטים ושאננים היו בה חייהם של אלף היהודים, מחרחרי ריב ומדון כמעט לא היו בעיירה, כל אחד עסק במלאכתו וישב בחנותו, דאג לפרנסת ביתו שהושגה לא בנקל ולרוב בצמצום, לגדולות לא שאפו ולעושר לא הגיעו, ויחסי שלום שררו בין היהודים עצמם וביניהם לבין הבלתי־יהודים שבמקום ועם אלה שבסביבה.

ויראי שמים היו יהודי ו. כל ימות החול חיו להם חיי חולין, אך משהתקרבה השבת, קבלה העיירה צורה אחרת. כל יהודי הלך למרחץ הצבורי, פשט את החולין, החנויות נסגרו בעוד מועד, מבעד לחלונות כל בית זהרו נרות שבת באור יקרות בפמוטים מצוחצחים. הילדים התרוצצו בבגדי שבת, גדול וקטן אצו לבית־הכנסת לקבל פני שבת מלכתא, והתפלה בבית־הכנסת עברה תוך התלהבות חסידית, והיתה הרגשה חגיגית מיוחדת בכל העיירה היהודית הזאת.

הילדים נכנסו לחדר ללמוד עוד בגיל רך מאד. והחדר היה מהטפוס הידוע בעיירות ישראל, בחדר־דירה קטן וצר של מלמד, ישבו סביב שולחן צפופים, שמעו לקח ולמדו א"ב ועברי מפי הרבי. בכל יום חמישי נערכה מעין בחינה. בתנאים כאלה לא היה לצפות ללמדנים גדולים מהחדר והחנוך עמד בשפל המדרגה.

בימי המלחמה העולמית הראשונה (בשנת 1915) התעורר העסקן המקומי חיים איזנברג ונגש לטפל בחנוך הדור בעיירה, אסף מספר ילדים מחוסרי חנוך ושלהוריהם לא היה בכחם לשלם שכר למוד למלמדים, שכר בית ויסד בית־ספר בשבילם. הצטרפו לאיזנברג בילה רטנר וליכטנפלד כמורים והלימודים — עבריים וכלליים — החלו בבית־הספר. נמצאו בעיירה בלתי־מרוצים משיטת הלמודים ומבית־הספר בכלל, וטבעי היה הדבר. אולם איזנברג לא נסוג אחורנית והמשיך במפעלו החשוב. משנתפרסמה הצהרת בלפור וברוסיה נשבו רוחות החופש נמצאו

עסקנים שעזרו לאיזנברג בביסוס בית־ספר שמשך ילדים והורים ודעת קהל. ממנו יצא דור לאומי שהשפה העברית חיה בפיו ומשורותיו התחנכו אח״כ בקבוצי הכשרה ועלו לא״י.

בין מורי בית־הספר יש להזכיר את קנט, שוחט וטרנופולסקי ומן העסקנים את זיידיל לופטין. כל אלה עם חיים אייזנברג בראש יצרו תנועה ציונית המונית בו.

זיידיל לופטין, בן למשפחת דייגים בעיירה, חניך החדר, היה אחד הראשונים אשר התמסר לתנועה הציונית בכל מרצו. אהב בכל נימי נפשו את התיאטרון וארגן בעיירה להקת חובבים אשר הצטיינה במשחקה. ואת כל ההכנסות היו מקדישים לטובת הקרן הקיימת לישראל או למוסדות דומים. הוא הצטיין בכושר הדיבור, והופיע בפני קהל גדול ללא רתיעה ודבריו עוררו את הקהל לפעולות ציוניות. רבות בשנים פעל באמונה, עד אשר עבר ללוניניץ, וגם שם לא ישב בחיבוק ידים והמשיך בפעולתו הציונית שיצאו לה מוניטין בכל הסביבה.

כן יזכר משה לוין, נכד הרבי מושקה ז״ל, ובן ליבוש השוחט, גם הוא למד בחדר ובהגיעו לגיל 11 נשלח ע״י אביו לישיבת ז׳יטומיר, מקום שבו למדו כבר אחיו הגדולים ממנו, ושם למד עד פרוץ המלחמה בשנת 1914. עוד בישיבה התחיל לתהות על הבדלי המעמדות. בן 16 הפסיק את לימודיו והתחיל להתענין בתנועת המהפכה.

בשלהי המלחמה העולמית הראשונה חזר לויסוצק. כנופיות וקבוצות שונות עם נשק ביד היו מתנפלות על עוברי אורח ועל ישובים ועיירות קטנות. בויסוצק מתארגנת אז הגנה עצמית ומשה לוין לוקח חלק פעיל בהגנת העיירה. בתקופת השלטון הפולני החל לוין לפעול בתנועה החלוצית, יצא לקיבוץ הכשרה, אבל לא עבר זמן רב והוא עזב את התנועה הציונית ונטה לקומוניזם. למרות התרחקותו מהדת, חבבוהו אנשי העיירה בשל יושרו וגילוי לבו. לא אחת היה הרב דמתא מזמינו לשם שיחה. לא מעט תלאות עברו עליו: נרדף, נאסר וישב בבית־הסוהר. וכשנכנס הצבא הרוסי במלחמה האחרונה לויסוצק — נתמנה כמושל המחוז. לפי הידיעות נמלט גם מידי הנאצים ונשאר בחיים בויסוצק, ולבסוף עבר עם אשתו לפנים רוסיה.

בני ויסוצק ידעו להראות קבל הגויים את נחת זרועם בשעת הצורך. כך, למשל, בזמן המהפכה, כאשר הצבא חגג את נצחון המהפכה, באו אל העיירה בתהלוכה הכומר עם אנשי הפמליא שלו, נושאים לפידים ופסלים. היהודים הצטרפו אליהם בספר־תורה ויחד רקדו וחגגו את השחרור „לא להם״. ההגנה העצמית, אשר התקימה בעיירה ו„הגנרל שטאב״ שלה היו בבית־המדרש העירוני, הביאה לא פעם תועלת לתושבים. כל הפקודות יצאו מבית־הכנסת, ובזמן של פרעות ידעו להשיב מלחמה שערה. מפקדה הראשי היה שמעון מבילה, כפר סמוך לויסוצק, בחור אמיץ לב, מזויין אז מכף רגל ועד ראש. בכל המקומות המסוכנים היה מופיע ראשון. גם סגניו ליכטנפלד ושינמן היו אמיצי לב. מאנשי ההגנה נמנו שומרים נודדים ובוחנים את כל המקומות האסטרטגיים. ומעשה שקרה במשפחת ליכטנפלד העשירה, ונכנסו אנשי פטלורה ושדדו את כל רכושם. דהרה ההגנה העצמית למקום, תפסה את ראש הכנופיה, הביאוהו לבית הממשלה ופירקו ממנו את נשקו. בינתיים הגיע ליכטנפלד האב ולעיני כולם עוד סטר על לחיו של בנו והשיב את מפקד הכנופיה על העגלה וישלחהו בכבוד.

אף נשי ויסוצק ידעו לעמוד במערכה. דבורה איציקס ידעה להיות „אשת

חיל" ושברה את ראשו של פורע בבול עץ בהתנפלו עליה. בראשית ימי השלטון הפולני, יצאו הצעירים לשדה לרעות את הפרות והנה התקרבה פלוגה של פורעים עם בולק בלכוביץ בראש. כל בני העיירה מהרו לברוח ולהסתתר, אולם כמה נתפסו וספגו מכות (וביניהם גם אני). בשובי אח"כ לעיירה — חשכו עיני לראות את הפוגרום, מעשי ידי הפורעים. בקושי מצאתי את רוב תושבי העיירה מתחבאים בבית־העלמין. זכור המקרה שקרה אז באחד הבתים שישבו בו „שבעה" לנפטר ובאו להתפלל במנין, פרצו השודדים ולקחו את כל הגברים — 18 במספר — והעמידום באמצע השוק כדי להרגם. לאחר משא ומתן ממושך נפדו האנשים בטבין ותקילין, בכסף מלא, כפי שדרשו השודדים. משה איזנברג נרצח בשעה שעמד בתפילת שחרית, הטלית ותפילין על ראשו. הפורעים דרשו ממשפחתו כסף וקבלו את מבוקשם. כשנסה איזנברג לברוח דרך החלון הרגוהו במקום. אותו זמן השתלטו הפולנים והאדמיניסטרציה שלהם השליטה שלום בסביבה.

ארגוני עזרה וסעד למיניהם לא היו בעיירתנו, אבל רגש אנושי והבנה הדדית בין איש לרעהו היו והיו. זכורה הניה שינדלס שבימי ששי וערב חג, בכל מזג אויר שהוא, בגשם ובשלג, היתה יוצאת בעיר לאסוף מכל אשר ינתן לה במזון ובכסף בשביל עניי העיירה. לאחר מותה באה במקומה מינקה שאף בה פעם הרצון הטוב לעזור לאנשים נצרכים.

ולא רק עזרה מסוג זה היתה בויסוצק. היתה גם עזרה בשטחים אחרים. במקרה של מחלה, כאשר ה„פעלשער" קופציק או קלינסקי הורו להעביר את החולה לרפוי לרובנה או לורשה היתה תמיד מתארגנת עזרה. חוה ליפשס עם פייגע־מירל היו יוצאות לרחובות לאסוף כסף להעברת החולה. ואם לא הספיק הכסף שנאסף היו באים לחיה־עטיל (אמי) ומקבלים אצלה „גמילות חסדים" והחולה היה מועבר בזמן להמשך הריפוי. והיה אם בא אורח עני או „בעל דרשה" (מגיד) היה כבר ניסל מאיר'ס עומד על המשמר ודואג למקום שינה, ארוחה חמה וגם צידה לדרך...

היו לו לניסל מאירס עוד תפקידים, כל שבת אחרי חצות היה משוטט מרחוב לרחוב ומעיר את הצבור לבית הכנסת ל„אמירת תהילים". פזמון מיוחד היה לו וכך היה הפזמון: „ישראל עם קדושים שטייט אויף צו עבודת הבורא כי לכך נוצרתם".

והשמש נחום, היה דואג כבר שבית המדרש יהיה מוסק בעוד מועד, והיו מתאספים לתפילה וגם לקצת „פוליטיקה". עתון או רדיו לא היו בעיירה ובכל זאת קלחו החדשות... גם בימות החול בין „מנחה למעריב" היו קולחות החדשות מן העולם ומן העיירה, עובדות וסברות ופרשנות כיד הדמיון הטובה על היהודים...

עבודה צבורית בעיירה לא היתה חסרה אף שהיא לא היתה מאורגנת אבל כל אחד היה דואג ופועל בשטח מיוחד לו. ניסל ברוך'ס למשל היה דואג לדבר מיוחד במינו: במקרה של רצח יהודים ע"י פורעים בדרכים או בכפרים הסמוכים לעיירה, היה ניסל ברוך'ס זה, על אף הסכנה הכרוכה בדבר, יוצא בעצמו למקום הרצח, בלווית עגלון „גוי" ומביא את הקרבן לקבורת ישראל. ברוך שלמה'ס, למשל, לא היה מתחשב לא עם המרחק מביתו ולא עם בעלותו של רכוש שנשרף (משל יהודי או „גוי") לא בזמן — אלא מיד תפס דלי ורץ למקום השרפה, לכבות, להציל, לעזור...

כאלה היו יהודי העיירה שלנו...

גבעתיים **זאב אורמן**

אנשים בעיירה

אספר על כמה מאנשי העיירה הזכורים לי. הראשון בהם, חיים ה„מלמד" מלמד דרדקי, זוכרני אותו כשהוא כבר זקן ולו ילדים עדין קטנים, עני מרוד ואיש ירא שמים.

הרב דמתא, יהודה אבלסון, איש מופלג בתורה וירא שמים, התפרנס ממכירת שמרים ונרות שבת, מצרכים שמכירתם נאסרה בכונה על חנוני העיירה כדי לאפשר קיום לרב. ועוד זוכר אני, שבימי המלחמה הראשונה היה מחסור בלחם והיו עוברים בכל ערב שבת לאסוף בשבילו קצת קמח לאפית לחם בידי עצמו, ככל יהודי העיירה...

כאמור היה הרב הזה איש גדול בתורה וביראה, קפדן מטבעו ומחרון אפו נזהרו כל יהודי העיירה. הוא היה גם שופט ודיין במקרים של סכסוכים בין איש לרעהו.

היו לו שלושה בנים. הבכור שבהם שמו בונים, איש משכיל בנוסח סוף המאה התשע עשרה. השני, יהושע שמש כרב, הוא הרב האחרון בעיירה במקום אביו שעבר לעת זקנתו לעיירה הסמוכה פלוטניציה; הבן השלישי, חצקיל היה כל ימיו סמוך על שלחן אביו, יושב בבית המדרש על התורה... זכורני, הייתי גר בשכנות ליד ביתו של הרב ותמיד בימים שהרבנית היתה נוסעת מהבית הייתי לן, לפי בקשתו, בבית הרב, הייתי מאוד קשור לרב ומכבדו ביותר. זוכרני את היום המר והנמהר בו רצחו הפטלורובצים את אחד מנכבדי העיירה את ר' משה אייזנברג. באותו יום ברחו אנשי העיירה מבתיהם והסתתרו בכל מיני מקומות סתר. אז פגשתי את הרב בבית העלמין הישן כשהוא בוכה כילד, רצתי לראות מה המצב בעיר ואם אפשר לחזור לבתים. לעת ערב התאספנו כלנו. הבאנו את הרב לביתנו ללינה וכך ישב אתנו כל הלילה בחשך עד אור הבוקר.

ר' פיבוש הנפח — היה עובד כל היום ולפעמים עד חצות בנפחיה שעמדה ברחוב הגויים. לאחר העבודה היה בא הביתה ובטרם הספיק לגמור את סעודתו היה כבר יושב ולומר באחד מספרי הקודש או שהיה חוזר ומשנן איזה ניגון מנגוני החסידים למען יבוא מוכן ומורגל בפיו לסעודת ה„מלוה מלכא" במוצאי שבת בבית הכנסת.

והנה יונה הסנדלר יהודי כשר וירא שמים...

והנה ר' ניסן ברב מרדכי, שנקרא משום מה על שם אמי, בת־שבע. יהודי ירא שמים, בקיץ היה עוסק בתעשית חריצי גבינה גדולים בשם „שווייצער קעז" ובחורף היה סוחר מכל הבא ליד מעבודת ה„גויים", בקושי היה מכלכל את משפחתו. למרות זה היה מחנך את בניו, אותי, את אחי יצחק ואת אחי מנדל אצל ה„מלמדים" הטובים ביותר בעירה. היה חוסך מפיו כדי לשלם „שכר לימוד" בזמן.

והנה שבח כץ, מרוד, שקט ואדוק. והנה שלמה לוין וחתנו ליבוש שו"ב, ממשפחה רבנית. אביו מושקה „דער רב", ואחיו ,שאחד מהם, מרדכי היה יושב

יומם ולילה על התורה ובעבודת אלוהים, בזמן שאשתו, ואחר כך בנו, עשו בחנות.
אותו שלמה לוין הנ״ל היה לו מעין „בית חרושת״ לשמן והיה זה מין גלגל רתום לסוסים... הגרעינים הסחוטים, שאגב תהליך העיבוד, גובשו למעין טבלאות מוצקות — שמשו מאכל לבהמות, והיו שייכים לבעל „בית החרושת״ כתמורה בעד הסחיטה ואילו השמן נשאר בשביל האיכר. עבודה זו נמשכה כחודשיים בחורף ומזה התפרנסה המשפחה כל השנה בתוספת של חלב מהפרה שהחזיקו בבית, ומתפוחי אדמה שהיו מגדלים בגינה שליד הבית ומתפוחי אדמה שהיו מקבלים אצל ה„גוי״ תמורת הזבל של הפרה...

ויענקל פלדמן „דער בוכליצער״ בא מן הכפר והמשיך למשוך את פרנסתו ממנו גם בהיותו בעיירה.

והנה חצרו של זלמן וועלפיל׳ס כגן עם שלושת המשפחות, שגרו בתוכו — ואין לדעת על מה התפרנסו... ובכל זאת גדלו וחנכו בנים לתורה ולמעשים טובים.

מובן שאי אפשר לתאר את כל יהודי העיירה אבל בדרך כלל אפשר להגיד שכל יהודי העיירה הוו מבחינת הפרנסה והוי החיים משפחה אחת המחולקת בתוכה לשני אסכולות חסידיות: חסידי סטולין וחסידי ברזנה. כלם חיו בערך אותם החיים הקשים והמפרכים. מסתפקים במועט, שמחים בחלקם ומגדלים בנים ובנות בדרך הישרה. ואלה בחלקם הגדול, עלו לארץ והיו מבוניה...

עין ורד **מרדכי לופטה**

קצת זכרונות

בתי היהודים והחנויות היו במרכז העיירה, ובאמצע הרחוב הארוך היתה באר מים שהמים הועלו ממנה בעזרת משאבת יד. לפעמים הייתי הולכת עם שני דליים להביא מים במיוחד בשביל אורחים חשובים, באשר מים אלה היו טובים יותר מן המים שבבאר שבחצר שלנו.

כשהרבי מסטולין היה בא לויסוצק היתה השמחה גדולה. היו רוקדים, שרים ומשכימים לפתחו לשאול עצות ולבקש רחמים למען שידוכים טובים, לידת ילדים, וכו׳ היתי מקשיבה מן החדר השני לבכין של הנשים.

אחי, חיים, אם כי לא היה דתי היה מקבל את הרבי בסבר פנים יפות ושמח בבואו. כידידים נפגשו לשיחה.

ואחרי שנהרג אבי על ידי הפטלרובצים היינו אנחנו, חמש הבנות, מיואשות מאד, אבל אמא, באמונתה, עודדה אותנו ותבעה יתר עבודה ויתר „מרץ" כדי לחיות... ביום מות אבי נאספו ע״י הפטלרובצים הרבה יהודים למרכז העיירה על יד באר המים במטרה להוציאם להורג ורק בדרך נס — נצלו.

זכורני שרפה גדולה בעיירה, הרבה בתים נשרפו והרבה משפחות נשארו ללא קורת גג, באותו לילה אחזו צירי לידה אשה אחת ובאין רופא אז במקום חפשו את אמי שתעזור ליולדת. במקרים כגון אלה היתה אמי הופכת רופאה, והכל היה עובר בסדר. היתה עוזרת ברצון ובנדיבות לב.

גם חיים אייזנברג אחי היה אוהב לעזור לזולת. אני זוכרת אותו בימי המהפכה הרוסית. היה נואם בבית הכנסת וברחוב על שויון זכויות לכל בני האדם, על אחוה וצדק וכו׳, אז יצאה זלאטא, שכנה שלנו וקראה לעומתנו „אז למה הוא לא מתחתן עם בתי יענטע".

ועוד זוכרת אני: הילדים למדו ב„חדרים" והילדות הסתובבו ללא למודים, אני ורחל קריבירוצקי, אספנו אותן לבית ריזי׳ ולמדנו אותן עברית.

שכננו ברחוב היה הרשיל דער שניידר, היו לו שתי בנות חיה רייזל וחאסיל. היתה זו משפחה פקחית מאד. גם בית הדאר היה במשך זמן ידוע על ידינו. סוסים גדולים ופעמונים בצואריהם היו מביאים את המכתבים. משני צדי הבית שלנו גרו שני סנדלרים אחד מהם, פסח דער שוסטער, שבתו לאה היתה צועקת עלי על שאני מלקטת את אגסי הבר מן העץ שלהם שנשרו בשטח שלנו...

מענינת היתה הפגישה עם מי שבא מחוץ לארץ. פניה רבינוביץ היתה פעם בשנה באה לבקר את אמא שלה התולה, או את אחיה אברהם. היתה יפהפיה, לספוריה הקשבנו בהתלהבות רבה.

חברותיה של אמא היו נחמה שטופר, לאה זלמנס ולאה די פאקטרין. היתה זו רביעיה של נשים יפות בריאות ופקחיות. תמיד שמחות מתלוצצות ומתבדחות...

חוה אייזנברג חולון

איכה חרבה...

* *
*

שרייט ארויס פון יעדן זאמד, פון אונטער יעדן שטיין,
פון אלע שטויבן שרייט, פון אלע פלאמען, פון יעדן רויך —
ס'איז אייער בלוט און זאפט, עס איז דער מארך פון אייער ביין,
ס'איז אייער לייב און לעבן! שרייט ארויס, שרייט הויך!

שרייט ארויס פון חיות־איינגעווייד אין וואלד, פון פיש און טייך —
זיי האבן אייך געגעסן, שרייט פון קאלכאויוונס, שרייט קליין און גרויס,
איך וויל א גוואלד, א ווייגעשריי, א קול, איך וויל א קול פון אייך,
שריי, אויסגעהרג'עט יידיש פאלק, שריי ארויס!

אָ ווייז זיך מיר, מיין פאלק, באווייז זיך, שטרעק די הענט
ארויס פון גריבער טיף און מיילן־לאנג און אנגעפראפט געדיכט,
שיכט אונטער שיכט, מיט קאלך באגאסן און פארברענט,
ארויף! ארויף! שטייגט פון דער אונטערשטער, דער טיפסטער שיכט;

קומט געטריקנטע, צעמאלענע, צעריסענע, קומט, שטעלט זיך ארויס,
אין א קאראהאד, א ראד א גרויסן ארום מיר, איין גרויסע רייף —
זיידעס, באבעס, מאמעס מיט די קינדערלעך אין שויס —
קומט, בייגער יידישע פון פראשקעס, פון שטיקלעך זייף.

פון „דאס ליד פון אויסגעהרג'עטן יידישן פאלק" **יצחק קצנלסון**

אֵיכָה?

אֶרֶץ פּוֹלֶסְיָה, נוֹף יַלְדוּתִי, אֵיכָה שֻׁכַּלְתְּ? אֵיכָה נִהְיָה הַדָּבָר הַנּוֹרָא? אֵיכָה תֵּשְׁבִי עַל רַחֲבֵי אֲגַמַּיִךְ וַאֲפָרַיִךְ וּבְנֵי עַמִּי אֵינָם, אֵינָם עוֹד בְּתוֹכֵךְ? מִבַּעַד לְדִמָעוֹת רוֹאֶה הַלֵּב אֶת דְּרָכַיִךְ הָאֲבֵלִים וְאֶת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ הָעֲזוּבִים וְהוּא תָּר לְנֶפֶשׁ מִיִּשְׂרָאֵל. מְדַפֵּק הַלֵּב עַל בָּתֵּי עֲיָרוֹתַיִךְ וְאֵין קוֹל וְאֵין עוֹנֶה. רַק הָרוּחַ לוֹ עוֹנֶה מִמֶּרְחַקִּים, הָרוּחַ הָאוֹמֵר "קַדִּישׁ" בַּעַרְבֵי הַנַּחַל אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יַלְדוּתִי.

פּוֹלֶסְיָה, חֶבֶל־אֶרֶץ עֲגְמוּמִי, אַתְּ גִּדַּלְתְּ דּוֹרוֹת שֶׁל יְהוּדִים לְתוֹרָה וְלִמְלָאכָה. בִּכְפָרַיִךְ נְמוּכִים הָלְמוּ הַנַּפָּחִים מִבְּנֵי יַעֲקֹב בְּפַטִּישִׁים כְּבֵדִים וּפִרְזְלוּ סוּסִים. עָמְלוּ בַּעֲיָרוֹתַיִךְ הַזְּעִירוֹת בַּעֲלֵי-מְלָאכָה טוֹבִים וְסַבְלָנִים וְהֶעֱלוּ אֶת אַדְמָתֵךְ הָעֲנִיָּה בְּעִצְּבוֹנָם וְהֵאִירוּ מֶרְחַבַּיִךְ בְּעֶרְגּוֹנָם אֶל הַגּוֹאֵל.

פּוֹלֶסְיָה, בָּךְ יָדַע עַמִּי חַיִּים מְרוּדִים. עֹנִי וּבְדִידוּת יָדַע וּמַשְׂטֵמָה שֶׁל גּוֹי. אַךְ בְּנַפְשׁוֹ לוֹ אוֹר תָּמִיד. וְאוֹר נַפְשׁוֹ זֶה הִטִּיל אֶל מַחְשַׁךְ יַעֲרוֹתַיִךְ עֲבוּתִים, וְכִלְיוֹן נַפְשׁוֹ גְּזָעֵי הִסִּיעַ יוֹמָם וָלַיְלָה בְּרַפְסוֹדוֹת עַל פְּנֵי נַהֲרוֹתַיִךְ הַמְּתוּנִים. אָז יַעֲלוּ בִּדְרָכַיִךְ, פּוֹלֶסְיָה בָּנִים וּבָנוֹת מִיִּשְׂרָאֵל לַחֲלוֹם וְלַעֲמֹל רָחוֹק, וְהֵם שׁוֹאֲבִים גַּעְגּוּעִים לְרָחוֹק וְלַיָּפֶה מִמְּדוּרוֹת הַשְּׁקִיעָה בַּאֲפָרַיִךְ. וְהֵם מַקְשִׁיבִים לְקוֹל צִיּוֹן בְּשִׁיר הַשְּׁפוֹן וְהַכּוּסֶמֶת אֲשֶׁר בִּשְׂדוֹתַיִךְ. וּבְעָמְדָם עַל גְּבוּלוֹתַיִךְ לְהִפָּרֵד מֵעִמָּךְ לְעוֹלָמִים וְלָקְחוּ אִתָּם הָעַגְמָה הַמַּפְרָה הַנְּתוּנָה בְּחֵיקֵךְ הָרָחָב וְנָשְׁקוּ לַיַּלְדוּת הַיְקָרָה שֶׁנּוֹתְרָה חֲתוּמָה עַל גְּדוֹת אֲגַמַּיִךְ.

אֵיכָה שֻׁכַּלְתְּ מִבְּנֵי עַמִּי, אֵיכָה? אֵיכָה לֹא הִצְפַּנְתְּ אוֹתָם כּוּלָם בְּסִתְרֵי — יַעֲרוֹתַיִךְ? אֵיכָה עָמַדְתְּ עַל הַדָּם וְלֹא פָּתַחְתְּ אֶת בִּיצוֹתַיִךְ נִרְחָבוֹת לִבְלוֹעַ אֶת הַמְרַצְּחִים כּוּלָם? אֵיכָה זֶה לֹא שָׁמַרְתְּ עַל יְהוּדַיִךְ וְהֵם בִּשְׂמוּ אֶת אֲוִירֵךְ תָּמִיד בְּבוֹשֶׂם שֶׁל שַׁבָּת, וְהֵם חִמְּמוּ סְתָוֵךְ בִּזְמִירוֹת־נְשָׁמָה תָּמִיד?

אֵיכָה? אֵיכָה? הֲתִשְׂאִי דְּבָרֵךְ לִי, אֶרֶץ הַיַּלְדוּת, מֵעֵבֶר מֶרְחַקִּים?

י. רבינוב

חורבן ויסוצק

בימי שלטון הסוביטים.

העירה, עירתנו ויסוצק, בהיותה שוכנת בצדי דרכים, הרחק ממסילת רכבת ומכבישים, כמעט שלא הרגישה את המלחמה הגרמנית פולנית בימיה הראשונים. החיים התנהלו להם כסדרם, אך כאשר עבר האיזור ללא תמורות מיוחדות לשלטון הסוביטים בהתאם לחוזה הסוביטי־גרמני נשתנה המצב בעירה תכלית שנוי. שפת ההוראה בבית הספר הממשלתי נשתנתה מיד לרוסית ולאחר זמן קצר הוחלפו גם המורים הישנים במורים חדשים נאמני השלטון החדש.

מצב היהודים בעירה לא הורע, ונהפוך הוא: גלויי אנטישמיות שרבו בעירה בשנים האחרונות נעלמו לגמרי. המסחר הזעיר, אף שהופסק רשמית, המשיך להתקיים אם כי קשה היה להשיג מצרכים מסוימים.

מהאיזורים הכבושים ע״י הגרמנים — הגיעו הרבה פליטים. שלטונות העירה הסוביטיים קבלו אותם וטפלו בהם יפה, אלא שכעבור תקופה קצרה הם הוגלו מתוך העירה לפנים רוסיה.

לאט לאט התיצבו החיים, נדמה היה שאפשר גם לחיות במשטר החדש, הסוביטי.

אבי, שבימי שלטון הפולנים עבד קשה כבנאי נודד בכפרי הסביבה — נתמנה ע״י השלטון החדש כאחראי על המסעדה היחידה שהיתה בעירה והצליח מאד בתפקידו החדש. אחי פיבל ואחותי איידל, עבדו והשתכרו יפה למחיתם. אני ואחי הצעיר המשכנו ללמוד, אמנם, רק בבית הספר הכללי, כי ה„חדרים״ ללמודי היהדות התפרקו בינתיים...

מצבנו היה, איפוא, לא רע והוא נמשך עד ל־22 ביוני 1941 — היום בו פרצה המלחמה בין ברית המועצות וגר־מניה הנאצית.

יצחק יחניוק (1918)

לא עברו אלא ימים אחדים מיום פרוץ המלחמה הסוביטית־גרמנית והרוסים החלו לעקור מהעירה. הרגשתי שצרה גדולה מתרגשת על ראשינו. אמנם הרוסים

בקשונו להצטרף אליהם בנסיגתם לפנים רוסיה ואף כי הדרכים היו כבר משובשות וקשות עוד אפשר היה לצאת ולהתקדם לפנים רוסיה, אלא שרק מעטים עשו זאת. רובם של תושבי העירה נשארו במקומם אם משום הפחד להיות פליטים, ואם משום השגרה וחוסר העוז לחרוג מן החיים הרגילים, שנדמה היה שהם ימשכו איך שהוא. אחד הסתכל על השני ולמד ממנו, ובעיקר למדו מן הפליטים שבאו לעירה מן האיזורים שנכבשו ע״י הגרמנים בימיה הראשונים של המלחמה — ולא ברחו. מהם למדו גזירה שוה: מה אלה, שמכירים את הגרמנים ואינם בורחים מה אנו כי נברח? — יתרה מכך: פליטים אלה היו מקבלים מכתבים מרגיעים מקרוביהם שהיו באזור השלטון הגרמני עוד משנת 1939 — מכתבים מביעי תקוה ובטחון... ואמנם לאחר זמן נודע שמכתבים אלה נכתבו בלחץ הגרמנים בכונה תחילה למען להשפיע על היהודים שישארו במקומותיהם. ומלבד זה — איש לא העלה על הדעת זוועות אימים וטבח. אמנם חששו להענשת משתפי הפעולה עם הסוביטים, אבל על טבח המוני ביהודים — כזה שבא והתרגש עלינו... אי דמיון אנושי שיכל היה לחזות זאת?

כתוצאה מכך לא ברחו היהודים עם נסיגת הרוסים. אחי פייבל שהיה אז כבן 20 אמנם יצא עם הרוסים, אך חזר כעבור מספר ימים לעירה ולבית הוריו.

בימי הכבוש הנאצי.

כניסתם של הגרמנים לעירה — הורגש מיד בציבור היהודי בעירה. ה״גויים״ תושבי העירה, אף אלה שהיו קומוניסטים מושבעים, הפכו מיד עורם להתגרות ולפגיעה ביהודים שכניהם. אמנם, כאמור, בהיות העירה רחוקה מן הדרכים הראשיות — לא עברו דרכה הצבאות הלוחמים, ועל כן לא ידעה, וביחוד בימיה הראשונים של המלחמה, רציחות, פרעות ושוד כאשר ידעו זאת העירות האחרות ששכנו על אם הדרכים. יתר על כן: בעירה התרכזו הרבה פליטים מעירות הסביבה שמצאו בה מחסה ומפלט מן הרדיפות והנגישות במקומותיהם. נוכח מצב זה נואלו יהודי העירה לחשוב, כי מה שקרה בעיירות אחרות באזור — ״אצלנו זה לא יקרה, אצלנו ה״גויים״ יותר טובים... אצלנו אין סיבה להתפרצות ולמעשי איבה... אצלנו זה יהיה אחרת״.

עם כינון השלטון הגרמני בעירה הוזמנו נציגי היהודים אליו ובאין נציג רשמי — הלך אליהם אשר חייט ודרכו הועברו ליהודים הגזרות הראשונות: מס גולגולת בסכום כסף רב, כ־60—50 אלף רובל, חובה שימסר כעבור מספר ימים לשלטון הגרמני... נסה אשר חייט להתחנן לקיצור המועד המוקצב להכנסת הכסף והוחמר העונש: על הכסף להמסר לרשות השלטונות במשך 3 ימים, אחרת — יוצאו 20 יהודים מנכבדי העירה להורג. גברה הבהלה אך הסכום נאסף ולשעה הקבועה הוא נמסר לידי השלטונות הגרמניים.

גזרות חדשות לבקרים נתכו על ראשי יהודי העירה, יום יום וצרותיו החדשות. כל היהודים החל מגיל 12, חויבו לשאת סמני זהוי על בגדיהם, תחילה היה זה סרט לבן עם המלה ״יודה״ ולאחר מכן — 2 טלאים צהובים, האחד מלפנים על החזה והשני מאחור באמצע הגב — למען יוכלו לזהות את היהודי מרחוק ומכל צד ועבר... מכות ביהודים עוברים לתומם ברחוב ושוד בתים יהודיים — הפכו לדבר שבשגרה, שכרגיל אין שמים לב לכך... בתי הספר נסגרו בשביל הנוער היהודי; המסחר כמעט

ששותק לגמרי; צרכי מחיה — אי אפשר היה להשיג ובמדה שהושג משהו — הרי רק בדרכי חליפין פשוטים; מצרך מול מצרך, יקרי מציאות היו, בעיקר נפט לתאורה ומלח בשול.

היציאה מן העירה היתה בדרך כלל אסורה ליהודים, ורק ברשיון מיוחד שהושג בקושי ניתן היה לצאת מן העירה. כל יהודי מגיל 12 חייב היה בעבודה צבורית מספר ימים בחודש. העבודה היתה בחפירת תעלות מחוץ לעירה, תקון דרכים וכו׳. אני, שנראתי יותר מבוגר מכפי גילי, הייתי יוצא לעבודה במקום אמי או אחותי ז״ל. מצאנו דרכים להסתדר עם המשגיח שהיה מן ה״גויים״ המקומיים ואהב את ה״כוסית״. תמורת כמה כוסיות משקה שהיינו משיגים לו — היה מעלים עין מעבודתנו.

ההליכה לעבודה היתה בסך, בשורות, עם אתי החפירה על השכם, כשאנו חייבים לשיר ברוסית את השיר המתחיל במילים אלה: „בגלל מי המלחמה? —

בגלל היהודים המלחמה!״ בדרך כלל לא הפסיקו הגרמנים מלהטיח בפנינו כי בגלל היהודים פרצה המלחמה.

באחד הימים נצטוו היהודים למנות נציגים משלהם שייצגו אותם בקביעות בפני השלטונות. כך נבחר יצחק גולדברג כראש הקהילה היהודית בעירה. אליו נתלוו פקידים ושוטרים יהודים שהשגיחו על בצוע קפדני ומושלם של פקודות השלטונות. השוטרים היו מתהלכים עם אלות ומשגיחים על הסדר ולפעמים אף קרה ששוטר יהודי הכה את אחיו שסרב למלא פקודה וכדומה. יש להודות שרבו הקופצים על תפקיד השוטרות שכן היו אלה חפשים ביציאה וכניסה לעירה בלי רשיונות ואף היו מקבלים מנות מזון יותר גדולות.

מדי פעם באמתלאות שונות היו הגרמנים מטילים קנסות על היהודים ואף היו סוחטים, בכל מיני צורות ודרכים, חפצי ערך כמו כלי כסף, פרוות וכו׳. פעם הוצאה פקודה למסור להם את כל כלי הכסף שברשות היהודים, כך שכל כלי הכסף — כמו פמוטים, כוסיות וכדומה שהיו בבתי היהודים ושעברו בירושה מדור לדור — נמסרו בבת אחת לידי הגרמנים.

החורף של שנת 1942 היה קשה ביותר. הגרמנים שסבלו הרבה אבידות בחזית הרוסית גם בשל הקור העז — פקדו על היהודים למסור להם את כל הפרוות שברשותם. הפקודה בוצעה בעזרתם של השוטרים היהודיים.

המצב הלך והחמיר והיה ללא נשוא. צפינו לתמורה, לעזרה ולא ידענו מאין תבוא. הרוסים היו רחוקים. „החזית השניה״ אפילו באופק לא נראתה. אז הופנו העינים השמימה... רק האלהים ירחם... גברה האמונה באל עליון, והאנשים הקפידו יותר על מלוי המצוות, בקרו יותר תכופות בבית הכנסת ורבו התפילות לשוכן מרומים שיעזור לעבור איך שהוא את הימים הקשים...

מצרכי אוכל הלכו ופחתו. מלאי המזונות שנאסף בכל בית יהודי — פחת ואזל. היו נזונים מן המנות הדלות שקבלו מן הרשות, דומני, 200 גרם לחם לנפש ליום.

הגיטו.

הגיטו, שהותחם ליהודים כלל כמחצית מבתי היהודים, ואליו נדחסו כל יהודי העירה, כולל הפליטים הזרים שהתאספו בעירה. כל חיסול של גיטו בסביבה היה מביא

לעירה פליטים חדשים, שברחו מן הטבח בעירותיהם ובאו לכל מקום שעדיין שרר בו „שקט", ואף לעירתנו הגיעו. הצפיפות בגיטו ובכל בית לחוד היתה, איפוא, גדולה ביותר. סגרה על הגיטו גדר גבוהה וצפופה חוטי תיל דוקרניים ושני שערים לכניסה ויציאה.

בתוך הגיטו — החמיר המצב מיום ליום. מנות האוכל קטנו, הצפיפות היתה איומה. פרצו מחלות מדבקות כמו טיפוס וכו' ולמרבה ה„פלא" — לא מתו האנשים. חולים התהלכו כצללים. דומה, שהכל מחכים למיתה בצותא. היציאה ברשות מהגיטו נעשתה קשה יותר ויותר ורק בעזרת שוחד לשומרי השערים, שמבפנים לגדר היו יהודים ובחוץ היו „גויים", אפשר היה לפעמים להתחמק החוצה.

במשך כל תקופת הגיטו היו בעירה בסך הכל 6—5 גרמנים ואלה נצחו על השלטון בעירה. לרשותם עמדה משטרה של 150—100 אוקראינים ורוסים לבנים מתושבי העירה וסביבתה. זכור לי שבחדרי אמנם התלחשו היהודים והתכוננו להתקוממות. אף התחילו במסתרים לאסוף נשק, אך לידי התנגשות גלויה עם השלטונות, משום מה, לא הגיעו...

השמועות על שחיטות שהגרמנים מבצעים ביהודים — הלכו ותכפו. באוגוסט 1942 הגיעו שמועות על השמדת יהודים בהמון בערים ובעירות הקרובות. נפוצה שמועה שהיטלר פקד לחסל את היהודים בכל אוקראינה ורוסיה הלבנה עד ספטמבר 1942, ואמנם הגיעו שמועות על שחיטות ביהודי הסביבה. שמענו על חסול יהודי רובנה, סרני, דומברוביצה רוקיטנה ועירות אחרות. הם, איפוא, מתקרבים אלינו... נחשנו שלאחר חסול יהודי דומברוביצה — יגיע תורנו אנו, אלא שמשום מה נחמנו את עצמנו כי עלינו תפסח הרעה. הגרמנים בעצמם הרגיעו אותנו, שפקודת החיסול מתכונת רק ליהודי אוקראינה בלבד ומכיון שאנו תושבי רוסיה הלבנה לא יאונה לנו כל רע... ואכן עברו שבועיים מאז חסול יהודי דומברוביצה ועדיין אנו בחיים... משמע, כך התחילו להאמין בעירה, הכל יעבור בשלום.

הטבח

באמצע חודש אלול, תש"ב, שבועיים לפני הטבח, נפוצה שמועה בעירה: חופרים בורות גדולים מחוץ לעיירה בקצה הרחוב פודוויסוצ'ה. ראינו לפנינו את השואה המתקרבת. אלו הם בורות בשבילנו. קמה בהלה בעירה. ראש הקהילה נשלח לשלטונות לברור פשר הדבר ואלה בערמתם השטנית ידעו לבלבל ולהרגיע את הלבבות המסוערים, „הבורות — אמרו — הן חפירות לצרכי המלחמה..." והרוחות שקטו במקצת. רצו להאמין כי אכן כך הדבר, אך בסתרי הלב ידענו: הקץ המר מתקרב.

בביתנו הוכנה לכל אחד חבילה קטנה ובה צרכי אוכל ובגדים — צידה לדרך במקרה של אפשרות בריחה. יומיים לפני הטבח, עם השמועות שתכפו על הטבח המתקרב, לנה משפחתנו, לילה אחד מחוץ לגיטו אצל „גוי" מכר. למחרת חזרנו לביתנו. הכל הרגישו שהקץ מתקרב, בכל זאת קיוו לנס שיתרחש... את חפצי הערך שבבתים מסרו רבים לפקדון ל„גויים" מכרים על מנת שיחזירום בבוא הזמן. התקרב חג ראש השנה אך לא הרגישו בבואו. הימים היו נוראים גם בלעדיו...

ואכן — יומיים לפני ראש השנה, יום ד' בשבוע, כ"ז אלול תש"ב — בא היום המר והנמהר. אותו לילה אור ליום רביעי, הקיצונו למשמע יריות בלתי

רגילות, אחזונו פחד ובהלה. עם שחר — חשכו עינינו; כל הגיטו היה מוקף שוטרים מזוינים במרחק של כ־20 מטר אחד מהשני — כשהם שומרים בקפדנות, שבל יתחמק מישהו דרך גדרות התיל.

והוכרזה הפקודה: על כלם להתאסף במרכז הגיטו. השוטרים שפקדו על המלאכה היו ברובם מחוץ לעירה. אף התפרצו לבתים תוך יריות ממיתות בעיקר גברים ואנשים צעירים.

משפחתנו, שהקפידה כל הזמן לבלי הפרד, מצאה את עצמה נפרדת עם המהומה הגדולה שקמה בעירה. אבי ואחי פיבל נעלמו מעינינו וכנראה נהרגו בתוך הגיטו מיריות השוטרים האוקראינים. אמי, אחותי, אחי הצעיר ואני שלבנו ידיים והלכנו ביחד אל הרחבה, מרכז הגיטו, שבו נתרכזו כלם בפקודת השוטרים. היה זה מול הדואר שהיה בביתו של דוד שטופר (יאשקעס). את המהומה בין הנאספים במקום זה, אין לתאר... יללות, בכיות וצעקות של נשים, ילדים וזקנים התערבבו כדי יללת אימים עצומה. חשתי מה עשוי להתרחש בקרוב אך לבי הפך לאבן ולא הזלתי דמעה. אמי בכתה ויללה איומות ככל האמהות שהיו מבוהלות ובוכות. הגרמנים עברו בתוך הקהל, וכל מי שלא נשמע לפקודתם — נהרג במקום. בפקודתם הועמדו הנאספים על הברכיים בשורות שורות ואף נצטוו להריק את הכיסים, לפשט בגדים עליונים ולהתפלל לעלוי הנשמה... מכאן — הפרידו את האנשים לקבוצות כשכל אחת מהן יוצאת אחרי חברתה לדרך בלווי שוטרים מזוינים בכיון לרחוב פודוויסוצ׳ה. כחצי שעה עברה מזמן יציאתה של הקבוצה הראשונה ואז נתנה הפקודה לקבוצה השניה לזוז. בקבוצה זו היתה משפחתי ואני בתוכה. היא מנתה כמה מאות אנשים ורובם זקנים נשים וילדים ומעט גברים צעירים. עם יציאתנו מהגיטו וכניסתנו לרחוב ה„גויים" ראיתי מחזה שלא אשכחנו לעולם; ה„גויים" בפתחי בתיהם, כשהם מצפים להתרחקותנו מן הגיטו, עמדו ושקים בידיהם מוכנים לשדוד... הלכנו בשורות, לפנינו נסעו עגלות, כנראה, למען אסוף הבגדים והחפצים שהיו אתנו, שכן, כפי שנודע לי אח"כ — היו המיועדים למות מוכרחים לפשוט את בגדיהם לפני הכניסה לבורות... לפנינו הלכו בראש 3 גרמנים מזוינים ומאחורינו השוטרים האוקראינים כשהם מזוינים ברובים. יחד מנו המלוים המנצחים על שיירת המוות כ־30—20 איש.

כך שרכנו את דרכנו ברחוב פודויסוצ׳ה עד שפתאום קמה מהומה בתוך השיירה. נשמעו צעקות „הורא". רבים התחילו לנוס לכל העברים ואני בתוכם... לאחר דקות אחדות של מהומה ומנוסה מצאתי את עצמי שוכב על הארץ בחצרו של אבר ליד הרפת. ידעתי שאסור לי להתמהמה. קמתי ורצתי לעבר הנהר הורין שהיה במרחק כמה מאות מטרים מן החצר שבה שכבתי. בדרך מנוסתי נתקלתי בעוד כמה יהודים רצים באותו כיוון כשהשוטרים רצים אחרינו ויורים.

הגענו לנהר. הייתי במבוכה גדולה מאחר ששחיין גדול לא הייתי והנהר במקום שהגענו אליו היה עמוק וסוער מערבולות. אך לא היה זמן לפקפוקים ולמחשבות, כי בדורי הרודפים אחרינו שרקו מעל ראשינו. קפצתי לתוך הנהר והתחלתי שוחה. מסביבי התחוללה מהומת זועה. כל אלה שהצליחו במנוסתם להגיע חיים אל שפת הנהר קפצו לתוכו. וקפצו גם אלה שלא ידעו לשחות ותוך צעקות ויללות טבעו במים. השוטרים המשיכו לירות לתוך הנהר אל השוחים ורבים נפגעו וטבעו. אני, שחק לי מזלי ועברתי בשחיה את הנהר לעברו השני. המשכתי לרוץ לכיוון היער הסמוך בעוד כדורי השוטרים שורקים מעל לראשי — — —

השוטרים עברו בסירות את הנהר והמשיכו לירות כשהם רודפים אחרינו. היינו קבוצה של כ־25—20 איש גברים, נשים וילדים. (אגב, מלבדי אף אחד מהם לא מבני ויסוצק עצמה) התרחקנו לתוך היער כשפנינו מועדות לעבר הכפרים שבסביבה אם כי ללא כל ידיעה אל מה ולמה, אלא שהיינו רעבים, יחפים ורטובים ובאופן טבעי חפשנו מחסה — — — התפלגנו בדרך לשתי קבוצות שכל אחת מהן פנתה לכיוון אחר: האחת לכיוון סטולין והשניה, שאני הייתי בתוכה — לכיוון הכפר ז׳ידין. הלכנו כל אותו היום והלילה רעבים וסובלים מקור. למחרת לעת צהרים ישבנו לנוח מסביב למדורה שהדלקנו כדי לצלות תפוחי אדמה שמצאנו בדרכנו בשדות ולייבש את הבגדים הרטובים. כך ישבנו עיפים וכואבים במרי שיח ופתאום קולות צעקה: „עמדו!" פלחו את האויר. להפתעתנו הגדולה היינו מוקפים שוטרים. נשאתי רגלי וברחתי כשאחרי רודף שוטר אחד מן הכנופיה — בצעקות „עמוד!" ובזיריות לעברי. רצתי כל עוד כוחותי בי עד שהבחנתי שהשוטר הפסיק לרדוף אחרי, אם כי המשיך לירות בלי הרף — עד שנדמו היריות. מצאתי את עצמי בודד, יחף וללא בגדים עליונים — בתוך היער — — —

איך נתגלינו לשוטרים בעבי היער — לא ברור לי עד היום. יתכן שמישהו מה„גויים" הבחין בנו בשוטטנו ביער והוא שהלשין עלינו בפני השוטרים. לאחר המלחמה נודע לי שמכל הקבוצה הזאת שמנתה כ־12 איש נשארו בחיים מלבדי עוד 3 ילדים שהצליחו להתחמק ולברוח כמוני מידי השוטרים.

בויסוצק ההרוסה.

בתחילת 1944 נכבשה ויסוצק ע"י הצבא הסוביטי ולאחר כמה חדשים, ביום ששי אחד, הגענו אליה בעגלה. היתה הרגשה מוזרה בכניסה לעירה. מראות אימים וזוועה נצבו לפני. חשתי שלא אוכל לחיות כאן.

נכנסנו לעירה דרך רחוב פודויסוצ׳ה וברחוב זה קבענו לנו את דירתנו בחדר שהשגנו אצל אכר ממכרינו. למחרת יצאנו לבקר בעירה, וחשכו עינינו בהכנסנו לרחובות היהודים. בכל — הרס וחורבן. הבתים הרוסים ורק שלדי קירות מזדקרים פה ושם... על גבי העפר והאפר עוד מתגלגלים קרעי דפים של סדורי תפלה, חומשים וכו׳. הרחוב היחידי שנשאר לפליטה היה הרחוב הראשי, שנמשך מן הכנסיה ועד לגשרים, שנקרא בזמנו „השוק". רובם של הבתים ברחוב זה היו שלמים אולם חסרי דלתות וחלונות. משמע שוממים הבתים ואין גרים בהם... לעומת זה, רחובות ה„גויים" נשארו בשלמותם. הבתים והבקתות — עמדו על מקומם, שלמים ומתוקנים, על דייריהם מאז.

בית הורי היה שלם. נכנסתי פנימה ומצאתי בו משפחת „גויים". הצגתי עצמי כבן לבעלי הבית האמיתיים. נתקבלתי בסבר פנים אם כי, כפי שהיה נדמה לי, רק למראית עין.

היה ברור לי שלא אוכל לשהות בעירה הרבה זמן. כל בית, כל קיר, כל חפץ — הילך עלי אימים... כל הזוועה של ההרג — עמדה לנגד עיני ולא יכלתי לשאת. היה הכרח לצאת וחפשתי דרך, יַעַד, מטרה...

כל הפצרותי להכנס לפנים רוסיה — נתקלו בסירוב גמור מצד השלטונות הרוסיים.

והעירה ויסוצק, בהיותה סמוכה לחזית — הופצצה והופגזה בלי הרף. נדמה היה שיהיה הכרח לסגת ממנה ואכן החלו הרוסים לפנות את התושבים מן העירה. לא היה לי רצון להצטרף אל חבורת המפונים וחפשתי דרך נסיגה לעצמי. נזכרתי, שהורי מסרו בזמנו חפצי ערך לפקדון למשפחה גויית אחת שגרה סמוך לויסוצק. הגעתי למשפחה אך זו התנכרה אלי לגמרי. למזלי התאכסן בבית זה מטה הגדוד שפעל בסביבה ומפקדו היה יהודי ממוסקבה. הלה קרב אותי אליו ולפי עצתו הצטרפתי לגדודו כחניך הגדוד.

כך גויסתי רשמית אל הצבא הסובייטי, כחייל חניך בגדוד שמפקדו יהודי ממוסקבה, השומר ודואג לי שלא יאונה לי כל רע... נדדתי עם הגדוד לכל אשר הלך. תפקידים מיוחדים לא נתנו לי מלבד תפקידי שמירה לעתים מזומנות. היינו רחוקים מהחזית שהיתה בסביבות ויסוצק, כ־8—7 ק"מ. לימים, בחדשי מאי, יוני 1944 — זזה פתאום החזית קדימה. הגענו לסביבות פינסק ופה נפלתי למשכב במחלת הטיפוס ונלקחתי לבית חולים בסביבת פלוטניצה. אחרי זה הותקפתי בקדחת — — —

ויסוצק בשנת 1946.

ושוב הגעתי לויסוצק, זו הפעם השלישית לאחר השואה. היה זה במרץ 1946. מטרת שובי הפעם לויסוצק — מכירת בית הורי בכדי להצטייד במעט אמצעים כספיים להמשך דרכי. לאחר טיפול רב במוסדות השלטון ובבתי משפט — נמסר לי הבית שמכרתיו מיד לאותו „הגוי" שגר בו.

העיירה, באותו זמן, היתה עזובה ושוממה. כמובן, שיהודים היו בה מעטים וגם אלה התכוננו לעזוב. היו בה אז משה לוין, יצחק קפטן, ברכה קורטץ שהזדמנה באותו זמן לבקור אצל בעלה הקצין שהתגורר בעירה, ניסן בורוביק ועוד אי אלו יהודים לאו דוקא מתושבי ויסוצק הקודמים.

רחובות היהודים, כאמור, היו הרוסים. רק שרידי בתים מבין חורבות עפר ואפר הזדקרו כמצבות זכרון לאשר היה ואיננו... ואילו רחובות הגויים נשארו בשלמותם. בבתיהם ובבקתותיהם נמשכו החיים כאילו לא קרה דבר...

לקבר האחים בקצה הרחוב פודויסוצ'ה — לא נתנני לבי לגשת ועד היום הנני מצטער וכואב על כך. הישיבה בויסוצק ליהודים, אף כי היתה בשלטון הסובייטים, היתה גם עכשיו בחזקת סכנת נפשות. כנופיות של „בנדרובצים" שפעלו כנגד השלטון הסובייטי שוטטו בסביבה ולעתים התנפלו על אנשי השלטון הסובייטי ובעיקר על היהודים ורצחום נפש. האדמה בערה מתחת לרגליים. בכליון עינים חכיתי לאפשרות יציאה בדרך הלאה, הלאה — — אל החוף הנכסף, לארץ ישראל.

קרית שלום **זאב יוניאל (יחנויק).**

בשואה ובמאבק לחיים

העיירה במשטר הסוביטי

עם כניסת הסוביטים לעירה בסוף 1939 — חוסלו החנויות והעסקים הפרטיים. הכל עבר לידי הממשלה. בעלי החנויות — נשארו בעבודתם כפקידים וכפועלים מטעם השלטונות. גם נוצרו מפעלים חדשים. ובין אלה בית חרושת לנקניק שאני הייתי מנהלו. היה עלי למסור דו״ח בכתב על המצב וההנהלה של בית החרושת ודו״ח זה הועבר לאיזה משרד כלכלי מרכזי. בתור מנהל המפעל הזה היה ברשותי ובפקוחי הרבה בשר לצרכי יצירת הנקניק ויכולתי לדאוג ולהבטיח בשר כשר לאוכלוסיה היהודית בעירה וכך עשיתי.

גם בית הספר, כמובן, עבר לידי השלטונות החדשים. המורים הקודמים סולקו ונתמנו מורים ומורות חדשים, כאלה שהשלטונות החדשים נתנו בהם אמון מבחינת המוצא, העבר וכו׳. כך הפכה בתו של חייקיל שיינמן למורה בעוד שליפשה, בת אחי יחיאל, נפסלה להוראה בגלל מוצאה ה״בורגני״.

בית הכנסת שמש לנו, ליהודים, בית מפגש צבורי יחיד לא רק לתפילה אלא גם לעסקי צבור ולשיחות סתם. בית הכנסת הגדול נשרף כבר לפני כמה שנים והיה בית־הכנסת דחסידי ברזנה, מקום מפגש המקובל ביותר על יהודי העירה. בו היו מסדרים את עניני הצבור, מקַימים אספות בענינים המקומיים — וגם מתוכחים סתם, על המשטר, על החיים, ועל הכל, כרגיל. בין יהודי העירה — היו כאלה, בעיקר בין בעלי המלאכה, שצדדו וחבבו את המשטר החדש וכאלה ששללו אותו. והיו הויכוחים בבית הכנסת גואים ועולים. חייקיל שיינמן שהיה אחד מחסידי המשטר החדש, לימים התאכזב הימנו, באשר תקותו לשיפור מצבו ולעליה — לא נתקימו.

וכך זרמו החיים לאיטם עד... שפרצה המלחמה בין הסוביטים והגרמנים. עם הנסיגה הגדולה של הסוביטים בראשית המלחמה — נעזבה גם העירה. רבים מהיהודים, ביחוד מאלה שהיו להם קשרי שיתוף פעולה עם הסוביטים — נתלוו אל הסוביטים בנסיגתם מן העירה והלכו אתם באשר הלכו, מזרחה, לפנים רוסיה. כך הלכו אתם שני האחים דוד ופסח כץ, דוד חזר מהדרך ונפל. הלך אברהם־ל ברמן, יעקב כגן, משה׳ל לוין ונישקה בורוביק ורבים אחרים. הנשים נשארו בעירה. מן ההולכים עם הסוביטים יש מהם שנפלו במלחמה ובדרכים ויש מהם שהגיעו לאחר טלטולים ויסורים רבים לארץ. כך הגיעו לארץ פסח כץ, אברהם ברמן, אהרן שבשי, שמואל בורוביק.

בעול הדכוי הנצי

עם נסיגת הסוביטים — נשארה העירה ללא שלטון. האזור כולו היה כבר בידי הגרמנים וסטולין המשיכה להיות עיר המחוז, שבה כבר נתבסס שלטון מחוזי מטעם

הגרמנים. היה יסוד לסברה שהתהלכה כי עומד לבוא לעירה מפקד המחוז להסדרת עניני השלטון. הכומר טרוז'ובסקי, כומר לאומני אוקראיני שמפאת איבתו לפולנים, גורש על ידם לאיזור אחר, ועכשיו עם בוא הגרמנים, חזר לעירה — אותו כומר, אנטישמי ולאומני אוקראיני קנאי — הפך להיות בחסות הגרמנים, ראש המועצה (ה„גמינע"). מעתה — נעשה כומר זה — ראש וראשון בעירה ואליו גם פנו היהודים בכל עניני הציבור והקהילה היהודית.

פקודתו הראשונה לגבי היהודים היתה — יצירת „יודן ראט" להנהלת עניני היהודים ולייצוגם בפני השלטונות. התאספנו בבית המדרש לאספה לבחירת ה„יודן ראט". הוצעו 12—10 אנשים: אשר חייט, נחמן פרל, גרשון נפחן, אהרן לחמנצ'וק נחמן וסרמן יצחק גולדברג ניסן בורוביק, יעקב רייכמן, הרשל רבין יחיאל בורוביק. אשתי בסיל שטופר, לא היתה מרוצה מכניסתי ל„יודן ראט". ראתה בזה טרגדיה, אך לא היתה ברירה. קבלתי את דין הציבור.

הפגישה הראשונה של ה„יודן ראט" היתה בבית ה„גמינע", עם מפקד המחוז הגרמני בעירה. הוא נאם לפנינו על המלחמה שבפריצתה אשמים היהודים וכו'. בסוף פקד שהיהודים יכניסו לשלטונות 100,000 רובל (מאה אלף רובל) — (הרובל הרוסי היה המטבע שעדין התהלך באיזור). לגבי יהודי ויסוצק היה זה סכום גדול שלא יכולנו לאספו. בהשתדלות אותו כומר טרוז'בסקי הורד הסכום ל־50,000 רובל.

התאספנו בביתו של אשר חייט לקביעת סכומי הכסף שעל כל יהודי לתרום למטרה זו. היה קשה מאד לאסוף את הסכום. יהודים תרמו זהב והכומר נתן תמורתם — רובלים.

בתי הכנסת נסגרו. אסור היה ליהודים להתאסף ביחד. ועד הקהילה, ה„יודן ראט" עבר לביתו של יצחק גולדברג. נוצרה משטרה מקומית, אוקראינית שהממונה עליהם היה קומיסר גרמני שבא מן החוץ ואתו גם כמה שוטרים גרמנים.

עם הכנסת סכום הכסף לשלטונות — לא רוַח לנו. תכפו גזרות חדשות. כל היהודים חויבו חובת עבודה בחפירת תעלות וחפירות וכו'. ועדה מיוחדת מטעם ה„יודן ראט" עסקה בכך. הפרות של היהודים הוחרמו והועברו לפקידים ולאנשי השלטון הגרמניים. שוב נדרשו היהודים לתת מרכושם, הפעם 30 חליפות בגדים, אנשי הועד וכמוהם גם אני, היו הראשונים למסירת חליפות בגדיהם. לאחר הבגדים — נדרשנו להכניס מגפיים, ומי שאלה לא היו לו — נתן תמורתם כסף או תבואה שהיתה נשלחת לסטולין ותמורתה קבלנו עורות למגפיים.

כל מקרה סכסוך של מישהו עם השלטונות היה משמש עילה לגזרות חדשות על היהודים. כאשר מורה אוקראיני לאומני, שונא ורודף יהודים, שארגן כנופיות אוקראיניות כנגד הגרמנים נתפס ונאסר על ידי הגרמנים — ברח ממקום מאסרו היו אשמים בכך היהודים והוטל עליהם להחזירו במשך 24 שעות, אחרת — צפויה להם רעה גדולה. היהודים, באין ברירה, החלו בחקירות ובחיפושים בסביבה ואמנם התחקו על עקבותיו ומסרו על כך לשלטונות והוא נתפש ונשלח לסטולין.

ערב פסח 1942 — שוב יצאה גזירה להכניס לשלטונות סכום כסף גדול ותבואה. יצחק ריחוצקי (המוליאר) בונה התנורים, ברח מעבודתו והואשמו בכך כל יהודי העירה, שהוטל עליהם להחזירו ויהי מה — אחרת יענשו בכל חומר הדין הגרמני. יצאו אנשי ה„יודן ראט" בהולים לחפשו בעירה ובסביבה ולא מצאוהו, היתה סכנה שבגלל כך יגורשו כל יהודי העירה. התחילה מהומה ובהלה בעירה. יהודים

חפשו מקומות מחסה ומסתרים לעצמם ולרכושם. נחמן פרל עקר ליער, לידידו ה„גוי״. בנו הצעיר, איצקו, שרצה להתלוות אליו, נתפס על ידי המשטרה כשהוא מחטט במקום סתר, אחרי כסף טמון, לצרכי מחיתו בדרכו הנעלמה. בהמשך החיפושים מצאה המשטרה האוקראינית מטמוני סחורות וכסף. תוך איומים דרשה המשטרה מן היהודים שנחמן פרל יופיע לפניהם. הלך דוד שטופר — (הצעיר בנו של שלמה יאשקעס) היערה ומצא את נחמן פרל. הלה איך שהוא נצל מתגרת ידה הקשה של המשטרה האוקראינית ומצא ענשו במאסר. בהשתדלות ה„יודן ראט״ ותמורת מתת יד של חמש חליפות בגדים שוחרר נחמן פרל מכלאו.

כאמור, הוחרמו פרות היהודים למען הפקידות ואנשי השלטון הגרמנים. אלה נאספו לעדר אחד שחנה ורעה בכרי המרעה שמחוץ לעירה ויהודים שהפכו לרועים היו אחראיים לקיומו ולמרעה שלו. קבוצת יהודים, בהם וולפיל ווקס, דוד דורצ׳ין פייבל גלמן אני ואחרים — היינו לרועים של פרות היהודים שהוחרמו ע״י הגרמנים. פרות אלה ספקו חלב ובשר לאנשי השלטונות הגרמנים שבעירה. היינו מאושרים כשהיינו, לאחר החליבה העיקרית מצליחים לסחוט קצת חלב מעטיני הפרות להחיות נפשנו ונפש ילדינו שחלק מהם, בעיקר הגדולים שבהם, היו אתנו במרעה.

בתוך גדרות הגיטו

ב־20 ליולי 1942 הגיעה הפקודה ליסוד הגיטו היהודי. כל היהודים גויסו לעבודת הגידור של הגיטו. הגיטו הקיף את הרחובות היהודיים הפנימיים. גדרות תיל הוקמו לאורך כל השוק שצדו האחד, הפונה לרחובות היהודים, כלול בתוך הגיטו וצדו השני הפונה לרחובות „הגויים״ מחוצה לו. הגיטו נמשך עד ביתו של הרב אבלסון, משם פנה ימינה דרך סמטת הבוץ הצרה (שבו גרו ויניק, פנחס וישראל שטופר) לרחוב פילסודסקי, (הרחוב בו גרו ר׳ איצ׳ה שבשי וסנדר קפטן) וממנו עד לביתם של משפחת חבר. כל יהודי העירה, וכן יהודי כפרי הסביבה רוכזו בגיטו. גם מן העירות השכנות כמו סטולין והורודוק שהמצב בהם היה עוד יותר קשה מאשר בויסוצק — התאספו יהודים אל עירתנו. הצפיפות בגיטו ובכל בית בתוכו היתה גדולה מאד. היציאה והכניסה לגיטו היתה אסורה בתכלית פרט לבעלי רשיונות מיוחדים לצרכי עבודה לשרות הגרמנים (מרעה, חפירות וכו׳).

התחילו להגיע שמועות זועה מן העירות הסמוכות. ספרו על הריגות וטבח המוני וכו׳. לא יכולנו להאמין. שבוע לפני הטבח ההמוני בויסוצק הגיע אלינו כפליט נער מסרני וספר על הטבח שם. לא יכולנו להאמין. יהודי אחר, פליט, שהזדמן לגיטו, ספר שעבר ערים ועירות ולא פגש ביהודים. היתה חרדה ומבוכה גדולה. שלחנו גוי שליח — לרובנה שיודע על היהודים שם ובסביבה. חזר ובפיו בשורת האימים: נטבחו היהודים ברובנה, ולא האמנו. לא יתכן כדבר הזה! אמרנו איש לנפשו ולרעהו. שוב נקלעו פליטים לעירה ואף הם ספרו על השחיטות בערים ובעירות — ולא האמנו. לא יכולנו ולא רצינו להאמין.

והתחילו השלטונות הגרמניים לאסוף תכשיטים מידי היהודים. גזרה רודפת גזרה. תחילה דרשו פמוטים, מיחמים, מזלגות, כפות. אח״כ תכשיטי כסף וזהב. יומיים לפני הטבח — התהלכו בבתי היהודים ודרשו כסף, זהב, פרוות וכו׳. היו בעצמם בודקים ומחטטים וכשלא מצאו אימו במות. ה„יודן ראט״ בעצמו נאלץ, תוך פחדים

וענשים, להשתתף בחיפושים אלה תוך שידולם של היהודים לתת מכל שיש להם.

הפקודה האחרונה של הגרמנים היתה להכניס כמות זהב. התאספו ראשי הקהילה בביתו של אשר חיט לטכס עצה איך לאסוף את הזהב. היו נוכחים באספה זו — אשר חיאט, הרב אבלסון, סנדר קפטן, אהרון חזנצ׳וק ואחרים. באספה זו הוכרז „חרם״ על כל יהודי בעירה שלא יכניס את רכושו לפי פקודת הגרמנים. הצרה היתה בכך, שהיו יהודים שאף אם רצו לא יכלו למסור את רכושם באשר היה מוסתר במקומות כאלה שבתנאי הגיטו אי אפשר היה להגיע אליהם. היה רכוש מוסתר בשדה, מתחת לעצים מחוץ לעירה וכו׳. למשל כלי כסף והזהב שלי היו מוסתרים בבית הבורסקי של משפחת ביגון, בבור מכוסה שעליה עמדו חביות הבורסקי שכבר היתה אז ברשות הגרמנים, ובשום אופן לא יכולתי להגיע לשם. מעמד ה„חרם״ היה מדכא. תקעו בשופרות הדליקו נרות והשביעו את כל היהודים למסור את כל הרכוש. הנוכחים געו בבכי. אחרי זה אספו כ־1 ק״ג זהב שנמסר לגרמנים.

היום האחרון

ביום האחרון שלפני הטבח, הייתי כדרכי, במרעה עם הפרות מחוץ לעירה. אתי היה בני, נתנאל, בן ה־15. בבקר עם קומו, הביע בני את משאלתו לבקר את הבית בעירה. מתגעגע הוא לאמו ולאחיותיו. לא יכולתי למנעו מכך והלך. כעבור זמן קצר הלכתי אחריו. לשמירה על הפ־רות נשאר — אהרון שיינמן שאף הוא היה אתנו במרעה. בדרך כבר נודע לי על רציחתה של גיטל ליכטנפלד בלילה. זו יצאה מן הגיטו בלילה והסתתרה אצל שכן „גוי״. ונמסר הדבר לגר־מנים ומיד נורתה.

נתנאל בורוביק ואשר אהרן שיינביין

באתי לעירה ומיד נודע לי שאכן ה„שו־חטים״ כבר הגיעו לעי־רה. מפיו של יוסל שליפאק, הגלב היחידי בעירה, שהיה מספר ומ־גלח את הגרמנים ותוך כך שמע את שיחותיהם נודע כי כבר הוכנו בו־רות בפודויסוצ׳ה... להר־געתו אמרו לו הגרמנים

כי הבורות הם חפירות לצרכי המלחמה. גם מפי „גויים" שכנים נודע, כי אכן אלה הם הבורות... 2 בורות גדולים באורך 50 מטר כל אחד. הרגשתי את הצפוי. בתי בת ה־6 שחקה מאחורי הבית, שרה וצהלה ואני עמדתי מן הצד ובכיתי. נגשתי וחבקתי אותה, והתחילה אף היא לבכות. נכנסתי לביתי, לא ספרתי את אשר שמעתי בדרך. הבן לא היה בבית אותה שעה כי יצא לפי דרישת הקהילה)ה„יודן ראט") לאיזו עבודה שנתבעה ע"י הגרמנים. חשתי באיזה „עבודה" מדובר.... הייתי כמתעלף. כעבור שעה קלה חזר הבן. התחמק מעבודתו ובא הביתה. אכלנו מן המרק שהכינה לנו אשתי, בסיל, והתכוננתי לחזור לעבודתי, למרעה, התחננתי בפני בני שיתלווה אלי, הפצרתי בו והוא באחת: רוצה להיות עוד לילה עם אמו ואחיותיו... הייתי מוכרח לחזור לעבודתי. חזרתי למרעה לפרות. עם ערב שכבתי לישון גם חברי אהרן שיינמן נרדם. גם אשתו ובנו סרבו להצטרף אליו ונשארו בגיטו בעירה. התעוררתי לקול רעש וטרטור מכונות. הלב נבא רעות. ראיתי ושמעתי את המכונות בנסיעתם קרבים אל הגשרים שעל הנהרות בכניסה לעירה. האורות כובו, המכונות התקדמו, אחת מהן התקדמה לתוך העירה. התקרבנו בריצה אל הנהרות שבקרבת העירה. שררה דומית מות. לא שמענו קול מעבר העירה. היה זה בשעה 10 בערב. פגשנו את וובה שטופר, דוד דורצ'ין ובנו של פייביל גלמן, קויתי לפגוש גם את בני ולא היה... הם ספרו: פחד בלהות בעירה... יוסל שליפאק, שהיה רגיל לצאת ולבא בין הגרמנים נורה ונהרג.

המכונה האחת שהגיעה לעירה הגיעה עד בית הדואר, (מול ביתו של אשר חייט). אחד ה„גויים" שיצא ממנה הרגיע שלא יקרה דבר. דוד שטופר (בן שלמה) שחש בסכנה פרץ פרצה בגדר התיל ו־50 איש הצליחו באותו לילה לצאת מן הגיטו דרך הפרצה.

עבר ליל בלהות. עם בוקר שמענו קולות יריות מן העירה. חשנו את האיום ביותר. היינו המומים ורצוצים. ידענו שעכשיו יגיע תורנו. עזבנו את הפרות ופנינו לעבר היער בדרך לכפר רצ'יצ'ה.

הטבח

לאחר זמן נפגשנו עם בריל ביגון, שהיה בעירה ביום הטבח, ובתוך קהל המובלים לטבח והוא ספר: תחילה פקדו על היהודים להביא את כספם וזהבם. אלה שהיו ברשותם עוד משהו — הביאו. לפי פקודה התאספו היהודים במקום אחד. הם סודרו בשורות וחולקו ל־3 חבורות. 500 נפש בכל חבורה בס"ה 1500 נפשות. ראשונים בשורה הלכו יחיאל בורוביק עם שלש בנותיו, ליב דורצ'ין. לצדי השיירה צעדו גרמנים חמושים מעטים כ־10 במספר. יתר המלוים היו „גויים", אוקראינים שוטרי העירה. תוך כדי הליכה שפופה זו לאורך רחוב הפודוויסוצ'יה — נשמע קול שואג מתוך שורת ההולכים למות: הורה, הורה, והקיפה הצעקה את כל השיירה. החלה בריחה המונית. השוטרים המלווים נבהלו והתפזרו לחצרות הבתים שבצדי הרחוב. חלק מהיהודים שבשיירה המשיכו לברוח לעבר ההורין ולתוכו... חלק נשאר על מקומו. השוטרים המלוים התאספו מחדש והשתלטו על המהומה. הוא, בריל ביגון, היה בין אלה שברחו וקפצו המימה, לתוך ההורין. הרוצחים רדפו אחרי הבורחים וירו עליהם כשהם שוחים בנהר. רבים טבעו ומעטים נצלו.

אחד מן ה„גויים" שנוכח בזמן הטבח ע"י הבורות ספר: כשהגיעה השיירה לקרבת הבורות פקדו על כולם להתפשט ערומים, לא הועילו ההפצרות התחנונים והבכיות. הכל — גברים ונשים הופשטו ערומים והוכנסו לבורות שורה אחרי שורה, כל שורה הועמדה על הברכיים בפנים הבור לאורכו וכך ירו בהם כשפניהם אל הקיר, אחריהם — נכנסה שורה שניה שאתה חזר ונשנה אותו מחזה אימים, עד שכלם נאספו לתוך הבור — הרוגים טבוחים — אחד על השני בשורות צפופות ודבוקות.

ועל הניצולים מטביעה בנהר ספרו „גויים" עדי ראיה:

אב ובנו הקטן הצליחו לעבור את הנהר בשחיה. מעבר השני פגע הכדור באב ונהרג. בנו הקטן נשאר שכוב על ידו כשהוא בוכה ומתחנן לאביו שיתן לו לאכול שמעו הגרמנים את קול בכיו והרגוהו במקום.

ילדה קטנה שוטטה בשיחים מעבר לנהר — פגשוה הגרמנים ורצחוה.

בתו של לייבוש ליברמן נצלה והסתתרה בכפר אוזרי. הסתובבה בכפר ללא ׳שע, חזרה לעירה והרגוה הגרמנים. ובנו של לייבוש, הרשיל ליברמן ואתו עוד יהודים, הסתתרו מאחורי הגשר וכאין מוצא יצאו אל העירה ונהרגו. עוד יהודים שהסתתרו בבתיהם ולא נשמעו לפקודת היציאה — נהרגו בבתיהם ע"י הצוררים.

ניסן בן ברוך וקס שבגלוי סרב לעזב את ביתו — נורה ונהרג במקום.

יונה בורוביק, אבי, כמה ימים אחרי הטבח יצא ממקום מחבואו, לאסוף זרדים בחצר להבערת אש, נתפס ונורה במקום. ובנו של פייבל גלמן הסתתר בעלית הגג של הכומר שהיה שכנו. — חתנו, הוא הרופא קופצ׳יק גלהו ומסרוהו לידי הצוררים שהרגוהו במקום. מי ימנה ומי יתאר את המיתות השונות והמשונות שהצורר בחר בהם להשמיד ולהמית את היהודים.

באין מחסה

התאספנו ביער בוצ׳ין קבוצה של 15—14 יהודים. היו בינינו דוד בייגל, ברצו ליכטנפלד, אהרן שיינמן דוד שטופר, דוד דורצין ואחרים. נזדמן בדרכנו „גוי" אחד, קומוניסט, שהצטרף אלינו לחבורה ועזר לנו. מסרנו לו מכספנו והוא השיג לנו תמורתו צרכי אוכל — בעיקר לחם ותפוחי אדמה, חיינו בולנו בקולקטיב והיינו זהירים מאד.

בא החורף ואתו הקור והכפור, החבורה התחילה להתפרד. כל אחד פנה לעברו לחפש מחסה ומפלט. הייתי חולה, פניתי לפרסדובקה ל„גוי" אחד, מכיר. הוא לא קבלני. פניתי למכר אחר שלא היה בבית ואשתו קבלה אותי בחמימות אך בפחד. הסתירה אותי על עלית הגג עד שיבוא בעלה. „הגוי" אמנם שמח לבואי אך לאחר ימים אחדים התחיל לפחד, מנקמת הגרמנים שהודיעו והזהירו שכל אשר ימצא אצלו יהודי — יהרג ורכושו יוחרם. הוזהרתי, איפוא, להסתלק מיד.

הייתי בודד, עזוב ורעב. מצאתי פטריות ואכלתים. כעבור זמן קצר הרגשתי שכוחותי הולכים וכלים. שכבתי מתחת לעץ וחכיתי למות כי יבוא ויגאלני... פגשו בי רועים „גויים" שהכירו אותי ונתנו לי פרוסת לחם להשיב נפשי. לא יכולתי להרים יד להגיש את הלחם לפי והכניסו לי אותו במו ידיהם אל כיסי מעילי, הייתי צמא לטפת מים שלא היתה, שכבתי באין אונים מצפה למות.

בעודי שוכב — אני שומע ממרחק קול קורא: ניסו, ניסו, (ניסן, ניסן), היה

זה אותו „גוי" שגרשני מביתו מפחד הנקמה ועתה הביא לי קצת מרק בסיר קטן ופרוסת לחם. תוך כדי כך ספר לי על דוד שטופר, אשתו ובנו המסתובבים ביער, ומחפשים אותי. שמחנו לפגישה. דוד אשתו וילדם היו בלילה אצל „גויים" וביום מסתובבים ביער.

כך התגלגלתי ונדדתי ביער ממקום למקום עד שנודע הדבר ל„גוי" אחד, מכיר בפרסדובקה, שהביא לי אוכל ואחר כך אף לקחני לביתו. הייתי נגוע וצרוע ומלוכלך. הוא האכילני והשקני. התרחצתי ונודע לי שבביתו, בהיותו על אם הדרך מתאכסנים פרטיזנים ונקלעים אליו גם גרמנים. היה מסוכן לשהות אצלו אך באין ברירה שהיתי אצלו כמה שבועות. בלילה הייתי לן על התנור וביום הייתי מסתתר על עלית הגג. לילה אחד הערני בנו הקטן של ה„גוי" בלחישה נפחדת: ניסן, תקום ותברח, אחרת תתפס ותמות.

שמעתי המולת אנשים. היו אלה פרטיזנים „בולבובצים" שהתגרו גם עם הגרמנים וגם עם הסוביטים, קמתי והתחמקתי מן הבית לעבר היער.

דוד שטופר משפחתו וקרוביו בנו להם מעין מערה מבוצרת בתוך היער. אל הבונקר הזה הגעתי בברחי מפני ה„בולבובצים".

בהמשך הזמן — עברתי לגור בבונקר לחוד שחפרתי בקרבת מקום. לדוד שטופר נודע כי „גויים" אחרים זוממים להרגו ועקר עם משפחתו ליער אחר שבו פעלו פרטיזנים קומוניסטים.

באחד הבונקרים נולדה בת, החלטתי להגיע לויסוצק להשיג בה חיתולים ובגדים לרך הנולד. הגעתי לפודוויסוצ׳ה לגויים מכרים. בראותם אותי שמחו ופחדו כאחד. בקשתי הלבשה לתינוק ואספתי שק מלא בגדים וצרכי אוכל, שהבאתים לבונקר, והיתה השמחה גדולה.

בא אביב 1943, הפשירו השלגים, חתרנו לעבור ליערות אחרים, בהם פעלו כוחות יותר גדולים של פרטיזנים.

מהפשרת השלגים נתמלאו הבונקרים מים, עבדנו קשה בהוצאת המים מן הבורות שככל שהוצאנו אותם הם הופיעו מחדש. חליתי מקור, מרעב ומרוב מאמץ. החלטתי לעזוב את הבונקר ולגשת ל„גוי" מכיר בסביבה למען לנוח ולהחלים קצת. באתי לביתו של „גוי" אחד בשם קיריל, שבנו היה מקורב לפרטיזנים הקומוניסטים אך גם לא משך את ידו מידידות עם הבולבובצים. לילה אחד ואני שוכב לי על התנור כדרכי ופתאום התעוררתי לקול דפיקות חזקות. מארחי מרגיע אותי באמרו: אל פחד אלה הם הפרטיזנים שלנו, הקומוניסטים. אבל משהו נחש לי שאלה הם אחרים. ואמנם היו אלה „בולבובצים", ובטרם הודלק אור — חמקתי מן התנור והסתתרתי מאחורי ארגז בגדים. הם נכנסו לחפש אחרי קומוניסטים וגרמנים. ידעתי שאם אתפס יהרגוני מיד. שמעתי שהעמידו מכונת יריה על יד הדלת ותוך כך הכריזו על עוצר בכפר והחלו בחפושים. אל הבית הוכנס קש והבולבובצים השתרעו לישון. ואני לבי נמוג מפחד הסוף המר המתקרב. ה„גוי" מארחי ונערו התרוצצו כמטורפים בחיפושים אחרי מוצא כל שהוא כדי להצילני. פתאום פונה מישקה בנו של מארחי אל השומר החמוש „הבולבובצי" ואומר לו: הן אתה בודאי רוצה לישון, תן לי את רובך ואני אשמור במקומך ובבוא הזמן המיועד אעיר אותך. השומר נעתר לבקשה ושכב לישון, ומישקה נגש אלי בשקט וזרזני לקום ולהמלט. קמתי ותוך צעידה זהירה בין „הבולבובצים" הישנים — התחמקתי החוצה.

בחסות פרטיזנים.

פניתי לכפרים וליערות ששלטו בהם פרטיזנים סוביטים וכך הגעתי לחוצ׳ין ולג׳ידין. בחוצ׳ין פגשתי את חיים חזנצ׳וק (בנו של אהרן יונהס). חיים עבד בחיטות למען ה„גויים". הצטרפתי אליו לעבודה ולחברה. הוא היה גוזר ואני למדתי לתפור ותפרנו בגדים בשביל הפרטיזנים ובתמורה קבלנו — צרכי אוכל — לחם ובשר. אלא שהפרטיזנים היו מתחלפים והכפרים היו מותקפים לעתים גם על ידי הגרמנים. פעם כשאנו יושבים ועובדים פורץ „גוי" החדרה בצעקה: גרמנים בכפר! תפסתי את מטלטלי המעטים וברחתי ליער. את „הסידור" הקטן שלי שכחתי. ביער שאליו הגעתי התחולל קרב בין הפרטיזנים ובין הגרמנים, הכפר חוצ׳ין הובער ע״י הגרמנים. שכבתי ביער מתחת לעץ ובכיתי על מר גורלי.

למחרת בבוקר עם שכוך הקרבות חזרתי לכפר לחפש את ה„סידור" שלי. ואמנם תוך שיטוט מצאתיו מתגולל בשביל צדדי, בתוך השקיק שהיה בו. כנראה שאחד הפורעים לקחו אתו ובהוכחו שאינו חשוב לו — זרקו בדרך.

גרתי ועבדתי יחד עם חיים חזנצ׳וק. תמורת עבודתנו בחיטות השגנו מזון לאכילה. פעם עשינו עבודה ל„גוי" אחד ותמורתה קבלנו לחם, חלב ודבש. אלא שחיים איש חולה היה. רגליו היו נפוחות ופצועות. בדרכנו חזרה מן העבודה אצל ה„גוי" ירד גשם גדול. בוססנו בגשם ובבוץ ומצבו של חיים הורע עוד יותר ובבואנו למקום מגורנו ביער — היו רגליו נפוחות כל כך שיותר לא יכל היה ללכת. השגתי משחה כזאת מעשי ידי ה„גויים" שבה מרחתי את רגליו. כתוצאה — ירד כל העור מהן. היה בין הפרטיזנים רופא יהודי מפורסם, ד״ר ערליך, והוא קבע שאילו היו תנאים לכך היו צריכים להוריד את רגליו כדי להצילו — אחרת לא יחיה יותר מ־24 שעות ואמנם כעבור שעות מעטות גוע ומת.

לפני מותו, במשך כל הלילה, דבר על אביו לבסוף אמר: „ניסן, אני מברך אותך שתשאר בחיים ותספר עלי..." קרא: „אמא" וגוע.

השגנו טליתות שלא היו מעטות אצל ה„גויים", ששדדו אותן מן היהודים, עטפנו בהן את הגוויה והעמסנוה על העגלה שהשגנו אצל גוי וקברנוה ביער במרחק מה מן הבונקר שלנו.

ובלי חיים — נשארתי בלי משען לחם. נדדתי ממקום למקום סחוף, סחוט ורעב. פעם נכנסתי לביתו של „גוי" ע״י הכפר אודריצק ולבקשתי לא היה לבני הבית מה לתת לי לאכילה, מלבד כמה תפוחי אדמה על קליפותיהם שהכינו בשביל החזירים.

בערב פסח השגנו קצת קמח כוסמת שממנו אפינו מעין „מצות" שבתוספת מים — שמשו לנו מאכלי פסח.

פעם, היה זה בראשית 1944, הפצרתי ב„גוי" אחד שילווני לויסוצק. רציתי למצא מזכרת כל שהיא מילדי. נעתר לי והגענו לעירה. הכנסיה עמדה שלמה. הבתים לאורך השוק הארוך — רובם היו הרוסים, ביתי עדין עמד שלם. כ״כ ביתו של הרשל מכל׳ס. ביתו של ישראל נפחן היה רק בחלקו הרוס, בתיהם של ניסן וקס ושל יהודה שטופר — היו שלמים, הגרמנים כבר לא היו בעירה ובאיזור מסביב כבר שלט הצבא האדום.

בויסוצק המשוחררת.

כשויסוצק שוחררה ע״י הצבא האדום חזרנו, קבוצת יהודים, אל העירה. גרתי לבדי בבית ברחוב פודויסוצ׳ה. הפכתי לפחח. משברי פחים עשיתי כל מיני כלים ותמורתם השגתי צרכי מאכל למחית נפשי: לחם, תפוחי אדמה, חמאה וכו׳, בעירה הוקמה ע״י הסוביטים מאפיה שממנה השגנו את לחמנו. עם בואו של איצל קפטן לעירה הצטרפתי אליו לעבודת החיטות ובשכר העבודה שקבלנו מן ה„גויים״ החיינו את נפשנו.

העירה היתה ריקה מיהודים. הבתים היהודיים היו הרוסים ברובם, הבתים השלמים שופצו ותוקנו והפכו למשרדים של השלטון הסוביטי שקם מחדש בעירה.

התחלתי לקבל המון מכתבים מאנשי ויסוצק שהיו מפוזרים בסביבה וברוסיה. בכלם נתבקשתי לענות על קרובים ומכרים בעירה. עניתי לכלם ממה שידעתי ומן הידיעות שאספתי אצל ה„גויים״.

התהלכתי ברחובות ההרוסים ואספתי קרעי ספרים, גוילים, מזכרות וכו׳. פעם פגשתי „שיקצה״ לבושה חולצה מבד של טליתות. התרגזתי קרעתי את החולצה מעליה ולקחתיה. התנצלה באמרה שקבלה את הבד מפרטיזן.

בעירה נודע לי מפי „גויים״ על סופם המר של היהודים שנמלטו מן הטבח. משפחת חוברס ודוד שטופר (בן יהודה שטופר) הסתתרו במשך כל החורף במושבה הגרמנית, הסמוכה לעירה, נתגלו ע״י „שקצים״ ונמסרו לצוררים הגרמנים. נתפסו והובלו, אל העירה, בדרך לבית הקברות. בעברם ע״י ביתם — סירב מוטל חובר להמשיך. נורה ונהרג במקום...

את וולפל ווקס תפסו ביער ויחד עם צוענים סחבוהו לעירה. שם הכניסום לבור יחד עם הצוענים וירו בהם...

הסוביטים החלו להחזיר את הסדר לעירה. הוקמו משרדי שלטון וכו׳. פעם נקראתי אל מפקד העירה, וכשבאתי אליו ונודע לו שאני הנני היהודי היחידי בן העירה שחזר אליה — בקש ממני לשתף אתו פעולה למען לקחת נקם מן הגרמנים. עניתי לו שרצוני להגיע אל אחותי לארץ ישראל. בסוף נעתרתי לו ואספתי בשבילו ידיעות על רוצחים ומשתפי פעולה עם הגרמנים. זהיתי הרבה „שקצים״ שלפי ידיעותי רצחו יהודים ולפי עדותי הוצאו להורג ע״י הסוביטים.

פעם נקראתי להעיד בפני ועדה מיוחדת, ועדה שאספה עדויות וחומר על ההשמדה וכו׳, סופר לי שביזמתה של ועדה זו פותחים את בורות הקברים, מצלמים ומסריטים וכו׳. נקראתי לבוא אל הקברים הפתוחים, אך לא נתנו לי לגשת בקרבת מקום, אלא ברשיון מיוחד. אך אותו זקיף שלא נתן לי לגשת בדרך הרגילה — יעץ לי איך בכ״ז להגיע אל הבורות בדרך צדדית. הגעתי לשם. מחזה זועה נתגלה לפני: הבורות היו פתוחים ו„גויים״ סחבו גופה אחרי גופה החוצה. 7 גופות היו כבר בחוץ. היו אלה גופות לבושות בבגדיהם מאלה שנזרקו לבורות אחרי הטבח הגדול. ראיתי אשה מסתירה את פניה בידיה, ראיתי תינוק... ריח צחנה איום נדף. הייתי המום ומסוער. כשלו ברכי והתעלפתי. אחיות רוסיות עזרו לי. במר נפשי צעקתי: למה פתחתם את הקברים? נפגשתי עם אנשי הועדה ומחיתי בפניהם על חלול הקברים ואמנם — מחאתי הועילה והפעולה הופסקה.

אחר כך נודע לי שהכומר המקומי ערך תפילת השכבה ע״י הבורות הפתוחים.

שוב מחיתי בפני השלטונות ובפני הכומר שהרגיעני שהדבר נעשה רק למען מטרות הסרטה...

הבורות היו בלתי מגודרים ולפניתי גודר השטח אלא שאחר כך נהרסו הגדרות ושוב נשארו הקברים — הפקר.

ראיתי שאין לי מה לעשות והתחלתי לחשוב מחשבות על עקירה מכאן. נאספו כמה יהודים: נישקה בורוביק, משה לוין. הגיעה בעלה של ברכה קורטץ׳, שנישקה הכירה אותו. הוא היה ממונה מטעם הצבא על פינוי השטחים הממוקשים. נפגשתי אתו והתרועענו. דברנו על ברכה שכתבה לי מלנינגרד ושאלה על קרוביה ועל העיריה ועל כתובת אחותה שברמת הכובש. התחיל לחקור אותי על אשתו ועל סבת קשריה עם א״י וכו׳. פעם הודיע לי שברכה עומדת להגיע אליו לעירה. ואמנם הגיעה. נפגשנו אתה בפודויסוצ׳ה, בבית מלא קצינים סוביטים. נפלה על צוארנו ומררה בבכי. שעות ישבנו תוך שיחה ובכי... ספרה לנו שהודות לאם בעלה — נשארה בחיים, זו קיימה וכלכלה אותה, משך כל ימי מצור לנינגרד. הילד, ילדם, מת.

נסעה ברכה בלוית שני חילים לרובנה והביאה צרכי מזון בשבילנו. בקרה ע״י בורות הקברים. חפשה בבית הוריה משהו למזכרת ולא מצאה דבר. ה„סדור״ הקטן שברשותי, שהיה של אביה היה השריד האחרון מביתה ההרוס...

ברכה חזרה ללנינגרד ובעלה כקצין העביר את משרדו לדומברוביץ. היה מבקר אותי לעיתים קרובות והרבה שוחחנו על היהדות, הציונות, ארץ ישראל וכו׳. הודה בפני בסוף שהנו יהודי וממשפחה מיוחסת. אביו יצא לתרבות רעה, שתה לשכרה ומת כשכור. הוא עצמו למד בבי״ס צבאי ועם גמרו את ביה״ס פרצה המלחמה. את ברכה פגש בעירה קטנה ע״י וילנה שהיתה שם מורה עם פרוץ המלחמה הרוסית גרמנית. הם התחתנו ועם נסיגת הסוביטים היא הגיעה ללנינגרד, עיר מולדתו.

אני ואיצל קפטן — נשארנו היהודים היחידים בעירה. עבדנו והשתכרנו למחיתנו. ובהגיע אלינו השמועה כי ישנה הרשמה ליציאה לפולין יצא איצל לרובנה כדי לרשום את שנינו ליציאה.

התחלנו לאסוף כסף ולהתכונן ליציאה. בינתיים נפגש איצל עם שיקצה אחת, התקשר אליה ולא רצה לעזבה. כל תחנוני והפצרותי שיקח אותה אליו לדרך היציאה — לא הועילו.

בחוה״מ פסח 1946 עזבתי את ויסוצק, דרך סרני. בדרך פגשתי עוד יהודים ויחד המשכנו בדרכנו לפולין שאליה הגעתי במאי 1946.

ומפולין — בדרכי ה„בריחה״ ובמחנות עם המוני יהודים נודדים לארץ. כך הגעתי לצ׳כיה. ומצ׳כיה לאוסטריה ומאוסטריה לגרמניה שבה שהיתי שנתיים וארבעה חדשים.

בדצמבר 1948 הגעתי לארץ.

חיפה **ניסן בורוביק**

קורות גיטו ויסוצק

בהקדשה לילדי רונית וגיל נ״י
ולזכר הורי אהרן וגיטל, ואחי יהודה זכרונם לברכה

למרות המועקה הכבדה והלחץ הנפשי העמוק, הנני רואה חובה לעצמי להעלות בכתב את קורות גיטו ויסוצק. יחידים נצלנו ונשארנו בחיים. כאחד הניצולים המעטים חייב אני זאת לזכר כל קדושי עיירתנו, לזכר חברי שנספו ולזכר הורי, אשר להם אני חייב נוסף לכל, גם עבור דאגתם לחנוכי היהודי־ציוני, אף על פי שלמודי בבית־ספר עברי עלו להם בדמים מרובים. חייב אני גם לילדי, למען ידעו ויזכרו „את אשר עשה עמלק" החדש.

הגיטו וחסולו

ויסוצק, עיירת מולדתי הקטנה, חיה לה את חייה, „הרגילים" בתוך גדר התיל הדוקרני של הגיטו. שאננות היהודים בעיירה היתה רבה עד לידי כך, שכל השמועות שפשטו בדבר חיסול היהודים בערים ובעיירות הרחוקות והקרובות נתקלו בקיר אטום של חוסר אמונה. אף זרמי הפליטים מהסביבה, ובעיקר מדויד־הורודוק, לא ערערו שאננות זו. כל ידיעה על פרעות ביהודים ועל חיסול עיירות וערים שלמות תורצה ע״י תושבי העיירה באלפי תרוצים. האשמה הוטלה בעיקר על „הגויים" המקומיים שבכל עיר ועיירה. ה„גויים" של ויסוצק „גויים טובים" היו בעיני בני עיירתנו ובטחו בהם, כי לא ירשו כזאת בעירתנו. אמנם סבל רב נשאו — בעצם הכליאה בגיטו, חיים בחוסר כל, העבודה המפרכת, ה„קונטריבוציות" המתמידות בכסף ובשוה כסף — מכל אלה אמנם סבלו רבות אך עם זה רבה היתה התקוה שגבלה בביטחון, שבכל זאת ישארו בחיים...

יש לזכור, שלעיירתנו כלל לא הגיעו השמועות על השמדה המונית של כלל היהודים. קהילה תמימה זו כקהילות אחרות בפולין הלכה שולל אחרי הבטחות שוא וכזבים.

עלם צעיר הייתי במיטב שנותי ולמרות ידיעותי הקלושות אז במקצוע החשמלאות, שמשתי כחשמלאי בעיירה. בתור כזה היתה לי זכות יציאה חפשית מהגיטו ובאתי במגע קרוב הן עם ה„גויים" והן עם הגרמנים אשר בדירותיהם התקנתי או תקנתי את מתקני החשמל. בעברי יום אחד ברחובות העיירה ועל כתפי מכשיר מיוחד לטפוס על עמודי החשמל, ניגש אלי „שגץ" צעיר והחל לשוחח אתי. תוך כדי שיחה התעניין מאוד אם קיים בתחנת הכוח מיתקן לטעינת מצברים, ואם בכלל אסכים לטעון מצברים עבורו תמורת תשלום הוגן. הוא הציג את עצמו כתושב הכפר חוצ׳ין, אשר בקרבת ויסוצק, והמצברים דרושים לו לשם הפעלת מכשיר רדיו. הסכמתי להצעתו והתחלתי לטעון לו מצברים ותמורת זה קבלתי ממנו מצרכי מזון ואף תשלומי כסף. כנראה שנשאתי חן בעיני ה„שגץ" הזה והוא התגלה בפני. הוא היה אחד מתושבי משק („חוטור") ליד הכפר חוצ׳ין והוא אשר שימש במקשר בין הפרטיזנים הרוסיים

שבסביבה ובין חיילי הצבא הסוביטי, אשר שוטטו ביערות, ואשר באמצעותו הובאו אל הפרטיזנים. המצברים היו דרושים לו להפעלת תחנת שדור וקליטה.. כך הביאני הגורל לידי קשר עם אותו אדם, אשר הציל שנים־עשר מאתנו.

יום אחד בא אלי „שגץ" זה, כולו רוגז ועצבני, והודיעני בפשטות פרוזאית, שמחרתיים עומדים „לחסל" את גיטו ויסוצק, אחרי הגיטאות ביתר הערים והעיירות שכבר חוסלו. הוא אמנם לא הדהים אותי כל כך בידיעה זו, באשר בלבי פנימה חשתי את הקץ המר המתקרב, אך עצם המילה „מחרתיים" פעלה את שלה. הצעתו היתה פשוטה בתכלית: לאסוף בחורים צעירים ובריאים, לברח מהגיטו ולבוא אליו; והוא יביאנו בקשר עם הפרטיזנים, הזקוקים לאנשים צעירים.

הייתי במבוכה גדולה. משמעות הצעה זו היא: הצלת חיי וחיי כמה מחברי — האוכל לקבל הצעה זו? הטרידוני שיקולים רבים, ולסוף הכריע השיקול של אחריות הכלל על פני הפרט. החרדה לקהלה ולמשפחתי — גברה על הפתוי להבטחת חיי אני, שכן אילו נעדרתי, היתה כל הקהילה, ובראש וראשונה משפחתי משלמים בממונם או בנפשם. המצב היה קריטי, לא גיליתי את הדבר לאיש, פרט להורי, אף כי הזהרתי את משפחתי הקרובה על האסון הקרב ובא. תוכננו תכניות, בוצעו מעשים, הוכנו תעודות על שמות נוצריים, אך כל זה לא הציל אותנו מן הגורל המר. במשפחתנו סוכם שאמי ואחי הצעיר יצאו בערב מתחומי הגיטו ויתחבאו אצל „גוי" ידיד במשך הלילה, ואנו, הגברים — אבא ואני — נצא בערב אל הרועים היהודיים, אשר רעו את עדרי הבקר הגרמנים בשטחי המרעה בסמוך לעיירה. במקרה ולא יקרה דבר בבוקר שלמחרתו נחזור כלנו לגיטו, אך אם אמנם יקרה הדבר אדאג אני, ע"י אותו „שגץ" צעיר מחוצ'ין להביא גם את אמא ואת אחי לשם. דודי, ברציו, עשה מעשה דומה. אשתו וילדיו נשלחו אל מחוץ לגיטו אל המכונאי, אשר עבד בטחנת הקמח שלו והוא עצמו בא אל מרעה הבקר. נמצאנו במרחק כשני קילומטרים מהעיירה ויכולנו להשקיף היטב על הגשרים, שהיוו את דרך הכניסה לעיירה. כל תנועה מיוחדת לא נראתה, אחדים מאתנו נמנמו והיתר עמדו על המשמר. היה ערב שקט ורגיל. סמוך לחצות נשמעה יריה בודדת, עמדנו דרוכים ומתוחים לקראת הצפוי, אך בהעדר המשך דמינו כי היתה זאת יריה מקרית בלבד ואין ליחס לה חשיבות. אותה יריה, כפי שהתברר אחר־כך, כוונה לאמי והרגה אותה במקום. וכך היה המעשה: בתו של אותו „גוי" ידיד, אשר אצלו התחבאה אמי, הביאה שוטר אוקראיני אל מקום מחבוא היהודיה. השוטר לקח את אמי, אחי ובת־דודתה של אמי, שנלוותה אליהם, והביאם לדלתו של המפקד הגרמני של הגיטו לשם קבלת הוראות. המפקח התרתח. צעק ופקד על השוטר בגרמנית, שיאסור אותה בכלא אך זה לא הבין גרמנית, כוון את הרובה אל אמי והרגה במקום. זו היתה אותה יריה בודדת. המפקד הגרמני פרץ אז בצריחות על השוטר על מעשהו זה, באשר הוא עלול לגלות את מזימותיהם השטניות שלמחרת. קרובתנו ואחי הקטן נאסרו בכלא. מקרה זה גרם לדחיית החסול של גיטו ויסוצק ביום נוסף. השחר האיר ואנו במרעה לא ידענו דבר על המקרה. עם בוקר באו לקרוא לאבי ולדודי ברציו — ממני הסתירו את הדבר. בשעות הצהריים נודע גם לי על רצח אמי והחלטתי לנצל את הכרותי עם הגרמנים על מנת לקבל את גופת אמי ולהביאה לקבר ישראל. נעניתי בשלילה מוחלטת לבקשתי זו ודברי המפקד הנאצי היו כי סבו נהרג במלחמה ואין הוא יודע את מקום קבורתו. ניתנה הוראה לשחרר מהכלא את אחי וקרובתנו ומפיהם נודעו לנו פרטים על השתלשלות הענינים. כך לא הובאה

אמי לקבר ישראל. מה שידוע לנו הוא, שהיא נקברה אי־שם על שפת נהר ההורין בסמוך לחוף הרחצה.

אבלים ויגעים, שבורים ורצוצים ממאורעות היום התכנסנו לביתנו לתפילת „מנחה" ולאמירת „קדיש", כנהוג בקהילתנו מאז ומתמיד. אחי ששוחרר מהכלא, בא הביתה חולה במחלת דיזנטריה וחום והיה עלינו להזעיק רופא לעזרתו. אמירת ה„קדיש" אחרי אמי והבאת רופא לאחי לא יצאו לפועל. כי בדיוק באותו זמן החל לרדת מסך האימים על אותה קהילה יהודית שאננה. מכיוון הגשרים החלו לבוא לעיירה מכוניות עם גרמנים ובשעת בין־ערביים זו הוקף הגיטו בשוטרים אוקראיניים וגרמנים, מבלי כל אפשרות להתחמק ממנו.

זוכר אני ברורות את צעקתה של נערה יהודיה „גרמנים באים!" בדיוק באמצע תפילת „מנחה", וזוכר אני כיצד כהרף עין התרוקן הבית ממתפלליו ונשארנו בו רק אבי, אחי החולה ואני. הייתי לבוש באותם בגדים אשר בהם ברחתי אמש והיתה זו הפעם הראשונה בחיי, שנעלתי מגפיים גבוהים. שדלתי את אבי לברוח, אך רוחו היתה כה שבורה והאסון הדהימו בצורה כזו, שבשום־אופן לא רצה לזוז מהבית והפקיד את גורלו עם גורל הקהילה כולה.

לא אשכח לעולם אותו מעמד, אשר בו נכנס אבי למטבח, הוציא מהמגרה סכין מטבח ארוכה, דחף אותה למגפי הימני ואמר לי: „ברח ונקום". מעמד זה הימם אותי כליל. כל דקה היתה בעלת חשיבות ואני אז טרם החלטתי על צעדי הבא. אבי תפסני בערפי, פתח את הדלת ודחף אותי החוצה: „ברח, שמור על עצמך"

הוטלתי לתוך רחוב הגיטו השומם, אשר רק דמויות חומקות בודדות נראו בו בחשיכה, שירדה בינתיים. אז גמלה בלבי ההחלטה לברוח אל אותו שטח מרעה אשר בו היינו אתמול. מסביב לגדרות התייל של הגיטו עמדו שוטרים, אך לא היה לי מה להפסיד. הגעתי לחצר בית־סבתי, אשר בתחומה עברה גדר הגיטו. (הטחנה והבית הגדול היו מחוץ לתחום הגיטו בעוד שביתן קטן, שהיה סמוך לגדר בית הקברות ובו גרו סבתי ודודי ברציו היה בתוך תחום הגיטו) ההתרגשות והמבוכה שבהן הוטלתי בלבלה אותי עד כדי כך, שאף לא נכנסתי לסבתי ולדודי ליד ביתם. הגעתי לגדר ורציתי לעבור לעברה השני. מולי הזדקף שוטר אוקראיני שהכירני וקרא לעברי „רוץ! ברך! לך הגד גם לברציו שיברח!" אלה היו דברי משרת גרמני אשר נפש אדם עוד נותרה בו. כאמור, לא ידעתי את נפשי אז — הטלתי עצמי לכף הגורל שינחני. „תודה! תודה!" — מלמלתי לשוטר — „ברציו כבר איננו בבית". בזאת אמנם צדקתי, ברציו לא היה בבית, אך אשתו וילדיו, בראותם שלא קרה דבר במשך היום חזרו לפנות ערב הביתה. אני וגם ברציו לא ידענו על כך ובטוחים היינו, שהם נשארו במקום מחבואם.

חמקתי, איפוא, בין חוטי גדר התיל ועברתי לכוון הטחנה ומשם בירידה לעבר הנחל, שחציתיו מבלי לחלוץ מגפיים. רק לאחר זמן מה, כשהיה כבר כמובן, מאוחר מדי, חזרו אלי חושי הטבעיים ויכולתי בקור־רוח לחשב על דרכי ומעשי.

הגעתי למקום המרעה ופגשתי שם מספר יהודים בחלקם מאלה שעבדו במרעה הבקר ובחלקם, שהגיעו לשם בכדי להנצל. נשארנו שם עד אחר חצות ואף התנהל ויכוח אם לנטוש את הפרות ולברוח, או שמא לא יקרה דבר, והקהילה אף עלולה לסבול, אם הרועים יטשו את הפרות. לפנות בוקר הגיעו עוד מספר אנשים וספרו על הנעשה ואז הוחלט לברוח משם ויהי מה.

דרך הבתים והשדות אשר מאחורי הנהר עברנו ליער הסמוך ביותר, הוא יער רצ׳יצה. שם האיר השחר והחלטנו להשאר שם במשך היום, מבלי דעת מה יהיו מעשינו הבאים. שנים עשר היינו ואלה הם: ניסן בורוביק, פיבל פיבובוז, ברציו ליכטנפלד, דוד בייגל, זאב (ווה) שטופר, נתנאל (סאניו) לופטה בן מאיר הנגר, סנדר גלמן בנו של פיבל, שלמה (סיומה) גולדשטיין בנו של יענקל, אהרון שיינמן, חיים חזנצ׳וק, דוד דורטשין, (השם של ה־12 נשכח ממני).

דממה שררה עד השעות שלפני־הצהריים המוקדמות ואף קוינו כי נוכל לחזור. סמוך לצהריים נשמעו יריות ראשונות של מכונת־יריה — זה היה האות. מבטו האלם של האחד בשני הביע יותר משאפשר להביע במלים. כל אחד מאתנו ידע מה קורה באותו רגע לילדיו, למשפחתו ולכל היקרים לו. אנשים לא בכו וכנראה, שהם הרגישו באותו זמן מה שהרגשתי אני. ואני מה הרגשתי? — לא היו לי רגשות, לא בכיתי ולא דברתי — לבי הפך לאבן ובנפשי בערה ללא הרף אש הנקמה. ואז גמלה בלבי ההלטה, שרק הצטרפות לפרטיזנים תתן לי אפשרות זאת. יריות רודפות יריות ובין קולות היריה של מכונת יריה נשמעו גם יריות בודדות. היו אלה, כפי שנודע לאחר מכן היריות, אשר הומטרו על הקבוצה שהקימה רעש, התפזרה וברחה לעבר נהר ההורין. קשה לאחר שנים כה רבות לתאר את הנעשה בתוך־תוכו של כל אחד מאתנו באותן שעות גורליות. השתלטה עלינו מעין אדישות מקפיאה, מעין התאבנות החושים.

לפנות ערב החלטנו לזוז מהמקום, אבל — לאן? לא היו הצעות מסויימות והדבר היחידי שהיה ברור לכולנו הוא, כי עלינו להתרחק ככל האפשר מהעירה, שמא תהיינה סריקות ביער לחיפוש יהודים שברחו. העליתי את הצעת ה„שגץ" מחוצ׳ין, מבלי לקחת על עצמי כל אחריות. קויתי, שלפחות את הצעירים שבנו יצליח לצרף לגדוד פרטיזני כלשהו. ההצעה נתקבלה ויצאנו בדרך עקיפה וארוכה על מנת להגיע למעברה אשר על ההורין, שאבי היה חוכרה.

המסע ארך שני לילות ובחצות, בערב ראש השנה תש״ג, הגענו לסביבת המעברה. בעברו השני של הנהר היינו קצת יותר בטוחים, כי שם מתחילה שרשרת יערות הנמשכת מאות קילומטרים. הגענו לסביבות חוצ׳ין. אני ועוד אחד נגשנו לביתו של אותו „שגץ" חוצ׳ינאי, ששמו היה אלכסיי. לקבלת פנים כזאת לא צפינו כלל. הוא הביאנו לתוך חורשה סמיכה המוקפת ביצות, הדריכנו ביחס לסביבה, עזר לנו לבנות סוכות מזרדים וענפים, ומה שחשוב מכל — הביא לנו מזון. עשינו אתו הסכם, שעד אשר יצליח לצרפנו לפרטיזנים יספק לנו מזון תמורת כסף מזומן וזהב, אשר היו לאחדים מאתנו. הוא בצע את מלאכתו תוך סיכון נפשות ממש. למעשה היה הוא האיש אשר הדריכנו ונטע בנו את האמונה, כי יש אפשרות להנצל ולהשאר בחיים. אך במשך הזמן צפו הבעיות. הכסף אזל, החורף קרב והיה צורך לדאוג לקיום ולדיור כל שהוא. כל אחד מאתנו החל לתכנן את תכניותיו הוא. החבורה החלה להפרד. ראשון עזב את החבורה גלמן בדרכו לויסוצק, אשר בה קווה למצוא מחבוא אצל שכנם הפלדשר קופטשיק, חתנו של הכומר. לשם אמנם הגיע והם גם נתנו לו להתחבא בעלית הגורן, אך שלחו לשם שוטרים שהוציאוהו, הובילוהו לבית הקברות והרגוהו. אבל גדול ירד עלינו בהודע הדבר.בן דודי, שכני לבית וחברי הקרוב ביותר, סיומה גולדשטיין החליט, בניגוד להפצרותנו, שאותם האכרים, אשר היו שכירי אביו בחוטור ליבוניצק לבטח יחביאוהו ויכלכלוהו. מה קרה אתו אין אנו יודעים בדיוק. רק ברור שבדרכו פגש בשוטר ואז התחיל לברוח, כשהשוטר יורה אחריו. השלישי נסה את מזלו נתנאל

(סאניו) לופטה ואף הוא מצא את מותו בדרך. זה היה סופם של שלשה מחברי, אשר אתם בליתי את רוב חיי. היינו חברים, היינו שכנים ולאחרונה אף אחים לסבל ולצרה. יתכן ועלי להודות על השארותי בחיים לשני דודי — ברציו ליכטנפלד ודוד בייגל — אשר הייתי בחברתם ומנסיון חייהם למדתי. גם אהרן שיינמן הלך מאתנו ולא ראינוהו יותר. וכך גם קרה לדוד דורטשין. מספרנו קטן, אם זכרוני אינו מטעני, עד כדי חצי. בימי החורף עברנו ליער ארנים, חפרנו שוחה בתוך האדמה, כסינו אותה באדמה ובענפים, הסוינו את הסביבה וכך חיינו.

עם הפרטיזנים

אין אני זוכר בדיוק איך השגנו את מזונותינו. חלק גדול ממחייתנו ספקו לנו חיים חזנטשוק וניסן בורוביק, אשר עסקו בתפירה עבור אכרי הסביבה, ובחלק השגנו מזון ע״י שליחת אחד מאתנו אל אכרי הסביבה, ואף לתוככי ויסוצק הגענו פעם בחורף דרך הנהר הקפוא.

מטרתנו העיקרית היתה הצטרפות לפרטיזנים, אשר עליהם שמענו מפי אכרי הסביבה. כאן יש לציין, שסביבה זו, אשר בתוכה נמצאנו, היתה אוהדת לפרטיזנים ומתנגדת לגרמנים. נוצרה, איפוא, מובלעת פרטיזנית, אשר רגל גרמנית לא דרכה בתוכה. לאורך אלפי קילומטרים נמשכה מובלעת זו — דרך יערות וכפרים, דרכים וגשרים צפונה, דרומה ומזרחה. גדודי הפרטיזנים השונים קיימו קשר ביניהם בדרכים אלו ותאמו את מקומות חנייתם ופעולותיהם. הגרמנים פעלו נגד סביבה זו בהפצצת הכפרים מהאויר ושריפתם, אף היו מכתרים כפרים בכדי למצא בהם את אלה שהגרמנים הכריזו עליהם כפרטיזנים. בפי אכרי הסביבה הפרימיטיביים רווחו שמועות רבות על הפרטיזנים ומעלליהם — והם עצמם, האכרים, סבלו סבל כפול: — מצד אחד מן הגרמנים, שראו בהם פרטיזנים או משתפי פעולה עם פרטיזנים, ומצד שני מן הפרטיזנים שהכריחו אותם להתחלק אתם במזון וכו׳. אף אכרים אלה ציפו לגאולה ולישועה.

כך הגעתי עם פלוגת פרטיזנים באביב 1943, לכפר אוזרי.

— — — הסתגלתי לתנאי המקום וכעבור ימים מספר עזבנו את היער ונדדנו מזרחה, לעבר אוקראינה. הייתי היהודי היחידי בפלוגה ולא הרגשתי כל הפליה לגבי — הייתי שוה בין שוים לגבי כל דבר. יתכן, כי יש לזקוף זאת דוקא לעובדת היותי יהודי יחיד. שיטת אי קבלת יהודים בעינה עמדה. נתקלנו ביערות ביהודים מתחבאים שרצו להצטרף ונתקלו בסירוב גמור.

לימים נודע, כי הננו נעים לעבר שדה התעופה של הפרטיזנים שאליו מוצנח נשק המובא ע״י אוירונים ושלעתים חונים שם אף אוירונים ופורקים מטען. לאחר שבועיים היינו מצוידים במיטב הנשק החדיש — תת־מקלעים אוטומטיים חדשים עם מחסניות של 71 כדורים, מכונות יריה כבדות וקלות, מרגמות קלות ועל הכל מלאי תחמושת וחמרי נפץ. מאז ואילך הוטל הדגש על שימוש בחמרי נפץ ועל חבלה בעורף האויב.

עברתי קורס מזורז לחבלה ונתמניתי עוזר לחבלן. עיקר משימותינו היו חבלות במסילות הברזל וברכבות, אך לא בחלנו בכבישים וברכב גרמני אחר. הסביבה אשר בה פעלנו נעשתה כגהינום לאויב. לא עבר יום מבלי נזקים כבדים. לאחר שבתאונת־

עבודה התפוצץ החבלן הראשי יחד עם פסי הרכבת שאותם הוא מיקש, קבלתי אני את תפקיד החבלן.

משימתי הראשונה היתה למקש כביש בו עברו למחרת היום מפקדים גרמניים בלווי משמר כבד, מכוניות משוריינות וזחלים. הפלוגה כולה נכנסה למארב והמטירה אש על הנותרים לאחר הפיצוצים. אף אדם מכוחות האויב לא יצא חי אחרי פעולה זו. לאחר זאת היו מיקושי מסילת הברזל לחם חוקי היומי וכמעט מדי שבוע מקשתי שניים־ שלושה מקומות. כך עברנו ממקום למקום. השמדנו, פוצצנו, שרפנו, הרגנו, בוזזנו ושדדנו. פעולותינו ופעולות חברינו הפרטיזנים האחרים הביאו תועלת מרובה. האויב נותק מערפו, האספקה חדלה להגיע בזמנה, הצבא האדום שדד את מערכותיו והחלה התקפת הנגד המפורסמת בסטלינגרד ונסיגת הגרמנים מרוסיה.

דודי — ברציו ליכטנפלד ודוד בייגל — הצטרפו לגדודי פרטיזנים אחרים. היינו איפוא, נפרדים אחד מרעהו. מצבם דמה למצבי כמעט בכל. דוד דורטשין הצטרף גם הוא לפרטיזנים, אך נהרג בפעולה. אהרן שיינמן שמע, שמעברה השני של ויסוצק נמצא דוד שטופר (יאשקעס) עם קבוצת אנשים ומצבם טוב יותר, לכן עבר הוא לשם ובסופו של דבר נהרג. חיים חזנצ׳וק מת ביער לאחר מחלה שתקפה אותו ויחד עם ניסן בורוביק הבאנוהו לקבר ישראל כדת וכדין מתחת לעץ גבוה על גבעה בסביבות חוצ׳ין. ניסן בורוביק נשאר בסביבת אוזרי והצטרף ליהודי אוזרי ואחרים, שהתחבאו בסביבה ההיא מזמן. גם פייבל פיבובוז נשאר בסביבה ההיא. וכך נפרדנו אחד מרעהו, כל אחד הלך לדרכו הוא.

לאחר השחרור

הזמנים השתנו, הגרמנים נסוגו בבריחה מרוסיה, החזית התקרבה למקומות פעולתנו, מעשי החבלה שבצענו הוגברו. אנחנו שמשנו כחלוץ עובר לפני הגרמנים בנסיגתם וחבלנו כל הזמן בעורפם.

עלה בגורלי והשתתפתי גם בשחרור ויסוצק, אם כי לא היה כל קרב שם. הגרמנים פינו את המקום מיד עם התקרבותנו. בדרך כלל נסוגו בבת־אחת מכל שטחי אוקראינה ורוסיה הלבנה והתבצרו בבריסק דליטא וקובל, תוך יצירת קו הגנה לאורך נהר בוג.

זכור לי עוד מה רבה היתה הפתעתו של המכונאי בטחנת הקמח של דודי כשהתיצבתי לפניו בויסוצק... זמן רב לא נשארתי בויסוצק, עליתי לקבר האחים. בעירה נודע לי, כי דודי דוד בייגל ובני משפחה אחרים מהכפר אוזרי חיים ונמצאים בה.

סכנה חדשה החלה אורבת לחיי יהודים בסביבות ויסוצק ובכל אוקראינה כולה. הופיעו הכנופיות של הלאומנים האוקראינים בפקודו של בנדרה, (שעל שמו נקראו — „בנדרובצים״), אשר דרשו הקמת אוקראינה עצמאית על יסודות לאומניים־פשיסטיים. למזלנו לחם בהם השלטון הרוסי קשות, אך במחתרת היתה ידם על העליונה. פעילותם באיזורים אשר בהם שלטו קודם הפרטיזנים, מצאה הד ותמיכה אצל התושבים, שסבלו רבות מיד הפרטיזנים. הנגינה על מיתר שנאת ישראל שבה דגלו הבנדרובצים מצאה לה קרקע פוריה. וכך, לאחר השחרור, לאחר יסורים ותלאות רבות, נרצח ע״י

הבנדרובצים בסביבות אוזרי דודי דוד בייגל, שמונה ע״י הפרטיזנים לאחר השחרור כנציג השלטון האזרחי באיזור. אתו יחד נרצחו קרובי משפחתנו מהכפר אוזרי.

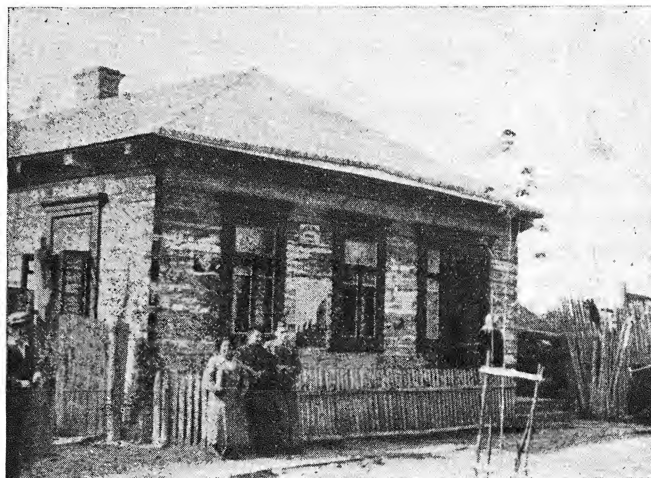
ידעתי שעד לכנון שלטון אזרחי מבוסס, אין לי מקום בויסוצק ולכן בחרתי להצטרף יחד עם כל הפרטיזנים לגדודי הצבא האדום שהחלו לבוא ולהתבצר לקראת התקפה על הקו המבוצר ע״י הגרמנים לאורך הבוג. גוייסתי איפוא, לצבא האדום והעמדתי בחזית הראשונה „כפרטיזן אשר עשה רבות למען המולדת״. עמדנו שם מספר חדשים. לאחר צפיה רבה החלה התקפה ורדיפה מטורפת אחרי האויב, שנסוג במהירות לעבר הנהר ויסל. איתרע מזלי ובקרב על העירה חלם, פגע כדור בכתפי והוצאתי מהחזית.

בדרכים, לא דרכים, חזרתי לויסוצק, אשר בה כבר כונן שלטון אזרחי ומצאתי שם את קרובתי מניה ליכטנפלד מאוזרי ואתה עוד משפחה יהודית של רופא, אשר היו עם ברציו בפרטיזנים. ברציו היה אז בחזית פרוסיה המזרחית. לאחר שהייה קצרה בויסוצק ולאור סכנת ה„בנדרוביצים״ שפעילותם הלכה וגברה אף נגד השלטונות, החלטנו לעבור למרכז יהודי גדול יותר. עקרנו, איפוא, לרובנה ושם החלטנו לחכות לברציו, על מנת לעלות ארצה.

באחד במאי 1946 עזבנו את רובנה בדרכנו ארצה.

זאב שפיר (וובה שטופר)

ערב ראש השנה תשכ״ג, שנת העשרים לאסון.

ביתה של משפחת ניסן לופטין

בימי אימים והרג

ימים מספר לאחר פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה קמו כל אנשי הרשות הסובייטית ב ו י ס ו צ ק עיירתנו — פקידים, מורים ושוטרים — ארזו את חפציהם והפליגו. יהודים מועטים, בעיקר צעירים וקומוניסטים, נלוו אליהם לדרך. תהו יהודי העיירה ושאלום בחרדה: על מי אתם עוזבים אותנו? — הרגיעו הרוסים וענו: אל דאגה, בקרוב נחזור אליכם!

נשארה העיירה ללא שלטון. הרוסים נסוגו והגרמנים טרם נראו. אחזה חרדה את היהודים מפחד ה„גויים", אך ראשי הגויים הרגיעו את הלבבות החרדים. ואכן בימים אלה לא אונה ליהודים כל רע.

עמדה צפיה בחלל העיירה לבוא הגרמנים.

גרמנים בעיירה

שבת אחת פשטה שמועה: הם קרבים ובאים! ביערו היהודים כל דבר חשוד, שרפו את הספרים הרוסיים והעבריים, השתדלו למחות עקבות קשריהם עם הרוסים. נמצאה יהודיה דוברת גרמנית שהעיזה לצאת ולקדם את פני הגרמנים בלחם ומלח — אך באותה שבת לא באו. רק כעבור כמה ימים באה קבוצת גרמנים קטנה. יצאו הגויים לקבל פניהם בשערי העיירה בלחם ומלח כמקובל. היהודים לא העיזו לצאת. רבצו בחדריהם ולבם הולם מפחד. מבעד לסדקי התריסים ראו בריון אחד מוכר, בלן בית־המרחץ, נלווה אליהם ומתרועע עמהם. ידענו שהוא מבקש את קרבתם בשנאה ובהסתה כלפי היהודים.

לא עברו ימים רבים והגרמנים הקימו את השלטון המקומי, בעיקר נסמכו על הגויים שבעיירה. הגרמנים עצמם עדיין לא הציקו ביותר, אבל הגויים הממונים הם התחילו להתעלל בנו. גזרות חדשות לבקרים הוצאו בזו אחר זו. נערך מפקד כל היהודים בעיירה. בקפדנות נרשם כל רכושם. נאסרה על היהודים התנועה החפשית ממקום למקום. נאסר המקח וממכר החפשי. אכילת־בשר נאסרה. כל מצרכי המזון הועברו לרשות השלטונות והיהודים השיגום רק באין רואה. בתי־הכנסיות הוחרמו והפכו מחסני־תבואה לשלטונות.כל התקהלות היתה אסורה. ה„מנין" לתפילה התכנס בהיחבא, במחתרת. כן אסרו על היהודים להלך על המדרכה. אבל עדיין לא הקפידו כל כך על מילוי הגזרות. באחד הימים יצאה גזירה לענוד סרט כחול־לבן עם מגן־דוד על הזרוע. וסימני מגן־דוד גם על כל בית יהודי. לאחר חדשים מספר — בערב יום כיפורים (ראשית תש"ב) היה הדבר — בטל המגן־דוד וכל יהודי נתחייב לשאת טלאי צהוב על החזה ועל הגב.

ניצלו הגויים את המצב החדש והתחילו במלאכת־השוד. תחילה היו באים לבתי היהודים בזהירות, אחר־כך נתחצפו ועשו את מעשיהם בראש כל חוצות. בודקים בארונות ובארגזים ונוטלים מה שחשקה נפשם ומסתלקים אגב אזהרה לבלי ספר דבר לשלטונות הגרמניים. צייתו היהודים ולא גילו דבר, מפחד נקמת הגויים. המשטרה המקומית, שנתארגנה מיד מתושבי המקום, רוסים לבנים, עיקר תפקידה היה להציק ליהודים. היו נטפלים בכל מיני תואנות — למען לסחוט כסף ורכוש. היו פורצים לבית יהודי באמתלא של חיפוש פליטים, או עבירה על חוקי האיפול וכדומה, דורשים „כופר נפש" והיהודים — באין ברירה נותנים ומחשים. מפעם לפעם היו היהודים בעיירה אוספים סכומי־כסף וחפצי־ערך ומוסרים למשטרה „הגויית", בלי ידיעת הגרמנים, למען לפצות אותם; אך השוחד כוחו היה יפה רק לימים מועטים. אזכור, לילה אחד נתדפקו על הדלת. ירד בעלי

ופתח. נכנס גוי מקומי שעלה לגדולה ואחריו עשרה מיליציאנטים ובידיהם רובים. בבית נמצאו פליטים שנמלטו מהורודוק ומצאו כאן מחסה. נזף בנו הגוי והתרה: „הם באו מהורודוק, אבל את כולכם ישא מכאן הרוח בקרוב". למחרת בבוקר, משנודע הדבר בקהילה, נתנו לו לאותו גוי ארון יפה, שיחדוהו ונשתתק לימים אחדים.

לא עברו ימים מרובים ויהודי העיירה גוייסו (בשנת 1942) לעבודות הציבוריות. כל יהודי נדרש להפריש מחצית זמנו לעבודת השלטונות. משפחה שהיו בה שני עובדים היה אחד עובד בקביעות בעבודות הציבוריות והאחד „חפשי" לעבודתו ולביתו. העבודה היתה סחיבת אבנים ממקום למקום, ישור גבעות חול מחוץ לעיירה,הבקעת קרח על פני הנהרות. בעלי־מקצוע עבדו בבתי המלאכה ובמפעלים לצרכים צבאיים — בניה, נגרות, נפחות וכו'. מחוץ לעבודות הקבועות נדרשו מדי פעם קבוצות־יהודים לעבודות חד־פעמיות. כל ערב נערכה בקהילה רשימת היוצאים לעבודה. בוקר בוקר היו מתכנסים העובדים לבית הקהילה, פקדום והוליכום לעבודה.

בהתאם לצו השלטונות אורגנו היהודים בקהילה שבראשה עמדה מועצת הקהילה. היתה מתווכת בין השלטונות ובין היהודים. באמצעותה בוצעו הפקודות וההוראות של השלטונות. ל־רשות המועצה עמדה קבוצת צעירים יהודים ששימשה מעין מיליציה יהודית, והיתה מגשימה כל אותן פקודות השלטון לגבי יהודים. אף הם ענדו את הסרט על זרועם. הרבה צרות נגרמו לנו ע"י אותה מיליציה יהודית.

את מחייתם מצאו היהודים בהמשך המקח־וממכר, מותר ואסור, בקשרי עבודה עם גויי המקום והסביבה ובינם לבין עצמם. בעלי־המלאכה המשיכו לבקר בכפרים הסמוכים ולעשות את עבודתם בנגרות, בבניה, בסנדלרות וכו'. תמורת צרכי־מחיה שונים. כל יציאה מן העיירה היתה זקוקה רשיון כפול, ממועצת הקהילה והשלטון המקומי כאחד. נותני העבודה ה„גויים" היו משיגים בנקל רשיון כזה עבור בעל־המלאכה היהודי שלהם.

למרות כל הקשיים „שפר" חלקם של היהודים בעיירה מאשר בעיירות והערים בסביבה. מקרי רצח מות מרעב, מאסרים — לא היו כמעט בעיירה. לא ייפלא שהעיירה נתמלאה פליטים יהודים לרוב. 170 נפש. נשים וילדים, בהורודוק, מצאו אצלנו מקלט. הבעלים, אבות המשפחה, נלקחו ע"י הגרמנים ועקבותיהם לא נודעו. כן מצאו אצלנו מקלט כ־150 יהודים שוכני הכפרים הגויים מסביב. הקהילה שיכנה את הבאים. בכל בית דרו כמה פליטים וגם משפחות שלימות. רבים קיבלו את מזונותיהם בבתי מאכסניהם ללא תשלום. יהודים ויהודיות טרחו ודאגו לאסוף צרכי־מזון לאלה שגרו בבתים מיוחדים.לימים נפתח בית־תמחוי, למען לא יגוועו ברעב.

יום אחד נגזרה על כל יהודי העיירה גזרת גלות לסטולין. ומעשה שהיה כך היה: לשלטונות נודע שצעיר יהודי, קומוניסט, מסתתר בעיירה, דרשו להסגירו ולא הסגירוהו. איימו על העיירה בהרג והבחור לא נתגלה. נצטוו כולם לצאת לדרך. הלך יהודי, אחד מעשירי העיירה, ליטול במחסן חבוי בעלייתו צידה לדרך. אותה שעה נתגלה המסתתר והגזרה בטלה. אגב־כך הושם הגביר ובנו עמו בצנוק בשל הסחורה החבויה שהעלימה מהשלטונות.

עברה שנה. מהערים והעיירות השכנות מגיעות שמועות רעות וקשות על רציחות, רעב, מאסרים, על גיטאות מוקמים. כאן עדיין לא נגעה עד כדי כך הרעה. יהודי העירה חרדים לגורלם, נזהרים לבלי לעורר עליהם את חמת השלטון, מציתים וממלאים את הפקודות בקפדנות. ה„מליציה" היהודית עומדת על המשמר, לבל ימרה חס ושלום איש את פי השלטונות. כך הפכה המיליציה היהודית, מתוך כוונות טובות, שותפה למעשי ההתעללות.

באב תש"ב הוקם בעיירתנו הגיטו. כמה רחובות צדדיים גודרו גדרי־תיל, ואסור היה ליהודים לצאת מתוכם. היה לגיטו מוצא לנהר המשתרע מאחורי העיירה. כל יציאה מהגיטו לצרכי עבודה ומחיה זקוקה לרשיון.

ששה שבועות התקיים הגיטו עד שחוסל על יושביו. תנאי החיים היו בו נוחים יותר משבשאר הגיטאות. לא היו מדקדקים עמנו והיינו עוברים מבעד לחוטי־התיל גם בלי רשיון ומתנועעים

מחוץ לגבולותיו. אמצעי־מחיה היו עדיין. מקרי־רצח או התעללות ביהודים — עדיין לא אירעו. מצב זה הפיח ביהודים תקוה, שמא יעברו בכל־זאת איך־שהוא את ימי־הרעה ועוד יזכו לראות בגאולה... אבל מכל עבר מגיעות שמועות על חיסול גיטאות, על הרג רב ביהודים. היהודים שומעים, חרדים, ובכל־זאת מוסיפים להשלות את עצמם שכזאת לא יקרם. הן כך מבטיחים להם הגויים, מכרים וידידים... אמנם החרדה גוברת ועמה גם התקוה, שהוכחה כעבור זמן קצר, כאשלית שוא.

הטבח

באחד הימים, שבועים לפני הטבח, חוסל על־ידי טבח המוני הגיטו היהודי בדומברוביצה הסמוכה. ידענו על כך, והחרדה שהנה הגיע תורנו לשחיטה גברה. הוצאה פקודה שעל כל היהודים להישאר בעיירה. איש בל יהין לצאת מתוכה, וכל רע לא יאונה לו. והיה אם ייעלמו יהודים יבואו כל יהודי העירה על עונשם. מועצת הקהילה השלתה עצמה ואחרים שאכן כך הוא הדבר, ויש לציית בקפדנות אחר הוראה זו ולבלי לצאת את העיירה. יהודים שעבדו בכפרי הסביבה בשמעם את מעשי הטבח בדומברוביצה, נשארו שם ולא חזרו כמנהגם מדי שבת לביתם בעיירה, מתוך חשש לטבח. ערכה המיליציה היהודית בליל שבת חיפוש מדוקדק בבתי היהודים החשודים, וכל בית שחסר היה בו אחד מבניו, נצטווה במפגיע למצוא את הנעדר ולהביאו. בעלי אף הוא לא חזר אותה שבת הביתה. הדבר נודע למליציה היהודית ובשעה מאוחרת בלילה ניתדפקה בדלת. לא ירדתי לפתוח. אימו בפריצת הדלת ולא עניתי. אך שכני, דייר בביתי, קם ופתח להם. נכנסו, בדקו ופשפשו במיטות ומשלא מצאו את בעלי הכריחו אותי ללכת הכפרה ולהביאו. לא היתה לי ברירה. בשבת, השכם בבוקר, קמתי ויצאתי ברגל לכפר, מרחק 10 ק"מ מן העיירה, וחזרתי בצותא עם בעלי. הוא חשב לתומו שאנו, אני והילדים, נבוא אליו הכפרה וכך נימלט מן הטבח המאיים. כך אירע לעוד כמה יהודים שנעדרו אז והמיליציה היהודית כפתה עליהם לחזור. כעבור עשרה ימים נתחולל האסון, ובוצע הטבח הגדול גם בעיירתנו.

יומים לפני הטבח ארזנו חלק מחפצנו ועמדנו לצאת, שתי משפחות היינו, לאחד הכפרים בסביבה. יצאנו אל החצר, מוכנים לדרך. ברגע זה פנה אלינו אחד מדיירי הבית, פליט יהודי מוורשה, צלם לפי מקצועו, שהיו לו קשרי עבודה עם השלטונות (היו מצטלמים אצלו) ושידל אותנו להישאר. סיפר שגוי־ידיד הבטיח להודיע לו מראש, במקרה שסכנה צפויה לחיי היהודים, ועל־כן עצתו לבלי עזוב עוד את העיירה. הוא יברר את המצב ואם צפויה באמת סכנה לחיי היהודים — הרי יצטרף גם הוא אלינו ונצא בצותא. נראו לנו דבריו וחזרנו הביתה.

למחרת באה אל הפליט הזה מכרתו הפולנית וסיפרה לו שכבר חופרים בורות ליהודים סמוך לעירה וכי מתקרבת שעת הטבח. הלך הפליט הוורשאי ומסר את הדברים למועצת הקהילה היהודית.

שלחו אנשי הקהילה את אנשיהם להיודע, הנכונים הדברים על הבורות הנחפרים. חזרו הללו וסיפרו מפי גויים שהתכוונו להוליכם שולל, כי אלו הן חפירות מלחמה ותו לא. זה היה ביום שלישי, יום לפני הטבח הכללי בעיירה. בו ביום נכנסו לעיירה כלי־רכב גרמניים עם נשק ממוכן, תותחים ומכונות־יריה. רק ששה גרמנים בלבד ניצחו על הכבודה הזאת. כל השאר היו „גויים" מבני הסביבה... למשמע טרטור המכוניות הבינונו כי „משהו" יתרחש בימים הקרובים.

אותו ערב, אור ליום הטבח כ"ז אלול תש"ב, לא קיבלה הקהילה „הזמנות" לעבודה. חרדה גדולה שררה בגיטו. שכבו לישון והלב פועם מבלהות הפחד. בלילה יצא שכננו הצלם להיודע על הנעשה. חזר ובפיו „בשורות" רעות. התלבשנו וישבנו מתוחים וחרדים. חזר ויצא החוצה ובשובו הרגיע: „שקט ברחוב". חזרנו לשכב ובגדינו עלינו.

הדייר הוסיף ועמד על המשמר. מפעם לפעם היה יוצא החוצה. לבסוף חזר ומסר מפי מכרו הפולני שנעשות הכנות לטבח ביום הבא. טען אליו על שום מה לא הודיע לו בעוד מועד, כפי שהבטיח. ענה לו המכר הפולני, שהוא עצמו לא ידע על כך. לימים נתברר שאותו פולני שיקר. הוא ידע על הדבר ובגד ככולם.

התחלנו אורזים את חפצינו בכדי להמלט — אך היה כבר מאוחר. כל מי שניסה אותו לילה לצאת מן הגיטו נורה ונהרג במקום. כך נורו באותו לילה בשעת נסיון בריחה מן הגיטו

ששה יהודים. עם אור היום ניסו יהודים לפרוץ מן הגיטו, אבל הגיטו היה מוקף מכל עבר שוטרים מקומיים, נשקם בידם, וארבו לכל יהודי. כך נהרגה אותו בוקר חנה לופסין לעיני שתי בנותיה, ילדות קטנות, על סף ביתה, בנסותה לצאת מתוכו. כך נהרג אחריה צעיר יהודי. במו עיני ראיתי מבעד לחלון גברים ונשים שתינוקותיהם בזרועותיהן, וכן צעירים וצעירות בני־סותם לפרוץ את גדרי־התיל והשוטרים הגויים כיוונו כלפיהם את רוביהם והללו חזרו ונמלטו פנימה.

פתאום נדחקו בבהלה לביתנו אנשים, נשים וטף עד שנתמלא מפה אל פה. שוטרים מבחוץ כיוונו רוביהם לתוך חלונות הבית. פרצה יללת־בכיה גדולה. אשה אחת מבין הנאספים קראה: יהו־דים! לא יעזור לנו דבר. צריך ללכת לשחיטה!...

חלק מהנאספים ובתוכם אני ומשפחתי יצאנו דרך הדלת האחורית לחצר. (זו היתה חצר סגורה, בחלקה מאחורי הבית). אמרתי לבני בן ה־18: צא מכאן לפינה זו וזו, אולי תצליח להימלט. תחילה סירב לעזוב אותנו, אך כאשר הפצרתי בו יצא וכעבור כמה רגעים חזר והודיע שבפינת הגיטו, סמוך לביתו של ס. קפטן משחדים את המיליציה ויוצאים.נתתי לו מכל מה שנשתייר בידינו ויצא. כעבור רגעים מספר חזר והודיע שאין מנוס. הוא ינסה ללכת לכיכר השוק, למקום שהולכים כל היהודים, אולי יוכל להתחמק משם. נטל סכין ארוכה והסתירה מתחת לבגדיו, מילא כיסיו צרכי־אוכל ויצא... מאז לא ראיתיו יותר. סופר לי אח״כ שראוהו בין הבורחים מההריגה, שקפצו לנהר ונורו שם ע״י רודפיהם.

אנשל פיאלקוב

אותה שעה גדלה המהומה ברחוב. מבוהלים רצו אנשים, נדחקו לתוך הבתים. ביתנו שעמד במרכז הרחוב קלט המוני יהודים נרדפים. הבית התמלא עד אפס מקום. אני ובתי בת ה־16 ירדנו למרתף ואחרינו — רבים מנאספי הבית. גם המרתף התמלא בין רגע מקצה אל קצה. בעומק המרתף היתה פינה גדורה לאיסום תפוחי־אדמה. נכנסנו אני ובתי לפינת־מחבוא זו. אמא אחת, פליטה מוורשא, תחבה אלינו לפינה שנים מילדיה. בינתיים פרצה המשטרה למרתף — כנראה לאחר שגירשה את היהודים מן הבית — ופקדה לעזבו, ולא — איימה ביריות. עזבו כולם את המרתף ורק אנחנו החבויים „בפינה״ הגדורה נשארנו ושני הילדים עמנו. אמם ענתה לשוטרים שאין איש במרתף והיא עצמה יצאה עם היוצאים. כעבור רגעים מספר חזרה המשטרה, נעצרה בפתח המרתף, תבעה לצאת ואימה לירות. לא ענינו להם. הסתלקו, חדרו לבית עלו לעליה, חיפשו בכל הפינות והמחבואים (כל זאת שמענו בהיותנו במרתף) והסתלקו. כעבור שעה קלה שוב הופיעה משטרה בפתח המרתף. רצו להדליק אור אך גפרורים לא היו עמהם. איימו שיפוצצו את המרתף במוקש. רבצנו אילמים ודוממים ללא הגה. הסתלקו ושוב חזרו, הפעם, לאחר איומים, ירו לתוך המרתף, אך החטיאו את מטרתם. ואנו, ישבנו דומם, עצורי נשימה וחרדים. אותו יום המשיכו ובאו פעם בפעם קבוצות שוטרים וחיילים, גם גרמנים, לתוך הבית, חיטטו וחיפשו. מתוך מחבואנו שמענו איך הם מטפסים על עלית הגג, חודרים לתנור ומאחורי התנור. בהערב היום, בהשתרר השקט בחוץ, נכנסה הבת לבית פנימה, ארזה את חפצי־המשפחה היקרים לה ביותר: תמונות, כתובות, דברי זכרון וחזרה למרתף.

עם חשכה החליטו שני הילדים לצאת מן המרתף וללכת למכירתם הפולניה. בטוחים היו שהיא תאסוף אותם לביתה. הרי היתה ידידתם הטובה ביותר וכל רכושם חבוי ומוסתר אצלה. נסיתי למנוע בעדם מלכת, אך לא שמעו לעצתי. מתוך שנדמו לפולנים האמינו שלא יפגעו בהם לרעה — הילדה בת ה־8 נראתה אמנם כילדה גויית. גם אידיש לא ידעו ולעומת זאת הטיבו לדבר פולנית. האכלתים ויצאו לדרך. לא עברה שעה קלה והאח הקטן בא מבוהל, נרעש ובוכה. שאלתיו היכן ליוסה, אחותו. סיפר שפגשום שוטרים וציוו עליהם לעמוד. הוא, הנער, ברח בכיוון למכירתם הפולניה והאחות נשארה לעמוד, בתקוה להוכיח להם כי פולניה היא... אבל הם ירו בה והרגוה במקום. הוא הצליח להגיע למכירה הפולניה, אך היא סרבה לקבלו וחזר למרתף.

לילה. השעות זוחלות, עוברות. מה יהיה ? הן מחר־מחרתיים יגלו את מקום מחבואנו ויוציאונו להורג. אך גם היציאה החוצה כרוכה בסכנת מות. מה איפוא לעשות ? כה ישבנו במרתף נבוכים ומיואשים. ולבסוף החלטנו — מה שיהיה יהיה — לצאת. יצאנו בידיעה שאנו הולכים לקראת מות בטוח. מתוך מבוכה ומתוך ספקות בדרך הטובה ביותר לא עצרנו כוח בנפשנו לקחת אתנו את הילד, שבינתיים שקע בשינה עמוקה.

טייבל, אהרן־שמואל ופייגל פיאלקוב

יצאנו מן המרתף. עברנו בחשאי חצר אחת, נכנסנו לחצר שניה, ובעוד אנו רוצות לחצות סמטא אחת בין החצרות שמענו קול קורא באוקראינית : ע מ ו ד ! קפאנו על עמדנו. ניגש שוטר אוקראיני מזוין, פקד על הבת לפשוט מיד את המעיל ולבחור באחת משתי המיתות : בעמידה, הפנים אל הקיר והידים למעלה. או בשכיבה והפנים אל האדמה. התחלתי מתחננת ומבקשת רחמים על הבת. רציתי למסור כל מה שהיה בידי בדברי־ערך וכסף. אך הוא הקשיח לבו. פקד עלי להניח כל מה שהיה בידי, נטל אותי ואת בתי בשתי ידיו מזה ומזה על מנת להוביל אותנו כדבריו אל הגרמנים. צעד כמה צעדים ועמד מלכת. חזרתי והתחננתי לפניו שיתן לנו לצאת מן הגיטו. הרים את רובהו וחבט בי בקת. פניתי לבתי ואמרתי לה : הבה ננסה לברוח, ותוך כדי כך התחלתי בורחת. אך לתמהוני לא זזה בתי ממקומה, ואני חזרתי אליה. לא ידעתי את נפשי והתחלתי צועקת בקול, קוראת לעזרה...

לקריאתי התאספו שוטרים מזוינים, והרי אנו מוקפים לא גוי אחד, כי אם רבים... היינו אובדות־עצות. סביבנו שוטרים צמאי־דם ואנו שתי נשים יהודיות בתווך... פנתה אליהם הבת ואמרה: בבתינו טמונים בגדים וחפצים רבים. בואו ונמסור לכם הכל ובלבד שתניחונו לצאת מכאן. נאותו לכך. חזרנו כולנו יחדיו מלווים שוטרים מזוינים אל חצר ביתי. לאחר דין־ודברים בקשר לחפצים הטמונים הופיע פתאום לעינינו ב ע ל י. כיצד? מאין? וכך היה מעשה: בשעת המהומה הגדולה באותו בוקר התחבא בעלי בפינה נסתרת ברפת, ושכב שם כל אותן השעות. ובשמעו עכשיו את קולי וקול בתו יצא ממחבואו. היינו איפוא שלושה יחדיו. אנו חופרים באדמה עד שנתגלו החפצים הטמונים. בינתיים הסתלקו השוטרים המקומיים ונשאר עמנו רק השוטר הראשון, מחכה לשללו... והריהו מאיץ בבעלי שיחיש מלאכתו, מאיים עליו בחפירת קבר לעצמו... מן הבור הוצא ארגז בגדים והגוי בחר כטוב בעיניו, במידה שיכול לשאת על גבו. פנה אלינו וציווה שנלך אתו והוא יעבירנו מחוץ לגיטו. לא רחשנו לו אמון וביקשנוהו שיניח לנו ויעזבנו לנפשנו. אך הוא לא נענה לנו והיינו מוכרחים ללכת בלויתו. צעדנו שלושתנו לפניו, והוא, רובהו מושט לפניו, מאחורינו. תוך כדי הליכה ירה, אך החטיא את המטרה, איני יודעת אם בכוונה או לא. כעבור רגעים מספר נתעכבנו עוד פעם ושוב ביקשתי רחמים שיעזבנו לנפשנו. אך הוא ניגש אלי בשצף קצף והטיל עלי את קת הרובה. מעוצם המכה צנחתי לארץ, וכך נשארתי לשכב באפס־כוח... בעלי ובתי המשיכו ללכת בלוית השוטר שהאיץ בהם. לאחר רגעים שמעתי שתי יריות מפלחות את האויר. הבינותי במר נפשי כי יקירי א י נ ם י ו ת ר ב ח י י ם.

אני מבקשת מפלט

שעה ארוכה שכבתי על הקרקע ביסורי־אימה בלב ולא ידעתי מה אעשה. יש וחשבתי לקום, לצאת אל המרצחים וליהרג על ידם וסוף יהא לכל הצרות... זחלתי ונגררתי אל רפת סמוכה ושכבתי בערמת חציר. כעבור זמן קצר קמתי ופניתי ללכת בדרך הפוכה מזו הקודמת, דוקא לזו המובילה מן הגיטו אל השוק הגלוי. בחשכת הלילה הבחנתי בגופות אנשים מתגוללים. כרעתי ומיששתי אותם. אלה היו גויות מתים. כל רוח חיים לא היתה בהם. עברתי ליד ערמת־עפר תחוח, שלרגליו בגדי־אנשים. הבנותי כי כאן נקברו האנשים שנורו בעצם היום הזה... הגעתי לגדר־התיל שסגר על הגיטו. נסיתי לעבור אותו ולא יכולתי. נסיתי לזחול תחתיו, נפצעתי ולא הצלחתי. סוף־סוף עלה בידי לזחול ולעבור. הייתי כעת מחוץ לגיטו, ברחוב הפתוח, שבשכבר הימים דרו בו יהודים. התנהלתי בחשכה. סרתי לרחוב הגויים וממנו לשכונת בתים בקצה העיירה. דפקתי בדלתו של גוי־מכר, פתח את הדלת, אך משראני סרב לאספני — ירא היה. כל המסתיר יהודים בביתו צפוי למיתה. יעצני ללכת לכפר הסמוך, הזהירני לבל אלך לכפר שאליו בחרתי ללכת, כי בדרך חונים גרמנים... לא שמעתי לעצתו והמשכתי ללכת, בכיוון לאותו כפר. מרוב יסורים ומבוכה לא ידעתי להיכן נושאות אותי רגלי. ולאחר זמן קצר נוכחתי לתמהוני הרב שחזרתי לעיירה שממנה יצאתי, לא ראיתי איש בדרכי ואיש לא השגיח בי.

חזרתי והלכתי לכפר. לאחר שעת הליכה בלילה הגעתי לנהר. ידעתי, כי בדרך לאותו כפר משתרע נהר שמימיו בעונה זו רדודים ואפשר לחצות אותו ברגל. נכנסתי לנהר על מלבושי ונעלי מתוך בטחון שיקל לי לעברו. ומה גדלה מבוכתי כשהמים עמקו והלכו ועד לצואר הגיעו. נסיתי לחזור, אך זרם המים סחפני קדימה, מבלי שאעצור כוח לחזור. ידעתי לשחות וזה עמד לי. עברתי בשחיה את הנהר. בהגיעי לעברו השני נוכחתי לדעת כי תעיתי בדרך. חזרתי ועברתי בשחיה את הנהר. רטובה, עייפה ורצוצה צנחתי לרגלי ערימת חציר ושכבתי עד עלות השחר.

עם שחר יצאתי שנית לדרך והגעתי לאותו כפר, פרסדובקה. נידפקתי על פתחו של „גוי"־מכר. הלה לא רצה לקבלני. הלכתי לגוי אחר — וזה קיבלני מיד. ראני סחופה ורטובה, נתן לי בגדים אחרים, עד אשר ייבשו בגדי. האכילני, השקני והביאני אל עלית הגג. יומיים שהיתי שם, ואחרי־זה באה אלי ה„גויה", מסרה לי את בגדי שיבשו ובקשתני ללכת — יראה היא. קמתי והלכתי לחפש מקלט בכפר אחד, ל ר ו ד נ י ה, מרחק של 5 ק"מ מהכפר הזה ו־8 ק"מ מעיירתנו. הכרתי איכרים רבים בסביבה זו וידעתי את מקום מגוריהם. גוי־מכר הובילני לחורשה סמוכה ובה מצאתי את בת־אחותי. שהינו יחדיו בחורשה שני ימים. אך היינו גלויות מדי לעוברים־ושבים ובעל־החורשה חשש להשאירנו בה וציווה עלינו להסתלק. יצאנו ודרכנו נפרדו. כיתתה בת־אחותי רגליה מגוי לגוי

ואיש לא רצה לאסוף אותה עד שסוף־סוף פגש בה גיי אחד ממכיריה, הוליכה שולל, והסגירה לידי הנאֲצים ובעיירת מגוריה, שממנה ברחה, שם מצאה את מותה.

מצאתי מחסה בביתו של גוי אחד בעלית הגג של הרפת. לאחר ארבעה ימים באה אלי אשתו וביקשתני להסתלק מביתה, כי יראה היא. לא יכולתי להמרות את פיה, אבל ביקשתי להיראות לפני בעלה, בטרם אלך. אותו גוי טוב ורחום, יעקב שמו, שהכיר יפה את בעלי, ידע שעם צאתי ממחבואי סופי להיהרג, יעץ לי לעבור לקצה השני של עלית הגג, להסתתר שם בחציר, והוא יעלים את הדבר מאשתו ומבני משפחתו. ארבעה שבועות רצופים שכבתי שם ואיש מבני־הבית המרובים, מחוץ לבעל־הבית, לא ידע על כך. הוא, היחיד, דאג לשלומי, הביא לי אחת ליום פרוסת לחם יבש — יותר לא יכול היה להוציא מביתו, לבל יתגלה הדבר — לעתים גם מעט מים.

תמו ארבעה שבועות של שכיבה בדד בעליה. והגוי הזה חרדה אחזתו מפני הגרמנים, ובא אלי וביקשני להסתלק. באותם הימים ערכו הגרמנים בכפרים חיפושים אחר צרכי־מזון ובהמות. בוקר אחד בא הגוי בבהלה ופקד עלי לעזבו, כי בקרבת מקום עורכים חיפוש ואוי להם לכולם אם ימצאוני. גלשתי מן העליה והסתתרתי בגן הירק, בין שיחי שעועית גבוהים. עם חשיכה יצאתי ממחבואי, לגוי אחר, גם הוא מכיר שלנו, והוא הבטיחני שבאם אהיה אנוסה לעזוב את מקום מקלטי הראשון יאספני אליו.

לאחר ימים אחדים הייתי אנוסה לבוא אל האכר הזה, אך הוא סירב לקבלני. יצא עמי להובילני אל גיסו שהיה דר בודד במרחק 4 ק״מ מהכפר. בדרך חזר בו, עזבני לנפשי, ציווה לי להמשיך את הדרך ביחידות והשיא לי עצתו להיכנס לחצר הגיס בחשאי, להסתתר בגורנו — וכך עשיתי. עם בוקר מצאני הגוי בגורנו. נתרתח ופקד עלי להסתלק מיד, אך אשתו הפצירה בו לאכסן אותי עד הערב. בערב יצאתי וחזרתי באין־ברירה לבית הגוי שאצלו שהיתי תחילה ארבעה שבועות רצופים עליתי בעצמי לעליית־הגג, למקום מחבואי הקודם. עם בוקר פגשני בעל־הבית ולא אמר לי מטוב ועד רע. רק הזהירני לבל אתגלה לאביו הזקן הישן למטה ברפת. ואותו גוי טוב המשיך לכלכלני בלחם צר ומים. זה היה המזון היחידי שבא אל פי במשך חדשי מחבואי.

ושוב עברו שבועות מספר, עד שיום אחד פנה אלי פודי ומצילי בבקשה ופקודה כאחת לעזוב את ביתו. ביקשתי צידה לדרך כמה ק״ג מלח. באותם הימים היה המלח מצרך יקר־מציאות ורק גויים עשירים זכו להשיגו. ואכר זה שעשיר היה השיג מלח למכביר. קויתי להשיג מקלט בעזרת המלח. הביא לי בעל־הבית שקיק מלח, ובחצות יצאתי ובאתי לבית הגוי הקודם. בשכר המלח אספני לשני ימים ושוב פקד עלי להסתלק. תזרתי לבית מטיבי ובאתי סמוך לביתו. יצא אלי החוצה וסיפרתי לו את הקורות. הקשיב ושוב נעורו רחמיו. יחידי היה מבין רבים שלא מלאו לבו להפקיר אדם. יעצני להיכנס בינתים לרפת דודו ולעת לילה לעלות לעלית הגג שבאותה רפת והוא ימשיך לכלכלני כבתחילה...

נכנסתי לרפת דודו ושכבתי בתוך ערימת שחת. עברה שעה קלה והאיכר בא להאכיל את פרותיו. נעץ קלשון שבידיו בערמת החציר שתחתה שכבתי, אך לא נגליתי והוא לא השגיח בי. בצאתו מן הרפת מיהרתי ועליתי לעלית־הגג והגוי „שלי" המשיך לכלכלני בלחם ומים. עם ערב היה בא, עולה בסולם סמוך לגג, מנקש נקישות קלות, ואני הייתי מושיטה את ידי מבעד לחור שנקבתי בגג הקש, מקבלת מידו את הלחם היבש, ולעתים רחוקות גם את מעט המים. יש שהיה מביא את בקבוק־החלב שהכינה לו אשתו לשדה, והוא, עצמו, היה מסתפק בלחם בלבד. מבעד לפירצה לא־ניכרת בקש הייתי רואה אותו בעברו בחצר, ויש שהייתי מרשרשת בקש, למען ישמע וידע שדבר לי אליו.

בגורן דשו פועלים שכירים את תבואתו של האיכר. עם גמר הדישה העלו את כל הקש לעליית־הגג שבה שכבתי. הם דחסו וצופפו את הקש פנימה, מבלי לדעת שמישהו מוטל שם. אחר כך עלו לעליה, דרכו ברגליהם הלוך ושוב. בקושי רב נחלצתי מערמת הקש שנתגבבה עלי עד למחנק...

שלושה שבועות שהיתי בעליית־הגג מבלי שאיש, פרט לאיש חסדי האחד, ידע על כך. באחד הימים בא אלי מיטיבי והודיע לי שהוא מסלק ידו ממני. אין הוא יכול להמשיך בטיפול זה.

קמתי למחרת בבוקר וירדתי באין־ברירה מן עליית הגג. בבוא בעל־הבית להאכיל את פרותיו ראני פתאום. נדהם. רעדה אחזתו משמחה ופחד כאחד. שאלני האם יחידה אני, או יש

מישהו אתי מבני ביתי. בשמעו שנשארתי לבדי — פרץ בבכי מר והתחיל תולש שערות ראשו מצער. מיד הביא לי אוכל. אך תוך כדי כך הודיע לי שעלי לעזוב את ביתו עם ערב, כי פוחד הוא... שלח אלי את כלתו שאף אותה הכרתי היטב. שמחה לקראתי ולא הניחה לחותנה לשלחני. הזהירתני לבל אתגלה לפני הזקנה, חותנתה. בבית הזה דרו אז הזקן והזקנה והיא הכלה. בעלה שירת בצבא.

חזרתי למקלטי, על עליית הגג, ושהיתי שם שלושה חדשים רצופים. יום אחד סר אלי הזקן בעל־הבית ופקד עלי להסתלק, אחרת ייאלץ למסור אותי לשלטונות הכפר. עניתי לו שרשאי הוא לעשות בי כעולה על רוחו ואסירת־תודה אהיה לו אם יסגירני לשלטונות. קצתי בחיי, ומוטב לי למות מאשר להתענות ביסורים אלו... משנודע הדבר לכלתו, עלתה אלי לעליית־הגג, נשבעה בפני שלא תתן לי להתגלות ואף לא תתן לחותנה למסור אותי לשלטונות. המשיכה לכלכלני וגם הגוי הקודם הוסיף להביא לי לפעמים אוכל חם.

יום אחד עלה הזקן בסולם העליה וקרא אלי: „נו, יכולה את כבר לצאת לחפשי. הגרמנים נסתלקו ומשטרה אינה כבר בויסוצק"... עם שמיעת הבשורה נסתחרר עלי ראשי, נעשה לי לא טוב והתעלפתי. ההרהור הראשון האיום היה: נ ש א ר ת י ל ב ד י. והוא עינה ללא גבול. ולמה נשארתי אני דוקא? פקחתי את עיני וראיתי את מיטיבי עומדים עלי ומשיבים את נפשי. אמרתי לקום וללכת לביתי לעיירה... עצרו בעדי: חכי קצת. נחקור, נברר אם אמת הדבר... נתברר שעדיין מוקדם הדבר.

ואירע שפתאום נשבר „מטה לחמי". גרמנים הפקיעו את הסוסים מהאכר הזקן ונטלו עמהם את הצעיר. בשוב הזקן לביתו גברה היללה. היו בטוחים שהצעיר והסוסים לא יחזרו לעולם. יום אחד חזר בלווית חיילים גרמנים. התחילו נוברים ומחפשים בבית. כל דבר־ערך שמצא חן בעיניהם — נטלוהו לעצמם. הם חיפשו בעלית הבית, במרתף, בארונות, וגם ברפת שבה נחבאתי באו. ממחבואי ראיתים היטב. אלה היו שלושה גרמנים רמי־קומה. מזוינים, לבושים פרוות־כבשים וחבושים כובעי־פלדה. אחד מהם עמד לעלות לעליה. אך האחרים מיחו בידו. הם זללו וסבאו בבית ובעמדם לצאת לדרך התחננו בפניהם הגוי הצעיר ואשתו שישחררו אותו ויקחו תחתיו את הזקן בעל־הסוסים, שהוא כבעלם מיטיב להתנהג אתם... לאחר דין־ודברים נעתרו הגרמנים להפצרתם, הזקן יצא עמהם והצעיר שנשאר בבית זכרני והביא לי עוד ב א ו ת ע ר ב את מנת־הלחם.

היעדרו של הזקן והפקעת הסוסים הכבידו על חייה של הגויה הצעירה וגם העכירו את יחסה אלי. התחילה מגלה אותות אי־רצון להוסיף ולהחזיקני ברשותה, מריבוי הטירחה ומפחד השליטים. לילה אחד קמתי, עזבתי את עלית הגג, והלכתי לאותו גוי שהלין אותי קודם יומיים רצופים. בעל־הבית עצמו לא היה ובעלת־הבית הסתירה אותי לפי שעה, עד בוא בעלה, בערימת־שחת גדולה בחצר. נכנסתי לתוך הערימה, שכבתי בה כל הלילה. לפנות בוקר הכניסתני הגויה לביתה, בית קטן ודל, והסתירה אותי בפרוזדור, מאחורי ארגז גדול. בשוב בעלה הפצירה בו שלא יגרשני והוא נאות לכך. לאות תודה מסרתי להם כמה ממלבושי, כנן הבטחתי למסור להם עם בוא הקיץ את מעילי החם. איכרים עניים היו והיו זקוקים מאוד למתנתי זו. הותקן לי מקום משכב בין הארגז והקיר. פעמיים ביום הגישו לי לכאן תפוחי־אדמה אפויים, לחם לא היה אצלם בנמצא. באותו זמן החלה נסיגת הגרמנים מסביבה זו. גם אנשי המיליציה בויסוצק משחשו בחולשת הגרמנים קמו וברחו אל הפרטיזנים. האכר היה חוזר ואומר שהוא מחזיק אותי רק מפני שהגרמנים אינם כעת בסביבה, אך אם יחזרו לכאן ייאלץ לשלחני מביתו.

לאחר ששהיתי שבועיים בבית זה הלכתי לביתו של גוי מכר שהיה חייב לבעלי שכר בעד עבודת נגרות, מרחק 2 ק"מ. מבעד לחלון ביתו הבחנתי באנשים זרים ולא נכנסתי פנימה. הבחין הגוי באדם שמסתובב בחוץ על־יד ביתו, נטל גרזן ומוט ברזל ויצא. כסבור, ששודדים מתנכלים לו ויצא להתגונן. הלכתי לקראתו והתוודעתי אליו. אך ראני, זרק את כלי־זינו, קיבלני ברצון ופרץ בבכי. לא עצרתי ברוחי והתייפחתי בבכי אף אני. כך עמדנו שנינו בחשכת־הערב, גועים בבכיה... הכניסני לביתו, נתן לי גרעיני שיפון כל כמה שיכולתי לשאת הפציר בי שאלון בביתו — אך לא הסכמתי לכך. ביתו עמד על אם הדרך ולא יכולתי למצוא שם מקלט. העמסתי על גבי את שק השיפון ויצאתי לדרך. עם פרידה אמר לי, שכל זמן שאהיה זקוקה למשהו, אבוא אליהם והם יתנו לי ככל שידם משגת.

ליל חושך, בחודש אדר תש״ג, ימי הפשרת השלגים, עלי לחזור ולעבור ברגל נהר קפוא מלמטה ומים זורמים למעלה. תעיתי בדרכי. נעלי מלאו מים. רגלי מעדו מדי פעם על פני הקרח הרטוב. השק צנח מדי פעם למטה ונרטב, ועם כל נסיון להרימו הייתי מחליקה ונופלת. כך הלכתי, סוחבת אחרי את השק, נופלת וקמה, נופלת וקמה במשך כל הלילה. לפנות בוקר הגעתי סוף־סוף לבית מחבואי. החלפתי בגדי לייבשם, עליתי על התנור ושוב חזרתי למקלטי מאחורי הארגז שבפרוזדור הבית.

ערב אחד חזר הגוי מן הכפר ובפיו הבשורה: הגרמנים חזרו והוא תובע ממני לצאת את ביתו מיד. שאלתיו: ובכן, לאן עלי ללכת? — להיכן שאת רוצה — היתה תשובתו — אך מכאן את מוכרחה להסתלק.

לאן?

לאן? — אני מהלכת בחוץ. מחשכים. שעת לילה מאוחרת. בקרבת בית זה התגורר גוי שאת אמו הכרתי. נכנסתי בחשאי לחצר ועליתי ישר לעליית־הגג של הרפת. עם בוקר, כשנכנס האכר להאכיל את בהמותיו, פגשני, ביקשני לעזוב את ביתו. שמועה אמרה שהיום ייערך חיפוש אחרי אנשי היערות (הפרטיזנים). קמתי ללכת. נכמרו עלי רחמיה של אשת האיכר ואמרה: „לאן תלכי כעת, לאור היום? הן יפגשוך, יובילוך לעיירה ושם יהרגוך". עניתי לה: ולכך אמנם אני מתכוונת. די לי ביסורי נדודים אלה... פנה אלי בעל־הבית ואמר: „לא! אם נשארת בחיים עד עכשיו, צר שתיהרגי כעת. עליך להינצל. כאן ביער הקרוב נמצאים יהודים. הם גרים בסוכות. נודדים הם ממקום למקום, נמלטים מפחד האויבים... עליך להגיע ליהודים אלה שביער". אבל כיצד להגיע אליהם כעת, לאור היום? הכניס הגוי עגלת־חורף לגורן, השתטחתי בעגלה והוא ערם עלי ערמת חציר גדולה, רתם את סוסיו והוציאני בעגלה עמוסת חציר זו מחצרו בדרך לכפר פוזניה, סמוך לאותו יער. בקרבת הכפר הוציאני, הכניסני לחורשת־שיחים קטנה מחוץ לכפר ואמר לי להמתין כאן עד שיחשיך, ובערב איכנס לכפר והגויים ששיג ושיח להם עם הפרטיזנים יובילוני אל היהודים ביער. שהיתי כל אותו יום בחורשה. עם חשכה סרתי לגוי מכר בכפר. תחילה נכנסתי כדרכי ישר לרפת. הגוי הבחין בי ברפת, הכירני, היה מיצר על מר גורלי ועל אבדן בעלי והילדים שהכירם יפה. אך מאן לתת לי מחסה. הובילני לחצרו של שכן, יעץ לי להישאר שם ועם אור הבוקר יבוא ויובילני אל היהודים ביער. בבוקר השתמט מלקיים את הבטחתו. כיתתי רגלי מאיכר לאיכר וללא הועיל. בעודי מהלכת בשולי הכפר יצאה גויה איכרה מפתח־ביתה וקראה לי לסור אליה. משום מה חששתי שגרמנים בביתה והיא מוליכה אותי שולל, כשם שקרה הדבר ליהודים רבים, נעניתי לקריאתה מתוך יאוש: אם גם יש יסוד לחששותי אין כל רע. הן צריך פעם אחת להיפטר מן החיים הללו וחסל!

נכנסתי לביתה ונדהמתי: ליד השולחן ישב יהודי צעיר בן־עיירתי. הוא השגיח בי מבעד לחלון וביקש את בעלת־הבית לקרוא לי. אין מלים בפי לספר מה שעבר על שנינו ברגעי פגישה זו. הן יחידה נדדתי בין הגויים ופני יהודי לא ראיתי מאז. מתוך בכי שבהתרגשות סיפרנו זה לזה כל מה שעבר עלינו. הוא, הצעיר, כבר היה ביער עם חבורת יהודים, אך עזבם, בא להסתתר כאן. ביקשתיו שיובילני היערה אל חבורת היהודים. משום מה סירב לעשות זאת. (בבואי אחר כך ליער סופר לי שאותו צעיר יהודי הוסגר אחר כך ע״י מארחיו לידי הבולבוֹבצים * ואלה כפתוהו בחבלים והובילוהו אתם, עינוהו עינויים שאין לתאר... קרעו נתחים מבשרו בעודנו חי, תלשו את לשונו, קיצצו את חטמו ולבסוף גזרו את ראשו בסכין מצד העורף עד הגרון, למען להאריך את פרפורי יסוריו. את גופו תלו ברחובו של הכפר לראוה).

בינתיים נכנס האיכר ופקד עלי לעזוב מיד את ביתו. שירכתי את דרכי ללא מטרה. פגשתי איכר שלא הכרתיו, אך הוא כנראה הכירני וביקשני לסור לביתו לימים אחדים. אבל רק בשעות הערב יבוא ויטלני. בצדי הדרך עמד בית עזוב ללא גג וחלונות. אך נכנסתי לתוכו,

* חבורות הליסטים ומרצחי יהודים מבין האוקראינים ששיתפו פעולה עם הגרמנים; נקראו כך ע״ש מנהיג המתקוממים האוקראיני הידוע טאראס בולבא.

פרצו אחרי שני כלבים ואחריהם גוי צעיר, שהכירני והרשה לי לשהות בבית עד מחר. נשארתי לבדד בבית הבודד והשומם, רועדת מקור ומרטיבות ומסתכלת מבעד החלון אל חשכת הלילה. פתאום, מבלי שאבחין מאין וכיצד ניתכו על ראשי מכות בזו אחר זו. הרגשתי כי ראשי ופני זבים דם והדם ניגר כבר על הפנים, הבגדים, הידים... המומה קראתי לתוך החשכה: „זשצ'א ווי מיניא ביוטא ? (על שום מה אתם מכים אותי), אז הפסיקו להכותני והסתלקו.

פצועה ודוויה ובאפס־כוחות יצאתי מן הבית וניגררתי בדממת הערב בדרך אל הכפר. סביבי אין נפש חיה. פתאום צץ לנגדי גוי, מקל עבה על שכמו מזה ומעילו על שכמו מזה והוא פונה אלי ישר בקול מצוה: סקידיי פאלטו סיפער טאקו מומאנט (זרקי את המעיל מעליך. תקופה כזאת כעת). אמרתי לו: על שום מה הסתפקת רק במחיצת ראשי, מוטב היה לך להרגני... ענה לי: „לא אהרגך. אבל את מעילך הבי מיד", פשטתי את מעילי וזרקתי לו. בכיסי המעיל היו תחובים חפצים קטנים, שמלה, כותנת, והכל זרקתי לו. (זה היה הגוי שהיכני בחשכה ואת מעילו פשט למען לא אכירנו).

נכנסתי לביתו של איכר, רחצתי את פני וראשי מכתמי הדם, אך ללא הועיל. הדם שתת ללא הפוגות ובעל־הבית מאיץ בי לצאת. סרתי לביתו של איכר אחר. ראוני ילדי האיכר ואני פצועה ומגואלת בדם התחילו מייללים מפחד... הכניסני האיכר לגורן אחד האיכרים, לא שלו. סגר עלי את השער והסתלק. שכבתי עייפה ורצוצה בתוך החציר והדם זורם. הוצאתי מכיסי פריסות־לחם ובעזרת הלחם הרך נסיתי לסתום את החור בראש — וללא הועיל. הדם זב מבעד לסתימות הלחם. שלושה ימים נאבקתי עם פצעי השותתים עד שסוף־סוף עמד הדם מזרום. השערות, הלחם והדם הקרוש התלכדו יחד וסתמו את החורים. אך בזה עוד לא רפא לפצעי. עם כל פירור לחם שניתק מהסתימה היתה פורצת מוגלה ודם. חצי שנה נמשך הדבר עד שהפצעים הגלידו.

עם בוקר נכנס האיכר לגורן ואני שומעת כיצד הוא אומר לחברו: כנראה, היה כאן מישהו בשעות הלילה. התחיל נובר ומחטט בגורן, בחציר ובכל הפינות, גם למקום משכבי ניגש, ולא הבחין בי. שכבתי כך בגורן עד הצהרים, בצהרים עמד לבוא אלי האיכר שהכניסני לכאן בכדי להובילני היערה אל היהודים. כך בכל אופן הבטיח לי, אך הוא לא בא. יצאתי בצהרי־היום מן הגורן, הסתובבתי בכפר, ביקשתי מן האיכרים שיובילוני היערה. איש מהם לא נענה לי. ישבתי לבדי בצדי הרחוב באפס כוח ובאין דרך.

כך גיטלטלתי שבוע ימים מגורן אחת למשניה; איש אינו רוצה לאספני מפחד הבולבובצים המשוטטים בכפרים, מבערים אחרי הפרטיזנים וכל יהודי שנפל בידיהם עונה והוצא להורג. נתעוררה איכרה שלא יכלה לראות בצערי הלבישתני מבגדי סחבותיה, העניקה לי לחם בכיסים וביקשה מבתה שתצרף אליה עוד נערה־חברה ויחדיו יובילוני אל היהודים ביער. אגב סיפרה לבתה ולי שהיהודים מסתובבים כל היום בעומק היער, ורק בלילה הם חוזרים לסוכתם. מוטב איפוא שאבוא אל הסוכה ושם אמתין עד הערב לשובם.

ליער

יצאנו שלושתנו, אני ושתי נערות אוקראיניות, בדרך אל סוכת היהודים ביער, מרחק של 5 ק"מ מהכפר. היה זה יער עבות, האדמה מכוסה שלג עמוק ובחוץ קור וכפור כרגיל בחורף. בדרך אין נפש חיה, אין סימן לדרך, ואנו הולכות ובוססות ברגלינו בשלג העמוק בסבך העצים הקפואים... כך הגענו אל הסוכה. הנערות עזבוני לנפשי, ואני נכנסתי אל הסוכה וצמרמורת אחזתני למראיה: סוכה אפלה־שחורה, ריקה ועזובה. על־יד הקירות היה מפוזר מעט קש, כנראה למשכב. בתווך נתגלגלו חתיכות עץ, שיירי־מדורה שכבתה. פתח־הסוכה סתום בשק קש. ואני לבדי בסוכה. העצים מאוושים. שלג, קור, שממון ואימה.

ישבתי כל היום מצפה לבוא הערב. רד הערב ואיש איננו. שעות הלילה עוברות ואיש איננו. שינה נגזלת מעפעפי. לפנות בוקר אני קולטת קולות אנשים קרבים. חשבתי שיהודי הסוכה חוזרים „לביתם". ואמנם יהודים היו אלה, אך לא שוכני סוכה זו, אלא יהודי סוכה אחרת מהיער הסמוך שנמלטו על נפשם לאחר התקפת בולבובצים על סוכתם. רבים מהם נהרגו בהתקפה זו, רבים

נפלו בדרך, והם השרידים, עייפים, רצוצים ופצועים באו לכאן במרוצה ממרחק של 25 ק״מ, לבקש כאן מפלט. מסרתי להם את הלחם ותפוחי האדמה שהיו ברשותי והשיבו נפשם.

יום אחד יצאנו לכפר הסמוך, שלפי השמועה שכנה בו חבורת פרטיזנים. סמוך לכפר פגש בנו איכר ובמשרוקית שבפיו הזעיק את חבריו. הקיפה אותנו חבורת ליסטים גדולה, מזוינים רובים, ופקדו עלינו לעמוד. רובם הספיקו להימלט ורק שלושה יהודים ואני בתוכם נעצרנו על־ידם. פקדו עלינו להוריד חבילותינו והתחילו חוקרים: מאין ולאן? תוך כדי דין־ודברים הרימו רוביהם וכיוונום לירות בנו. ניגשתי לאחד מהם ושאלתיו: הגד לי מאין אתה? — ענה לי: אני מחרקוב. שאלתי את חברו, וענה לי שהוא מהכפר הזה ומרוצ׳אניה. שאלתיו ההכיר יהודי בשם אנשל שהוא שם בעלי. „כן — ענה — הכרתיו היטב. היה עובד אצלנו בכפר בנגרות״. משמשמעתי שהכיר את בעלי אמרתי לו: אני הנני אשתו, וביקשתיו להשאירנו בחיים. הפכו בחבילותינו, פשטו מבן לויתי את מגפיו, נטלו מיטב בגדינו ועזבונו לנפשנו. זו היתה חבורת בולבובצים.

חזרנו לאנשי חבורתנו ויחדיו צעדנו למחוז חפצנו. בטוחים שהללו יעקבו אחרינו ויהרגונו. לפנות בוקר הגענו לכפר. בשערי־הכפר, נתקלנו במשמר. לא ידענו אם הפרטיזנים הם או בולבובצים־מרצחים. הביאונו לקסרקטין שהרבה איכרים מזוינים ישבו בו. ישבנו כלואים במעצר עד שעת הצהרים. בצהרים הגיע המפקד והוציאנו לחפשי.

יום אחד הגיעו לאזנינו קולות־מהומה ושאון מצד הכפר. נודע לנו שהגרמנים חדרו לכפר, ערכו קרב עם הפרטיזנים והשתלטו על הכפר. הרחקנו ללכת משם לכפר אחר לסבריצ׳יביץ׳. מרחוק ראינו את הכפר עולה באש ואת יושביו האיכרים ראינו כשהם רצים בבהלה אל היער. שוטטנו ביער מבלי לדעת היכן לחנות. איכר־ידיד הציע לנו להעמיק לכת בתוך היער, מפני שבקירוב מקום נעות חבורות בולבובצים שרק לפני ימים מספר הוציאו להורג בסביבה זו 40 יהודים, בתוכם נשים, אחיות מעיירתנו. הבטיח לנו לחזור ולהודיע בשריקה כשהסכנה תורחק והבולבובצים יעזבו את המקום. שמענו בקולו והפלגנו לעבי היער. חמישה ימים שהינו שם עד שאזלו תפוחי־האדמה כליל. היהודי מחבורתנו, אשר מפוזניה, בלוית בנו ואדם שלישי, קופל מדומברוביצה, יצאו והתקרבו לדרך החוצה את היער, למען לפגוש רועה־עדרים ולהיוודע מפיו מה נשמע מסביב. לאסונם נתקלו בחבורות הבולבובצים ואלו תפסום, רתמום לעגלותיהם מלפנים והאיצו בהם כבסוסים... כך הביאום בקול המון חוגג הכפרה. כאן כפתו אותם בחבלים וזרקום לאורווה אחת. נאבקו השלושה עם כבליהם ויכלו להם. ניתקו את הכבלים ונמלטו מהאורווה. אך שוב נתפסו ע״י אנשי המשמר של הבולבובצים ונהרגו במיתה משונה ואכזרית ביותר. אברים אברים חתכו מגופם החי, כאשר היו נוהגים המרצחים הפראים לעשות בקרבנותיהם היהודים. ר׳ אשר ביצ׳יק מפוז׳ניה — יהודי יקר היה עודני זוכרת כיצד הלכנו יום אחד, לאחר פסח, בשולי היער וראינו את השדות מרחוק. היה יום יפה, אביבי. פתח ואמר: רבונו של עולם. העולם עולם, העצים מלבלבים, השדות מוריקים, ואילו אנחנו... — ופרץ בבכיה גדולה. הוא היה מסור לשלושת היתומים, ילדי אחותו, מסירות אין קץ. כשהיה מחלק את מכסת תפוחי־האדמה הקטנה, היה נוטל לעצמו פחות משהיה נותן לקטן שביניהם, בן ה־9. ביום זה שבו מצא את מותו כיבסתי לו בבוקר את כותנתו העליונה. הרתחתי מים על גבי האש, כריתי גומה, היטלתי אל תוכה את הכותונת, ושפכתי עליה את המים הרותחים ואת האבן הלוהטת שמתי בתוכה, למען הרתח היטב את הכותונת המגואלה... הוא התגלח, לבש את חולצתו המכובסה ויצא... לקראת מותו.

באוזורסק פגשתי את דוד שטופר בן עיירתי. בימי הכיבוש הנאצי שירת במיליציה היהודית. יהודי אמיץ, עשוי ללא חת, והצליח להימלט ולמלט את בני־ביתו עמו ליערות. מפעם לפעם העיז לבוא לעיירה, לחפור בחצרות היהודים, להוציא חפצים שונים, ובהם היה עושה חליפין עם הגויים בצרכי מחיה. הגיע שמועה לאזני הגויים שסוכתו ביער מלאה מכל טוב, וזממו לשדוד אותה, לילה אחד קרבו ובאו לסוכה וירו ממרחק, למען יימלטו יושביה ויוכלו לשדוד באין מפריע. כולם ברחו על נפשם והם קרבו בעגלה, העמיסו ונסתלקו. דוד שטופר לא יכול היה להירגע, ורצה לדעת מי מהגויים עולל לו זאת. קם ויצא בתשאי לקראתם. נער אחד נלווה אליו והלך מאחוריו. פתאום השגיח הנער ששטופר הוקף גויים, ידיו מורמות והם בודקים אותו. כנראה מצא שם את מיתו. אשתו ניצלה והגיעה אף היא, לאחר טלטולים רבים, לאיטליה, ולארץ ישראל.

בעקבות פרטיזנים

פלוגת פרטיזנים זו שאחריה נגררתי היתה נודדת ביערות. חונים במקום ימים ספורים, ושוב קמים וממשיכים לנוע. תוך כדי כך, אגב הנדודים, ביצעו פעולות חבלה וקרב. אותנו לא קיבלו אל המחנה — רק לוחמים ומצוידים בנשק היו בו — והיינו נגררים אחרי הפלוגה בכל דרכיה, חונים בריחוק מקום לבל ישגיחו בנו. יהודים מהפלוגה היו באים ומודיעים לנו בלחישה שהפלוגה יוצאת לדרך, והיינו קמים והולכים בעקבותיהם מרחוק. לרוב היו נודדים בלילות. לילה לילה היו עוברים 20—25 ק״מ. נעו דרך יערות, נהרות, שוחות ובורות, במזג־אויר רטוב וקר של סוף החורף. וכל הכבודה של העגלות והבקר מתנהלת עמהם. טלטולים אלה הוגיעו אותנו עד מות.

לילה אחד הגענו לכפר וויציבקה. הפלוגה נכנסה לכפר ואנו, כ־200 יהודים היינו אז נשארנו חבויים בבורות ובשיחים, מחוץ לכפר. הפרטיזנים בכפר שתו לשכרה ושקעו בשינה עמוקה. בו בזמן התקיפו אותם הבולבובצים, ניתקו תחילה את הטלפון למנוע מהם עזרה. אותו לילה נהרגו ונפצעו רבים מהפרטיזנים, גם רבים שחנו מחוץ לכפר. הכדורים זמזמו ועפו מעל לראשינו כמטר סוחף. נפוצונו לכל רוח. ואני ועוד ארבעה יהודים רצנו שלושה ימים רצופים ללא כל מטרה לחוש לנו מפלט. משנודע שהבולבובצים נסוגו חזרנו אל הכפר, ושם סופר לנו שהבולבובצים כבשו באותה התקפה את הכפר, לקחו בשבי רבים מהפרטיזנים, וכן חמסו את נשקם, מזונותיהם ועדרי־בקרם.

פלוגת הפרטיזנים התנערה חיש ממפלתה. אוירוני הסובייטים הביאו להם נשק והם התארגנו וחידשו את פעולותיהם. הוסיפו לנדוד ממקום למקום, ביצעו פעולות־חבלה ואחריהם נגררנו אנחנו, היהודים, מוגנים על־ידם.

עוברים ימים וחודשים. שמועות מספרות שהצבא האדום הולך מחיל אל חיל, מתקדם ובא. הגרמנים נסוגים. שטחי הסביבה הפקר וביערות ובכפרים נטושים קרבות בין הפרטיזנים והבולבוביצים. לרוב גוברים הפרטיזנים. כפרים עוברים מיד ליד ויש שהם עולים באש. אנו נמצאים בקוי החזית הנעה. כך נמשך הדבר עד שלבסוף שוחררו המחוזות והחזית רחקה. זה היה בימי הסתיו של שנת 1943.

יהודים התחילו מגיחים, יחידים וקבוצות, סרים לכפרים ומהם גם משתקעים שם. תמה תקופת היערות האיומה, אשר נמשכה למעלה מ־8 חדשים, ממרץ עד נובמבר 1943. חדשים רבים לא התרחצנו, לא החלפנו כותונות, רק לפעמים, בישבנו מסביב למדורה ביער שהיתה בוערת כל שעות הלילה, היינו פושטים את הכותונות ומחזיקים בה על האש ליבשה. אמנם הנוער שהיה יוצא להשיג מזון היה חוזר לפעמים עם כותונת או עם זוג־מכנסים שהיו גונבים מאחת הגדרות.

עם השחרור

תמה תקופת היערות. אבל טרם באנו אל המנוחה.

אני ועוד מספר יהודים עמי באנו לכפר נימוביץ'. נכנסנו יחדיו לאחד הבתים. מחלת טיפוס פשטה אז בסביבה ואף אני נפלתי למשכב. שלושה שבועות שכבתי ללא כל טיפול רפואי על גבי ספסל קשה ולמראשותי רק אלומת־קש. אוכל לא בא לפי — רק מים לגמתי. בקומי מחליי ואני חלשה ורפופה באה אלי איכרה אחת והציעה לי לסרוג כסיות וגרבים עבור הפרטיזנים ובשכר זה להתפרנס. עברתי לביתה והתחלתי סורגת גרבים וכסיות — ובשכר זה נזונתי.

החזית לא היתה רחוקה ביותר מן הכפר. 6 ק״מ מכאן השתרע נהר הסטיר שמעברו חנו הגרמנים ומעבר מזה חנו הפרטיזנים והצבא האדום. הצבא הגרמני התפרץ פעם בפעם אל עבר הנהר, והצבא האדום הדפם. ביום ששי אחד קמה מהומה בכפר: ל ב ר ו ח ! — הגרמנים חצו את הנהר ומתקרבים. היה זה חדש ימים אחד מחלתי, טרם התאוששתי מזג האויר רטוב וקשה — ימי הפשרת השלגים. התאספו כל יהודי הכפר והלכו יחדיו בכיוון לרפלובקה העיירה — מ ר ח ק ש ל 120 ק״מ.

ברפלובקה חזרנו לראשונה לחיי ישוב. כפראים דמינו וכשוכני־יערות, מחותלים בסחבות. בתמיהה הסתכלנו ברמבות שלא ראינון כבר שנים. כאן הלכה הרכבת כסדרה ואוטובוסים כבר היו מהלכים

בין העיר ובין הערים הסמוכות. כאן ראינו רבבות חיילים נוהרים הלוך ושוב. בקרונות חתומים הובלו חיילים רבים אוקראינים־בולבובצים שלא רצו לשרת בשורות הצבא האדום והיו בורחים מן החזית. בולבובצים רבים הובלו אסורים כבולים ונשים היו רצות אחרי השיירה, מתייפחות וממררות בבכי. ראינו גרמנים שבויים, עייפים ומעונים, ניבטים מבעד לקרונות. כשהיו יורדים לרחבת התחנה, היו מהם שליקטו פירורים מן האדמה להשקיט רעבונם. לא היו בלבנו רחמים עליהם. אמרנו: אילו היו בידינו — נתחים היינו קירעים מבשרם, נקם בעד כל מה שעוללו לנו.

העיירה עצמה היתה בחלקה הרוסה. והקרבות שהתנהלו בסביבה הוסיפו ועשו בה שמות. מדי פעם התחוללו קרבות אויר, פצצות נופלות בשאון, בתים עולים באש, אנשים מתרסקים ונהרגים ובטחון ביום מחר אין. אנו, קבוצה של 12 יהודים, התקנו בית הרוס ונכנסנו לדור בו. השלטונות הסובייטיים הרשו לנו לקחת תפוחי־אדמה מהבורות שהשאירו הגרמנים כאוות־נפשנו. האדמה היתה קפואה. כלי חפירה לא היו אתנו. כך, שהוצאת תפוחי־אדמה מהחפירות היתה כרוכה בעמל רב. אבל הנה נופלת פתאום פצצה סמוך לדירתנו. אנשים נהרגים, בתים נהרסים וגם מדירתנו נעקרות הדלתות והחלונות והתנורים מתנפצים. פגעה בראשי לבנה מהתנור שהתמוטט ורק בנס ניצלתי. מנסים לצאת החוצה ובחוץ — הרס לא יתואר. בתים מתמוטטים ונופלים, שברי עצים ולבנים עפים בחלל וכל האויר מלא אבק סמיך ושחור, ואין האחד רואה את חברו לאור היום...

ששה חדשים חייתי ברפלובקה. ביום — בעיירה ובלילות היינו יוצאים ליער הסמוך. האוירונים הגרמנים הרבו להפציץ בלילות. לפרקים התפתחו קרבות־אויר אדירים בשמי העיירה. היתה סכנה לגור בה. דרי העיירה היו עוברים לשעות הלילה ליער הסמוך.

עם שחרורה של פינסק על־ידי הצבא האדום, עקרתי אליה. בפינסק נתלקטו יהודים מועטים שרידים מהסביבה. לאחר השחרור לא היה ליהודי בעיירות הקטנות בטחון בחייו. על כן ביכרו את העיר הגדולה.

יהודים פחדו לחזור לעיירותיהם. הבולבובצים עוד השתוללו בדרכים וביערות. יהודים נרצחו בדרך בנסעם לעירותיהם. אני עצמי לא נסעתי לעיירתנו. יחידה נשארתי מכולם — אל מי אסע? ולשם מה אסע? מה אעשה עם הבית? נודע לי שרק יהודי אחד מבני העיירה חזר אליה. משאת־נפש אחת הביאה אותו לשם — לנקום את נקמת דמנו השפוך. במכתבו יעץ לי לבל אחזור לעיירה. „אוי להם לעינים הרואות". מסר לי שלום מביתי העומד פרוץ, ללא חלונות וללא דלתות ומנופץ תנוריו. הגויים עסוקים שם בבדק־בית אבל בשביל מי — הוא עצמו אינו יודע.

בדרך לארץ

החלה הריפרטציה של אזרחי פולין. נרשמתי כאזרחית למען אוכל לצאת מכאן. שתי שיירות גדולות של אזרחי־פולין יצאו לדרך ואני החמצתי אותן. תורי היה בשיירה השלישית שמועד צאתה נדחה כמה פעמים. שמועות היו מהלכות בקרב היהודים שאפשר להגיע מפולין לארץ־ישראל באין מפריע. מלודז' נוסעים לרומניה וכל מי ש־50 רובל זהב בידו יכול להפליג משם לא"י. התאמצתי וחסכתי 50 רובל זהב בכדי שאוכל אף אני להגיע לארץ־ישראל, אל בני.

האנשים שנסעו בשיירות רשאים היו ליטול עמהם חפצים, כל כמה שהיו להם. הנסיעה כולה על חשבון הממשלה. היו פולנים שחזרו ברכוש גדול, משקל כמה טונות. היו שהובילו עמהם בהמות בקרונות הרכבת. כשרשמו אותי שאלני כמה משאות אני נוטלת עמי. עניתי: אין לי ולא כלום. בכל זאת רשמו לי 100 קילו.

משראיתי שהשיירה השלישית אינה יוצאת חיפשתי דרכים משלי להגיע לפולין. התגלגלתי בדרכים משונות לקובל ומשם הצלחתי להגיע בשיירה בת 25 יהודים ללודז'. היה הדבר בתמוז תש"ה (1945).

עזובה ובודדה לא ידעתי להיכן אפנה. משסיפרתי ליהודים כל מה שעבר עלי ושבנים לי בקיבוץ בארץ־ישראל, אמרו לי: „הנה בלודז' קיבוץ. היכנסי לשם וספרי, אולי יקלו עליך את חייך" יום אחד סרתי אל הקיבוץ. היו שם אנשים צעירים וקיבלוני במאור־פנים, אחד ממנהלי הקיבוץ אף אמר לי שמכיר הוא את בני בארץ. ביקשוני לגשת שנית מחר, כי יבוא „מישהו"

מוורשה ואתו ניועץ מה לעשות בך. בבואי ביום המחרת הרגשתי באדם גבוה, בעל שפם, שהיה מוקף אנשי הקיבוץ. משראני יצא לקראתי, לחץ את ידי ושאל לשלומי, זה היה אנטק (יצחק צ.) סיפרתי לו כל מה שעבר עלי. הקשיב לדברי והבטיח שידאגו לי.

הייתי סרה לפעמים אל הקיבוץ. נעים היה לשבת שם ולהסתכל בבני־הנעורים. ביקשוני לאכול ולא רציתי. חששתי שהאוכל אינו כשר.

לאחר שבועים חזר ובא מורשה יצחק צ. ושלחו לקרוא לי לקיבוץ. באותם הימים גנבו ממני חבילה ויראתי לצאת ולעזוב את מעט חפצי ללא השגחה. בא אלי בחור מהקיבוץ וביקשני ללכת והוא עצמו נשאר לשים עין על חפצי. באתי לקיבוץ והתחילו מטפלים בעניני בדאגה. לאחר ימים מועטים יצאתי לדרך, במגמה להגיע לאיטליה. חברה אחת מ„החלוץ" סופחה אלי לדאוג לי בדרך.

החלה פרשת טלטולים ממושכת על פני ארצות ודרך גבולות, ברכבת, באוטו וברגל. ארבעה חדשים נדדנו כך, נאספנו במחנות־פליטים ושוב המשכנו ונסענו. בערים הגדולות נמצא תמיד מי שדאג לנו. איני יכולה לזכור יותר את שמות התחנות והמקומות שבהם עברנו. באחד הגבולות הוחזרנו. רבים התחמקו ושוב יצאו לדרך. הוחזרו ושוב יצאו. אף אנו נסינו לעבור את הגבול דרך הרים נישאים ותלולים ולא הצלחנו. הובלנו בקרונות חזרה כאסירים. אבל בקפנברג נזדמנו לנו יוונים־גויים שחזרו ממחנות בגרמניה. הועידו את פניהם תחילה לאיטליה בכדי לנסוע משם ליוון מולדתם. אלה היו, כמדומה לי, יחידים מבין הגויים שנזדמנו לנו, שהאירו לנו פנים ופגשונו בשמחה ובאחוה: יהודים! יהודים! ביניהם לבין עצמם היו רבים ומתכתשים, אבל אלינו התיחסו יפה. ביקשו מאתנו שנשיר שירים יהודיים. הם הציעו לנו להילוות אליהם לדרך כיהודים יוצאי יוון. ואף השתדלו על כך אצל האנגלים. הם ידעו שרצוננו להגיע לארץ. ואמנם יחד עמהם הגענו לבארי שבאיטליה.

באיטליה הובאנו למחנות אונרר"א וכאן דאגו לנו. חיינו כל הדרך בצוותא עם בנות מ„החלוץ" משקמו ונסעו לקיבוץ־הכשרה, לא רציתי להיפרד מהן, ואף אני יצאתי עמהן לקיבוץ, במריה־דלוקא. ידעתי שאנשי הבריגדה דואגים גם לעלייתי.

שבת אחת בא לקיבוץ חייל עברי עמוס ילקוט על שכמו, נכנס לחדר־האוכל ושאל לתנה ג. זו שעמה עשיתי את דרכי מלודז' עד כאן. לאחר שיחה קצרה נתברר שאותי הוא מבקש. מכתבים הביא לי, מבני בארץ. כשנפרד מאתנו רציתי למסור לו מכתבים לארץ. אמר לי: את תבואי שם לפני. ואמנם לאחר ימים מועטים אושרתי לעליה, יחד עם שיירת־הילדים הגדולה.

בבואי לבארי לסדר את עניני עלייתי פגשונו היוונים, שאף הם לא הפליגו עדיין. הריעו לקראתנו בשמחת־אחים. הם ידעו שהחוזרים מערי־השדה לבארי בודאי הגיע תורם לעלות לפלשתינה. ושמחו בשמחתנו.

ביום חמישי אחד, ב־9 לנובמבר 1945, תמו נדודי. האניה שבה הפלגנו, אניה בריטית צבאית, הגיעה באותו יום לחופי הארץ ואני ירדתי לחוף ועיני מבקשות את בני ששרדו לי כאן וחיכו לבואי.

נען **גיטל פיאלקוב**

תרגם מיידיש אריה פיאלקוב

אין פארניכטונג און פיין

עטלעכע טעג נאכן אויסברוך פון דער מלחמה צווישן סאוויעט רוסלאנד און דייטשלאנד האבן אלע מענטשן פון דער מאכט — בעאמטע, לערערס, פאליציי-לייט — געפאקט זייערע זאכן און ארויסגעפארן. ווייניגע יידן, איבערהויפט יוגענטליכע און קאמוניסטן, זענען מיט זיי מיטגעפארן. די יידן פון שטעטל האבן געשטוינט און זיי מיט שרעק געפרעגט: אויף וועמען פערלאזט איר אונז? — האבן די רוסן זיי בערואיקט און געענטפערט: נישט געזארגט, אין גיכן וועלן מיר זיך צו אייך אומקערן!

אין די שטעטל געבליבן אן קיין הערשענדע מאכט.די רוסן האבן זיך צוריק-געצויגן און דייטשן זענען נאך ניט דערשינען. סאיז אנגעפאלן א שרעק אויף די יידן מורא—האבנדיג פאר די „גוים”, אבער די פארשטייער פון די גויים האבן זיי בערואיקט און ווירקליך איז אין יענע טעג ניט געשען די יידן קיין שלעכטס. דאס שטעטל האט געווארט אויפן אנקומען פון די דייטשן. איין שבת האט זיך פארשפרייט א ידיעה: זיי קומען אן: האבן די יידן אויסגעראמט יעדע פארדעכטיגטע זאך, מהאט פארברענט רוסישע און העברעאישע ביכער, מהאט געזען פארטושן יעדן שפור פון פארבינדונגען מיט די רוסן. סהאט זיך געפונען א דייטש-רעדענדע יידישע פרוי וואס האט געוואגט ארויסצוגיין אנטקעגן די דייטשן מיט ברויט און זאלץ אבער יענעם שבת זענען זיי ניט געקומען. בלויז אין עטלעכע טעג ארום איז געקומען א קליין דייטשע גרופע. זענען די גויים זיי אנטקעגן געגאנגען צום פארשטאט מיט ברויט און זאלץ לויט דער טראדיציע. די יידן האבן ניט געוואגט זיי באגעגענען. מען איז געלעגן אין די צימערן מיט קלאפענדיגע הערצער פון שרעק. דורך די שפאלטן פין די לאדענס האט מען געזען א באקאנטן כוליגאן, א בעדער פון בית-מרחץ, באגלייט זיי און חברט זיך מיט זיי. מיר האבן געוואוסט, אז ער זוכט זייער קאנטשאפט דורך פיינטשאפט און העצע קעגן יידן.

ס'זענען ניט פאראיבער פיל טעג און די דייטשן האבן אויפגעשטעלט די היגע מאכט, איבערהויפט האבן זיי זיך געשטיצט אויף די ארטיקע גויים. די דייטשן זעלבסט האבן נישט איבעריק געדריקט, אבער די אנגעשטעלטע גוים האבן אנגעהויבן מיט אונז זיך טשעפען, יעדן טאג נייע גזרות, איינע נאך דער צווייטער. ס'איז איינגעארדנט געווארן א ציילונג פון אלע יידן אין שטאט. ס'איז מיט שטרענגער פינקטלעכקייט איבערגעשריבען געווארען זייער גאנצער פארמעגען. סאיז פארבאטן געווארען פאר די יידן יעדע פרייע באוועגונג פון איין ארט צום צווייטן, ווי אויך קויפן און פארקויפן פריי. ס'איז פארבאטן עסן פלייש. אלע שפייז-ארטיקלען זענען איבערגעגאנגען צו דער מאכט און די יידן האבן עס באקומען אין געהיים, די שולן, בתי מדרשים קאנפיסקירט און פארוואנדלט זיי אין תבואה מאגאזינען פאר דער מאכט. יעדע מענטשן פארזאמלונג איז פערבאטן געווארן. דער „מנין” צום דאווענען

האט זיך צוזאמענגעקליבן באהאלטענערהייט אין געהיים. ס'איז פערבאטן געווארן די יידן צו גיין אויפן טראטואר. אבער מ'האט נאך ניט אזוי שטארק אכט-געלייגט אויפן אויספיר פון די גזרות. אין איין טאג איז ארויס א גזרה אנצובינדען א וייס בלויע לענטע אויפן ארעם. ס'זענען אויך געצייכנט געווארן מיט א מגן-דוד אלע יידישע הייזער. נאך עטלעכע מאנאטן, ערב יום-כפורים אנהויב תש"ב — 1942 איז בטל געווארן דער מגן-דוד און יעדער ייד איז פערפליכטעט געווארן טראגען אויפן ברוסט און אויפן רוקן א געלע לאטע.

האבן די גויים אויסגענוצט די נייע לאגע און אנגעהויבן רויבן. אין אנפאנג פלעגן זיי קומען אין די יידישע הייזער פארזיכטיג, נאכהער זיינען זיי געווארן חוצפעדיקער און געטאן זייער ארבעט פריי, נישטערן אין די שאפעס און אין די קאסטנס, נעמען וואס זיי ווילן און פערשווינדען ווארנענדיג ניט דערציילן קיין זאך די דייטשע מאכט. די יידן זענען געוועזן געהארכזאם ניט דערציילט מורה האבנדיג פאר דער נקמה פון די גויים. די ארטיקע פאליציי, ארגאניזירט באלד פון די ארטיקע ווייס רוסן, זייער הויפט אויפגאבע איז געוועזן דריקן די יידן. פלעגן זיי זיך צוטשעפען מיט פארשידענע אויסריידן, בכדי צו אויספרעסן געלט און גוטס. פלעגן ארייננדרינגען אין א יידישער הויז מיט א אויסרייד פון זוכן פליטים, א.ד.ג. פאדערן אויסלייז געלט און די יידן, באין ברירה פלעגן געבן און שווייגען. פון צייט צו צייט פלעגן די יידן זאמלען סומען געלט אדער ווערט-זאכן און געבן דער גוישער פאליציי, אן די דייטשנס וויסן כדי זיי צו בעפרידיגן. אבער דער האבאר איז געוועזן גילטיג בלויז עטלעכע טעג. איך געדיינק איין נאכט מ'קלאפט אין טיר, מיין מאן האט געעפנט ס'איז אריינגעקומען איין ארטיקער גוי וועלכער איז לעצטנס גרויס געווארן, מיט אים 10 מיליציאנטן מיט ביקסן אין די הענט. אין שטוב זענען דאן זיך אויסגעבאהאלטן פליטים פון הארעדאק, האט דער גוי אויף אונז געשריגען און געווארנט: „זיי זענען געקומען פון הארעדאק אבער אינגיכען וועט איר אלע גיין צו אלע רוחות". צומארגנס ווען די קהילה האט דאס געהערט האט מען דעם גוי געגעבן א שיינעם שראנק און אזוי איז ער פארשוויגען געווארן אויף עטלעכע טעג.

אין עטליכע טעג ארום זענען די יידן אין שטעטל מאבאליזירט געווארן אויף עפנטליכע ארבעט. יעדער ייד איז אויפגעפאדערט געווארן אפגעבן אהעלפט פון זיין צייט פאר די מאכט-ארבעט. אין א פאמיליע פון 2 ארבעטער האט איינער געארבעט סטאביל ביי די רעגירונגס ארבעט און דער צווייטער איז געוועזן "פריי" צו ארבעטן פאר זיין פאמיליע און זיין שטוב.

די ארבעט איז בעשטאנען אין איבערטראגען שטיינער פין איין ארט צום צווייטן, אויסגלייכן בערגלאך זאמד אונטערן שטאט, צוברעכן דעם אייז אויף די טייכן. די פאך-לייט האבן געארבעט אין די ווערקשטאטן פאר די מיליטער געברויך: מויערריי, סטאלערריי, שמידערריי א.א.וו. אויסער די סטאבילע ארבעט זיינען אפטער געפאדערט געווארן יידישע גרופן צו איינמאליקע ארבעט. יעדן אוונט איז אין דער קהילה געמאכט געווארן א צעטל פון די ארויסגייענדע צו דער ארבעט. יעדן פרימארגן האבן זיך די ארבעטער פערזאמלט אין קהילה, זיך רעגיסטרירט און אוועקגעפירט געווארן צו דער ארבעט.

לויטן באפעל פון דער מאכט זענען די יידן ארגאניזירט געווארן אין א קהילה וועלכע אין איר שפיץ איז געשטאנען א קהילה-ראט, וואס האט פארמיטלט צווישן

דער מאכט און די יידן. דורך איר זיינען אויסגעפירט געווארן די באפעלן און אנווייזונגען פון דער מאכט.

צו דער דיספאזיציע פון דעם קהילה-ראט איז געשטאנען א גרופע יידישע יוגענטלעכע וואס האט געדינט אלס ענליכע יידישע מיליץ, און האט פערווירקליכט אלע געהעריגע באפעלן פון דער מאכט אויף די יידן. אויך זיי האבן אנגעבונדן די לענטע אויפן ארעם, פיל צרות זיינען אויף אונז געקומען דורך דער יידישער פאליציע.

זייער ערנערונג האבן די יידן באקומען דורך פארזעצן זייער האנדלען און די ארבעטס פארבינדונגען מיט די גוים ווי אויך צווישן זיך. די בעלי-מלאכהס האבן פארגעזעצט צו בעזוכן די נאענטע דערפער און דארט ארבעטן זייער ארבעט, סטאלעריי מויעריי, שוסטעריי א. א. וו. און דערפאר האבן זיי באקומען פערשידענע לעבענס מיטלען. יעדער ארויסגיין פון שטעטל האט בעדארפט א דאפל דערלויבניש: פון דעם קהילה-ראט און פון דער ארטיקער מאכט. די גויישע ארבעטס-געבער האבן גאנץ לייכט באקומען אזא דערלויבניש פאר זייערע יידישע בעלי מלאכות.

טראץ אלע שוועריקייטן איז די לאגע פין די יידן אין שטעטל געוועז אביסל "בעסער„ ווי די יידישע לאגע אין די ארומיקע שטעט און שטעטלאך. מארד-פאלן, הונגער טויט און ארעסטן זענען כמעט ניט געוועז אין שטעטל. סאיז דעריבער ניט קיין וואונדער וואס ס'איז שנעל אנגעפילט געווארן די שטעטל מיט פיל יידישע פליטים, 170 נפשות, ווייבער און קינדער פון האראדאק, האבן ביי אונז באקומען א בעהעלטעניש. זייערע מענער, די פאטערס פון די פאמיליעס, זענען צוגענומען געווארן דורך די דייטשן, ניט וויסנדיג וואו זיי זענען אהינגעקומען. ס'האבן זיך אויך ביי אונז בעהאלטן א 150 יידן איינוווינערס פין די ארומיקע גויישע דערפער. די קהילה האט זיי פערטיילט אין די יידישע הייזער, אין יעדער שטוב עטלעכע פליטים ווי אויך גאנצע פאמיליעס. פיל פון זיי האבן באקומען זייער שפייז פין זייערע הויזווירטן אומזיסט. מענער און פרויען האבן זיך באמיט צונויפזאמלען שפייז-מיטלען פאר די וואס האבן געוווינט אין באזונדערע הייזער. אין א צייט ארום איז פאר זיי געשאפן געווארן א מין רעסטאראן בכדי זיי זאלן ניט אויסגיין פון הונגער.

סאיז אריבער א יאר, פון די ארומיקע שטעט און שטעטלאך קומען אן שלעכטע און שווערע ידיעות וועגן מארדן, הונגער, פיין, ארעסטן, און וועגן נייע אויפגעשטעלטע געטאס. דא אין שטעטל איז נאך ניט אזוי דערגאנגען די שלעכטס. די יידן זיינען געוועז זייער אומרוהיג וועגן זייער גורל. מ'היט זיך, נישט אויפרעגן די מאכט, מ'איז געהארכזאם און מ'פירט אויס פינקטליך יעדן באפעל. די יידישע מיליציע שטייט אויפן וואך כדי קיין מענטש זאל זיך חלילה ניט געגנשטעלן די מאכט. אזוי אז ערליכערהייט איז די מיליציע געווארן א שותף צו יעדן שפאט און פייניגן.

אין חודש אב תש"ב (1942) איז אין אונזער שטעטל אויפגעשטעלט געווארן דער געטא. עטליכע זייטיקע געסלאך זענען ארומגעצאמט געווארן מיט שטעכיקע דראט און ס'איז געווארן פערבאטן די יידן פון זיי ארויס צוגיין. פון געטא איז געוועזן א ארויסגאנג צום טייך וואס ליגט אונטערן שטאט. יעדער ארויסגאנג פין געטא וועגן ארבעט אדער שפייז האט זיך גענויטיגט אין א דערלויבניש.

6 וואכן האט עקזיסטירט דער געטא ביז ער איז ליקווידירט געווארן מיט זיינע איינוווינער . . . די לעבענסבעדינגונגען זענען אין אונזער געטא געוועזן מער בעקוועמער ווי אין די אנדערע געטאס. מ'האט מיט אונז ניט איבעריק מדקדק געוועזן

און מיר פלעגן דורכגיין דורך די דראטן אויך אן א דערלויבניש און מ'האט זיך בעוועגט אויסער זיינע גרענעצן. לעבענסמיטלען איז נאך פארלויפיג געווען. קיין מארד אדער פייניגונג איז נאך בא אונזערע יידן ניט געווען. די לאגע האט אונזערע יידן אריינגעגעבן א האפנונג, אז ווי עס איז, וועלן דורכגיין די שלעכטע טעג און זיי וועלן נאך דערלעבן אויסגעלייזט צו ווערן... אבער פון יעדן זייט הערט מען וועגן ליקווידירן געטאס, וועגן פיל געהארגעטע יידן. די יידן הערן עס, מ'שרעקט זיך, און דאך אילוזירט מען אז מיט זיי וועט עס ניט געשען. אזוי פערזיכערן זיי דאך די גויים, בעקאנטע און פריינט... די שרעק איז ווירקליך שטארק אבער מיט איר אויך די האפנונג, וואס אין אקורצער צייט ארום, האט זיך ארויסגעוויזן פאר א פאלשער אילוזיע.

די שחיטה.

2 וואכן פאר אונזער פארניכטונג איז ליקווידירט געווארן אין א מאסן-מארד דער יידישע געטא אין דער נאענטער שטאט דאמבראוויץ. מיר האבן וועגן דעם געוווסט, און סהאט זיך פארגרעסערט די שרעק אז ס'דערנאהענט זיך דער טאג פון אונזער פארניכטונג. ס'איז ארויס אבאפעל אז אלע יידן זאלן בלייבן אין שטעטל, קיינער זאל ניט וואגן פין איר ארויסצוגיין, און קיין שלעכטס וועט ניט טרעפן קיינעם. אבער אויב יידן וועלן פארשווינדן וועלן באשטראפט ווערן אלע יידן פין שטעטל. דער יידן-ראט האט געגלויבט און האט אויך בעווירקט אנדערע צו גלויבן, אז אזוי איז דאס און מ'דארף פינקטלעך געהארכזאם זיין און ניט ארויסגיין פין שטעטל. יידן וועלכע האבן געארבעט אין די דערפער, דערהערענדיק וועגן מאסן מארד אין דאמבראוויץ, האבן דארט געבליבן און אפילו ניט געקומען אהיים אויף שבת ווי שטענדיג, מורא האבנדיק פאר פארניכטונג. די מיליציע האט פרייטיק צו נאכט באזוכט אלע פערדעכטיקטע יידישע הייזער און וואו ס'האט איינער געפעלט האבן זיי שטרענג געפאדערט בריינגען דעם פעלנדן פערזאן. מיין מאן איז אויך יענעם שבת ניט געקומען אהיים, דערוויסנדיק זיך, האט די מיליציע געקלאפט אין טיר שפעט ביינאכט און איך האב ניט געעפנט. זיי האבן געדראט צוברעכן די טיר און כ'האב ניט געענטפערט. אבער מיין לאקאטאר האט זיי געעפנט. זיי זיינען אריין, געזוכט אין די בעטן און ניט געפינענדיק מיין מאן האבן זיי מיר געצווונגען גיין אין דארף אריין אים ברייגגען. איך האב ניט געהאט קיין ברירה, אויפגעשטאנען שבת פרי און אוועק אין דארף, 10 קילאמעטער פין שטעטל, און כ'האב זיך אומגעקערט צוזאמען מיט מיין מאן. ער האט געמיינט, אז מיר, די גאנצע פאמיליע, וועלן קומען צו אים אין דארף און אזוי ארום געראטעוועט ווערן. און אזוי האבן נאך עטליכע געמיינט. אבער די מיליציע האט זיי געצווונגען קומען אין שטאט. אין 10 טעג ארום איז דער אומגליק געשען, און אויך אין אונזער שטעטל איז אויסגעפירט געווארן די שחיטה פין די יידן.

צוויי טעג פאר דער שחיטה האבן מיר, צוויי פאמיליעס, געפאקט א טייל פון אונזערע זאכן און געפלאנעוועט ארויסגיין אין איינעם פין די דערפער. גרייט אין וועג זיינען מיר ארויס אין הויף. אין דעם מאמענט האט געפרווט ווירקן אויף אונז א ווארשאווער יידישער פליט, וואס האט ביי אונז געוווינט און געארבעט פאר דער מאכט ביי פאטאגראפיע ארבעט — מיר זאלן בלייבן, ווייל א פריינטליכער גוי האט אים פערזיכערט אז ער וועט אים שטענדיג צו וויסן געבן וועגן יעדער סכנה פארויס,

און ווען ס׳וועט ווירקליך זיין א געפאר וועט ער אויך מיט אונז צוזאמען אוועק גיין. און אזוי האבן מיר זיך אומגעקערט צוריק אין שטוב.

צו מארגענס האט דעם פליט דערציילט זיינע אבעקאנטע, א פוילישע פרוי, אז מ׳גראבט שוין גריבער פאר די יידן אונטרן שטעטל און ס׳דערנאנט זיך אונזער פארניכטונג. איז דער ווארשאווער פליט אוועק און דאס אלץ דערציילט דעם יידן ראט. האט דער ראט געפרווט זיך דערוויסן צי איז דאס ריכטיג. האבן די גויים, וועלנדיק זיי פארפירן, געזאגט, אז דאס איז בלויז קריגס גראבנס און ניט מער. דאס איז געווען דינסטיק, איין טאג פארן דער אלגעמיינער שחיטה אין שטעטל. יענעם טאג זיינען געקומען אין שטעטל דייטשע וואגנס מיט פארשידענע מאשין-געווער. בלויז 6 דייטשן האבן איבער דעם דעריגירט, און אלע איבעריקע זיינען געווען גויים פון אומגעגנד . . . צום רויש פין די מאשינען האבן מיר פארשטאנען אז "עפעס,, וועט געשען אין די נאענטסטע טעג.

יענעם אוונט פארן שחיטה טאג האט די קהילה ניט באקומען קיינע באשטעלונגען אויף ארבעט. א גרויס שרעק האט געהערשט אין געטא. מ׳האט זיך געלייגט שלאפן און דאס הארץ האט געקלאפט פין שרעק. ביינאכט איז אונזער לאקאטאר, דער פאטאגראפיסט, ארויס זיך דערוויסן וועגן דער לאגע און האט געבראכט שלעכטע "בשורות,,.מיר האבן זיך אנגעקליידעט און געזעסן אנגעצויגען אין שרעק. ער האט ווידער ארויס און אונז בערואיקט : "אין גאס איז שטיל,,. מיר האבן זיך ווידער געלייגט אין די קליידער.

דער לאקאטאר איז געווען אויף דער וואך. פון צייט צו צייט איז ער ארויס אין דרויסן און ענדליך געקומען און איבערגעגעבן, אין נאמען פין זיין באקאנטן פאליאק, אז ענדליך ווערט צוגעגרייט אויף מארגן די שחיטה. אויף זיין טענה פארוואס האט ער אים פריער נישט דערציילט, לויט ווי ער האט אים פערזיכערט, האט דער פאליאק אים געענטפערט, אז ער אליין האט ביז יעצט ניט געוווסט. אבער דערנאך האט זיך ארויסגעוויזן, אז דער פאליאק האט יא געוואוסט פריער וועגן דעם, נאר ער האט אלעמען פעראטן.

מיר האבן אנגעהויבן פאקן אונזערע זאכן צו אנטלויפן אבער ס׳איז שוין געווען צו שפעט. ווער ס׳האט געפרווט יענע נאכט ארויס צו גיין פון געטא איז דערשאסן געווארן אויפן ארט. אזוי איז אין יענער נאכט דערשאסן געווארן 6 יידן וועלכע האבן געפרווט אנטלויפן. פארטאג האבן יידן געפרווט דורכרייסן דעם געטא, אבער ער איז געווען ארומגערינגעלט פון אלע זייטן מיט ארטיקע באוואפנטע פאליציי וועלכע האבן געלאקערט יעדן יידן. אזוי איז אין יענעם פרימארגן דערמארדעט געווארן חנה לאפאטא, אין אנוועזנהייט פין אירע צוויי קליינע טעכטערלאך אויפן שוועל פון שטוב פרווונדיק ארויסצוגיין. אזוי איז דאן אויך דערמארדעט געווארן א יונגערמאן. כ׳האב געזען דורכן פענסטער מענער און פרויען מיט זייערע קליינע קינדער אויף די הענט, ווי אויך מיידלעך און יינגלעך וועלנדיק אדורכרייסן די דראטן און ווען די גויישע פאליציאנטן האבן אנגעווענדעט אויף זיי זייערע ביקסן זיינען אלע זיך אומגעקערט אין זייערע הייזער.

פלוצלונג האבן זיך אין א גרויסער פאניקע ארייגעשפארט צו אונז א פולע שטוב מיט מענטשן, אלט און יונג. פון דרויסן האבן פאליציאנטן אנגעשטעלט זייערע ביקסן אין די פענסטער. ס׳איז אויסגעבראכן א גרויסער יאמער און געוויין. איין פרוי

האט ארויסגעשריען: יידן! ס'וועט אונז גארניט העלפען, מ'דארף גיין צו דער שחיטה!

א טייל פון די פארזאמעלטע, ווי אויך איך און מיין פאמיליע, זענען ארויס דורך דער אונטערשטער טיר אין הויף. כ'האב באלד געזאגט צו מיין 18 יעריקן זון: בעהאלט זיך דארט, אין יענעם ווינקל, אפשר וועסטו בעוויזן אנטלויפן. צום אנהויב האט ער זיך אביסל פערעקשנט — נישט וועלענדיק אונז צו פערלאזן אבער נאך מיין לייגגן בעטן אים איז ער ארויס אבער באלד זיך אומגעקערט, און דערציילט אז נעבן א געוויסן ארט, ביים הויז פון סענדער קאפטאן קויפט מען איבער די מיליציע און מ'גייט ארויס פון געטא. כ'האב אים געגעבן פון וואס מיר האבן געהאט ביי זיך און ער איז ארויס. אין עטליכע מינוט האט ער זיך ווידער אומגעקערט און דערציילט אז ס'איז ניטא קיין ברירה, ער וועט גיין צום מארק פלאץ וואוהין אלע יידן גייען, אפשר וועט ער דארטן קענען אפציען. ער האט גענומען א לאנגן מעסער, אנגעפילט די טאשן מיט עסן-ווארג און איז ארויס. . . .

פון דאן אן האב איך אים שוין מער ניט געזען... מ'האט מיר דערנאך דערציילט אז מ'האט אים געזען צווישן די אנטלאפענע פון וועג צו דער שחיטה וואס זיינען געשפרונגען אין טייך אריין און דארט דערשאסן געווארן דורך זייערע יאגערס.

די פאניקע אין גאס איז געווארן גרעסער. צושראקענע זיינען מענטשן געלאפן אריינשפארנדיק זיך אין די הייזער. אונזער שטוב, אין צענטער פון גאס, האט זיך אנגעפילט מיט מענטשן ביז ענגשאפט. איך, און מיין 16 יאריקע טאכטער זיינען אראפ אין קעלער און מיט אונז פיל פון די פארזאמלטע. אויך דער קעלער האט זיך שנעל אין גאנצן אנגעפילט. איך און מיין טאכטער האבן זיך באהאלטן דארטן אין א פארצאמטן ווינקל פאר קארטאפל. איין מוטער, א פליטה פון ווארשע, האט אריינגעשטעקט אין אונזער ווינקל, צווישן די קארטאפל, אירע 2 קינדער. דערווייל איז די פאליציי אריין אין קעלער, ווייזט אויס נאכן ארויס טרייבן די יידן פון שטוב, און באפעלן צו פארלאזן, דעם קעלער און אויב ניט האט זי געדראט מיט שיסן. האבן אלע פארלאזן דעם קעלער און בלויז מיר זיינען געבליבען אין א פארשטעלטן ווינקל, און אויך די צוויי קינדער מיט אונז. זייער מוטער האט געענטפערט די פאליציי, אז אין קעלער איז שוין קיין מענטש ניט געבליבען און זי אליין איז ארויס מיט אלעמען. אין עטליכע מינוט ארום האט זיך די פאליציי אומגעקערט, זיך פארהאלטן ביים אריינגאנג פון קעלער און האט געפאדערט ארויסצוגיין דראענדיג מיט שיסן. מיר האבן זיי ניט געענטפערט. זיי האבן זיך אפגעטראגן און זיינען אריין אין שטוב, ארויף אויפן בוידעם, האבן געזוכט אין אלע ווינקלען און בעהעלטענישן (מיר האבן דאס אלץ געהערט זיינענדיג אין קעלער)און זיי זיינען אוועקגעגאנגען. אין א שעה ארום איז די פאליציי ווידער דערשינען ביים אריינגאנג פון קעלער. זיי האבן געוואלט אנצינדן ליכט אבער זיי האבן ניט געהאט קיין שוועבעלאך. האבן זיי געדראט אויפרייסן דעם קעלער מיט א מינע. מיר זיינען געלעגן שטום און שווייגענדיק. האבן זיי ווידער אוועק און ווידער געקומען און דאס מאל, נאך דראאונגען, געשאסן אין קעלער אריין, אבער האבן ניט געטראפן. און מיר זיינען געבליבן שטיל, מיט איינגעהאלטענעם אטעם און געציטערט פון שרעק.

יענעם טאג זיינען אפטער געקומען אין אונזער הויז גרופן פאליציי לייט און זעלנער, אויך דייטשן, האבן גענישטערט און געזוכט. פון אונזער באהעלטעניש האבן מיר געהערט ווי זיי קלעטערן אויפן בוידעם, דריגגן אריין אין אויוון און אונטערן אויוון.

ווען ס'האט זיך אין דרויסן אלעס איינגעשטילט איז די טאכטער אריין אין הויז, איינגעפאקט אלע פאמיליען זאכן וואס זיינען געווען בא איר באזונדערס טייער: בילדער, אדרעסן, אנדייקונגס זאכן און זיך אומגעקערט אין קעלער.

ווערנדיק פינסטער האבן די צוויי קינדער באשלאסן ארויסצוגיין פון קעלער און גיין צו זייער באקאנטע פוילישע פרוי, זיינענדיק זיכער אז זי וועט זיי אריין נעמען צו איר אין הויז: זי איז דאך געווען זייער בעסטע פריינדין און זייער גאנצער גוטס איז ביי איר געווען באהאלטן. כ'האב געפרובירט זיי פעמיידן פין גיין, אבער זיי האבן מיר ניט געפאלגט. זייענדיג ענליך צו פאליאקן האבן זיי געגלויבט אז ס'וועט זיי ניט געשען קיין שלעכטס. די 8 יאריקע מיידעלע איז ווירקליך אויסגעזען ווי א גוישע. זיי האבן אויך די יידישע שפראך ניט געקענט, דאקעגן האבן זיי גוט גערעדט פויליש. איך האב זיי אנגעצערט און זיי זיינען ארויס אין וועג. אין אקליין ווײלע ארום קומט דער קליין ברודערל דערשראקן און וויינענדיק. אויף מיין פראגע: וואו איז די שוועסטער ליוסא? האט ער דערציילט, אז די פאליציי האט זיי באגעגנט און באפוילן בלייבן שטיין, איז ער דער ייִנגעלע, אנטלאפן צו דער פוילישער פרוי און די שוועסטער איז געבליבן שטיין האפנדיק צו איבערצייגן זיי אז זי איז א פוילישע. . . אבער זיי האבן דערמארדעט איר אויפן ארט. ער איז געקומען צו לויפן צו דער פוילישע פרוי אבער זי האט אים ניט געוואלט ארייננעמען אין הויז און דערפאר האט ער זיך אומגעקערט אין קעלער.

ביינאכט, די שעהן קריכן און גייען פארביי. וואס וועט זיין? מארגן, אדער איבערמארגן, וועט מען ענטדעקן אונזער באהעלטעניש און מ'וועט אונז דערמארדן, אבער דאס ארויסגיין אין דרויסן איז פארבונדן מיט טויט געפאר. איז וואס טוט מען? און אזוי זיצנדיק אין קעלער פארטומלט און פארצווייפלט האבן מיר ענדליך באשלאסן ארויסצוגיין, טראץ אלעם וואס קען געשען. מיר זענען ארויס מיטן בעוואסטזיין אז מיר גייען צו א זיכערן טויט. פון צווייפל און פחד אין אונזער ארויסגיין האבן מיר ניט געוואגט מיט נעמען דעם ייִנגל וואס איז דערווייל טיף איינגעשלאפן.

מיר זיינען ארויס פון קעלער, דורכגעגייענגען שטיל איין הויף, אריין אין א צווייטן הויף און וועלענדיק דורכגיין א געסעלע צווישן די הויפן האבן מיר דערהערט א באפעל אין אוקראיניש: שטיי! מיר זיינען שטיין געבליבן פארגליווערטע. ס'איז צוגעגייענגען א באוואפנטער אוקראינישער פאליציאנט, באפעלן באלד דער טאכטער צו אויסטאן דעם מאנטל און אויסוויילן איינעם פון די 2 טויטן: שטייענדיק מיטן פנים צו דער וואנט און די הענט אין דער הויך, אדער ליגענדיק מיטן פנים צו דער ערד. כ'האב אנגעהויבן בעטן רחמים אויף דער טאכטער. כ'האב געוואלט אפגעבן אים וואס איך האב געהאט, ווערט זאכן און געלט. אבער ער האט זיך פערהארטעוועט, באפעלן אוועקלייגן אלץ וואס איך האב געהאט, מיר גענומען מיט דער טאכטער און זיינע ביידע הענט פון ביידע זייטן כדי אונז צו פירן, לויט זיינע רייד, צו די דייטשן. ער איז אפגעגאנגען עטליכע טריט און געבליבן שטיין. כהאב ווידער זיך ביי אים געבעטן ער זאל אונז לאזן ארויס גיין פון דעם געטא, האט ער אויפגעהויבן דעם ביקס און מיר מיט אים געשלאגן. רוף איך זיך אן צו מיין טאכטער: לאמיר פרובירן אנטלויפן און איך האב שוין אנגעהויבן לויפן. אבער זעענדיק אז די טאכטער האט זיך ניט גערירט פין ארט האב איך זיך צו איר אומגעקערט און ניט ווייסנדיק וואס מיר איז, האב איך אנגעהויבן רופן צו הילף. . . האבן זיך אויף מיין געשריי אנגעזאמלט

באוואפנטע פאליציאנטן און מיר זיינען שוין ארומגערינגלט ניט איין גוי נאר פיל גויים. מיר האבן זיך גלייך פארלארן: ארום אונז בלוט דורשטיקע פאליציאנטן און מיר צוויי יידישע פרויען אינמיטן. . . זאגט זיי מיין טאכטער: „קומט צו אונז אין הויז וואו ס'זענען באהאלטן פיל קליידער און אנדערע ווערטפולע זאכן,מיר וועלן דאס אלץ אייך אפגעבן איר זאלט אונז בלויז לאזן פון דא ארויסצוגיין." האבן זיי דערויף באשטאנען. האבן מיר זיך אומגעקערט צוזאמען, צו אונזער הויף. אונטערהאנדלענדיק וועגן די בעהאלטענע זאכן איז פלוצלונג דערשינען מיין מאן, ניט ויסנדיק פון וואו. ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אין יענעם טומלדיקן פרימארגן, האט ער זיך באהאלטן אין שטאל אין א ווינקל און דארט געלעגן די גאנצע צייט און דערהערנדיק יעצט אונזערע געשרייען איז ער ארויס פון זיין בעהעלטעניש. זיינען מיר, אלזא,געווען אלע דריי צוזאמען. מיר האבן געגראבן אין דער ערד ביז ס'האט זיך אנטדעקט אונזערע זאכן. דערווייל האבן זיך אפגעטראגן די ארטיקע פאליציאנטן און ס'איז געבליבן מיט אונז דער ערשטער פאליציאנט ווארטנדיק אויף זיין רויב. . . און ער דריקט אויף מיין מאן ער זאל פארשנעלערן זיין ארבעט, דראהענדיק אויף אים מיט גראבן פאר אים אליין א קבר. . . ס'איז ארויסגענומען געווארן א קאסטן קליידער און דער גוי האט זיך אויסגעקליבן וואס ס'איז אים געפעלן און גענומען מיט זיך וויפל ער האט געקענט טראגן אויף זיינע פלייצעס באפעלנדיק מיר זאלן גיין נאך אים און ער וועט אונז ארויספירן אויסערן געטא. מיר האבן ניט געהאט צו אים קיין צוטרוי און אים געבעטן ער זאל אונז פריי לאזן. אבער ער איז ניט באשטאנען און מיר האבן געמוזט גיין אין זיין באגלייטונג. האבן מיר מארשירט אלע דריי פאר אים, און ער, זיין ביקס אויסגע-שטרעקט פאראויס, נאך אונז. גייענדיק האט ער אויסגעשאסן אבער ניט געטראפן כ'האב ניט געוואוסט צי האט ער דאס געטון ספעציעל אדער אן כונה. אין עטליכע מינוט ארום ווידער זיך פארהאלטן און ווידער בעט איך אים רחמים ער זאל אונז באפרייען. אבער ער איז צוגעלאפן צו מיר בייז און מיר א קלאפ געטון מיט דער ביקס. פון שטארקן קלאפ בין איך אומגעפאלן און געבליבן לעגן מאכט-לאז. מיין מאן און טאכטער האבן פארגעזעצט גיין מיטן פאליציאנט וואס האט זיי געשטויסן צו גיין שנעלער. אין עטליכע מינוט ארום האב איך געהערט 2 שאסן דורכגעריסן די לופט. כ'האב פארשטאנען, אין מיין ביטער הארץ, אז מיינע טייערע לעבן שוין ניט מער.

אין וואנדערונג...

כהאב ליינג געלעגן אויף דער ערד מיט שרעקליכע יסורים אין הארצן און ניט געוואוסט וואס כ'זאל טאן. א ווײלע האב איך א קלער געטאן אויפשטיין ארויס-גיין צו די מערדערס, דערמארדעט ווערן און מאכן א סוף צו אלע צרות... כ'האב געקראכן און זיך דערשלעפט צו א נאענטן שטאל און געבליבן ליגן אין א הויפן היי. אין א קורצער צייט ארום האב איך אויפגעשטאנען און גענומען גיין אין א פארקערטער וועג, דוקא די וואס פירט פון געטא צו דער אפענער גאס. אין דער פינסטערער נאכט האב איך דערפילט מענטשישע קערפערס וואלגערן זיך. כהאב זיי אנגערירט. ס'איז געווען טויטע קערפערס. כ'האב פארבייגעגייענגען א בערגעלע פרישע ערד און דערנעבן מענטשישע קליידער. כ'האב פארשטאנען אז דא איז באגראבן געווארן מענטשן וואס זיינען ערשט היינט דערשאסן געווארן. . .

כ׳האב דערגרייכט צו די שטעכיגע דראטן וואס האבן פארשלאסן דעם געטא, געפרווווט אדורכגיין און ניט געקאנט. כ׳האב געפרווווט אונטערקריכן, זיך פערוואונדעט און ניט באוויזן. ענדליך האב איך באוויזן ארויסצוקריכן, יעצט בין איך געווען אויסערן געטא אין דער אפענער גאס, וואס מיט א צייט צוריק האבן דא געוווינט יידן. כ׳האב זיך גע־שלעפט אין דער פינסטער, ביז צו א קווארטאל הייזער אין עק שטעטל. כ׳האב אנגעקלאפט אין טיר בי א בע־קאנטן גוי. אבער ווען ער האט מיר דער־זען האט ער זיך דערשראקן מורא־האבנדיק מיר אריינלאזן אין שטוב, ווייל ווער ס׳האט באהאלטן יידן, האט אים געדראט טויט־שטראף. ער האט מיר געראטן גיין אין באענטן דארף. פון גרויס יסורים און צוטומלטקייט האב איך ניט געוואוסט וואהין מיינע פיס טראגן מיר. אין א קורצער ווײלע איז מיר קלאר געווארן, צו מיין ער־שטוינונג, אז איך האב זיך אומגעקערט צוריק אין אונזער שטעטל. כ׳האב קיינעם ניט געזען אין וועג און קיינער האט מיר ניט באמערקט.

אריה פיאלקוב בבקורו בעיירה כשליח מהארץ, עם אחותו פייגל ואחיו אהרן־שמואל ליד הגשר, חורף, 1939

כ׳האב זיך אומגעקערט און געגיינגען אין דארף. נאך א שעה ארומגיין ביינאכט האב איך דערגרייכט צו א טייך. כ׳האב געוואוסט אז די טייך איז פלאך און מ׳קען איר אריבער גיין צופוס. כ׳האב אריין אין טייך מיט די שיך און קליידער זייענדיק זיכער אז איך וועל לייכט אריבערגיין, אבער ווי דערשטוינט בין איך געבליבן ווען די וואסער האט מיר דערגרייכט ביזן האלז. כ׳האב געפרווווט צוריקגיין אבער דער שטראם וואסער האט מיר געשלעפט פאראויס. כ׳האב איבער געשווווומען די טייך. דא האב איך דערזען, אז כ׳האב פארבלאנדז׳עט. האב איך צוריק איבערגעשוואומען די טייך. א פייכטע, פערמאטערטע און צעבראכענע בין איך א נידערגעפאלן ביי א בערגעל היי און דארט געלעגן ביז פארטאג.

פארטאג בין איך ווידער ארויס אין וועג און דערגרייכט צום דארף פראסאדוווקע. כ׳האב אנגעקלאפט ביי א בעקאנטן גוי האט ער מיר ניט געוואלט אריין לאזן אין שטוב. כ׳האב אוועק צו א אנדער גוי וועלכער האט מיר באלד אריינגענומען, מיר געגעבן אנדערע קליידער, ביז מיינע וועלן זיך אויסטריקענען. ער האט מיר אנגעצערט, אנגעטרונקען און מיר ארויפגעפירט אויפן בוידעם. כ׳האב דארט געזאמט צוויי טעג, דאן איז צו מיר געקומען די גויע, געבראכט מיר מיינע טרוקענע קליידער און מיר געבעטן גיין. זי האט מורא. האב איך אוועק זוכן א בעהעלטעניש אין א אנדער דארף, רוידניע, 8 קילאמעטער ווייט פון אונזער שטעטל. כ׳האב געקענט פיל גויים אין דעם

געגנט און זייערע הייזער. א באקאנטער גוי האט מיר געפירט אין א נאענטן וועלדל און דארט האב איך געטראפן מיין שוועסטערס טאכטער. מיר האבן ביידע געזאמט אין וועלדל צוויי טעג. אבער מיר זיינען געווען צופיל מערקזאם פאר די דורכגייערס און דער ווירט פונם וועלדל האט מורא געהאט אונז לאזן מערער און באפעלט מיר זאלן זיך אפטראגן. זיינען מיר ארויס און זיך צושיידט אין באזונדערע וועגן.

מיין שוועסטערס טאכטער האט זיך געשלעפט פון איין גוי צום צווייטן און קיינער האט איר ניט ארייגענומען ביז ס׳האט איר געטראפן א באקאנטער גוי, האט איר אפגענארט און איר איבערגעגעבן צו די נאציס און אין דעם שטעטל פון וואנען זי איז אנטלאפן האט זי געפונען איר טויט.

כ׳האב זיך באהאלטן ביי א גוי אויפן בוידעם פון שטאל. אין פיר טעג ארום איז געקומען צו מיר זיין פרוי און מיר געבעטן אוועקגיין ווייל זי האט מורא. כ׳האב ניט געקענט זיך שפארן מיט איר אבער כ׳האב איר געבעטן צו זען איר מאן איידער איך וועל אוועק גיין. יענער גוי, יאקאוו, א גוטער און דערבארעמדיקער וואס האט גוט געקענט מיין מאן, און האט געוואוסט אז ווען כ׳וועל ארויס פון מיין באהעלטעניש וועל איך זיכער דערמארדעט ווערן, האט מיר געראטן צו איבערגיין אין צווייטן עק בוידעם, זיך דארט בעהאלטן אין היי, נישט דערציילנדיק דאס זיין פאמיליע. פיר וואכן נאכאנאנד בין איך דארט געלעגן און קיינער פון די פיל מענטשן אין הויז האבן דערפון ניט געוווסט. ער איינער אליין האט פאר מיר געזארגט, מיר געבראכט איין מאל אין טאג א שטיקל טרוקענעם ברויט — און אפטער אויך א ביסל וואסער. מערער האט ער ניט געקענט ארויס טראגן פון שטוב כדי די זאך זאל זיך ניט ענטדעקן.

נאך פיר וואכן ליגענדיג אויפן בוידעם איז געקומען צו מיר דער גוי, אויס גרויסער שרעק פאר די דייטשן, און מיר געבעטן איך זאל אפציען פון אים. אין יענע טעג פלעגן די דייטשן זוכן שפייז ארטיקלען ווי אויך בהמות, איין פרימארגן איז דער גוי געקומען א דערשראקענער מיט א באפעל כ׳זאל באלד אוועק גיין, ווייל ניט ווייט זוכן די דייטשן און שלעכט וועט זיין פאר זיי אלעמען ווען זיי וועלן מיר דא געפינען. כ׳האב אראפגעקראכן פון בוידעם און זיך באהאלטן אין גארטן צווישן הויכע בעבלאך — גרינסן. ווען ס׳איז פינסטער געווארן בין איך ארויס פון מיין באהעלטעניש און זיך באהאלטן ביי א אנדער בעקאנטן גוי.

אין עטליכע טעג ארום האט ער מיר אוועקגעפירט צו זיין שוואגער וועלכער האט געוווינט איינער אליין ווייט פיר קילאמעטער פון דארף. אין וועג האט ער חרטה געהאט און מיר געראטן אריינגיין אין זיין שוואגערס הויף אין דער שטיל און זיך באהאלטן אין שייער. כ׳האב אזוי געטאן. אין דער פרי האט מיר דער גוי געטראפן אין זיין שייער. האט ער זיך זייער אויפגערעגט און באפוילן כ׳זאל באלד זיך אפטראגן. אבער זיין פרוי האט זיך ביי אים איינגעבעטן מיר לאזן דארטן ביזן אוונט. אין אוונט בין איך, ניט האבנדיק קיין אנדער אויסוועג, אוועק צום ערשטן גוי וואו כ׳האב פריער געווען פיר וואכן נאכאנאנד. כ׳האב אליין ארויף אויפן בוידעם. אין דער פרי האט מיר באגעגנט דער גוי און האט מיר בלויז געזאגט, אז זיין אלטער פאטער וואס שלאפט אונטן אין זעלבן שטאל, טאר זיך ניט דערוויסן וועגן מיר. ער האט פארגעזעצט מיר שפייזן מיט טרוקענעם ברויט און וואסער. דאס איז געווען מיין איינציקער שפייז אין פערלויף פון די מאנאטן פון מיין באהעלטעניש.

און ס׳זיינען ווידער אדורך עטליכע וואכן ביז ס׳האט זיך געווענדעט צו מיר

מיין רעטער מיט א ביטע און באפעל כ׳זאל פארלאזן זיין הויז. כ׳האב געבעטן אין וועג אריין עטליכע קילא זאלץ וואס איז דאן געווען א זייער זעלטן דערגרייכבארער ארטיקל. כ׳האב געהאפט צו קריגן א באהעלטעניש אלס פרייז פאר די זאלץ. ער האט געבראכט פאר מיר א זעקעלע זאלץ און ביינאכט בין איך אוועק צום פריערדיקן גוי. פאר די זאלץ האט ער מיר געהאלטן צוויי טעג און ווידער באפעלט אוועקגיין. כ׳האב זיך אומגעקערט צו מיין גוטן גוי. ער איז געווען איינער פון די וואס האבן ניט געקענט מפקיר זיין מענטשן. ער האט מיר געראטן כ׳זאל דערווייל ארויפגיין אויפן בוידעם פין זיין פעטערס שטאל און ער, דער רעטער מיינער, וועט מיר ווידער שפייזן ווי פריער.

כ׳האב אריין אין זיין פעטערס שטאל און זיך אריינגעלייגט אין א הויפן היי. אין א שעה ארום איז דער פויער געקומען אנצערן זיינע קי אבער ער האט מיר ניט באמערקט. נאך זיין ארויסגיין האב איך, איילנדיג ארויף אויפן בוידעם און "מיין" גוי האט פארגעזעצט מיר שפייזן מיט ברויט און וואסער. אין אוונט פלעגט ער קומען, ארויפגיין אויף א לייטער ביים דאך, שטיל אנקלאפן און איך פלעג אויסשטרעקן מיין האנט דורך דער לאך וואס איך האב געמאכט אין שטרויענעם דאך, נעמען פון זיין האנט דעם טרוקענעם ברויט און זעלטן ווען אויך א ביסל וואסער. א מאל פלעגט ער מיר ברענגען די פלאש מילך וואס זיין פרוי פלעגט אים מיטגעבן אין פעלד צו דער ארבעט און אליין פלעגט ער זיך באנוגענען בלויז מיטן ברויט. דורך א אונבאקאנטער לעכעלע אין שטרויענעם דאך פלעג איך אים זען דורכגיין אין הויף און ס׳פלעגט טרעפן, ווען כ׳האב געוואלט עפעס, פלעג איך א רויש טאן אין די שטרוי פין דאך — און דאן פלעגט ער צו גיין צו מיר.

דריי וואכן האב איך אזוי געלעבט אויפן בוידעם און קיינער, אויסער מיין גוטער גוי, האט ניט געוואוסט דערפון. איין טאג קומט ער צו מיר און מעלדעט מיר מיט צער אז ער איז געצוואונגען זיך אפצוזאגען פין מיר ענטגילטיק, ער קען שוין ניט מער מיר אזוי פלעגן.

כ׳האב אויפגעשטאנען גאנץ פרי און אראפגעגאנגען פון בוידעם. ווען דער בעלהבית איז געקומען געבן עסן די קי און האט מיר צוטומעלדיק איינגעזען איז ער דערציטערט געווארן פון פרייד און שרעק צו גלייך. ער האט מיר געפרעגט, צו בין איך אליין אדער איז נאך ווער פון מיין פאמיליע מיט מיר. ווען ער האט דערהערט אז איך בין געבליבן איינע אליין האט ער אויסגעבראכן אין א געוויין און געריסן די האר פון קאפ פון צער. ער האט באלד געבראכט עסן פאר מיר, אבער גלייכצייטיק מיר געמאלדן אז כ׳מוז פארלאזן זיין הויז אין אוונט ווייל ער האט מורא. ער האט צו מיר געשיקט זיין שנור, וועלכע איך האב אויך געקענט גוט. זי האט זיך מיט מיר זייער געפרייט און ניט געלאזן איר שווער מיר אוועקשיקן. גלייכצייטיק האט זי מיר געווארנט איך זאל זיך ניט ארויסווייזן פאר דער אלטער פרוי, איר שוויגער.

כ׳האב זיך אומגעקערט אין מיין בעהעלטעניש אויפן בוידעם און דארט געזאמט דריי חדשים נאכאנאנד. איין טאג באפעלט דער אלטער בעל הבית, איך זאל אוועקגיין, אנדערש וועט ער געצוואונגען מיר איבערגעבן צום פערוואלטונג פון דארף. כ׳האב אים געענטפערט אז ער מעג טאן מיט מיר וואס ער וויל ווייל ס׳איז מיר נמאס געווארן דער לעבן און די פיין און ס׳איז מיר בעסער שטארבן . . . ווען די שנור האט זיך דערוואוסט איז זי ארויף צו מיר אויפן בוידעם און געשווארן אז זי וועט ניט לאזן דעם

שווער מיר איבערגעבן. זי האט פארגעזעצט מיר שפייזן, און דער פריערדיקער גוי האט מיר געבראכט ברויט.

איין טאג איז צו מיר ארויף דער אלטער און מיר געזאגט: נו, דו קענסט שוין ארויסגיין פריי, די דייטשן האבן אפגעצויגן און אין וויסאצק איז שוין ניטא קיין פאליציי . . . הערענדיק דעם אנזאג האט זיך מיר פערדרייט די קאפ און כ׳האב געחלשט. דער ערשטער שרעקליכער געדאנק איז געווען: כ׳בין געבליבן אליין. און דער געדאנק האט געפייניקט אן אויפהער, און פארוואס האב איך גראד געבליבן? כ׳האב געעפנט די אויגן און געזען ווי מיינע גוטע גויים שטייען און מונטערן מיר. כ׳האב געוואלט אויפשטיין אוועקגיין צו מיר א היים, צו מיין שטעטל . . . אבער זיי האבן מיר פארהאלטן: ״ווארט אביסל, מיר וועלן אויספארשן...״ ס׳האט זיך ארויסגעוויזן אז ס׳איז נאך צו פרי.

און ס׳איז געשען אז פלוצלונג איז צובראכן געווארן מיין שטיצע. די דייטשן האבן צוגענומען דעם אלטן פויער און זיינע פערד און דאס האט פארשווערט דעם לעבן פון דער יונגער גויע און האט אויך פארערגערט איר באציאונג צו מיר. זי האט אנגעהויבן בעוויזן אומגעדולד צו האלטן מיר. איין נאכט האב איך פארלאזן דעם בוידעם און אריבער צו יענעם גוי וואס האט מיר געהאלטן פריער 2 טעג נאכאנאנד. די בעלת הבית האט מיר דערוויל באהאלטן אין א הויפן היי אין הויף ביז איר מאן וועט קומען. גאנץ פרי האט זי מיר אריינגענומען אין איר קליין ארימער שטיבל און האט מיר באהאלטן אין קארידאר אונטער א גרויסן קאסטן. אז איר מאן איז געקומען האט זי אים שטארק געבעטן ער זאל מיר ניט אוועק טרייבן, אלס דאנק האב איך זיי אפגעגעבן עטליכע פון מיינע קליידער און האב זיי אויך צוגעזאגט אפגעבן זיי מיין ווינטערדיקן מאנטל ווען ס׳וועט קומען דער זומער. זיי זיינען זייער ארעמע פויערן און האבן זיך געגויטיקט צו דעם געשאנק.

אפזיינענדיק צוויי וואכן אין דעם הויז בין איך אוועקגעגיינגען צו א פויער וואס איז שולדיק געבליבן מיין מאן געלט פאר סטאלערײ ארבעט, א שטרעקע פון 2 קילאמעטער, דורכן פענסטער האב איך באמערקט פרעמדע מענשטן אין הויז און כ׳האב ניט אריינגעקומען. דער גוי דערפילנדיק א פרעמדן מענטשן אין דרויסן האט גענומען א האק און א שטיק אייזן און איז ארויסגעקומען מיינענדיק אז דאס זיינען רויבערס. איך בין אים געקומען אנטקעגן און האב זיך פארגעשטעלט. ער האט מיר אויפגענומען און אויסגעבראכן אין א געוויין, איך האב זיך אויך ניט באהערשט און אויך שטארק געוויינט. אזוי האבן מיר געשטאנען אין דער פינסטערער נאכט וויינענדיק. ער האט מיר אריינגעלאזן אין שטוב און מיר געגעבן קארן וויפל איך האב געקענט נאר טראגן. ער האט מיר שטארק געבעטן כ׳זאל נעכטיגן אין זיין הויז אבער כ׳האב ניט געוואלט, ווייל זיין שטוב איז געווען אין מיטן וועג. כ׳האב גענומען אויף די פלייצע דעם זעקל קארן און ארויס אין וועג.ביים געזעגענען האט ער מיר געזאגט אז ווען נאר כ׳וועל זיך נויטיקן אין עפעס זאל איך קומען צו זיי וועלכע וועלן מיר געבן אלץ וואס וועט נאר מעגליך זיין.

וואהין?

וואוהין? — איך גיי אין דרויסן. ס׳איז פינסטער, שפעט ביינאכט. נעבן דער שטוב האט געוואוינט א גוי וואס כ׳האב געקענט זיין מוטער. כ׳האב שטיל אריין אין

הויף, ארויף אויפן בוידעם פין שטאל. אינדערפרי ווען דער פויער איז אריין געבן עסן זיינע קי האט ער מיר דערזען און געפאדערט כ׳זאל באלד פארלאזן זיין שטוב. ס׳איז ארויס א קלאנג אז היינט וועט מען דא זוכן פארטיזאנער. כ׳האב אויפגעשטאנען גיין האט זיך אויף מיר דערבארעמט דעם פויערס פרוי: ״וואו ווּעסטו יעצט גיין אין דער ליכטיק? מ׳וועט דיר באגעגענען פירן דיר אין שטעטל און דארט דערמארדן״. אויף מיין ענטפער אז דאס איז דוקא וואס איך וויל האט געזאגט דער גוי: ״ניין, אויב ביז יעצט ביסטו געבליבן לעבן איז א שאד אז יעצט זאלסטו דערמארדעט ווערן. דא אין נאענטן וואלד געפינען זיך יידן זיי ווינען אין ביידלאך. זיי וואנדערן פין איין ארט צום צווייטן, אנטלויפנדיק פין די פיינט . . . דו דארפסט קומען צו די יידן אין וואלד. אבער ווי אזוי דערגרייכט מען צו זיי יעצט אין ליכטיקן טאג? האט דער גוי אריינגע- פירט זיין שליטן אין שייער. כ׳האב זיך א־ן אים אריינגעלייגט און דער גוי האט אויף מיר ארויף געלייגט פיל היי און מיר אוועקגעפירט אויפן וועג פון דארף ״פויזניע״. נעבן יענעם וואלד האט ער מיר ארויס גענומען, אריינגעפירט אין א וועלדל אונטערן דארף און מיר געהייסן ווארטן דא ביז ס׳וועט פינסטער ווערן, דעמאלט זאל איך אריין גיין אין דארף און די גוים וואס האנדלען מיט די פארטיזאנער וועלן מיר אוועקפירן צו די יידן אין וואלד. כ׳האב דעם גאנצן יענעם טאג געזאמט אין וועלדל. אין אוונט בין איך אריין אין א שטאל פון א בעקאנטן גוי אין דארף. דער גוי ווען ער האט מיר דערזען אין שטאל האט זיך זייער געערגערט אויפן טויט פון מיין מאן און מיינע קינדער וועלכע ער האט גוט געקענט, אבער ער האט מיר ניט געוואלט געבן קיין שוץ און באהעלטעניש. האב איך זיך געשלעפט פין איין גוי צום צווייטן אן נוצן. אזוי ארומגייענדיג ביי דעם דארף איז ארויס פין א שטוב א גויע רופענדיק מיר אריינגיין. טראץ די מורא אפשר זיינען בא איר אין שטוב דייטשן און זי וויל מיר פעראטן ווי ס׳האט פאסירט מיט פיל אנדערע יידן בין איך דאך אריין צו איר קלערנדיג אז מ׳דארף א מאל פטור ווערן פון די צרות . . .

אריינגייענדיג אין שטוב בין איך דערשטוינט געווארן זעענדיג פאר זיך א יונגן מאן פון מיין שטעטל. ער האט מיר דערזען פריער דורכן פענסטער און האט גע־בעטן מיר אריינרופן. ס׳איז נישט צו באשילדערן וואס ס׳איז אריבער אויף אונז ביידע ביי דער בעגעגעניש. כ׳האב דאך איינע אליין געוואנדערט צווישן גוים און קיין יידיש׳ן פנים ניט געזען ביז יעצט, וויינענדיק האבן מיר, איינער דעם צווייטן אויסדערציילט אלע איבערלעבנישן. ער דער יונגער, איז שוין געוועזן אין וואלד מיט א גרופע יידן, האט זיי פארלאזן און געקומען דא זיך באהאלטן. כ׳האב אים געבעטן ער זאל מיר פירן צו יענע יידן און ער האט, צוליב עפעס ניט געוואלט. (נאכדעם ווען איך בין געקומען אין וואלד האט מען מיר דערציילט אז זיינע באשיצער די גוים האבן אים איבערגעגעבן צו די בעוווסטע אוקראינישע חוליגאנעס די בולבאוועצעס (א. נ. פון טאראס בולבא) וועלכע האבן אים געבונדן און געפייניקט אונגעשלדערטע פיינען. מ׳האט פון אים געריסן שטיקער לעבעדיקערהייט, ארויסגעריסן דעם צונג, אפגעהאקט אים דעם נאז, און צום ענדע אפגעשניטן דעם קאפ ,און זיין קערפער אויפגעהאנגען אין מיטן דארף).

דערווייל איז אריין דער גוי און באפעלן כ׳זאל פארלאזן באלד זיין הויז. האב איך זיך אזוי ארומגעשלעפט אן קיין ציל. אין מיין וועג האב איך געטראפן א פוסטע הויז אן פענסטער און אן א דאך און אריין אין איר. באלד נאך מיר האבן זיך אריינגע- ריסן צוויי הינט און א יונגער גוי וועלכער האט מיר געקענט און מיר געלאזן זיין דא

ביז מארגן. איך בין געבליבן אין דעם וויסטן הויז ציטערנדיג פין קעלט און פייכטקייט און קוק דורכן פענסטער אין דער פינסטערער נאכט. פלוצם ניט וויסנדיק פון וואו און ווי אזוי זענען געפאלן אויף מיין קאפ קלעפ איינער נאכן צווייטן, איך האב דערפילט אז פון מיין קאפ און פנים רינט בלוט און רינט אויף די קליידער און די הענט . . . אצושלאגענע האב איך געשריען אין דער פינסטערניש: "פארוואס שלאגט איר מיר"? דאמאלט האט מען מיר אויפגעהערט צו שלאגן און מ'האט אפגעצויגן.

א פארוואונדעטע און צעווייטאקטע און אנמעכטיג בין איך ארויס פון הויז און זיך געשלעפט אין דער פינסטער אין דארף אריין. פלוצם דערשיינט פאר מיר א גוי, אין איין האנט א שטעקן און אין דער צווייטער האנט א מאנטל און באפעלט אויף מיר באלד: ווארף אראפ פון זיך דעם מאנטל, אזא צייט איז יעצט. זאג איך אים: פארוואס האסט זיך בענוגנט בלויז מיט צוקלאפן מיין קאפ, פארוואס האסטו מיר ניט דערמארדעט?" "ניין, זאגט ער, כ'וועל דיר ניט דערמארדן אבער דעם מאנטל גיב מיר באלד". כ'האב אויסגעטון דעם מאנטל און אים געווארפן, צוזאמען מיט קליינע אנדערע זאכן וואס זיינען געווען אין די טאשן. (דאס איז געווען דער זעלבער גוי וואס האט מיר געשלאגן.)

כ'האב אריין אין א פויעריש הויז אפגעוואשן מיין קאפ און פנים אבער די בלוט האט געפלאסן ווידער און דער פויער איילט מיר איך זאל ארויסגיין. כ'האב אריין אין א צווייטן פויעריש הויז, האבן די פויערישע קינדער אנגעהויבן וויינען און יאמערן פון שרעק קוקנדיק אויף מיינע וואונדן און בלוט . . . האט מיר דער פויער אריינגעלאזן אין אפרעמדן שייער פארשלאסן דעם טויער און אפגעצויגן. כ'ליג א מידע און א צעבראכענע אין היי און דאס בלוט שטראמט. כ'האב ארויסגענומען פון טאש שטיקלאך וויכע ברויט, געפרווט פארשטאפן די לאך אין קאפ אבער דאס האט ניט געהאלפן. דאס בלוט האט געשטראמט דורך די ברויט. דריי טעג האב איך זיך געראנגעלט מיט די רינענדע וואונדן ביז ס'האט ענדליך אויפגעהערט צורינען דאס בלוט. ס'האט געדויערט א האלב יאר ביז די וואונדן זענען פערגליוועט געווארן.

אזוי האב איך זיך געווארפן א גאנצע וואך פין איין שייער צום צווייטן. קיינער האט מיר ניט געוואלט האלטן, מורא האבנדיק פאר די בולבאווצעס וואס גייען אום איבער די דערפער און יעדער ייד וואס איז צו זיי אריינגעפאלן איז געפייניקט און דערמארדעט געווארן. האט זיך דערוועקט א גויע וואס האט ניט געקענט צו זען מיינע צרות,האט מיר אנגעקליידעט פין אירע צוטרעפעטע קליידער, אריינגעלייגט ברויט אין מיינע טאשן און געבעטן איר טאכטער זי זאל צוזאמען מיט איר חברטע מיר אוועקפירן צו די יידן אין וואלד.

אין וואלד.

מיר זיינען ארויס אין דרייען, איך און צוויי אוקראינישע מיידלאך אין דער ריכטונג צו די יידן אין וואלד א שטרעקע פין 5 קילאמעטער פון דארף. און אזוי טרעטנדיג אין טיפן שניי זענען מיר געקומען צו דער ביידל. די מיידלאך האבן מיר איבערגעלאזן, און איך בין אריין אין ביידל וואו איך בין דערשטוינט געווארן: א פינסטערע, שווארצע ליידיקע און פערנאכלעסיגטע ביידל. ביי די ווענט איז געווען פערשפרייט ביסלאך שטרוי, ווייזט אויס פאר א געלעגער. אין מיטן געוואלגערט זיך

שטיקלאך אפגעבערענטע האלץ. דער אריינגאנג פערשטאפט מיט א זאק שטרוי. די בוימער רוישן, א שניי, קאלט, פוסט און א שרעק.

כ׳בין געזעסן א גאנצן טאג אויסקוקנדיק אויפן אוונט. ס׳איז נאכט געווארן. ס׳פערשוואונדן די נאכט שעהן און קיינער איז ניטא. ס׳נעמט מיר ניט קיין שלאף. גאנץ פרי האב איך דערהערט מענטשן דערנענטערן זיך רעדנדיק. כ׳האב געמיינט אז די יידן פון דערביידל קומען ״אהיים״. זענען דאס געווען ווירקליך יידן אבער פון א אנדער ביידל, פון נאענטן וואלד, אנטלויפנדיג, נאך א אנגריף פון בולבאווצעס אויף זייער ביידל. פיל פון זיי זיינען אין אנגריף דערמארדעט, געווארן, פיל זיינען געפאלן אין וועג און זיי די איבערגעבליבענע, מידע, פערוואונדעטע און צובראכענע זיינען געקומען אהער צו לויפן, א שטרעקע פון 25 קילאמעטער, זוכן א באהעלטעניש. כ׳האב זיי אפגעגעבן מיין ברויט מיט די קארטאפל און זיי האבן זיך דערמיט דערקוויקט. צווישן די אריינגעלאפענע אין ביידל איז געווען א פרוי וואס האט פארלוירן אינם אנגריף איר מאן און איר 19 יעריקע טאכטער, און זי , און איר 15 יעריקער און 8 יעריקע טאכטער זענען אנטלאפן לעבעדיקע. אינם אנטלויפן איז איר, די טאכטער פערלוירן געגיינגען און די מוטער האט געמיינט אז זי איז שוין דערמארדעט געווארן, אבער אין פערלויף פון 3 טאג איז די טאכטער געפונען געווארן דורך יידן און זיי האבן איר געבראכט אין ביידל צו איר מוטער. די 3 טעג האט די מיידעלע געבלאנדזעט אין וואלד אן עסן און אן טרינקען ביז די יידן, זוכנדיק די טויטע ברענגען צו קבורה, האבן זי געפונען. פון די יידן איז מיר קלאר געווארן אז די פריערדיקע איינוווינער פון דעם ביידל וועלן זיך שוין צו איר ניט אומקערן ווייל זי איז צו פיל אנטפלעקט און בעקאנט ביי די ארטיקע גויים און ביי די באנדעס — מערדער. האבן זיי געמאכט א נייע ביידל אין א צווייטן ארט אין וואלד, ווען זיי האבן זיך דערוואוסט וועגן דעם אנגריף און וועגן די יידן וואס האבן זיך צונופגעקליבן אין זייער פריערדיגער ביידל זענען זיי געקומען דא זיי באזוכן. איך האב זיך צוגעבונדן צו דער גרופע און געוווינט מיט זיי אין זייער ביידל.

איין טאג האבן מיר זיך געווענדעט צום נאענטן דארף וואס איז געווען באוואוסט אז ס׳געפינען זיך אין אים א גרופע פארטיזאנער. נאענט פון דארף, בעגעגענט אונז א פויער און מיט זיין פייפל אין מויל האט ער ערליארמט זיינע חברים. ס׳האט אונז באלד ארומגערינגלט א גרויסע באוואפנטע באנדע רויבערס און באפעלט אונז צו בלייבן שטיין. די מערהייט פון אונז האט בעוויזן צו אנטלויפן און בלויז איך מיט 3 יידן זיינען דורך זיי פערהאלטן געווארן. זיי האבן באפעלן אראפלאזן אונזערע פעקלאך און אנגעפאנגען פארשן: פון וואו, און וואוהין? אין די רייד האבן זיי אנגעווענדעט די ביקסן וועלנדיק שיסן אויף אונז. כ׳האב זיך דערנענטערט צו איינעם פון זיי און געפרעגט אים: זאג מיר פון וואנען ביסטו? ענטפערט ער: פון חארקאוו. כ׳האב געפרעגט דעם צווייטן, און ער האט מיר געענפערט אז ער איז פון דעם דארף זאמראציעניע. כ׳האב אים געפרעגט צו האט ער געקענט איינעם אנשל (מיין מאן . . .) ״יא, זאגט ער, כ׳האב אים געקענט גוט. ער פלעגט ארבעטן אין אונזער דארף ביי סטאלעריי. זאג איך אים: איך בין זיין פרוי״ און דערביי אים געבעטן ער זאל אונז לאזן ביים לעבן. זיי האבן געזוכט אין אונזערע פעקלאך, אויסגעטאן פון מיין בעגלייטער זיינע שטיוול, צוגענומען ביי אונז די בעסטע קליידער און אונז בעפרייט. דאס איז געווען א באנדע בולבאווצעס.

מיר האבן זיך אומגעקערט צו אונזערע מענטשן און צוזאמען געגאנגען צו אונזער פונקט. מיר זיינען געווען זיכער אז די בולבאווצעס וועלן אונז נאכשפורן און דערמארדן. גאנץ פרי האבן מיר אנגעקומען אין דארף, זיך אנגעטראפן אין א וואך. מיר האבן ניט געוואוסט צי זיינען זיי פארטיזאנער אדער בולבאווצעס — מערדער. מ׳האט אונז פארפירט אין א קאזארמע וואו ס׳זיינען געזעסן פיל בעוואפנטע פויערן. מיר זיינען געזעסן פערהאלטענע ביז ס׳איז געקומען זייער קאמענדאנט און אונז בעפרייט.

3 וואכן זיינען מיר געווען אין דעם וואלד. דא האבן מיר געטראפן א דאמבראוויצער פרוי מיט איר זון פארנאכלעסיגטע און אויסגעדארטע, בלאנדזענדע אין וואלד. איר גאנצע פאמיליע — איר מאן, זי מיט זייערע 7 קינדער וואס דער יונגסטער איז געווען 11 יאר — זיינען ארויס אין וואלד. אין וועג האבן פויערן זיי בערויבט און געשלאגן און זיי זיינען אנטלאפן נאקעט און ארעם פון אלעם. אין די וואנדערונגען אין די נעכט איז זיי א טאכטער פערלארן געגאנגען. איר מאן און 2 טעכ־טער זיינען געכאפט געווארן. איז געבליבן די פרוי מיט אירע 4 קינדער: 2 זין און 2 טעכטער. האבן זיי אין וואלד אויפגעשטעלט א ביידל. צו זיי איז אויך צוגעקומען א אומבעקאנטער ייד, און אין די נעכט פלעגן זיי ארויס איבער בעקאנטע דערפער זוכן עסנווארג. איין נאכט נאך 4 שעה גיין, אומקערנדיג זיך אין וואלד פון דארף זוכנדיק עסן האבן זיי באמערקט אגרויס ליכט אין וואלד און צוקומענדיק איז זיי פינסטער געווארן אין די אויגן: זייער ביידל ברענט און די 3 זין צוזאמען מיטן פרעמדן ייד וואלגערן זיך אין פייער: מ׳האט זיי דערמארדעט און אויף זיי אונטערגעצונדן די ביידל. האט די מוטער מיטן זון אויפגעקליבן איינציקע אברים פון די קערפערס פון זייערע טייערע קדושים, זיי באהאלטן אין א קאנאל אין דער זייט, באדעקט מיט בלעטער און אפגעצויגן פון אומגליק פלאץ צו זוכן יידן, און אזוי האבן זיי אונז געטראפן. דער סוף פון דער פאמיליע איז געווען: דער איינציקער זון איז מאבעליזירט געווארן צום סאוויעטישן מיליטער, דארט איז ער מיט עפעס דורכגעפאלן און איז ארעסטירט געווארן. די פערוואגלטע מוטער איז געבליבן אליין אין שטעטל ראפאלאווקע (וואהלין).

איין טאג דערהערן מיר א גרויס טומל פון דער ריכטונג פון דארף. ס׳האט זיך ארויסגעוויזן אז דייטשן זיינען אריין אין דארף, און נאך א שלאכט מיט די פארטיזאנער האבן זיי באהערשט דעם דארף. מיר האבן זיך דערווייטערט צו א צווייטן דארף סוואריצ׳יוויטש. פין דער ווייטנס האבן מיר געזען ווי דער דארף ברענט און זיינע פויערן לויפן מיט א פאניקע אין וואלד אריין. מיר האבן געוואנדערט אין וואלד, ניט וויסנדיק וואו זיך אפשטעלן. א פריינדליכער פויער האט אונז געראטן גיין וואס טיפער אין וואלד, ווייל אין א נאענטן ארט באוועגן זיך באנדעס בולבאווצעס וואס ערשט מיט עטליכע טעג צוריק האבן זיי אין דעם געגנט דערמארדעט 40 יידן, צווישן זיי אויך פרויען פון אונזער שטעטל. ער האט אונז צוגעזאגט זיך אומקערן און צוויסן געבן דורך א פייף ווען די געפאר וועט דערווייטערט און די בולבאווצעס וועלן פארלאזן דעם פלאץ. מיר האבן אים געפאלגט און פארטיפט אין וואלד, און האבן דארט געזאמט 5 טעג ביז די קארטאפל האבן זיך געענדיקט. דער ייד פון אונזער קאמפאניע, אשר. ביטשיק פון פוזניע מיט זיין זון, און איינער, קאפל פון דאמבראוויץ זיינען ארויס, זיך דערנענטערט צום וועג וואס שניידט דורך דעם וואלד כדי צו באגעגענען א פאסטוך, זיך דערוויסן פון אים וואס הערט זיך. צו זייער אומגליק האבן זיי זיך אנגעטראפן מיט

באנדעס בולבאוועצעס וואס האבן זיי געכאפּט, זיי איינגעשפּאנט פאַרנט פאַר זייערע וואגנס און זיי געטריבן ווי פערד . . . אזוי האט מען זיי געבראַכט פייערליך אין דארף אריין. דא האט מען זיי געבונדן מיט שטריק און אריינגעוואָרפן אין שטאַל. די דריי האבן זיך געראנגלט מיט די שטריק, זיי צעריסן און אנטלאפן. אבער זיי זיינען ווידער געכאַפּט געווארן דורך א וואך פון די בולבאוועצעס און דערמאָרדעט געווארן נאך לייִנגע יסורים און משונהדיקע פּיין. מ'האט פון זיי געשניטן איינציקע אברים. אזוי פלעגן זיך אויפירן די בולבאוועצעס מיט זייערע יידישע קרבנות.

דער ר'אשר ביטשיק פון פּוזניע איז געווען א טייערער ייד: כ'געדיינק ווי איין טאג נאך פּסח, אין א שיינעם זומערדיקן פרילינג טאג; גייענדיק אזוי ביים זייט וואלד, און ארום אונז פּין דער ווייטנס די גרינע פעלדער, האט ער געזאגט: רבונו של עולם, די וועלט איז א וועלט די בוימער בליען, די פעלדער גרינען, אבער מיר . . . און האט אויסגעבראכן מיט א גרויס געוויין. ער איז געווען זייער איבערגעגעבן צו זיין שוועסטערס 3 יתומים. אז ער פלעגט צוטיילן די קארטאפל פלעגט ער פאר אים נעמען ווינציקער ווי פאַר דעם ביין יעריקן פין די דריי. אינם טאג פאר זיין טויט, האב איך געוואשן פאר אים זיין אויבער העמד. כ'האב פערזאטן וואסער אין א גריבל, אריינגעוואָרפן די העמד און אויף א אנגעברענטן שטיין געגאסן די וואסער אויף דער העמד זי זאל זיך גוט אויסוואשן פון דעם שמוץ . . . ער האט זיך געראזירט, אנגעטאן די אויסגעוואשענע העמד און ארויס . . . אנטקעגן זיין טויט.

דער דריטער וואס איז מיט אים דערמארדעט געווארן איז געווען קאפּל פון דאמבראוויץ, א שוחט, יעדן טאג מיט גרויס כונה אונטער א בוים געדאַוונט. ער האט אויך געהאט הייליקע ספרים וועלכע מיר האבן געפונען אין גויישע הייזער. פון צייט צו צייט פלעגט ער גיין צו זיין פאטערס קבר דא אין וואלד. די סדר- נאכט תש"ג (1943) האט ער געמאכט, צוזאמען מיט אונז אין וואלד, אונטערן פרייען הימל. ר'אשר האט פון א הויף קארענע מעל, געבאקן אויפן פייער א דין שטיקל טייג אלס אנדיינק צו מצה, און ער קאפּל, האט פאר אונז געלייענט די גאנצע הגדה. די גאנצע יענע שעה איז געפאלן א וויכער שניי און מיר זיינען געזעסן פערוויקלט די פיס מיט שמאטעס, און אונזערע אויגן טרערן צו דער געשיכטע פון יציאת מצרים . . .

דער בעפריינדעטער פויער האט געהאלטן ווארט: אין 2 טעג ארום האבן מיר געהערט זיין פייף און דאס בילן פון זיינע הינט. מיר האבן אים דערציילט דעם סוף פון די דריי יידן פון אונזער קאמפאניע. האט דער פויער אויסגעבראכן אין א געוויין און געריסן די האר פון קאפּ פין גרויס צער: ער האט דאך ספּעציעל געקומען אונז ווארענען צו ראטעווען אונז און מיר האבן אים ניט געהערט. מיר זיינען געבליבן זעקס מענטשן אן קיין דערוואקסענעם מאן: 3 יתומים, די פרוי מיט איר יונגער טאכטער און איך. ביז יעצט האבן די דערמארדעטע געווען אונזער באשיצער און אנפירערס אין געדיכטן וואלד, און יעצט וואס וועט זיין מיט אונז? האבן מיר געוואנדערט אין וואלד ביז מיר זיינען געקומען צום דארף זאלאטיע, זעקס קילאמעטער פונם וואלד. מיר האבן געהערט אז אין דארף האלטן זיך אויף פארטיזאנער אונטער דער אנפירונג פון מיסארא. דאס איז געווען א אפּטיילונג פארטיזאנער אונטערן אנפירונג פון א יונגן פויער — פארטיזאן וואס איז בערימט געווארן מיט זיין קאמף קעגן די דייטשן און מיט זיין פערטיידיקן יידן. ער איז געווען א איינפאכער גוי פון אזארסק, כ'האב אים געקענט און איינמאל געווען ביי אים אין שטוב. פיל יידן זענען געווען אין זיין אפּטיי-

לונג. ווען זיי האבן זיך דערוווסט וועגן דעם טויט פון די דריי יידן האבן זיי געשיקט מענטשן זוכן די איבעריקע יידן אין וואלד, און אזוי האבן מיר זיך מיט זיי באגעגנט און מיט זיי מיטגעגייינגען אין זייער דארף.

דא, אין אזארסק האב איך אויך געטראפן דוד שטאפער (שלמה׳ס זון) פון וויסאצק. אין צייט פון דער נאצישער אקופאציע האט ער געדינט אין דער יידישער מיליציע. א שטאלצער ייד, האט באוויזן אנטלויפן מיט זיין פאמיליע אין די וועלדער. ער האט געוואגט פון צייט צו צייט קומען אין שטעטל, גראבן אין די יידישע הויפן ארויסנעמען פארשידענע זאכן און דאס פערבייטן ביי די גויים אויף שפייז. די גויים האבן גערעדט צווישן זיך אז זייןביידל אין וואלד איז פול מיט אלעם בעסטן און זיי האבן געפלאנעוועט זי בארויבן. איין נאכט האבן זיי זיך דערנענטערט צו דער ביידל און געשאסן אויף איר פון ווייטן, כדי די מענטשן אין איר זאלן זיך צולויפן . . . אלע זיינען טאקי אנטלאפן, האבן זיי געקומען מיט א וואגן ארויפגעלייגט אלעס און אוועק. דוד שטאפער האט זיך ניט געקענט בערואיקן און געוואלט וויסן ווער פון די גויים האט דאס געטאן. איז ער ארויס אין דער שטיל קעגן זיי און א יינגעל איז אים נאכגע-גאנגען. פלוצום האט דער יינגל איינגעזען אז שטאפער איז ארומגערינגלט מיט גויים, וועלכע באזוכן אים, אזוי האט ער, ווייזט אויס, דארט געפונען זיין טויט. זיין פרוי איז געראטעוועט געווארן און איז אויך נאך לייגע וואנדערונגען געקומען קיין איטאליע, און דערנאך קיין ארץ-ישראל.

און ווידער וועגן דער שחיטה.

אין דער אפטיילונג פין די פארטיזאנען האב איך באגעגנט איינעם פון דאמ-בראוויץ וועלכער איז געווען אין וויסאצק אין דער צייט פון דער שחיטה און האט באוויזן צו אנטלויפן ממש פון די טויט גריבער. ער האט מיר דערציילט אלע איינצל-הייטן פון דער שחיטה.

אינם פרימארגן פון שחיטה טאג זענען אלע יידן פון וויסאצק באפעלט געווארן צו דערשיינען אויפן מארק פלאץ, די יידן האבן דערפילט דעם געפאר און זיך ניט געהיילט דערפילן דעם באפעל. האבן די גויישע פאליציאנטן אנגעהויבן טרייבן די יידן פון די גאסן און פון די הייזער. מיט געוועור אין די הענט האבן זיי געגאנגען פון שטוב צו שטוב און געטריבן די יידן צו דעם בעשטימטן פלאץ. (דאן איז אונזער שטוב אנגעפילט געווארן מיט אנטלאפענע פון געיעג פון די מערדער.) אויפן מארק-פלאץ אויסערן געטא, זענען די יידן בעזעצט געווארן אין לייגע רייען. אין די זייטן פון גאס איז געווען גרייט מאשין געוועור און הארמאטן... צום ערשטן זענען גענומען געווארן 100 יידן, פון דער ערשטער ריי, מיטן אויסרייד אז זיי ווערן גענומען צו דער ארבעט. אין א שעה ארום זענען איינגעלאדן געווארן נאך 300 יידן און אויך די זענען בעגלייט געווארן דורך בעוואפענטע פאליציאנטן. דערנעענטערינדיק צום טויט פלאץ האבן זיי גייענדיק פערשטאנען וואס עס ווארט זיי: טויט דורך שיסען גלייך אין געגראבענע גריבער. דער ארטיקער רב האט אנגעפנגען זאגן וידוי און נאך אים דער ארטיקער דאקטאר. באלד האט זיך אנגעהויבן א גרויסער יאמער און ווידערשטאנד געשרייען און פיל האבן אנגעפאנגען אנטלויפן. די ביקסן און מאשין געוועור ארום האבן אנגע-פאנגען ארבעטן. די געשרייען האבן זיך נאך מער געשטארקט. די יידן וואס האבן

אין מארק שרעקנדיק געוואַרט דערהערנדיק די געשרייען און גוואלדן האבן אויך אנגעפאנגען לויפן. ס׳איז געווארן א גרויס טומל און געשרייען אין א געלויף אין ריכטונג צום נאענטן טייך הארין. א מאסע פאליציאנטן און בעוואפנטע גויים האבן נאכגעיאגט די אנטלאפענע שיסנדיק אויף זיי מיט זייער געווער. די אנטלאפענע יידן האבן געשפרונגען גלייך אין טייך אריין צו איבער שווימען אים. אבער די גוים האבן נאכגעשאסן נאך זיי אין טייך אריין. דאס איז געווען א שוידער בילד וואס איז ניט צו באשרייבן. שרעקנדיק האבן יידן געשפרונגען אין טייך, און שווימענדיק געפונען זייער טויט, ווער אויפן וואסער ווער אונטערן וואסער און ווער פון יענער זייט טייך. די וואסער אין טייך איז ממש רויט געווען פון די בלוט פון די דערשאסענע יידן. ס׳זענען געטראפן געווארן פון די טויט קוילן אויך אזעלכע וואס זענען אריבער די טייך אויף דער צווייטער זייט. ווער ס׳האט זיך באהאלטן אין די בוימלאך פון יענער זייט טייך איז נאכדעם דערמארדעט געווארן זוכנדיג עסן. 23 יידישע מיידלאך וואס האבן באוויזן אריבערשווימען צו דער צווייטער זייט טייך האבן געוואנדערט צווישן די בוימלאך דריי טעג נאכאנאנד און ניט האבענדיק קיין שוץ און קיין ציל האבן זיי זיך אומגעקערט אין שטעטל, הונגעריק און צובראכן און דארט געפונען זייער טויט.

די איבעריקע יידן, וואס האבן נישט באוויזן צו אנטלויפן צום טייך, זענען געפירט געווארן, צו די גריבער, אונטערן שטעטל און דארט דערשאסן געווארן.

מיט די פארטיזאנער.

די פארטיזאנער אפטיילונג האט געוואנדערט אין די וועלדער. מ׳פלעגט שטיין אין א ארט עטליכע טעג און וואנדערן ווייטער און אין די וואנדערונגען פלעגט מען אויספירן פערשיידענע סאבאטאזש אקציעס און אנגריפן. אונז האט מען ניט אנגענומען אין לאגער, וואו ס׳זענען געווען בלויז באוואפנטע קריגס מענטשן. מיר פלעגן זיך נאכשלעפן נאך דער אפטיילונג אין אלע אירע וועגן. מיר פלעגן רוען פונדערווייטנס מ׳זאל אונז ניט באמערקן. יידן פון דער אפטיילונג פלעגן קומען אין אונז צוזויסן געבן אין דער שטיל ווען די אפטיילונג דארף ארויס גיין אין וועג. פלעגן מיר אויפשטיין און גיין נאך זיי פון דער ווייטנס. אממערסטן פלעגט מען וואנדערן אין די נעכט. ייעדן נאכט גיין 20—25 קילאמעטער, דורך וועלדער, טייכן און גריבער אין קאלטע, נאסע וועטערן פין ענדע ווינטער. מיט זיי האט זיך געשלעפט א גאנצער טראנספארט פון קעלבער און בהמות. די וואנדערונגען האבן אונז פערמאטערט צום טויט.

איין נאכט זענען מיר געקומען אין א דארף וויטשיווקע. די אפטיילונג איז אריין אין דארף און מיר, 200 יידן, זענען געבליבן בעהאלטן אין גריבער און בוימלאך, אויסערן דארף. די פארטיזאנער אין דארף האבן זיך אנגעשיכערט און פארזונקען אין א טיפן שלאף. דאמאלט האבן זיי די בולבאוועס אנגעגריפן. יענע נאכט זענען דערמארדערט און פערוואונדערט פיל פון די פארטיזאנער ווי אויך אזעלכע וועלכע זענען געווען אויסערן דארף. די קוילן האבן געפלויגן איבער אונזערע קעפ ווי א רעגן. מיר זענען צולאפן אין אלע זייטן. איך און נאך פיר יידן זענען געלאפן 3 טעג נאכאנאנד. דערוויסענדיק אז די בולבאוועס זענען צוריק געגיינגען האבן מיר זיך אומגעקערט אין דארף אריין, און דארט האט מען אונז דערציילט אז די בולבאוועס

האבן איינגענומען דעם דארף, האבן גענומען אין געפענגעניש פיל פארטיזאנער, צוגראבירט זייער געווער, שפייז און זייערע בהמות.

א מוטער וואס מיט איר זענען אויך געווען צווי טעכטער און דריי אייניקלאך איז לויפנדיק אין אנגריף אומגעפאלן אויף דער ערד און דערפילט אז זי ליגט אויף א מענטשן-קערפער אבער זי האט ניט געוואגט זיך רירן אין דעם טומל. אויפשטייענדיק נאכן אנגריף האט זי דערזען, צו איר גרויס אומגליק, אז זי האט געלעגן אויפן טויטן קערפער פון איר טאכטער וואס איז צוריסן געווארן דורך א דומדום-קויל. אויך א אייניקל איז דערמארדעט געווארן אין דעם אנגריף.

די פארטיזאנער אפטיילונג האט זיך שנעל אויפגעלעבט נאך איר דורכפאל. סאוויעטישע עראפלאנען האבן זיי געברענגט געווער און זיי האבן פון דאס ניי זיך ארגאניזירט און בענייט זייערע אקציעס. ווידער געוואנדערט, אויסגעפירט סאבאטאזש אקציעס, און מיר, יידן, האבן זיך נאכגעשלעפט און געשיצט געווען דורך זיי.

איין טאג, אין דארף לוסעצקא, קומט צו אונז דער יידישער דאקטאר ערליך (דער פאר מלחמהדיקער דאקטאר און אפטייקער פון דאמבראוויץ) פון די פארטיזאנער און מעלדעט אונז, אז אונזער אפטיילונג גייט יעצט ארויס אויף א לייגגערע אקצ־ע פון צען טעג און מיר, יידן, דארפן דאווארטן אויף זייער צוריקקומען. ס'זענען פאריבער פיל וואכן און זיי זענען ניט געקומען. דערווייל איז אנגעקומען ידיעות וועגן באנדעס בולבאווצעס ווי אויך דייטשע מיליטער וואס בושעווען אין דעם געגענט. האבן מיר פערלאזן דעם דארף. אין וועג האבן מיר בעגעגנט א קאראוואן פאליאקן מיט זייערע ווייבער און קינדער. נאך זיי האבן זיך געשלעפט ציגיינער. אויך די פאליאקן זענען אנטלאפן פון די בולבאווצעס. (די דייטשן האבן זיי קיין שלעכטס ניט געטאן) מיר האבן זיך, אלזא, געשלעפט נאך די פאליאקן און געהרוט נעבן זיי אין וואלד.

ס'גייען דורך טעג און מאנאטן, קלאנגען דערציילן וועגן נצחונות און דערנענ־טערונג פון סאוויעטישן מיליטער. די דייטשן טרעטן אפ. דער גאנצער געגנט איז הפקר. אין די וועלדער, און די דערפער, קומען פאר גרויסע שלאכטן צווישן פארטי־זאנער און בולבאווצעס. אממערסטן שטארקן זיך די פארטיזאנער. דערפער גייען איבער פון איינעם צום צווייטן. אנדערע דערפער ברענען. מיר געפינען זיך אין די ליניעס פון דעם בעוועגליכן פראנט. אזוי האט זיך דאס געצויגן ביז ס'איז ענדליך בעפרייט געווארן די גאנצע געגנט און דער פראנט איז דערווייטערט געווארן. דאס איז געווען אין הערבסט 1943.

די פאליאקן זענען ארויס פון די וועלדער און אוועקגעפארן. אויך יידן האבן אנגעהויבן דערשיינען איינצעלע און אין גרופן גייען אריין אין די דערפער און אנדערע אויך באזעצן זיך דארט. ס'האט זיך געענדיקט די שרעקליכע תקופה פון די וועלדער וועלכע האט געדויערט פאר אונז 8 מאנאטן פון מערץ ביז נאוועמבער 1943. פיל מאנאטן האבן מיר זיך ניט געוואשן און ניט געביטן קיין העמד. נאר צייטנווייז, ביינאכט זיצענדיק ארום פייער פלעגן מיר אויסטון די העמד צום טריקענען. בלויז די יונגנטליכע, גייענדיק אין דארף זוכענדיק שפייז, פלעגן מיטברייינגען מיט זיך א העמד אדער א פאר הויזן וואס זיי פלעגן מיטשלעפן פון די הויפן.

מיטן בעפרייאונג.

ס׳האט זיך געענדיקט די וועלדער תקופה אבער צו קיין רו זענען מיר נאך ניט געקומען.

איך און נאך עטליכעע יידן זענען געקומען אין דארף נימאוויטש. מיר האבן צוזאמען אריין אין איינעם פון די הייזער. ס׳האט געבושעוועט א טיפוס-עפידעמיע אינם געגנט, און אויך איך בין געלעגן קריינק 3 וואכן, אן קיין שום מעדיציניש הילף, אויף אהארטן באנק, און צוקאפנס בלויז א בינדל שטרוי. קיין עסן איז אין מיין מויל ניט געקומען אויסער וואסער. ווען כ׳האב אויפגעשטאנען פון דער קרענק א שוואכע און א צעבראכענע, איז צו מיר געקומען א פויערטע און מיר פארגעלייגט כ׳זאל שטריקן הענטשקעס און שקארפעטן פאר די פארטיזאנער און דערפון זיך שפייזן. כ׳האב דאס אנגענומען און זיך דערנערט.

דער פראנט איז ניט ווייט געווען פון דארף. זעקס קילאמעטער פון דארף געפינט זיך די טייך סטיר. פון יענער זייט זענען געווען די דייטשן און פון דער זייט די פארטיזאנער און די סאוויעטישע מיליטער. די דייטשע מיליטער האט זיך, פון צייט צו צייט, אריבערגעריסן איבער דעם טייך און די רויטע מיליטער האט צוריק געשטויסן. איין פרייטאג איז געווארן א טומל אין דארף: „אנטלויפן!" די דייטשן זענען אריבער די טייך און דערנענטערן זיך, איך בין נאך ניט גענוג שטארק געווען נאך מיין קרענק, דער וועטער איז געווען שווער און פייכט נאכן צוגיין פון שניי. האבן זיך פערזאמלט אלע יידן פון דארף און אוועקגעגיינגען אין שטעטל ראפאלאווקע - א שטרעקע פון 120 קילאמעטער.

דא אין דארף נימאוויטש זענען אויך געווען מיט אונז די 3 יתומים וועלכע זענען ווידער פעריתומט געווארן נאכן דערמארדן פון זייער פעטער ר׳ אשר ביטשיק דער פוזניער. ביטער איז געווען זייער גורל, נאך אין וואלד זענען זיי געווען באדעקט מיט וואונדן אוןביילן. דער יונגסטער פון זיי, אהרלע, 9 יאהר אלט, שעמענדיק זיך מיט זיינע וואונדן, איז ער געלעגן א גאנצן טאג טרויעריק, צוגעדעקט מיט שמאטעס. איך פלעג אנווארמען וואסער און גאנץ פארזיכטיג ארומוואשן די וואונדן אויף זיינע הענט. קיין זייף איז ניט געווען צו קריגן. איין טאג בין איך געגייגען מיט זיין 13 יאריקער שוועסטער און 12 יאריקן ברודער בעטן שפייז אינם געגנט. האט זיך דערבארמט א גוי אויפן ייגגל און אים פארגעלייגט ער זאל בלייבן ביי אים אין שטוב פאשען זיינע בהמות און ער וועט שוין זארגן פאר זיין עסן און קליידן. האט דער יינגל, ווי אויך זיין שוועסטער, מסכים געווען. פלעגט דער יינגל אויפשטיין 3 פארטאג ארויסגיין פאשען ביז 9 אין דערפרי, פלעגט עסן און שלאפן אביסל און ווידער ארויס גיין פאשען ביז פינסטער. אין קאלטע טעג פלעגט ער ארויס גיין אין דער פרי ביז פינסטער אבער אויך דא איז אים ניט לייכט געווארן ווייל די גוישע יינגלאך האבן אים זייער געדריקט.

כ׳פלעג צוזאמען מיט זיין שוועסטער, אים קומען באזוכן. ער פלעגט זיך ווארפן אויף אונז קושן און האלזן. די עלנטקייט פונם יינגל צווישן די גויים איז געווען זייער גרויס. ער פלעגט בעטן מיר זאלן ברענגען צו אים זיין קלענערן ברודערל ווייל ער האט זייער געבייגקט נאך אים. איינמאל האבן מיר אים געבראכט, און ווען די

צווי ברודערלאך האבן זיך איינגעזען פון ווייטן האבן זיי געלאפן, ארויפגעפאלן איינער אויפן צווייטן און וויינענדיג זיך געקושט און געהאלזט ביז ס'איז שווער געווען זיי צושיידן.

ארויסגייענדיק פון די וועלדער האבן מיר מיטגענומען דעם יינגל און געקומען מיט אים אין נימאוויטש. קיינער פון די פויערן האט ניט געוואלט אריינלאזן אין שטוב די יינגלאך צוליב זייערע רינענדיגע וואונדן. האבן מיר זיי אריינגעברענגט אין א שייער, דארט זענען זיי געלעגן אפגעזונדערט. בארוועס און נאקעט, אין די קאלטע טעג. די מיידל פלעגט אריינגיין און זיין ביי אונז ביז מיר זענען געגיינגען שלאפן און דאן פלעגט זי זיך אומקערן אין שייער צו אירע ברידערלאך. אזוי איז געווען דער גורל פון די יתומים. הימל און ערד האבן געדארפט קלאגן און שרייען גוואלד דערויף.

אין נימאוויטש האבן מיר צוזאמען זיך באהאלטן בא א אלמנה וואס איר מאן איז דערמארדעט געווארן אין די שלאכטן. זי האט ניט געקאנט בארבעטן איר ווירטשאפט. האט זי אונז צוגענומען און מיר האבן אלץ געטאן אין הויף און אין שטוב. זי האט גאנצע טעג און נעכט זיך ארומגעדרייט צווישן מיליטער און פארטיזאנער און מיר האבן אנגעצערט אירע 4 קינדער, געזארגט פארן שטאל, אנגעגרייט האלץ און ריין געמאכט די שטוב וואס איז געווען פארנאכלעסיגט. אין יענעם שטוב האט חוה פעלדמאן פון לינקע געבוירן ליגנדיק אויף א באנק אויף א ביסל שטרוי. צזאמען האבן מיר אדורכגעמאכט די לאנגע וועג קיין ראפאלאווקע, ווען דאס נייע געבוירענע קינד איז איינגעוויקלט און צוגעבונדן צו דער מוטערס שויס. די מוטער האלט מיר פין איין זייט און איר מאן שטיצט איר פין דער צווייטער זייט. אזוי האבן מיר געמארשירט. דאס קינד פלעגט שטארק וויינען און די קאמפאניע, צארענדיק אויף די עלטערן האט געפאדערט איבערלאזן דאס קינד. האט זי געוואלט אנצערן דאס קינד האבן זיי זיך נישט געוואלט פארהאלטן. קומענדיק קיין ראפאלאווקע איז דאס קינד געווען כמעט אן א טראפן לעבן, ניט געוואלט עסן און ניט טרינקען. אין צוויי מאנאטן ארום איז ער געקומען צו זיך. אין 11 מאנאטן ארום, ווען מיר זענען געקומען קיין פינסק, איז דאס קינד געמאלט געווארן.

מיר זענען געגאנגען 7 טעג און נעכט נאכאנאנד בכדי זיך צו דערווייטערן פון די דייטשען וועלכע האבן זיך דערנענטערט. האלב וועג זענען מיר געגאנגען אויף אייז פון טייך וואס האט אנגעפאנגען צו צוגיין. אונזערע פיס פלעגן טרעטן אין וואסער און אזוי, אין קעלט און אין סכנות, ביז מיר זענען געקומען קיין ראפאלאווקע. אויפן וועג האבן זיך געוואלגערט טויטע קערפערס פון דייטשן, ווי אויך אברים אויסגעמישט מיט שטיקער עראפלאנען, קרבנות פון די סאוויעטישע באמבעס.

צום ערשטן האל האבן מיר זיך אומגעקערט צו אלעבן פון א ישוב. מיר האבן אויסגעזען ווילד ווי וואלד מענטשן, געוויקעלטע אין שמאטעס. דא זענען די באנען ווי אויך די אוטאבוסן געגאנגען רעגולער צווישן די שטעט. דא האבן מיר געזען טויזענטער סאלדאטן מארשירן הין און צוריק. אין פארסטעמפעלטע וואגאנען זענען טראנספארטירט געווארן אוקראינישע בולבאוועצעס, ניט וועלענדע דינען אין דער רויטער ארמיי און אנטלאפענע פון פראנט. דורך די וואגאנעס קוקן ארויס אויך געפאנגענע דייטשן,

מידע און געפייניקטע. די אראפגייענדע אין סטאציע פלעגן קלייבן ברעקלאך ברויט, מיר האבן ניט רחמנות געהאט אויף זיי. מיר פלעגן זאגן: ווען זיי זאלן זיין ביי אונז אין די הענט וואלטן מיר געריסן פון זיי שטיקער, אויס נקמה פאר אלעס וואס זיי האבן מיט אונז געטאן.

די שטעטל איז געווען טיילווייז רואינירט. האט אפט געליטן פון לופט שלאכטן און באמבארדירונגען. הייזער האבן געברענט און צוריסענע מענטשן קערפערס האבן זיך געוואלגערט. מיר 2 יידן, האבן פאריכט א רואינירט הויז און אריין וווינען אין אים. די סאוויעטן מאכט האט אונז דערלויבט נעמען קארטאפל פון די גריבער וואס די דייטשן האבן אנגעגרייט, וויפל מיר האבן געוואלט. מאטערנדיק ארויס נעמען די קארטאפל פון דער הארט פארפרוירענע ערד, ניט האבנדיק מיט וואס גראבן איז פלוצלונג געפאלן א באמבע נעבן אונזער וווינונג. ס׳זענען געהארגעט געווארן מענטשן הייזער זענען רואינירט געווארן און פון אונזער וווינונג איז אפגעריסן געווארן די פענסטער און די טירן און אויך די אייזענס זינען צושטויסן געווארן. אויך אויף מיין קאפ איז געפאלן א ציגל. מיר גייען ארום אין גאס, א חורבן, ניט צו שילדערן. הייזער פאלן אום, די גאנצע לופט איז שטויביק און פינסטער, מ׳זעט ניט איינער דעם צווייטן.

זעקס מאנאטן בין איך געווען אין ראפאלאווקע. בייטאג אין שטעטל און ביינאכט אין נאענטן וואלד. די דייטשע ארעפלאנען פלעגן ביינאכט פיל באמבאדירן צייטנווייז פלעגן אויך די שטאטישע איינוווינער ארויס גיין אין וואלד אויף ביינאכט ניט קענענדיק זיין אין שטאט.

מיטן בעפרייען פון פינסק דורך דער סאוויעטישער ארמיי האב איך זיך דערלייגט אהין. ס׳האבן זיך צוזאמען געקליבן יידן פון דער סביבה. פון פינסקער יידן זעלבסט זענען געקומען דענסמאל בלויז 18. נאכן בעפרייען איז קיין ייד ניט געווען זיכער מיטן לעבן אין די שטעטלאך. דערפאר פלעגט מען זיך קאנצענטרירן אין דער גרויסער שטאט.

די יוגנט האט געקריגן ארבעט אין שטאט אדער פאסטנס ביי דער מאכט. די אנגעקומענע יידן האבן געמוזט נעמען האנדלען וואס די נ.ק.וו.ד. האט שטרענג פארבאטן. פלעגן יידן פרעגן: פון וואס וועלן מיר לעבן? האט די נ.ק.וו.ד. זיך געמאכט ניט זעענדיק. כ׳האב אנגעהויבן ארבעטן בכדי צו באשפייזן און אויך כדי ווי ס׳איז צו פארגעסן מיינע אומגליקן. כ׳האב געבאקן זעמעלאך און פערקויפט אין מארק.

יידן פלעגן מורא האבן זיך אומקערן אין די שטעטלאך. די בולבאוועס האבן געבושעוועט אויף די וועגן און אין די וועלדער. יידן פלעגן דערמארדעט ווערן פארנדיק צו זייערע שטעטלאך. איך זעלבסט האב ניט באזוכט אונזער שטעטל. א איינציקע בין איך געבליבן פון אלע מיינע טייערע. צו וועמען און נאכוואס זאל איך פארן? וואס וועל איך טאן מיט מיין הויז? כ׳האב זיך דערוואוסט אז בלויז איין ייד האט זיך אומגעקערט צו אונז אין שטעטל. איין געדאנק האט אים אהין געבראכט: זיך נוקם זיין פאר אונזער פערגאסענעם בלוט. ער האט מיר געשריבן אז איך זאל זיך ניט

אומקערן אין שטעטל "ווי איז צו די אויגן וואס זעהען דאס". ער האט מיר געשריבן וועגן מיין פוסטער שטוב, אן פענסטער און אן טירן און מיט צושטויסענע אויוונס. די גויים פעריכטן דארט די הויז, ער ווייס אליין ניט פאר וועמען.

אויפן וועג קיין ארץ־ישראל.

ס'האט זיך אנגעהויבן די רעפאטריאציע פון די פוילישע בירגער. כ'האב זיך פארשריבן אלעס פוילישע בירגערין כדי צו קענען ארויס גיין פון דאנען. צווי גרויסע טראנספארטן פוילישע בירגער זענען ארויס אין וועג און איך האב עס פערנאכלעסיקט. מיין ריי איז געווען צום דריטן טראנספארט וואס זיין ארויסגיין איז אפגעלייגט געווארן עטליכע מאל. ס'איז אומגעגייענגען קלאנגען צווישן יידן אז מ'קען דערגרייכן קיין ארץ-ישראל גלייך פון פוילן אומגעשטערט. פון לאדש פארט מען קיין רומעניע און ווער ס'האט 50 רובל גאלד קען פון דארט אפפארן קיין ארץ-ישראל. כ'האב מיר אנגעשטרענגט און אפגעשפארט 50 רובל גאלד איך זאל אויך קענען זיך דערלייגען קיין ארץ-ישראל.

זעענדיק, אז דער דריטער טראנספארט גייט ניט ארויס, האב איך געזוכט אנדערע וועגן ווי צו קומען קיין פוילן. כ'האב דורכגעמאכט פערשידענע משונהדיקע וועגן ביז קאוועל, און פון דארט מיט א קאמפאניע פון 25 יידן קיין לאדזש. דאס איז געווען אין תמוז תש"ה (1945).

א עלענדע און פארלאזענע האב איך ניט געוואוסט וואוהין זיך ווענדן. אז כ'האב דערציילט יידן אז כ'האב קינדער אין קיבוץ אין ארץ-ישראל האט מען מיר געראטן כ'זאל זיך ווענדן אין קיבוץ וואס עקזיסטירט אין שטאט. אין קיבוץ האט מען מיר שיין אויפגענומען, כ'האב זיך געטראפן מיט אנטק (יצחק צ.) ער האט מיר גוט אויסגעהערט, דערמוטיגט און צוגעזאגט אז מ'וועט פאר מיר זארגן. כ'פלעג אפטער אריינקומען אין קיבוץ. ס'איז געווען איינגענעם דארטן זיצן, צווישן די יונגווארג.

אין צווי וואכן ארום האט מען מיר געשיקט רופן אין קיבוץ. מ'האט אנגעהויבן טון אין מיין ענין מיט זארג. אין עטליכע טעג ארום בין איך ארויס אין וועג מיטן ציל צו דערגרייכן קיין איטאליע. איין מיידל פון "ה"חלוץ" חנה ג. איז צוגעגעבן געווארן צו מיר, זארגן פאר מיר אין וועג.

האבן זיך אנגעפאנגען פלאגענישן איבער לענדער און גרעניצן, מיט דער באן און מיטן אוטאמאביל און צופוס. מיר האבן געוואנדערט פיר מאנאטן. אין די גרויסע שטעט האט זיך שטענדיק געפונען ווער ס'האט געזארגט פאר אונז, איך געדענק שוין ניט מער די אלע סטאציעס און ערטער וואס מיר האבן דורכגעפארן. ווירקליך האבן מיר דערגרייכט קיין בארי אין איטאליע.

אין איטאליע האבן מיר זיך אויפגעהאלטן אין די אונרר"א לאגערן און דא האט מען פאר אונז געזארגט. א גאנצן וועג בין איך געווען צוזאמען מיט מיידלאך פון ה"חלוץ". ניט וועלענדיק זיך שיידן מיט זיי האב איך צוזאמען מיט זיי אוועק אין קיבוץ הכשרה אין מאריא-דלוקא. כ'האב געוואוסט אז יידישע חיילים פון דער ארץ-ישראלדיקער בריגאדע זארגן אויך פאר מיין עליה קיין ארץ-ישראל.

איין שבת איז געקומען אין קיבוץ א סאלדאט וואס האט פאר מיר געבראכט בריוו פון מיינע קינדער אין ארץ-ישראל. אין עטליכע טעג ארום בין איך באשטעטיקט געווארן צו פארן, צוזאמען מיט א גרויסן קינדער טראנספארט קיין ארץ-ישראל.

איין דאנערשטיק, 9-טן נאוועמבער 1945, האבן זיך מיינע וואנדערונגען געענדיקט. אונזער שיף, א ענגליש מיליטערישע, איז יענעם טאג געקומען צום ברעג פון ארץ-ישראל. כ׳בין אראפגעגאנגען צום ברעג און מיינע אויגן זוכן מיינע קינדער וואס זענען מיר דא געבליבן אוןווארטן אויף מיין אנקומען.

גיטל פיאלקאוו

איבערזעצט פון העברעאיש דורך ישראל גוטמאן.

עם גלוי השלט של „חורשת ויסוצק״ ביער הקדושים של קרן הקימת במבואות ירושלים (אשתאול). כ״ז ניסן תשי״ז 1957

מימין לשמאל, שורה א׳ למעלה: רבקה פיאלקוב, אהרן שטופר, יצחק זוליאר, רבקה נפחן, ישראל גוטמן, לאה לופטין, מרים גוטמן, פסל לופטין;

שורה ב׳: זלמן גוטמן, גיטל פיאלקוב;

עומדים: שרה רבינוביץ, שושנה וקס, שרה פטרוך, אורחת, ישראל יעקובי, דבורה אברמוביץ־נשקס

משפחותינו

לזכרם

חלפו 20 שנה מאז השואה. אנסה להעלות על הניר את אשר חרות בלבי ובזכרוני על ביתי בעיירת מולדתי ויסוצק, ובזאת להציב מצבת עד ליקירי משפחתי, קדושי השואה, הטמונים בקבר אחים גדול אי שם מחוץ לעיירה, קבר עזוב, מעלה קוץ ודרדר, או אולי חרוש וזרוע וצוררי ישראל נהנים מפריו....

למעלה מ־20 שנה חייתי בגבולותיה, התפלשתי בעפרה, התרוצצתי להנאתי בשלוליותיה, בוססתי בביצותיה, נהניתי את מלוא הדרה כשהיתה עוטה מעטה לבן, וכדורי השלג המה אשר הוו את ראשית אימוני בקליעה. בה עוצבה דמותי, דמות הבת של העיירה היהודית העססית.

ובכן, ויסוצק אחת העיירות הקטנות ברחבי פולין, שבהן תססו חיים יהודיים עם הוי של מסורת דתית, בה גם נוער חלוצי ציוני, בי"ס "תרבות", בתי כנסת ותפילה בצבור בימי חול ומועד. עיירה, שבכלל ספק הוא אם עיירה היא או כפר גדול, עיירה השוכנת על גדות ההורין מצד מזרח ובמערב 4 נהרות וגשרים מעליהם. עם הפשרת השלגים וגאות המים והשטפונות, נראתה העיירה כאי במרחבי מים. מרחק של 7 קילומטר מתחנת הרכבת לעיירה ובדרך אליה וממנה הכרחי היה לעבור את ההורין ע"י דוברה וכאן היו תמיד האנשים נתונים לחסדו של הגוי „המעביר בדוברה", שרוב זמנו היה שקוע בתרדמה ולא קל היה להעירו משנתו. הקשר העיקרי עם עיירות הסביבה — דומברוביצה וסטולין — היה בקיץ ע"י הסוס והעגלה ובחורף ע"י המזחלת הרתומה לסוסים. העיירה כולה היתה מוקפת כפרים „גויים" שונאי ישראל, ששמשו ברב הזמנים קינים לכנופיות למיניהן.

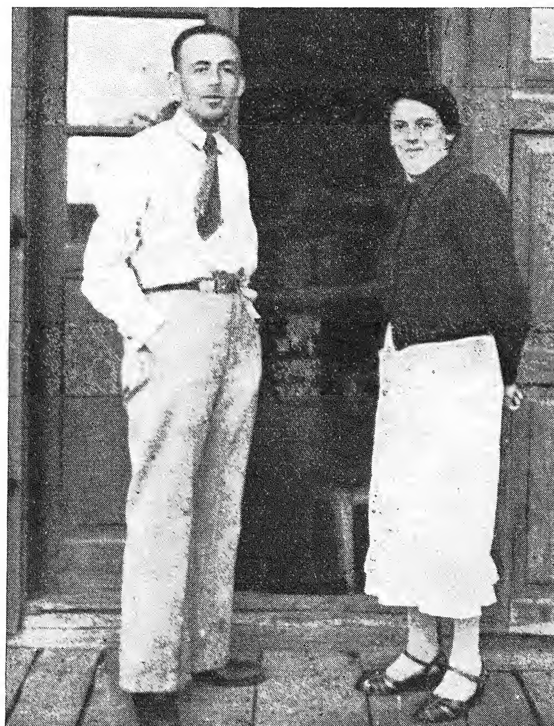
שינויים פוליטיים וכלכליים, כתוצאה משנויי משטרים, לא עברו ללא השפעה גם על עיירתנו, אך יהודי ויסוצק על אף הכל, הכו שורש במקום, ומצאו את מחייתם ממסחר זעיר וממלאכה — חיטים סנדלרים, נגרים וכדומה.

המשפחה

בקהילת ויסוצק זו שכנה משפחתנו המסועפת. לסבי אשר בר' גרשון נפחן („אשר־גרשנס") ולסבתי צפורה היו 4 בנות ו־2 בנים; אחד מהם הוא אבי, ישראל, אשתו רחל בת רב' אליעזר פיקמן מדומברוביצה, שני אחי לייבלה וגרשלה (שם האח הבוגר יוסף לייב ושם האח הצעיר גרשון), אני ואחותי הצעירה שרה מינקה; דודי חיים אהרן נפחן, אשתו בלומה עם בניהם לייבוש ודוד, והבנות רבקה ומרים היגרו לאמריקה; הדודה פסיה בעלה שלמה קולודני עם 7 בנותיה ובנה יחידה גרשון גרו בביתם באותו רחוב מולנו; דודתי השניה מלכה, בעלה נחמן פרל, ולהם 6 בנים ובת יחידה, ריבלה, קנו את משכנם גם כן באותו רחוב מרחק 3 בתים מביתנו,

דודתי מינדל נ"ע (אותה לא הכרתי), בעלה הרשיל שיינבוים, בנם חיים ובתם ריבצה, שניהם נשואים ולהם ילדים, גרו בבית על ידינו; דודתי מרים, הצעירה בבנות סבתי, ובעלה מאיר קצמן ושלשת ילדיהם גרו אתנו. ועכשיו בא"י. כל אלה מקור פרנסתם — המסחר, למי חנות בדים ולמי חנות מכלת. לסבי היתה במקום אחות — דבורה ובעלה ישעיהו (שייע) פלדלייט וילדיהם, וכן היו בני דודים של סבתי, יחד — משפחה ענפה עם שמחות ויגונות, ביקורי בית, רכילויות ואף מריבות משפחתיות, כרגיל.

פאר המשפחה היתה ה„גברדיה הצעירה", הנכדים והנינים. פעילים ושופעי מרץ, מדקדקים בכל תגי המסורת, בשמחה היו יוצאים לאסוף דמי חנוכה, מונים אגורה לאגורה וצוברים ממון. ומי ישוה להם אז? ביראת כבוד היו מעבירים את מפעל משלוח מנות, בכובד ראש אוספים אגוזי פסח, ובהתלהבות מתפלספים על גניבת האפיקומן בליל סדר פסח. ידם נטויה בכל. ובודאי שלא פסחו על הזדמנות של אכילת דברי מתיקה, לביבות חנוכה עם גלדי שומן אוזים, „אזני המן" ושאר מיני תבלינים, כיסנים (קרעפלאך) בימי החג המיועדים לכך וכד'.

מינקה וגרשון נפחן

חיה פיקמן־נפחן (אשת גרשון) ומינקה

ובהתקדש ליל חג, „בימים הנוראים", בראש השנה ויום הכפורים, בסוכות ושמחת תורה ובחג הפסח — כמה אהבתי לראות את כלם ממורקים ומצוחצחים לבושים בגדי חג חדשים, כשהם צועדים על יד האבות לבית הכנסת בגאוה ובהרגשת בטחון, ולא פעם תוך קנטור כלפי הבנות שאינן זוכות לתהלוכה מעין זו. כשאבי ז"ל היה לוקח אתו את שני אחי ונושק לי ולאחותי, מברך אותנו בברכת שנה טובה וחג שמח בהפרדו מאתנו לפני לכתו לבית הכנסת — היינו ביראת כבוד עומדות על יד פתח הבית ומלוות אותם בעינים, כברת דרך, מקנאות באחים ההולכים עם אבא לבית הכנסת. שפר, חלקנו בחג שמחת תורה כשהכניסה לבית הכנסת היתה חפשית גם לבנות.

הבית

הבית שלנו, גדול, עשוי מעץ, שני פרוזדורים גדולים שבו משמשים חנויות, באחד חנות מכולת על שם אבי ישראל נפחן, ובכניסה השניה חנות בדים משל דודי קצמן. בהגיע הזמן, כשדודי קנה לו דירה משלו, נחכר בית זה על־ידי יחיאל בורוביק

ומשפ׳ ובמקום שלט חנות הבדים הופיע שלט „סקליפ ז״ליזני״ (חנות ברזל). אח״כ עם מות אבי ז״ל, יורש חלק בית זה אחי הבכור, לייבלה, בונה לו קן משפחתי ולו חנות בדים ושוב שלט חדש „סקליפ מניפקטורני״, את החצי השני של הבית עם חנות המכלת יורש אחי גרשלה. המיוחד שציין את הבית הזה היה הגג, גג של פח, כמעט היחידי שבכל העיירה. כל יתר הגגות היו מכוסים כפיסי עץ (שינדלאך) וחלק גדול של גגות היו מכוסים בקש. הגג שלנו בצבע תפארתו, שיוה גון מיוחד לרחוב על הרקע האפור של גגות העץ והקש. צבעו מדי פעם השתנה. פעם ירוק ופעם אדום. בכל אופן כל כמה שנים חייב היה לעבור בדק גג, כי החלודה אכלה אותו בלי הפוגות. לעומת זה היה כוחו אתו ביחוד באותם הלילות כשאש היתה אוחזת את בתי ישראל (לרוב פעולה זדונית מכוונת) ושרפה — סיוט הלילה של אזרחי העיירה — היתה פורצת; אז היה גגנו זה לוחש לנו „הניצוצות הללו לא יוכלו לי, הם לא ידביקוני״!

מלכה ונחמן פרל

ומסביב לבית גן ירק גדול, מסודר ערוגות, ערוגות, רובו זרוע תפוחי אדמה ומעוטו מלפפונים, צנון, צנונית, תירס ואף ערוגת טבק. בהגיע העגבניה לעיירתנו ואתה הפרסום על הויטמינים החשובים שמכילה נשתלה אף היא בגינתנו. לכל בת, כלומר לאחיות אבי, אשר ע״י ביתם לא היה שטח אדמה לגינה, הוקצתה ערוגה של תפוחי אדמה עטורה קלחי תירס וע״י כך נהנתה כל המשפחה מפרי בכורים. במרחק של כמה עשרות מטרים נמצאה הרפת שלנו ובה פרתנו, נצר מיוחד מגידול עצמי, צבעה אדום בהיר וטלאי לבן בצורת לב על מצחה. צאצאיה היו כולם דומים לה. וכן גידלנו עופות בית, מפטמים אוזים שספקו לנו שומן אוזים מלאי לכל השנה. מובן מאליו שלא חסרו בבית מאכלי חלב ובשר. חמאה, גבינה, שמנת, גבינה צהובה

היינו מכינים לבד. הכל הופק בצורה פרימיטיבית ביותר ללא כל מיכון, ו„בית הקרור" הוא „המרתף" המקובל בזמנו, הוא אשר שמר על תוצרת החלב בקיץ ואף על תפוחי האדמה בחורף.

ובפנים הבית — במחצית האחת חדר אוכל גדול ושני חדרי שינה. במחצית השניה שני חדרים גדולים ומטבח משותף לשתי הדירות. הריהוט — מטות עץ, בפוליטורה בצבע חום בהיר, שלחן וכסאות בחדר השנה, בחדר האוכל שלחן גדול, ספה, ספסל וכסאות, ארון ספרים ובו כל המסכתות, ספרי תפילה תורה ונביאים, ספרי משניות וזהר וכו'. שני ארגזי בגדים („קופרטים") שלנו, בפוליטורה בצבע המטות, כתחליף לארון בגדים, עמדו על גלגלים, קלי תנועה שאפשרו שנויים בפנים החדר. לא היתה בבית שלנו שום תמונה משום „ולא תעשה לך פסל ותמונה". הדבר המיוחד שקשט את חדר האוכל היו העציצים הגדולים; פיקוסים, גלנדרה, עציצי קקטוס שונים וכדומה. הרצפה מעץ. יפה התמזגו הגונים על רקע הסיוד הירקרק בהיר, העציצים הירוקים, צבע הריהוט החום, המפה הלבנה הפרושה על השלחן, ובליל שבת פמוטי הכסף שלנו ופמוטי הנחושת של סבתא. הכל, מבריק ונקי, מה נעים היה כל זה לעין.

יצחק פטרוך, האחים מאיר, אביגדור וסנדר פרל

סבא וסבתא

הסבא, אשר בר׳ גרשון הרבה לעסוק בתורה ובתפילה. יהודי קפדן היה, הנכדים היו נרתעים מלגשת אליו משום הפחד ויראת הכבוד ממנו. סבל הרבה שנים מפצע ברגל שלא העלה ארוכה עד סוף חייו, והרפוי בזמן ההוא פרימיטיבי בלי רנטגן וחשמלים שונים, ובלי אמצעים אנטיביוטיים, סבל כאבים חזקים ונשא יסוריו אלה בשקט („אתיסר בכאבים בעולם הזה וישר לגן עדן בעולם הבא"). הסבתא, צפורה משלה בכיפה, זעירונת שופעת מרץ ותבונה, עוזרת בחנות ומשכנעת את לקוחותיה, על ידה מתרפקים הנכדים והיא המספקת לנו דברי מתיקה, כאם שניה היא לנו.

יתמות, מלחמה, רעם (מפי אבא):

השנה שנת תרע״ד. ביום כ״ז תמוז נפטרה אמי ז״ל בעיר הקייט אוטבוצק שע״י ורשה, מרחק של מאות קילומטרים מאתנו. בשנה ההיא פרצה מלחמת העולם הראשונה. מצב חרום, אנדרלמוסיה, הדרכים משובשות. אבי בקושי מגיע לשמה — אינו מספיק ללויה, חוזר הביתה ומתרפק על ילדיו הרכים. אחותי שרה מינקה היא רק בת חצי שנה ואני קרוב לארבע. אחי גרשלה בן 7 ואחי לייבלה בן 10. אבי אינו עוזב אותנו ויחד עם סבתא עומס עול גידול ילדיו, יומם ולילה מטפל בנו. על אהבתו את אמא אין למסור במילים. תמיד ספר לנו אודותיה תאר אותה כיפה מאד (תמונה לא נשארה ממנה), אצילית, טובת לב ועדינת נפש, בכל נימי נפשו וטוהר אהבתו החדיר בנו את דמותה הנאצלת, את חרדתה ואהבתה אלינו. עודנו צעיר, כבן שלושים, היה אבי כאשר התאלמן, אך שנית לא התחתן, „לא יכולתי למצוא תחליף לה, ולא רציתי שאם חורגת תגדל אתכם" אמר לנו פעם, ואת 22 שנות חייו האחרונות חי בבדידות וכלו נתון רק לנו — לילדיו.

שנת 1918—19 המלחמה בסיומה ובבית רעב ללחם. שמועות על פוגרומים וחילוף משטרים. בעירתנו מתחבאים פליטים, כן פוקדים אותם מדי פעם כנופיות, פעם אנשי פטלורה ופעם בלחובצים, אימה ופחד שוררים בכל. איש אינו יודע מה ילד יום. בנות דודתי, וכן בודאי יתר בנות העיירה, מחופשות כ„גויות" ומסתתרות אצל ה„גויים", ואנו, הילדים, צופים בחרדה לבאות. מגיעה שמועה, שהפולנים צריכים לבוא, ואמנם באחד הלילות הם מופיעים בביתנו. סבי שידע פולנית יוצא אליהם. הם מבקשים אוכל ומשהו בשביל הסוסים. אספו את אשר ניתן לאסוף והם נסעו להם. כעבור כמה ימים מופיעים לפתע קבוצת בלחובצים. הכל רועדים מפחד, כי הידיעות על מעשי הזועה שלהם ועל תעלוליהם פשטה מזמן בעיירה, ומתיצבת משלחת בפניהם ; הפקודה שלהם היא — כך וכך כסף, צרכי אוכל ומספוא לסוסים ! הולכים מבית לבית ואוספים. אין לעמוד על המקח. העיקר שיסתלקו להם. ובאותו בוקר עם זריחת החמה יצא גם אבי להוציא את הפרה למרעה. ברחוב הגויים, שבו עבר פגש באחד מחיילי בלחוביץ רוכב על סוס כשהוא קורא לאבא ופוקד עליו לרוץ לפני הסוס והוא בדהרה אחריו (ואנחנו בבית שמחים שלפחות אבא יצא את הבית). לפתע אנו רואים שאבא רץ דרך גן הירק, חוור מאד וללא נשימה, ואנחנו לקראתו, שיחזור מהר להסתתר אצל ה„גויים". אבא מספר את כל הקורה אותו, בנס ניצל, כשהבלחוביץ

נעצר לפתע ע״י אחת מבנות הפולנים שהסתכלה בחלון. אבא המשיך לרוץ ונעלם מעיני ה„בלכוביץ״; כמובן שבאותו שבת ברך ברכת „הגומל״.

1920—30. השלטון נעשה יציב יותר. עיירתנו בידי הפולנים, מטעם הדז׳ונט מחלקים מנות אוכל לילדים ולמבוגרים, בזה גם תבשיל חם. מתחילה להגיע עזרה מאמריקה מדודי חיים אהרן וב״ב. החיים מתחילים לחזור למסלולם. אבא מתחיל שוב במסחר, פותח חנות מכולת, לעזרתו באים גם שני אחי, ואף אני ואחותי עומסים את עול הבישול והטרחות בבית בשעות הפנאי ולאחר הלימודים. גם סבא וסבתא אתנו. בשמי עיירתנו ובקרב משפחתנו מפציע אור שמש. שלוש מבנות דודתי פסיה, מתחתנות, לסבא ולסבתא נינים ונינות ואף עוד נכדים נולדים. המשפחה מסתעפת וגדלה. זכורני פעם בחג השבועות (דומני בשנת 1930) התכנסה המשפחה, 50 נפש בקירוב לאכילת הכרוכיות וה„פוטר־קוכין״. כמה זהרו אז פני הזקנים, שניהם בשיבה טובה (מתקרבים לתשעים), ביחוד הסבתא, „אם הבנים שמחה״״, ההמולה, השירה ונקישת הכוסות עם ה„לחיים״ המבורך וזוג הזקנים במרכז מה יפה היתה התמונה, מרהיבת עין, האוכל להנציחה במילים אלה?

גם שנות יגון ידענו, תוך שנה אחת שיכלה המשפחה את דודתי מרים, הצעירה בבנות סבתא, לאחר מכן נפטרת הסבתא, בסוף אותה שנה נפטרו הסבא ורבציה בת דודי הרשל שיינבוים. שוב אופפת את משפחתנו יתמות, מהלומה כבדה לכלנו ולא אחת קשרה זאת ב„עין רעה״ ששולחה בכנס הבנים המפואר בחג השבועות...

אחי יוצא לקנות תורה

גרשלה לישיבה בלונינץ ולייבלה לתלמוד תורה בסטולין. תנאי הקיום: בלי שכר לימוד, הלינה אצל קרובים רחוקים, „עסין טעג״, כלומר מדי יום ביומו היו הולכים לאכול אצל משפחה אחרת, בערך שבע משפחות היו מקימות את ה„ישיבה בחור״. כמובן שכל יום אוכל כזה בהכרח היה מותנה בעקרת הבית, הקמצנית היא המסודרת היא ונקיה — או לא? וכדומה. בכל אופן על ימים אלה היה גרשלה מדבר בצער רב תוך תיאור נאמן של עקרות בית, אתן בא במגע ומחסדן חי. לפעמים היה מספר על כך בצורה בדוחה, כשאנו ממלאים פינו צחוק, אולם מחוץ לעלבון הפנימי מצורת חיים זו ידעו גם ימי רעב ממש, הגעגועים הביתה היו חזקים מאד. לייבלה לא עמד בזה בכלל וכעבור חודש חזר הביתה. גרשלה, נדמה לי, המשיך חצי שנה ואולי עד סוף השנה.

ביתנו פתוח לכל

בעיירה משב רוח חדש: התעוררות לאומית, ציונית. לאור מאורעות תל־חי מתארגן גם סניף „החלוץ״. אחי נמנים כחברים להסת׳ הציונים הכלליים, אולם לייבלה ה„סולטיס״ אחראי לרשיון „החלוץ״. מדברים על עליה ויציאה להכשרה ואף ישנם כאלה שמקימים את הצו. אבי משתיך לכת חסידי קרלין, אני עושה את ראשית דרכי בתנועת הח״הצ, ולכל אלה כניסה חופשית לביתנו. לא פעם יקרה ביחוד בערבי התורף, שמספר חסידים, חברים של אבא וסתם שכנים, היו מתכנסים על כוס תה חם, כשהמיחם על השלחן, לגלגל שיחה על הניסים והנפלאות שמחולל הרבי. היה

זה בדיוק באותה התקופה, כשבחצר הרבי מסטולין חלה מחלוקת גדולה — מי יהיה היורש את כסא הרבנות עם הסתלקותו של הרבי הגאון והנערץ ר׳ ישראלקה פרלוב ז״ל. בדמעות דברו על האבדה שאין להחזירה. כידוע, בקרב חסידי סטולין התלקחה מחלוקת גדולה שהסתימה בפילוג בין חסידי רבי משה״לה וחסידי רבי מלך־קה. מחלוקת זו לא פסחה גם על עיירתנו. כתוצאה מכך היתה העיירה חצויה לשנים בריב אחים קשה, עם שו״ב לכל כת תוך החרמה של ממש את „השחיטה״ משו״ב אחר. היה רב העירה הרב אבלסון לויאלי לשני הצדים. אבי השתייך לחסידי קרלין וזכורני באיזה דבקות היו מספרים ומפענחים את הצוואה שהשאיר ר׳ ישראלקה ז״ל, את כל סעיפיה כמעט ידעו בע״פ ומפה לאוזן היה נמסר על כל רמז שבצוואה כגון „כי „מלך־ימלוך״ ומכאן הכונה והרמז המפורש כי על בנו רב׳ מלך־קה לרשת את כסא הרבנות. וזכורני עוד סיפור על גדלות ראיתו של הרבי ישראלקה ז״ל; היה זה עוד בימי הצאר ניקולאי. יהודי אחד היה נתון בסכנה גדולה בעמדו בפני משפט על עלילה מסוימת שטפלו עליו וסכנה של דין מות או מאסר עולם נשקפה לו. וכמובן, בתפילות ובתחנונים היו מגיעים לרבי, והוא אשר צריך היה לעזור להם. פעם כשהרבי עומד ומקשיב על מהלך המשפט נפנה לחלון וכתב על השמשה שהיתה מכוסה אדי הבית החם: „סוד בזפודסליסטבו״ (כלומר משפט ללא תוצאות). ובכן מי, אם לא הרבי, אשר ראה את הנולד? ואנחנו הילדים, וכן גם חברי מהח״הצ, מקשיבים לא פעם לסיפורים אלה, מתבשמים מהדבקות והאמונה הרבה באיש הכל יכול. ועם ביקור הרביים בעירה היו בני הנוער שותפים נאמנים לריקודים המשולהבים של החסידים, ובאותה ההתלהבות והדבקות ו„עלית הנשמה״ המשכנו, אנחנו, הצעירים את רקודי ההורה במועדון הח״הצ מדי ערב בערב. מדי שבת בבוקר, כשאבי ואחי היו בבית הכנסת, היו חברי, בני כתתי, באים לשתות כוס „ציקוריה״ ולטעום מעוגות השמרים, ואח״כ היו עוד מסתננים לבית הכנסת לחטוף „שמונה־עשרה״. וכמובן שלא עברה שבת, שעובר אורח לא יסעד על שולחננו; שליח צבור העובר את עיירתנו או אחד מקבץ נדבות היה מוצא תמיד מקום לינה בביתנו, וכשהגיעו השליחים הראשונים ממרכז הח״הצ גם הם היו סועדים ולנים בביתנו. אבי היקר ידע להסביר פנים לכל משאלותינו. הכנסת אורחים היתה תמיד לרוחו, תמיד דאג להביא „אורח לשבת״.

אגב נזכרתי במעשה קונדס של חברי כשסבי היה עוד בחיים. היה זה לפנות ערב, בחוץ כבר החשיך, הדליקו פנס כיס הניחו אותו על הרצפה במטבח, כיסוהו עם נסורת והזעיקו את סבא: „שרפה במטבח״! סבי בא במרוצה ומיד שפך מים באותו מקום. הילדים פרצו בצחוק ואת חרון אפו של סבא קשה היה לשכך.

שני אחי

שניהם יפים, לייבלה פעיל כ„סולטוס״, מיצג עניני העיירה כלפי השלטון תמיד עסוק בעניני הכלל, ער לכל מיני שאלות, מתדיין ומתוכח אולם קורא מעט ואינו מעמיק, אינו עומד במבחן של לימוד דף גמרא בכל יום. לעומתו גרש־ה אינו זונח את המסכתות וקורא בדברי חולין בסתר. מאד היה מושפע מ„התועה בדרכי החיים״ לסמולנסקין, ו„על פרשת דרכים״ לאחד העם, הוגה ומתלכט ומחפש מוצא, כל כולו תום וטוהר, עינים תכלת, שער בלונדיני מתולתל, עלם נאה, מסור, אחראי ודואג לכולנו, הוא נרתם בעול הפרנסה ועזר הרבה לאבא בחנות. אם כי אני

הייתי צעירה ממנו ב־3 שנים נרקמה בינינו חברות מיוחדת במינה. היה מחליף דעות אתי בכל מיני נושאים ובעיות, מבין גם לרוחי. אני אז כולי משולהבת לרעיון החלוצי ועל סף יציאתי להכשרה, ונגד ה„לא" של אבא עומד הוא לצדי. אחותי משום מה לא נמשכה לעניני התנועה, והפכה להיות עקרת בית ממש. העתונות שמגיעה לבית היא: עתון ה„היינט" וכל חוברות החלוץ — ה„עתיד" וכד'. בזמן הארוחות נמשכים שיחות וויכוחים תנועתיים, אבי שותף לנו בכל. משתדל להבין אותנו, אין עולמו הרוחני רק עולם הגמרא, המשניות והתפילה. בבחרותו קרא את „הצפירה". אגב גליונות ה„צפירה" עוד היו שמורים ומסודרים לפי תאריך הוצאתם על עלית הגג. אבא נתבשם בצעירותו מאוירה של תנועת התחיה הלאומית ונדמה לי שפנה לחסידות לאחר אסון מות אמי־אהובתו. כך היה מנחה ומדריך אותנו, נוסך בנו בטחון בבחירת דרכי החיים. האמין וקוה שלא נבייש אותו בכל אשר נפנה.

יום עליתי ארצה חל בתשעה באב תרצ"ד (1934). אני נפרדת מיקירי נפשי, מי פילל שלא אראה אותם עוד? אבי יקירי חוזר מתפילת שחרית חיוור ונרגש, הפרידה קשה עליו מאוד ואולי קננה כבר אז המחלה הממארת בגופו?... מכתבים השמורים אתי — כולם רוויי געגועים עזים אלי. „לו רק יכולתי לראותך רק עוד פעם אחת היה נעשה לי יותר קל" כתב לי פעם. מצב בריאותו נתערער לחלוטין, ועל כך רק ברמזים. דאג לא לצער אותי, מציין מדי פעם מחדש את המסירות והטיפול שמטפלים בו, וביחוד דאב לבו על מינקלה אחותי שעומדת על המשמר יומם ולילה. ב־ז אדר תרצ"ו נפטר והוא רק בן 52 שנה...

החיים דורשים את שלהם, מתאוששים מהאסון וכל אחד מהילדים בונה לו קן משפחה; ללייבלה ואשתו פריידל בת ושמה תרצה־לה, גרשלה לוקח לו לאשה את חיה פיקמן בת דודנו מסרני, מינקלה נשאת לאברהם־ל גולצמן מסטולין, לכלם נולדים בנים הנושאים את שם אבי ז"ל וגם לי בת ושמה ישראלה. כלנו מנציחים את שם אבינו היקר, ונראה היה שהנה באו בני משפחתנו אל המנוחה ונזכה לקצת האושר הנכסף... אך הנה פורצת המלחמה... תאריך המכתב האחרון שקבלתי הוא 1941, תחת שלטון הסוביטים, מילים ספורות שכולם בקו הבריאות, ועם זאת הודעה מגרשלה ששכל את בנו בן 7 החדשים, אח"כ עוד גלויה שנולדה להם בת הנושאת את שם אמי רחל — ומאז — אלם גמור...

על אשר עוללו לכם, עד עכשיו העולם הנאור לא הזדעזע, אולם השריד האחד שנשאר במשפחה ישא לעד את זכר הדמויות היקרות. בדמיוני אראכם בימי שמחה, ובימי יגון, צער וחרדה תחת שלטון הגואלים הרוסים, כשהנכם ברשימה של בעלי הון ומקור לסחיטה ואיומים. ואראכם תחת שלטון הצורר הנאצי כלואים בגיטו — צועדים בסך אלי קבר אחים פתוח כשעולליכם בידכם, אראה את פניכם המעוותים ואשמע את זעקתכם... או אולי הלכתם לקראת המות בתפילה חרישית של קידוש השם?!

קדושים שלי! איך אשא קינה ומי ישמענה? ירוו דמעותי מרחוק את הקבר העזוב.

תהא נשמתכם צרורה בצרור החיים!

עינת **רבקה נפחן־דן**

בית אבי

כמה קשה להעלות זכרונות על בית שאיננו עוד, על משפחה מסועפת, שומרת מסורת ומחנכת את ילדיה לערכי יהדות עמוקים ומושרשים.

בראש המשפחה — הסבא הפקח והשנון, מי לא בא לשאול בעצתו במצבים שונים וקשים? ותמיד היתה בפיו עצה לנזקקים, איזו אמרה קולעת ומחוכמת והשואל יצא מעודד. תמיד דרש פעילות ובעיקר מאנשים צעירים לגבי פרנסת משפחותיהם, ולמען יוכלו לתת חנוך הוגן לילדיהם.

הוא היה מציאותי ומעשי ביותר, התאמץ לתת לבנו חיים שקטים למען יהיה „תלמיד חכם", ויתמסר ללימוד תורה. גאותו על כך שבנו בקיא בתורה ובתלמוד וגדוש חכמת ישראל. בערבי החורף הארוכים היה מרתק אותנו במשך שעות רבות, באגדות וספורים נפלאים על צדיקים ויראי שמים, חייהם ומעשיהם.

זכורים לי ימי שבתות וחגים. הבית היה מתקדש לקבלת החג בנקיונו, בתבשיליו המתאימים לסעודות השבת המלוות זמירות. כל אלה השאירו חוויות עמוקות בלבות המשתתפים. היה יופי רב בחיי המשפחה המשותפים האלה גדושי מסורת, תוכן וער־כים נפשיים עמוקים.

הרשל שיינביין

ידע ביתנו שכול ויתמות. אמי היתה בעלת נפש רגישה ועדינה ביותר, ובחיים היום יומיים שהתאכזרו אליה נשברה בסב־לה, והיא כה צעירה. היתה דואגת וחרדה לגורל ילדיה הקטנים, והנה לבה נבא לה שקצה ימהר לבוא והיא טרם הביאה אותם לחוף מבטחים. לבה החולה לא עמד לה בתלאות החיים ודאגותיהם, והיא נפטרה בגיל 34.

אבי היה טיפוס יהודי משכיל. תלוש מהמציאות בעניני פרנסה, אבל חובק זרועות עולם מתקדם. והיו אלה ימי תסיסה ומהפכה ברוסיה, ימי תקוה לעולם חדש שיקום.

הוא היה ציוני נאמן ועוד קווה להגיע לילדיו בארץ ולזכות לחיות בה. היה

מחסידי הציונות הגדולים אם כי באותם הימים מעטים היו האנשים בעיירה בגילו שבאופן פומבי התיצבו לימין הציונות. עתונים לא הרבו לקרוא בויסוצק, החתימה על עתון היתה נחשבת כהוצאה על מותרות. והיו רק בתים בודדים שאפשר היה למצוא בהם עתון יומי. וזכורני שאבא היה מתחמק מהבית, יושב שעות אצל הרוקח כמארא, ומעין בעתונים רוסיים ואידישאיים, ולא היה מש מהם עד שגמר את קריאת הכל.

הוא ידע את הספרות הרוסית הקלסית על בוריה. נהנה ממנדלי, שלום עליכם פרץ וביאליק. היה מתימטקאי מזהיר והיה פותר לנו בבית את הבעיות המסובכות ביותר שקבלנו בבית־הספר. וכל זה שלא בפרהסיה באשר התעסקות זו לא היתה מקובלת ביותר בישוב המבוגר.

ואזכיר את שתי אחיותי הצעירות ממני, שלא עלה בידם להגיע ארצה בשל סיבות שונות, ובעיקר בשל חוסר עליה ונפלו קרבן בידי מרצחי העם היהודי. אסתר גמרה את חוק למודיה בבית־ספר ממשלתי פולני והשתלמה במקצוע התפירה בבית־ספר „אורט" בפינסק. חלמה לעתיד טוב בחיים, פיקחית, מלאת הומור דק ועסיסי. אהבה את החיים. כל עתידה היה לפניה ויד הכורת הונפה עליה.

חיה זוליאר

אסתר זוליאר

וחיה'לה, בת הזקונים היפהפיה והנחמדה, שנשארה ללא אם כבר בגיל הצעיר ביותר ומכיון שאנחנו, המבוגרים יותר, התפזרנו מהר מי להכשרה ומי לארץ הוטל עליה עול הבית והיא עוד ילדה קטנה. אבל היא ידעה לשלב את זמנה ללמודים ולעבודה בבית ודאגה לאבא ולעצמה מגיל צעיר ביותר. בדמי ימיהם ובעצם פריחתם, מלאות תקוות לעתיד, נכרתו באכזריות איומה על עוון היותם יהודים ואנו שכלנו את היקר לנו והקרובים לנו ביותר.

ואני רוצה להעלות את דמותה של חברתי וידידתי הטובה ביותר צפורה שוסטר שמבית הוריה לא נשאר שריד. היינו חברות טובות מגיל הילדות, משנות בית הספר. יחד עברנו כברת־דרך ארוכה בהכשרה, בסמינר של החלוץ ובעבודה משותפת בתנועה. והיה זה רק מקרה שהיא לא עלתה ארצה. היתה לקויה בבריאותה, והוריה חרדו לה ביותר, בתנאים הקשים של הארץ...

היתה זאת נפש פיוטית יוצאת מהרגיל, אהבה את כל היופי בחיים כשירה, מוסיקה, פרחים וילדים, את הטבע והחי מסביבה, והכל באופן טבעי ומובן.

לא קבלנו בעיירה שלנו חינוך מוסיקלי. אחיה מעצמו למד לנגן בכינור, ואף היא נמשכה לנגינה, לשריקה, מתפעלת משיר יפה, ממנגינה סנטימנטלית. עשירת נפש היתה ומלאה חכמת חיים. היתה לה השפעה רבה על השכבות הצעירות ב„החלוץ הצעיר". מחנכת מוכשרת ומחוננת בתנועה. ידידת נפש וחברה מסורה. היתה על סף ההצלה וכמה חבל שלא זכתה.

יהי זכרה וזכר ביתה ברוך.

עינת **מינה זוליר רודברג.**

גרשון קולודני ואשתו דינה

נר זכרון למשפחה

אבא

אבי, ר׳ ניסל ז״ל יתכן ושפר עליו גורלו להאסף אל עמיו לפני השואה. נפטר בחליו וזכה להקבר בבית העלמין בקבר ד׳ על ד׳.

בחייו דמות פטריארכלית מכובדת. אדם עמל לקיום משפחתו רבת הבנות, אך למרות דאגת הפרנסה למשפחה הגדולה היו פניו מחייכים ושופעים טוב לב ואהבה לזולת ללא עצבות וללא עצבנות. אף דברי הכבושין נאמרו בחיוך על הפנים ובלי הרמת ידים. די היה במבט חד אחד כדי להזהיר כי המעשה הבלתי נכון לא ישנה ולא יעשה שנית.

דמות אהובה על משפחתו ואהודה על שכניו ועל כל הבאים אתו במגע — ורבים רבים באו במגע אתו. ואלה היו: הסוחרים, מהם קנה; הקונים להם מכר; היהודים אשר התכנסו בכל שבת לביתנו ללמוד דף גמרא, פרקי משניות ופרשת השבוע ואגב כך שתית תה של שבת; היהודים שהתכנסו ל„מלוה מלכה״.

ניסן לופטין (ניס׳ל לאה׳ס)

הרבי ר׳ אלימלך מקרלין כי יגיע לעיירה היכן יתאכסן אם לא בביתו של ר׳ ניסל? וקהל החסידים המלוים את הרבי מלאו את הבית. איש אמיד לא היה אבי מעולם ולא פעם אני תוהה על יכולת הקיום והפרנסה של המשפחה. ההוצאות היו רבות וגדולות להזנת המשפחה הגדולה ולכבוד האורחים הרבים, אלא, כדבריו „האלהים עוזר לאלו העוזרים לעצמם״. הנשיאה בעול המשפחה לא היה אלא חלק מהעבודה המוטלת על האדם בעיירה. ואבא שאדם אדוק היה — התחיל את יומו בהשכמת הבקר. עוד בטרם שהיה ר׳ ניסל מאיר׳ס מאחורי החלון בנגונו המיוחד: „שטויט אויף לעבודת הבורא״ כבר היה אבא מוכן בטליתו תחת בית שחיו ללכת לבית הכנסת.

מחלה ממארת נתקה את פתיל חייו.

אמא

עם הסתלקותו של אבא ז״ל נטלה אמא ז״ל על עצמה את כל עול הבית וקיום המשפחה. אמא, ליבה ניסל לאהס, היתה אמא יהודית טפוסית, נשאה בשקט את תפקידה ואת העול הכבד של המשפחה. ותמהה אני — היכן לקחה את המרץ, הכח והשקט הנפשי להאכיל ולהלביש את ילדיה ויחד עם זה לדאוג לצרכי נצרכים?

ליבה לופטין ז״ל עם בנה יהושע

והרי היתה זוכרת בערב שבת כי אם משפחה מסויימת טרם באה לקנות את צרכי השבת — משמע כי הפרוטה אינה מצויה בכיסה. ואז נפל בגורלי להיות „שליחת מצוה״ בהבאת חלות לשבת לאותה משפחה ותבשיל מבושל למשפחה אחרת. מצאה לה גם זמן לעניני המשפחה אך גם לעניני הכלל.

אשה אדוקה ומאמינה היתה, וביחד עם זה סובלנית לדעה של הזולת, בסבלנות רבה הקשיבה לדעה גם לא מקובלת בתקופתה.

מספר הילדים בבית היה גדול, ולכל אחד מהם קבוצת החברים והחברות שלו וכלם התרכזו באותו בית ולמרות זה שהבית היה גדול, היה גם הרעש גדול, רעש של שיחה, צחוק והשתובבות ולכלם היתה לה סבלנות. ולא פעם עכשיו, כאשר ילדי מביאים את חבריהם הביתה והרעש הוא גדול והעצבים מתוחים נזכרת אני איך אמא שלי קבלה את כל החבריא בסבר פנים, לאחד לטיפה, לשני מלה חמה ולכלם יחס של כבוד והערכה. בזכרי זאת מתגברת אף אני והתנהגותה משמשת נר לרגלי.

ואתם כלכם אחי ואחיותי: אייזיק, חיקה סוסיל, אידה, חנה, מאשה, ויוסף ובני המשפחה זכרכם לא ימוש ממני כל עוד נשמה באפי.

לאקה לופטין־כהן קרית מוצקין

איטה לופטין־ספיר

יוסקה לופטין

מאשה וראובן חובר

חנה לופטין־ליכטנפלד ובנותיה
חוה ובלקה

אבא ואמא

לכאורה יהודי פשוט, בעל־מלאכה בעיירה קטנה מה יש להשתבח בו? אך צא וראה ומנה כמה מדות טובות אצל לו הקב"ה.

ברוך טקץ'

יהודי חלוש מאז ומתמיד והקורנס הגדול והכבד מרקד בתוך ידיו בחום הקיץ ובקור החורף.. ביום ואף בערבי החורף הזועפים נשמע הלמות פטישו במרחקים. עובד כל ימיו ולאות לא ידע. קשור היה לעבודתו ועד זקנה ושיבה לא הניח את קורנסו מידיו. בזיעת אפיו פרנס את משפחתו. „אלי אל תצריכני — ליד מתנת בשר ודם" — התפלל שלוש פעמים ביום. ומה לא יצרו ידיו המבורכות? הרי סכין ומעדר, מגל וחרמש, מגרפה, עגלה, פרזול סוסים וצירי חלונות ודלתות ואף שופר לראש־השנה התקין לו. הכל רן בתוך ידיו המפויחות, הסדוקות, בעלות העור הקשה אך חמות היו, תמיד חמות.

ואחרי יום עבודה מפרך וקשה היה מאחר שבת בבית המדרש ולומד תורה. כי לא רק איש עבודה היה. אהבת התורה גדלה אצלו על הכל. לומד היה בבית המדרש ובבית, עין־יעקב, משניות, גמרא, שלחן־ערוך, מעיין ברש"י וכו'. השבת כולה קודש ללמודים היתה. בבקר השכם היה עובר על ה„סדרה" (פרשת השבוע") לאחר חזרו מבית־הכנסת מקריאת תהלים, מקרא ותרגום כנהוג; אחרי הצהרים — גמרא.

ובלילות טבת ושבט הארוכים והקרים ע"י התנור, בחברת הילדים ואשתו המורטת נוצות, מספר היה אגדות מני קדם או על חז"ל, מביא מפתגמיהם ומדבריהם. יש ויסביר פרק בתנ"ך בהתרגשות רבה ובטעם כי אוהב תנ"ך היה. זה היהודי ירא השמים, ללא הכשרה מיוחדת, קנה לו תורתו. רק בחדר למד. היתר בא לו מעצמו. הן בגיל שתים־עשרה לקחוהו לעבודה.

ואת שפת עבר אהב וחלק גדול מכל אחד ממכתביו כתוב היה עברית. וכמה נהנה והתגאה במכתבי בניו הכתובים עברית! קראם מספר פעמים. לבית הכנסת לקחם, בפני חשובי העיר קרא בהם ועד לאזני הרב הגיעו. ולא רק את שפת הקודש אהב אלא חלם גם על ארץ־הקודש אשר בניו היו בה בין המגשימים. הוא אשר התנגד כל ימיו לדחיקת הקץ כותב באחד ממכתביו האחרונים: „איננו חסרים פה דבר, כמובן שאתם חסרים לנו, אבל אין להתגעגע לארץ הגולה, מי יתן ואזכה להיות אתכם בארצנו הקדושה. ואם לא יזכני אלהים בשנים הלואי ואמצא את קברי באדמת ארץ־ישראל".

ואיזה יחס לבבי לעץ ולחי! מנין לו ליהודי בן העיירה הקטנה ידיעה בהרכבת העץ, גזומו, גדולו וטפוחו? ואותה הדאגה לחי — לפרה ולסוס ואף לחתול. מתוך חבה רבה היה חולב את הפרה, מאכילה ועומד ומסתכל לתוך עיניה, מוליכה לנהר להשקותה במימי החורף, בעדינות היה מחליק על גבה של כל אחת מפרותיו ומלטפן. בהנה היה לראות פרה או סוס יפה, גזעי. מתוך ידיעה רבה ומומחיות היה מדבר ומתענג עליהם.

ואין לדבר על אהבתו העמוקה והשקטה לבניו, אשר מעודו לא הרים את ידו ואף לא את קולו עליהם ושאף לחנכם למדות ומעשים טובים, לחריצות, לדרך ארץ, לאהבת התורה ואהבת הבריות, אשר גם הוא הצטיין בהם.

כבוד ואהבת הבריות — כנר לרגליו היו, מכאן — השתתפות בצער הזולת ועזרה בכל אשר ידו השיגה. אץ היה „לעשות טובה" לאדם, ולא רק לאדם מישראל, גם ל„גוי". לנכרי היה עוזר, ושכנינו ובאי ביתנו אף מבין הנכרים, אהבוהו וכבדוהו.

וכל אשר עשה בשקט ובצנעה עשה. איש רעים היה, רודף שלום, צנוע וענו ונחבא אל הכלים. אף כי מקומו בבית־הכנסת „במזרח" היה, התרחק בחייו מ„אנשי המזרח". התידד והתקרב לאנשי המעשה, ליודעי־תורה, לענוים וצנועים כמוהו.

חיה וגיטל טקץ'

יונה טקץ'

אמי

„אשה עבריה מי ידע חייך?
בחשך באת ובחשך תלכי,
עצבך ומשושך, שברך מאוייך
יולדו קברך יתמו תוככי"

כאילו עליך נאמרו המילים האלו, כאילו אליך התכון המשורר בביטויו „עבדות נצחית".

חיים קשים, חיי עמל ותלאה, חיי סבל, צער ורגז יותר מאשר לאחרות אונה לך מזלך. שבעה בנים ילדת ותשעה גדלת במצוקה גדולה, בתנאים נוראים ללא כל עזרה, ללא עידוד ונחמה — ללא כל מילה טובה.

ויהי כי גדלו — ויפוצו לעברים שונים; „כצפרים עפו, נדדו ילדי" היית חוזרת ואומרת בדמעות בעיניך.

במה לא עסקו ידיך? מלפני זריחת השמש היית קמה, ועד חצות ללא מנוחה והפוגה עבדת, עמלת. ומי ראוך כבת־חיל? מי ידע להללך? הכל היה כמובן מאליו. כי מלבד גדול ילדים בעוני ובחוסר, בשלת ואפית, כבסת ורחצת, סידת את ביתך, שאבת מים ממרחק, חטבת עצים להסקה, תפרת והתקנת, חלבת את הפרות ורבית תרנגולות, גדלת ירקות והלכת לגבות חובות. ובערבים ע"י עששית נפט קטנה היית מאחרת שבת וסורגת גרבים וכפפות לילדיך עד כי נפלה תרדמה עליך. אהבת אם עמוקה עד מאוד, מסירות נפש ללא גבול, אך ללא ידיעה לכונה. מתוך אינסטינקט טבעי הבאת את קרבנותיך חשכת מפתך ושלמת שכר לימוד בעד ילדיך, כל מכשול הסרת מדרכם „שלא יגרע חלקם מהאחרים" היתה סיסמתך. אף פעם לא היית מסבה ע"י השלחן לאכול עם כלם, את תמיד שבעה היית, את רק את האחרים שרת ידעת, את כל כלך לבני משפחתך הקרבת ולך מה השארת?

ברוך יהיה זכרכם!

דגניה א׳ **דינה טקץ־אילן**

משפחתנו בעיירה

אם כי שנים רבות עברו מאז עזבתי את עירתי בכל זאת — חי בזכרוני הכל — העיירה, הנוף, הסביבה, האנשים... אין זאת אלא שהילדות מטביעה רישומיה לעולמים.

ויסוצק — כשמה כן היא: גבוהה מעל פני סביבתה. בין נהרות ונחלי מים נראתה כאי זעיר. הרבה פנות חמד היו בעיירה ובסביבתה. רק עברת את רחוב הגויים והנה נהר ההורין זורם, ומעבר לו כרי דשא וגבעות ירוקות ועצים רעננים.... הרחקת קצת ללכת וראית נהר בנהר מתנשקים, מתנגשים וגועשים... ויערות למרחקי קילומטרים משתרעים ובהם גרגירים שלעיתים בקיץ, בימים הרחוקים ההם, היו יוצאים בקבוצות לאספם ולעשות מהם מעשי מרקחת...

מחלון ביתי, שעמד בקצה הרחוב, יכולתי לראות את הנוף מסביב. לעתים היה נדמה לי שאיזה אמן ברוך כשרון ועשיר דמיון שרטט את הנוף הזה. ארבע נהרות וארבע פסי דשא במרחק של קילומטר בערך אחד מהשני. יד האדם הוסיפה משלה. בנתה גשרים על הנחלים ונטעה שדרות עצים ביניהם. בטיולך היה תמיד הרצון ללכת בשדרות האלה עוד ועוד. הכל היה משתנה ומתחדש לפי עונות השנה. באביב הוצפו הדשאים ולפניך שמים ומים, ובמרחק נראים רק נקודות שחורות הרי אלו בקתות האכרים שגרו מעבר לנחלים. בחרף טושטש הגבול בין המים והאדמה, הכל הפך לשטח ענקי של קרח ושלג, הכל עטה לבן, גם גגות התבן של הבתים. באביב

היה השלג נמס, גושי הקרח התחילו להתבקע ולזוז, זכורני אביב אחד כשאנו, קבוצת ילדים, הסתכלנו איך המבוגרים בעמדם על הגשרים ובידיהם מוטות ברזל וקלשונים הודפים את גושי הקרח הענקיים מן הגשרים לבל יעקרום ממקומם. שעות על שעות נמשך הקרב. הנה מתקרבים גושי קרח לגשרים והאנשים הודפים אותם, אך הנה בבת־אחת הגיחו, הסתערו כמה גושי קרח גדולים ועקרו גשר אחד על אנשיו כשהוא נשא עם הזרם ונדחף על ידי גושי הקרח. שעות עמדנו מרותקים למקום עד שראינו את האנשים חוזרים בשלום בסירות שיצאו לעזרתם.

ואיך לא נזכור את בוקרי הקיץ, עת נשי העיירה מוציאות את הפרות לרחוב ומחכות לרועה שיאסוף אותם למרעה. ולפנות ערב עת העדרים חוזרים מהמרעה עדרים, עדרים למיניהם, פרות וסוסים וחזירים, כשענני אבק מלוים אותם.

כך זרמו להם החיים בשקט בחד גוניות, ימי חול וחג. כל חג ומנהגיו ומאכליו הקבועים מדי שנה בשנה. משפחות מרובות ילדים אם להשוות למקובל בקיבוץ — מטפלת לכל ארבע ילדים — הרי כל אמא בעיירה היתה מטפלת לשתי קבוצות ילדים. במשפחתינו היו ארבע ילדים ונחשבה למשפחה קטנה.

נדמה שלא אגזים אם ארשה לי לראות במשפחתנו את האופיני למשפחות יהודיות רבות בגולה. אבא נקרא לצבא בהיות ארבעתנו בגיל צעיר ביותר, אמא גיסה את כל מאמציה כדי לגדלנו ללא הרגשת מחסור. השתדלה במיטב יכלתה לא להעיב על ילדותנו, ובסבלנותה ותבונתה הצליחה לבדה במשך חמש שנים לגדל ארבע ילדים קטנים אם כי גם סבתא במיטב מרצה עזרה לה. 4 שנים היה אבא בשבי

משפחת קורטץ׳

האב ליב, האם רבקה, חיה וברכה

הגרמני אוסטרי. כמעט שנה שלמה היה בחזית עבר יסורי גיהנום של החזית הרוסית ונוסף לכך שבע שנאה ועלבונות כחיל יהודי. דאגת המדינה למשפחה, לאשה ולילדים היתה זעומה ביותר.

בפרעות ושוד שהיו בעיירה — נשדדה גם החנות שלנו.

בגמר המלחמה חזר אבא והנה הוא נכה. שערותיו הלבינו. היה עליו להתחיל הכל מחדש, והוא כבר עייף משנות הסבל במלחמה. ככל יהודי העיירה — עברה משפחתנו את יסורי הגיהנום של כנופיות המרצחים שצצו אחרי המלחמה. כל היצרים האפלים מצאו להם פורקן ברדיפות ובפרעות ביהודים. שונות היו הכנופיות בשמותיהן פטלורובצים, בלכובצים, וכו׳, בבתינו „התארחו״ בשבת אחת אחד הבלכו־ובצים ועשה בו כבתוך שלו. את סוסיו הכניס לרפת, הפך את הבית חפש וחטט בכל פינה כשפיו לא פוסק מלדבר על הרג ושחיטות ביהודים. סבתא שהיתה אמיצה מטבעה העיזה לענות לו שהמות לא יפסח על אף אחד... על כך ענה בלעג ש„המות אינו אלא משחק ילדים לעומת הגורל המר הצפוי ליהודים״, תוך כדי כך הפגין את טוב לבו בעצתו לעזב את הבית ולהסתתר. ואמנם ביום ראשון הגיעה כנופית הבל־כובצים ומיד נשמעו בעיירה צעקות. הצלחנו לעזב את הבית ולהסתתר אצל אחד הגרמנים שגרו בקרבת העיירה ושבאותם הימים חיו בידידות עם היהודים (אגב, ספרו כי בימי שלטונו של היטלר הפכו אלה לנאצים נאמנים). אצל הגרמני נפגשנו עם משפחת רטנר ויחד הסתתרנו בעלית הגג של הארווה בה שרצו עכברו־שים וחולדות... והנה מגיע לאזנינו שעטת פרסות, סוס דוהר, אנו עוצרים נשימתנו; הנה יגלו אותנו ומה יהיה? אך מארחנו הגיע ברגע הנכון והצליח לשכנע את הפורעים שאין פה יהודים... עם הסתלקותם של הפורעים הופיע לפננו מארחנו ובפיו חדשות: יהודים הוכו! אייזנברג נרצח והנה הם מחפשים את אביה של ביילקה״... היו אלה ימים נוראים שתמיד אזכור אותם.

סבתא מינקה קורטץ

וזכרון רודף זכרון. הנה מהדהדת באזני תפילת „כל נדרי״ אחת, היה זה בימים שהשלטון בסביבתנו עבר מיד ליד מהרוסים לפולנים וחוזר חלילה. משפחתנו ומשפחות חבֵר וקולקובסקי שכרו יחד „גוי״ אחד מהידידים שישמור עלינו, הילדים. דרך החלונות ראינו כנופיות חיילים משוטטות והנה דפקו על דלתנו. האימה גדלה אך לא ציתנו וכנראה אצה להם הדרך והסתלקו! אנו מתוחים ומפחדים והגוי׳ „השומר״ בינתיים נעלם, פתאם שומעים אנו קולות בכי ויללה מכיוון בית־הכנסת... נודע אחר־כך כי חיילים, בני הכנופיות, נכנסו עם סוסיהם לבית־הכנסת בעצם יום הכפורים...

ואזכר, בערבי החרף הארוכים, עת היינו מסובים, כל המשפחה יחד, סביב התנור החם או במסיבות שבת וחג. אבא היה מספר על אירועים שונים מזמן היותו בחזית ובשבי, ספר על העבודה הקשה ומפרכת, על עלבונות שונים ומשונים, על סבלותיו כיהודי מצד חבריו לצרה השבויים. אך כל זוועות המלחמה לא הצליחו למחק בו את צלם האדם. היה איש ישר וטוב לב. בת צחוקו הטובה לא משה ממנו.

אמא, אבא וסבתא ואחותי הקטנה, חיה, נשחטו יחד עם אנשי העיירה כלם ביום המר ההוא כ״ז אלול תש״ב... מסתבר שויסוצק הדוויה והרעבה קלטה מאות יהודים אחים לצרה מהעיירות הקרובות, יהודים אלה שוכנו בבתי העיירה ואף התחלקו בלחמם, לא לחנם היה אבא גאה תמיד על „עמך״ ישראל. בימי המלחמה הסבל והשבי בלטה מאד אחות היהודים. עזרת האחים שהיהודים בכל מקום הגישו לשבויים היהודים היתה רבה ביותר, רק הגיעו לגבול הגרמני כך ספר אבא, וכבר בתחנה הראשונה חכתה להם משלחת יהודית נכונה להגיש עזרה לשבויים יהודים. במשך כל שנות השבי עודדה והקלה דאגת האחים היהודית. ואנו הילדים ספגנו וקלטנו את סיפוריו על העזרה היהודית ואף מהם למדנו וספגנו אהבת העם והאדם.

יהא זכרם צרור בצרור חיינו לעד!

לאה קורטיק־בהרב רמת הכובש

בבית ובעיירה

זוכרת אני:

בית נמוך ומט לנפול. חלונות שקועים, כמעט, עד לארץ. תנור חם ועל ידו ספסל עץ נמוך, ביום חורף קר, אני עומדת על הספסל ליד התנור ואמא מלבישה אותי והנה — פתאום נפתחת הדלת ואיש נמוך קומה, עטוף מעיל צבאי ארוך וחבוש כובע רוסי, כשהוא נושא על גבו תרמיל צבאי — נכנס הביתה ב„בוקר טוב״ מפתיע — — היה זה אבי.

ארבע שנים שהה במלחמה, במלחמת העולם הראשונה. רק בת כמה חדשים הייתי כשעזב את הבית ואת המשפחה והלך לאשר הלך בפקודת ה„צאר״ הרוסי והנה שב בריא ושלם ואנכי, בת ארבע, כלל לא הכרתי אותו.

והיו השנים שלאחר המלחמה קשות ביותר. היו ימי רעב, פרעות ורדיפות. כנופיות שוטטו בעיירות ובדרכים, רצחו ושדדו. פלוגות צבא שונות שהתחלפו לבקרים, היו פוקדים גם את עיירתנו ומשתכנים בבתי היהדים לחרדתם ולפחדם. וזוכרת אני 3 חילים כאלה. אפילו את שמותיהם אזכור: אבעל, פושקרוב וניקולי. היו אלה דוקא חיילים טובים ועזרו לנו ככל שהשיגה ידם בימים הקשים ההם...

נפתח אז בעיירה מטבח צבורי (בכספי ה„דז׳ונט״) ואליו היו נוהרים, בוקר וערב, בני העיירה לקבל מנת לחם וספל קקאו. זכורתני שבקבלי בפעם הראשונה פרוסת לחם לבן והיה — הלחם הלבן שראיתיו לראשונה בחיי, כ״כ זר בעיני עד שזרקתיו לארץ כדבר שאין חפץ בו...

כאמור — היו ימי פרעות ופחדים בסביבה כולה ובעיירה. כנופיות היו פוקדות את העיירה, נכנסים לבתים, בודקים מחפשים ושודדים. פעם בערב קשר איש כנופיה את סוסו ליד גדר ביתנו, נכנס לבית ושאל לאבי. אבי היה אז במחבוא בעלית הגג ועד אשר אותו איש כנופיה תהה על המצב — הותר סוסו והחל לזוז ומיד אחריו בעל דברינו... כך נצלנו אותו בוקר.

וזכורני ליל זוועות אחד· כנופית בלחובצים — התישבה בעיירה ואחת דרישתה: מגפים לאנשיה ומספוא לסוסיה. והתאספו כל סנדלרי העיירה בבית אחד הסנדלרים, שכן ביתינו, בשם זליג אשר, לתפור מגפים לכנופיה. תוך כדי כך שמש הבית הזה מגן ומחסה ליהודים מפני הפורעים. והתמלא הבית גברים ונשים וטף יהודיים, יושבים ושוכבים בצפיפות ומחכים לאור הבוקר ולהסתלקותם. ואמנם — לפנות בוקר קבלו מגפיהם והסתלקו ולכולנו היתה הרוחה.

...אך לא רק ימי רעב ופחדים היו הימים ההם. גם ימי תקוה ושאיפות נעלות היו. היו אלה ימי המהפכה הרוסית וימי „הצהרת בלפור". בבכל עיירות הסביבה — התעורר גם הנוער בעירתנו לשאיפות ולפעולה ציונית. קם „בית העם" הציוני והוא בביתו של בנימין שניידר, ע"י ביתנו. אנו הילדים „מת־גנבים" לאט לאט לתוכו, מצטופפים ליד הדלת ומסתכלים בתמיהה. דגל תכלת לבן, תמונת הרצל, סיסמאות עבריות. והנה יש גם אספות, נאומים, דברי אזכרה וכו'. עם ישראל, ארץ ישראל, עברית, חיים חדשים. הכל מלהיב את הדמיון מעורר חלומות ושאיפות...

סבתא בסיה פיאלקוב

והנה העליה הרביעית. גאות בארץ. רבים מבני העיירה ובהם „סתם" יהודים עולים לארץ. ומגיעים הדים. הארץ נבנית, יש עבודה, יש חיים חדשים. ההתעוררות בעיירה גוברת, קם סניף „החלוץ" ובעקבותיו ה„חלוץ הצעיר". יוצאים להכשרה. עולים ראשוני החלוצים...

ובא משבר ה„עליה הרביעית" ואתו — ה„ירידה" מן הארץ, גם של חלק מבני עיירתנו. ירדה גם הרוח הציונית חלוצית בעיירה וגברו ה„מתנגדים" והם רבים ומגוונים. הורים, בונדאים וקומוניסטים חברו יחד ללעוג ל„חלוצים" ולמלחמה בהם בכל הדרכים והאמצעים. אולם תוך כדי כך התארגן מחדש „החלוץ הצעיר" ועם חדוש „העליה החמישית" גברה העליה החלוצית. לסניף „החלוץ הצעיר" הצטרפו שכבות נוער חדשות מגילים צעירים יותר והם אשר נקראו בסניף „הצעירים" שכעבור

זמן קצר, עם היציאה להכשרה של „הבוגרים" קבלו הם עליהם את ה„ענינים" ואת האחריות והמשיכו את השרשרת...

דואב הלב להעלות זכרונות על חיים תוססים שנגדעו ואינם עוד, על משפחות יהודיות מסועפות שנעקרו והושמדו, על אבי, אחי ושתי אחיותי שנספו בשואה הגדולה.

אבי, יהודי פשוט, נגר במקצועו, בעל מזג טוב ונוח לבריות אהוב על הכל ומוכן תמיד להגיש עזרתו לזולת, גם ל„גוי". חי חיים קשים, עובד יום עבודה ארוך, „מחושך עד חושך". את מרבית ימי השבוע עושה בכפרים בעבודה אצל ה„גויים". ביום ששי היה חוזר הביתה ומאציל עלינו, הילדים, מרוחו הטובה. לא ידע כעס, לא גער בנו, תמיד בחיוך הטוב, ללא תלונה.

משפחת פיאלקוב (1939)

עומדים: פייגל, אריה, טייבל ואהרן־שמואל; יושבים: גיטל ואנשל פיאלקוב

(עם ביקורו של אריה פיאלקוב כשליח הארץ בעיירה ובסניף)

אזכור ואזכיר את אחי ואחיותי השתיים. אחותי טייביל, בת 22 יצאה להכשרה לקבוץ בלודז׳. ידעה לבשל, לתקן ובאלה עסקה גם בהכשרה. כמה כמהה לעלות לארץ. ואמנם היתה כבר על סף העליה ופרצה המלחמה: נדדה לוילנה, לקיבוץ ההכשרה, לרכוזי החלוצים המתכוננים לעליה. מוילנה — נדדה לליטא לקיבוץ ההכשרה בשבלי. עם פרוץ המלחמה הרוסית—גרמנית הלכה עם הנודדים ולא ראוה יותר...

ואחי אהרון שמואל בן התשע עשרה, גמר לימודיו ועזר לאבא בעבודתו בנגרות, נשא בעול פרנסת המשפחה. עסוק הרבה בספורט. בילדותו היה מתתמק מן הבית אל שפת הנהר לדוג דגים. אמא דאגה לו מאד כי היה אז צנום ורזה. הייתי יוצאת לחפשו על שפת הנהר ומוצאו שקוע בעבודתו. אחר כך גדל וגבה והיה לבחור חסון, עובד ונושא בעול. ופתאום — — עלה הכורת עליו, כעל כל חבריו בני העיירה. הלך עם השיירה אל המוות ובעברם קרוב לנהר ההורין פרצה מהומת מרד בתוך השיירה ורבים התחילו לברוח והוא, אהרון שמואל בתוכם ,אל ההורין, לתוך הנהר רצו הבורחים והוא אתם. בכל הכוחות חתרו בשחיה אל עברו השני של הנהר. אך כדורי חיות הטרף הרודפים אחריהם — השיגום בתוך הנהר... הנהר אדם מדם הירויים בתוכו — ספרו לאחר מכן עדי ראיה ה„גויים".

על מה ולמה נרצחת אחי הטהור?

ואת פייגלה, בת הזקונים, אזכרה ואזכירה. פייגלה בת השש עשרה, היפה, העליזה המוכשרת, מלאת חיים ותקוות. כמה כמהה נפשה לחיים, לאושר ליופי. והנה... יחד עם אבא צמודים אחד לשני, על הגבעה מול בית הקברות — נרצחתם ונפלתם מאחוריכם בגבכם ירו בכם הרוצחים והפילוכם לארץ. על ידכם נפלה אפיים ארצה, אמא, מעולפת, חסרת אונים ודם נוזל מראשה מן המהלומות שקבלה מקתות של הרוצחים, שאף אותה חשבו למתה...

זכרונכם, יקרים, ישאר לעד בלבנו.

נען. **רבקה פיאלקוב**

בסיל ומשה כץ ובתם שרה־מרים

ציון לנפשות בית־אבות

האם רחל בת ר׳ זלמן ובתה (אחותנו) פייגל הולכות בסך — — היתה משפחה בת 6 נפשות: הבנים ישראל וזלמן עלו ארצה ישראל ועם פרוץ המלחמה פסקה כל שמועה מהם — — אבי המשפחה ר׳ אשר ב״ר יעקב גורש ע״י הסוביטים, לארץ גזרה ועקבותיו לא נודעו. הבן הצעיר במשפחה יצחק, הלך גם הוא כמגויס עם צבאות הסובייטים ועקבותיו לא נודעו אף הן — והן השתים הולכות למסור את נפשותיהן על היותן יהודיות...

האהובות והצנועות... גם במותן לא נפרדו...

משפחת גוטמן

מימין לשמאל, יושבים: אשר גוטמן, אשתו רחל, הסבתא לאה לופטה, ישראל גוטמן;
עומדים: זלמן ופייגל גוטמן, גיטל (בת משה) לופטה, יצחק גוטמן

אמא, אמא! — — מי לא ידע את טוב לבך? מי לא הוקסם מיפיך בימי זהרך? מה יפו הליכותיך עם הבריות ובשדה המצוות. כמה דבוקה היית בבניך. ימים אחדים לפני עלייתי ארצה אמרת לי בשבתנו יחד בחצר: „ראה בני, הנה כאן דוגרת מנקרת בראשי אפרוחיה שגדלו כדי שכבר יפרדו ממנה לעצמאות, ואני הלא לא מנקרת בראשכם״, אם כי לא התנגדת לעלייתי ארצה.

פייגל אחותנו הטובה והמסורה, היכן היו נעורייך? כתבת לנו באחד ממכתבייך בימים כתקונם: „סדרתי את כל עניני הבית וחושבני שאני יכולה כבר ללכת"... אבא יקר! היכן מקומך בעולם?... טופחת כבן יחיד להוריך והם לא נמנעו אף לשכור בשבילך את חייקל ה„כלי־זמר" מאוליבסק ללמדך נגינת כנור והיית עד לגיל העמידה מנגן במוצאי שבתות נעימות מסורתיות מחתונות ישראל וכו'. איך הובילוך לבלי שוב? על שאלתי, ענה הרב, כי בתפילת „יזכור" אין לאמר את המלים „שהלך לעולמו" — — וכן גם אתה איצ'ה־לה, מה היה גורלך בצבא הסוביטי? ו...אין קול ואין עונה. רק הלב יהמה תמיד, עד סוף הימים...

ואיך הלכת, את, סבתא לאה להשמדה... את, שהיית מוקפת כל שבת בנים, בנות ונכדים באמירת „שבת שלום" ו... שהיית מודדת את תכריכיך המוכנים בכל ערב יום כפור לפני הדלקת נרות יום הקדוש. ואיך הלכתם כולכם הדוד משה ב"ר זלמן ובני ביתו, הדוד לייב ב"ר זלמן ובני ביתו, הדוד יעקב ב"ר זלמן ובני ביתו, הדודה פסיל בת ר' זלמן והדוד נחום ב"ר זלמן ובני ביתו. איכה נספיתם כלכם פתאום?

ת.נ.צ.ב.ה.

ישראל וזלמן גוטמן

נחום לופטה ואשתו פייגל (1928)

זכרונות מבית אבא

ברחוב שקט עמד ביתו של רב איצ'ה דער מלמד. הבית היה טובל בעצים ושיחים שהקיפוהו מסביב. בדי העץ היו חודרים אל החלון הפתוח וממלאים את חללו ופירותיו היו נאכלים מן היד אל הפה. היד המושטת דרך החלון היתה משיגה מ„כל טוב" העץ.

הבית היה שוקק חיים והומה רעש ושמחה לרוב. התלמידים הזאטוטים הרגישו בכי טוב בבית והיו כמעורבים בחיי המשפחה. אני כבתו של רבם הייתי אהובה על הילדים והיו שומרים עלי מכל משמר.

ר' איצ'יה שבשי

האם, רבקה, שהיתה מכונה בפי כל בשם „די רביצין" היתה אשה טובה מסורה למשפחה ולתלמידים שלמדו אצל אבא. גם בין הילדים היה מצוי יתום היתה מגדלת אותו כבן, כבנה שלה.

החגים היו אהובים עלי יותר מכל. אבא שהיה אף חזן היה ממלא את הבית בקולו הערב והיה מרתק את השומעים בתפילותיו שהיו מציפים את כולם בחמימות וברגש עז. המסורת היתה נשמרת תמיד בביתנו. כל חג וצורתו ובצביונו. בפורים היה אבא קורא לפני אמא את מגילת אסתר ולאט לאט היו מצטופפות השכנות להאזין אף הן.

חויות מיוחדות נשארו לי מימי הסליחות וראש השנה. שירת ה„סליחות" שאבא היה שר בבית הכנסת ב־1 בלילה, היתה בוקעת שחקים. הנשים היו מברכות את אבא באומרן כי „אור לאמו בקבר על שיש לה בן כזה".

כמו כן, אזכרה את ההכנות לראש השנה. הדוד אשר לפינסקי היה בא, והוא ואבא היו עושים „חזרות" בחזנות כשכל אחד מרעים בקולו ומתקן ועוזר לשני. ואמא כל הזמן על ידם ומגישה משקאות חמים ומתוקים. במשך כל החגים היה הבית מלא שירה ורננה.

וכך הגיע הזמן ונפרדתי מבית אבא ומכל הקשור בו ועליתי ארצה. גם כשכבר הייתי בארץ, בקיבוץ גבעת השלושה, תמיד זכרתי, אני ויתר החברים שהיו מעיירתי, את אבא החזן. שמואל הרש בורוביק שהיה בקיבוץ היה תמיד מכין את ההורים שהיו בקיבוץ, לקראת קליטתו של רב איצ'ה. הוא היה אומר: „עוד מעט ויהיה לכם חזן טוב בבית הכנסת, חכו עד שרב איצ'ה יבוא". ואמנם היינו מוכנים לבואו ולקבלתו אך לכך לא זכינו, לא הוא ולא אנו.

גם אחותי חינקה היתה מוכנה לעליה ארצה ולא הספיקה. היתה אשה פקחית מאד, ידעה לעזור לכולם, וביתה בית למופת. היה תמיד מקום מקלט למרי נפש שהיו באים לשפוך לבם לפניה. היא ובעלה ידעו לחנך את 4 ילדיהם. לא הספיקה להציל את נפשה מצפרני המרצחים. לא נשאר זכר למשפחתה. כך נטרפה משפחה גדולה יחד עם המוני ישראל.

יהיה זכרם ברוך.

שפרה שבתאי אפורי

גבעת השלושה

חינקה שבשי, בעלה יהודה רויטנברג וילדיהם: אברהם, מרדכי ושושנה

שרה׳ל רייכמן

נישקה בורוביק

המורה שוחט

כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יותר מאביו, שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו, שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא — — — אביו ורבו שביים בשביה, פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו, ואם היה אביו תלמיד חכם, פודה את אביו תחילה. — ואין לך כבוד גדול מכבוד הרב ולא מורא ממורא הרב. אמרו חכמים : „מורא רבך כמורא שמים".

הרמב"ם — הלכות תלמוד תורה פ"ה.

מורי היקר !

אתה ניצב כחי בזכרוני, גם אחרי שנים כה רבות. הנה ואראה את קומתך הנמוכה, עיניך הירוקות העצובות, המעמיקות שבת, החודרות לנפש, מצחך הגבוה מתחת לשפע שערותיך הארוכות השמוטות אחורנית, ער ורענן, זריז, נקי ונאה. בחולצתך הרוסית האזורה שנץ שחור, אתה מתהלך לעיני בחדר הכתה.

מהדהדים גם צלילי קולך הרכים והתובעים, החותכים, הממריצים. בעיני רוחי חוזה אני ואראך בתוך קהל תלמידיך שומעי תורתך ואדע כי מחנך דגול אתה !

וכשאני מעלה את פרשתך בהייה של ויסוצק נשמעת היא כאגדה באזני, ואתה מזדקר כאחד פלאי.

אתה, אתה שהיית קרוא בפי הורינו — אפיקורס ועוכר ישראל — כאחד צדיק נגלית בעיירה הקטנה הסגורה, הרחוקה משאון קריה והמונה. אל ילדי עוני תמימים שגדלו כפרחי הבר בעיירתם, באת והצת בלבותיהם את התשוקה לדעת, את האהבה לתורה, עוררת בהם ערגה ושאיפה לחיים טמירים, את הרצון לחתור, לחפש ולהתקדם.

אתה חשפת לפנינו את העולם הגדול, הרחוק, היפה והזר לנו, ואורו נגה בנו.

למדו, קראו, הרבו דעת — היתה ססמתך.

ומיד הופיעו הספרים הראשונים — „לבדה" לקבק, „אהבת ציון" למאפו, „בת העשיר" לרבינוביץ „ולאן" לפיארברג. ובכיתה קראת את פרישמן. כן, שטחי חיים שונים, נושאים רב גוניים. רק עתה אבינה את המטרה שהצבת לך אז. אתה פקחת את עינינו להכיר את תולדות עמנו.

זוכרת אני את השעור בהיסטוריה ואכזבתך הגדולה בהודע לך שעל גולת יהודי ספרד לא שמענו. אך לעולם לא אמרת נואש. הרבית ללמדנו דברי ימי עמנו. ורק אחרי שנים רבות בנתי לרעך. ומעלה אני בזכרוני גם את שעורי הטבע שלך. חדש היה זה המקצוע בעינינו, זר ומקסים. „רואים אתם תכלת זו ? אויר הוא, שכבות אויר רבות". „והשמים ? אין שמים, זה אויר". „ואיפה יושב האלהים" ?

ובשבת, בבית הכנסת הכל משוחח ורועש; „שוחט, ימח שמו, מלמד את הילדים שאין אלהים".

וטיוליך! אלה הטיולים לשדה הפתוח, בנוף הנפלא, ואתה מצביע על כל פרח וקורא לו בשמו. כה קרבתנו לראות את יפי הטבע ולאהבה אותו, וטיולים אף בערבים, והכרת צבא השמים. אך לא היו אלה רק טיולים למען למד דעת, דרכם גבשת את החברה, למדנו לחיות יחדיו, להבין אחד את השני. תמיד נמצאת במחיצתנו; הסברת, ספרת, התוכחת. למהר, לנצל כל הזדמנות, להספיק לצעוד קדימה! כאילו הגידך לבך, שאחרון, מורה לעברית, בעיירה הנך...

זוכרת אני את לילות „הסדר" המשותפים בביתך, את ההצגות והמסיבות, השיחות הפרטיות, העזרה מחוץ לכתלי הכתה, וגם לאחר צאתך את העיירה לא שכחתנו ובקשרי מכתבים עמדת עם רבים מאתנו שנים רבות.

שתפת את עצמך בכל שטחי חיינו, אתה הקפתם כליל! אתה האצלת מרוחך הנעלה והשופעת והדברים באו אל קרבנו. כלנו אהבנוך, כבדנוך והערצנוך.

ידוע ידענו גם את מלחמתך הקשה על קיום בית־ספרנו העברי עם החשוכים שבעיירה מחד ועם אנשי „השקולה" מאידך. גם לא נסתר מעינינו סבלך החמרי. נאבק היית על פת לחם לך ולאשתך... אך את העיירה לא עזבת. רק לאחר שנים רבות נגלית בפני בשנית עת עמדתי במבחן כמוך. רק אז הבינותי את מלחמותיך בכל חומרתן ואבחר בך להיות נר לרגלי.

ומעשיך נשאו פרי.

כי הודות לך ולחבריך קשורים היו ילדי ויסוצק לשפה העברית, ידעוה ואהבוה. מוניטין יצאו לה לויסוצק כעיירה דוברת עברית.

הודות לך, שאף כל צעיר בעיירה לעליה ארצה ובה ראה את דרכו היחידה בחיים. ואמנם מה רב הוא מחנה המגשימים בני עירתנו החיים פה בארץ!

לך, ורק לך, ולבית־הספר העברי יש להודות שבאנו עד הלום מי במישרין ומי בעקיפין. אתה את פני הדור עצבת! ואני, כרבים אחרים, ששתיתי ממימי הבאר הזכים והצלולים, שגמעתים ונגעו עמוק ללבי חייבת לך תודה כפולה ומכופלת; אתה התוית את דרך חיי בלא יודעין, — להמשיך במפעלך. ובין כל היקרים לי, הנני מונה את שמך גם אתה.

ובמצבת כל קדושי העיירה יהיה חקוק גם זכרך.

דגניה א׳ **דינה טקין־אילן**

בית סבא

וולף ורייזל גלמן

ויסוצק העיירה שכנה כשבעה קילומטר מתחנת הרכבת „אודריצק״. הדרך משם לעיירה טבלה בשדות ויערות, שאותם חצה נהר ה„הורין״. כדי להגיע לויסוצק צריך היה לעבור לגדה השניה של הנהר ע״י ה„פורום״ (מעברה) או בסירה.

בין הרחוב הנוצרי „זדבוריה״, והרחוב היהודי, עמדה כנסיה גדולה ששמשה את אכרי הסביבה, וכמאה מטר ממנה נצב בית מגורים גדול בו שכנה משפחת גלמן, שם גרו סבא וסבתא ובניהם על משפחותיהם.

עד כמה שזכרוני מגיע היה סבי מגדולי סוחרי הבקר שבסביבה, אלא שבשנת 1908 לערך החליט לעבור לחקלאות, והיה היהודי הראשון בסביבה שהפך לאכר. רכש לעצמו 600 דונם אדמה ובעזרת בניו עבד אותם.

את סבתא אני זוכרת כאשה שקטה שהיתה מרבה „מתת בסתר״, שאני הייתי מעבירה לנזקקים.

הדוד פייביל גלמן, איש רחב לב, חינך ילדיו בוילנה ובפינסק.

הדוד איציק גלמן: לא אשכח את ערבי יום הכיפורים, בו התאספו בני המשפחה בבית סבא ומכינים נרות דונג לזכר המתים, ולהבדיל גם עבור החיים. הדוד איציק היה הולך בבוקר להטהר ב„מקוה״ כדי להכין עצמו לתפילת „כל נדרי״, וכשהיה מתפלל בקולו הצלול, היינו פותחים את חלונות הבית שלא היה מרוחק מבית הכנסת ומאזינים לו בהתרגשות.

יצחק־דוד גלמן

מלכה גלמן

בית אבא

הרשיל ודבורה פטרוך.

במרכז העיירה, במרחק שמונה בתים מבית סבי, גרו הורי. אבי היה יהודי בעל לב חם ואהוב על מכריו ובני משפחתו כאחד.

כמצבת זכרון להורים שאת פיהם המריתי בעזבי אותם, חיבת אני ספור מעשה זה. כשמוטיל לופטין בא מורשה לארגן חברים חדשים ל„החלוץ" הייתי בין הראשונים שהצטרפתי לתנועה זו, וא"כ לעליה ארצה.

בערב האחרון שלפני עזבי את הבית באו חברים להזמינני לנשף שנערך לכבודי, אני, באשר לא רציתי לצער את אמא כל זמן שאין הכרח בדבר, ויתרתי על המסיבה. ואמא המסכנה עמדה כל אותו לילה ליד מטתי כדי למנוע את צאתי לדרך. לפנות בוקר בקשתיה להכין לי ארוחה קלה והבטחתיה שלא אעזוב באותו יום. משאך פנתה לעבר המטבח קמתי וברחתי מן הבית. בראשונה פניתי לעבר בית הקברות כדי להפרד מן המתים. שם חשתי ביתר חריפות ביפיה הטבעי של העיירה. מן העבר האחד נשמע שאון הנהר ומן הצד שמנגד שאון טחנת הקמח שבמקום. וכאן עמדתי נלחמת בנפשי אם להשאר או להמשיך בדרכי.

פייבל גלמן, אשתו בלקה ובתם שושנה

כעבור שעות מספר של שהיה במקום הופיעו מכרים שחפשוני וספרו, שמר לופטין שכנע את הורי לבוא אל תחנת הרכבת ולברכני לשלום, והרי הם מחכים שם בלא שידעו כי טרם עזבתי את המקום.

מהרתי לחזור ולהפרד מסבי, לאחר מכן פניתי לבית הורי שהיה ריק מיושביו. נפרדתי במבטי מן הבית על כל אשר בו. בצאתי לא פגשתי בשכנים או מכרים ושמתי פני אל הנהר, כשירדתי לשם הפתיעוני כל בני העיירה שבאו לברכני בברכת הדרך.

וכאילו קרה זה אתמול אזכור איך אמר לי אבא לפני עלותי לרכבת „מיין קינד דעי תמיד, שיש לך לאן לחזור".

שש שנים אחרי עלותי ארצה ראו הורי לראשונה שטוב עשיתי, ושלחו אחרי את אחותי שרה פטרוך ואת אחי יצחק פטרוך, ואילו הרשיל ודבורה ומשפחתם ועמם ברל ופיגה ומשפחתם, נשארו טרף לצורר.

נתניה **רבקה פטרוך־ליכטיגשטיין**

סוניה גלמן־ביצ׳יק

אהרן־זאב בן פייגל (פטרוך)
ואריה פורמן

לזכר ענף אחד מגזע ה„ניסילאך"

לסבה יצחק לופטה היו שמונה בנים, 1. יצחק — הוא סבם של אהרון יצחק וגיטל לופטה ששם משפחתם נשאר לופטה, 2. שלמה הסבא של עטיל ז"ל ושל, יבדלו לחיים, חיה, מאיר, יעקב ורושקה וקס, אשר לרגל הגיוס לצבא החליפה המשפחה את שמה לוַקס. 3. מרדכי הסבא שלי ושל טובה וחביבה וגם הסבא של ישראל וזלמן גוטמן. 4. ראובן הסבא של ה„קולקובסקים" שגם שמו נשאר לופטה. 6. ניסן הסבא של משפחות ניסן ורבקה. 7. בנימין, אבי משפ' עקיבא ליב. את ה־8 לצערי אינני זוכר, לכלם נולדו בנים ובני בנים וכולם נשארו בעיירה.

שלמה־מנדל לופטה

שורות אלו מוקדשות, ביחוד, לענף אחד מן המשפחה המסועפת והרי זו משפחת ניסן ווועלעס או בת־שבעס, לופטה.

להורי היו שלושה בנים וחמש בנות. הבנים, הבכור יצחק, ושלמה־מנדל נשארו בעיירה והושמדו ע"י הנצים, אני השלישי, יבדל לחיים, עליתי לארץ כ־17 שנה לפני ההשמדה.

הבנות ינטיל ומשפחתה שגרו בעיירה הסמוכה, ולאדימרץ, וטייביל עם משפחתה שגרו בויסוצק, ורחל שגרה בסטולין הסמוכה — שלשתן ומשפחותיהן הושמדו בטבח הגדול, כל אחת במקום מגוריה. שתי אחיותי חביבה, וטובה עלו שנים מועטות לפני ההשמדה לארץ.

האם בת־שבע, הצליחה בעזרתנו להגיע ארצה, בארץ חיתה כמה שנים בזקנה טובה ומכובדת עד שנאספה על עמה ונקברה בבית הקברות של שדה נחום שבו חיתה את שנותיה האחרונות ע"י אחותי טובה.

לזכר משפחת אשתי

לניסל „דעס שדכנס" הוא ניסן קפטן ואשתי ציפה, הוריה של אשתי, סימה, ושל ציבל לוין היו שלוש בנות, שתיים הנן בארץ כבר הרבה שנים, השלישית יענטל ומשפחתה גרו בסרני. האם שהגיעה לארץ בשנת 1930 חזרה בשנת 1932 לבת ולנכדים בסרני שהתגעגעה להם ביותר. כלם הושמדו בשואה.

לזכר בית אבות

(ממכתבו של הרב ר׳ חיים אבלסון, אורוגואי)

...כי מה תשתוחחי נפשי ומה תהמה עלי בזכרי את כל הנלקח מאתנו. עדיין אני באנינות ואבלות, אבל יחיד ואבל רבים על משפחתי הגדולה ועל עם ה׳ אשר נפל בחרב. בכם, אחי, אני רואה נפלאות הבורא, איך יכולים פליטי חרב, אודים המוצלים מאש להמשיך הלאה את החיים ולהעמיד דורות. הלא בעינינו ראינו רעה את הכיבשנים ואת המיתות המשונות, אשר בהם נהרגו ונשרפו האהובים והיקרים לנו. אין זה כי אם ה׳ הנותן לעייף כח, הוא הנותן בנו כח השיכחה בכדי לקיים בנו „כי לא יטוש ה׳ עמו ונחלתו לא יעזוב״.

ואמר הנביא ישעיהו: „כי כה אמר ה׳ — — —ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם — — — שם עולם אתן לו...״ פירוש הדבר שע״י שיספרו בביתי ממעשיהם הטובים, שם עולם אתן להם, כי בנינו ילמדו ממעשיהם הטובים ובזה יזכו לעולם הבא, כי הלוא לא נשארו להם בנים המזכים במעשיהם הטובים (עיין ברד״ק).

הרב ר׳ אברהם יואל אבלסון

אביו של סבי, היה הרב אברהם יואל אבלסון ז״ל, היה אב״ד דק״ק אודיסה, חיבר ספרים הרבה. היו לו ארבעה בנים שלשה מהם אני יודע. האחד הוא הסבא הרב יהודה אבלסון ז״ל אשר היה אבד״ק פיטריקוב ואשר לאחר המלחמה הראשונה היה הרב בעיירתנו ויסוצק. שמה של אשתו, הסבתא, היה מרים ע״ה.

אחד מאחיו של הסבא היה הרב יצחק אבלסון. שמו נמצא בפירוש על המשניות בדפוס וילנה. אח שני, בשם ניסן אבלסון ניפטר בניו־יורק.

לסבא, הרב ר׳ יהודה אבלסון היו ארבעה בנים, והם: אבי מורי הרב ר׳ יהושע אבלסון הי״ד. כשהסבא ר׳ יהודה עבר לעיירה פלוטניצה לכהן בה ברבנות, נשאר אבי, הרב ר׳ יהושע, ממלא מקומו כרב בעיירתנו. אמי מורתי, הי״ד היתה בת הרב דאקניטש בליטא, שמה היה וויטעל בערעזאנסקי.

אחי אבי היו: ר׳ יחזקאל הי״ד, ר׳ בונם שהיתה לו בת (נהרגו בליטא) והרב ר׳ יעקב הי״ד, ששימש כרב בלאצקאווע, ליטא. היו לו שלש בנות ובן. כולם נהרגו בליטא.

אחי הבכור היה הרב ר׳ אברהם יואל הי״ד. נשא לו לאשה את בת הרב של מניביץ׳, שמה היה חנה גורדון הי״ד. נהרגו עם שלשת ילדיהם הי״ד.

אחותי שיינדל הי״ד נישאה להרב מנחם אליעזר הי״ד, בן הרב מסארניק הסמוכה לפינסק. בזמן המלחמה כיהן כרב בפלוטניצה. נהרגו בויסוצק עם שלשת ילדיהם. ה׳ ינקום את דמם השפוך.

מונטיווידאו, י״ט שבט תשכ״ג. **חיים בהר״י אבלסון**

לזכר משפחת הרבנים הותיקה בעיירה

היה זה לפני כ־60 שנה. לפני כהונתם של הרבנים יהודה ויהושע אבלסון כהן בעיירה הרב, מבני המקום הוא משה מלמד. בניו היו לייבוש השו״ב, מרדכי (אבא של יעקב רבינוביץ כמו שנקרא יענקל מורדכס) ושמואל רבינוביץ (מלמד), לשמואל זה היו בנות שאינני יודע על גורלם ולא כלום, ליעקב בן מרדכי רבינוביץ היו 2 בנים. אחד, יצחק, מת לפני השואה, השני, שלמה רבינוביץ, היגר לאנגליה. בת אחת, שרה, נמצאת בארץ, ושתי בנות שאינני יודע על גורלן.

לחתנו של ליבוש השו״ב, שלמה לוין, היו 4 בנים ובת יחידה. האחד יעקב שמואל היה שו״ב והושמד עם משפחתו, השני, יבדל לחיים, מרדכי צבי לוין, נמצא בארץ. השלישי זליג הושמד אף הוא עם משפחתו. הרביעי, משה, נשאר ברוסיה. הבת היחידה חיה, שבעלה היה יוסף השו״ב הושמדה עם משפחתה בשואה הגדולה.

יהי זכרם ברוך.

מרדכי לופטה

משפחת רבינוביץ

יושבים: יעקב ודבורה רבינוביץ

עומדים: לייבל, שרה, ברכה ויהודית רבינוביץ

לזכר משפחת חוה ויונה בורוביק

הורי, חוה ויונה בורוביק ,היו ידועים בעיירה כאנשים שעסוקים תמיד בפעולות עזרה לזולתם. אמי היקרה היתה חוזרת על פתחי אנשים אמידים ואוספת תרומות לעזרת העניים, החולים והאומללים שבעיירה. את רוב זמנה היתה מקדישה לכך. בהיות חולה במשפחה דלת אמצעים היתה בעצמה מזמינה את הרופא, קונה תרופות וכו', לאחר לידה היתה מבקרת אצל היולדת ובמדת הצורך עוזרת לה. נשים רבות היו באות לשאול בעצתה והיא היתה נענית ועוזרת לכל. ביום ששי היתה חוזרת על פתחי בתי העיירה ואוספת צרכי מאכל, בגדים וכו' ואת אלה היתה אחר כך מחלקת בעצמה בין הנצרכים.

גם אבי, ביתו וידו היו תמיד פתוחים לעזרה לזולת. בשבת היה תמיד מביא אורח הביתה, שהיה אוכל ולן בבית עד עבור השבת. היה אבי בין הגבאים בבית המדרש קרוב לעשרים שנה. כמו כן היה חבר ב„חברא קדישא". פעל תמיד לטובת הציבור ככל שידו השיגה ולמעלה מזה.

חוה ליפשה'ס ויונה בורוביק

היה אבי יהודי דתי בכל לב ונפש, חסידו הנלהב של הרבי מקרלין. עם בקור הרבי בעיירתנו, היו הורי עסוקים יום ולילה בהכנות ובפעולות לקבלת פני הרבי ולהנעמת בקורו. היו מבשלים, אופים, מנקים, עורכים סעודות וכו׳.

עם זה היה אבי גם ציוני מסור, חדור אהבת הארץ. היה בין התורמים הראשונים בעיירה לקרן הקימת ולקרן היסוד. שאף ודבר על עליה לארץ ישראל אלא שלא עלה בידו. זכורני, עם פרידתי ממנו, אמר לי: „כעת אני שמח באשר יש לי תקוה שבזכותכם, אולי, יעזור לי אלהים ואוכל גם אני לעלות ארצה...״ לא נתגשמה תקותו. יחד עם כל בני העיירה נספה בטבח הגדול.

אזכיר את אחי יחיאל, אשתו חוה ושלש בנותיהם. שלש בנות יפהפיות. האחת, הבכורה, דינה, היתה בת 19 וחצי; השניה ליפשה בת 18 והשלישית חסיה בת 16. המשפחה התכוננה להגר לאמריקה ונספתה בעצם ההכנות. יעוד היה לה הכבוד ללכת ראשונים בשורה אלי קבר...

ותזכר פה אחותי, חנה, בת 18 בהירצחה. תמימה וישרה.

מכל משפחתי בעיירה נשאר בחיים אחי היחיד ניסן בורוביק. אשתו בסיל ושלשת ילדיהם ניספו יחד עם כל בני העיירה בטבח הגדול.

יישאר זכרם בלבנו לנצח.

חיפה. **רבקה בורוביק־איגר**

יחיאל בורוביק אשתו חוה ובנותיהם דינה חסיה וליפשה

לזכר משפחת יעקב פלדמן

בית יהודי מסורתי, קן משפחתי חם, הפרנסה מצויה בדוחק ואילו האהבה והמסירות בבית — בשפע.

מקור הפרנסה: חנות מכלת מעין „כל־בו" בזעיר אנפין.

השלטונות מכבידים את זרועם, המסים כבדים, השוטרים מציקים בגסותם, ה„פרוטוקולים" רבים. חיי גלות מרים. — — —

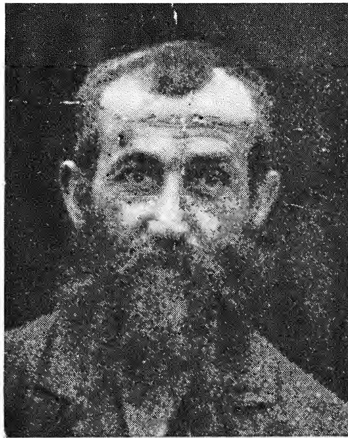
קרן אור בוקע ממזרח. התקופה: שנות השלושים במאה העשרים. הנוער מאורגן בסניפים ציוניים. רשת קיבוצים ענפה משתרעת לכל רחבי פולניה. תחילה מוצאת אחותי חנה את דרכה להכשרה ומגיעה לארץ־ישראל. אחריה אני מפליגה לארץ־האבות.

קשר המכתבים עם הבית הדוק. הם, בגולה, שואבים את כל כוח קיומם הרוחני מהארץ, מאתנו, הבנות הנמצאות כאן במולדת. הם חיים רק עם התקווה לעלות אלינו, לנטוש את הגולה ולזכות בחיי חרות אתנו. כל תקותנו היא: איחוד המשפחה כ א ן ובמהרה.

ולא זכינו!!!

המגף הנאצי הקיץ את הקץ.

האב יעקב בן זליג פלדמן

יעקב פלדמן

הופעה חיצונית נאה, מלבבת. עדין נפש, משכיל שקט, טוב־לב, תמיד מחייך, מתלוצץ, אוהב הבריות, שמח לעוץ עצה נבונה מקרב לב, ישר וצנוע.

הרבה ללמוד ולקרוא. ואם קרא משהו טוב, היה מתחלק בו עם הזולת, משוחח, מספר. ואיזה כשרון היה לו לספר ולפרש, ולא נלאה האוזן משמוע כשם שהוא לא עייף מלספר.

היה אבא מסור לילדיו בכל נפשו ומאודו. יש והיה מספר לנו, הקטנים, סיפורים או שר לנו שירים בקולו הערב. זה נשאר לנצח בזכרון.

כולו הקרין מסביבו אוירה חינוכית טובה ומרגעת.

אבי נפטר מיד עם כניסת הרוסים לעיירה.

אמא — מרים בת ברוך וחוה ז"ל

פקחית, בעלת מרץ, שופעת חיים, מסודרת, חרוצה עם תבונת כפיים. תמיד עבדה. מעולם לא ראינוה יושבת בחיבוק ידיים. לא הרבתה לבקר אצל שכנות. נצלה כל רגע לעבודה פרודוקטיבית ואם היתה זו נעשית בישיבה, כי אז יכלה בנקל לשלב עבודה עם שיחה מעניינת ביותר על כל מיני נושאים. כן הצטיינה בפתרון תשבצים וחידות למיניהם. חשבונות מסובכים ביותר היתה מחשבת בנקל, בלי עט וניר.

חריפת מוח היתה ומחוננת חכמת חיים. רבים היו באים לשאול בעצתה ולכולם הסבירה פנים, עודדה וניחמה לפי הצורך.

תמיד זכרה את אלה הנמצאים במצוקה. מנהג קבע היה אצלה לשלוח מצרכי מזון לבתים עניים.

היתה צנועה, ענוה, ישרה וברוח זו השתדלה לחנך את ילדיה.

אחי אשר ז"ל

גאון. עוד בקטנותו נבאו לו מוריו שיהיה גאון. הוא למד, קלט וספג, והכל נשאר בתוכו.

למד ב„ישיבות" ותחנתו הסופית היתה עיר הבירה של פולין — ורשא. שם בילה את שנותיו האחרונות והוא ראש ישיבה גדולה.

כל מכיריו העריצוהו וכיבדוהו. היה ידוע בגאוניותו. עם זאת צנוע, עדין נפש וטוב לב. תכונות אלה ירש מאבינו.

אחיותי — פרידיל, ברכה, זלדה ובריינדיל, ז"ל

שקטות, ישרות, חרוצות. הצטיינו בלמודים. גילו אהבה ומסירות למשפחה כולה.

אמי וארבעת אחיותי נרצחו באכזריות ע"י המרצחים הנאציים.

נזכור אותם לנצח.

אסתר פלדמן-נגבי — קרית אונו.

* *
*

זכורני, בהיותי בהכשרה בקלוסובה, לאחר שערקתי מהבית כתב לי אבא, „בתי היקרה, עוול גדול עשית לנו בנסעך בחשאי. אמנם קשה עלינו הפרידה אך מבינים אנו ללבך, כי גם לנו נמאסה הגלות המרה. ואולי כשתגיעי, את בתי, לארץ-ישראל יגיע גם יומנו לנטוש את הגלות ולהצטרף אליך, כי פה כל יום גרוע מאתמולו. האנטישמיות גוברת מיום ליום. אורחים בלתי רצויים אנו פה".

אף על פי שויסוצק היתה עיירה קטנה ודלה — הנוער שבה למד עברית וההורים היו משלמים את שכר הלימוד בפרוטותיהם האחרונות. אבי היה תמיד אומר „מאושר אני, שילדי לומדים בבית ספר עברי". הוא נהג תמיד לבדוק את ספרי הקריאה שלנו אם הם מתאימים לגילנו.

כל חייהם שאפו הורי ובני משפחתי לעזוב את הגלות המרה ולנסוע לארץ ישראל אך לדאבוננו הרב הקדים הצורר והשמיד את כל יקירינו, את ההורים, את האחיות, את האח ומשפחתו.

ודואב הלב ואין תנחומים.

יהי זכרם ברוך לעד.

חנה פלדמן-ליפשיץ — כפר אז"ר.

רבקה ובנימין שניידר, בניהם ברוך ואהרן ובתם פסיל

לזכר משפחת בנימין שניידר

אבי, בנימין שניידר, נולד בשנת 1871 בויסוצק. כל ימיו היה איש העבודה והמלאכה. עבד במקצוע הבנין עד לימיו האחרונים.

אשתו הראשונה, מרים, ילדה לו שלשה ילדים: שרה, משה, ודובל ז"ל. אשתו השניה, היא אמי רבקה, ילדה לו חמישה ילדים: אהרון, יונה, גולדה, ברוך ופסיל.

אהרון, יונה וברוך ניספו בשואה הגדולה. ויהי זכרם ברוך לעד. גולדה הגיעה לארץ לפני השואה. פסיל עברה את זוועות המלחמה והשואה והגיעה לארץ.

חיפה. **פנינה שניידר־פפר**

לזכר אמא

אמא שלי לא היתה רגילה לבקר בבתים אחרים פרט בקור חולים... לעומת זה היו השכנות מבקרות בביתנו ובעיקר בשבת אחה"צ. גם במקרה של שמחה־חתונה, ברית מילה וכדומה — לא היתה מבקרת אצל בעלי השמחה אלא מסתפקת במתנה, לפי המנהג בעיירה: שמחה בבית, שולחים בשבת אחה"צ לבעל השמחה מעין דורון קל: משקה, פירות, עוגה וכו׳ ועל מה היו משוחחות השכנות עם בקורן בבית? — על הכל; על הבעל תפילה בבית הכנסת, על השכנות, על המאכלים, ובכלל — קצת „רכילות".

הבית שלנו היה תמיד מלא אורחים. היו באים אלינו בני ה„פרולטריט", הבונדאים. בעיירתנו היו אלה מעטים והם היו מבקרים בביתנו בערבי שבתות. היה זה „הפרוליטריון" שבעיירה (אם כי גם חברי ה„חלוץ" ופוע"צ — היו פועלים), והיו יושבים עד שעה מאוחרת בלילה, רוקדים ושמחים. היו אלה בחורים שמשום מה נשארו מחוץ למסגרת הציונית חלוצית שבעיירה.

בגיל 15 יצאתי לבריסק ללמוד בבית ספר מקצועי. כשחזרתי הביתה להתכונן לעליה, בקרתי מיד במועדון של הסניף, אבל לא היה זה אותו הסניף, כמעט שלא פגשתי חברים במועדון פרט לליל שבת. שאלתי לפשר הדבר, והתשובה היתה: אנחנו רוצים לצאת להכשרה ובאין הכשרה אין סניף, ויציאה להכשרה איננה באשר יושבים בה הרבה זמן ואין עליה... הרצון לעליה היה כללי וגדול. הנוער שלנו היה מפורסם בחלוציותו, בעבריותו, ביציאה לכשרה ובעליה לארץ. היו רגילים לאמר: ויסוצק היא עיירה ארץ־ישראלית...

לאחר זמן בקר בסניף אריה פיאלקוב מהמרכז, והיו כמה אסיפות, שאלות ותשובות, האסיפות היו סוערות, הדרישה הכללית היתה: יציאה להכשרה...

ממשפחתנו לא נשאר אף אחד בחיים, הייתי חייל במלחמת העולם השניה הייתי באירופה וחפשתי כל הזמן קרובים ולא מצאתי אף אחד.

יחיד נשארתי מכל משפחתי פה בארץ.

חיפה **ראובן טרגר**

יונה אשר בורוביק

נולד בויסוצק בשנת 1896. בנעוריו היה מורה לעברית בכפרים שבסביבות ויסוצק. בשנת 1914 גויס למלחמת העולם הראשונה, שבה נפל בשבי הגרמנים.

לאחר שחרורו מהשבי, בסופה של המלחמה גר במשך כמה שנים בברלין ופעל כציוני בארגון חוה חקלאית, מעין קיבוץ להכשרה חקלאית, ע"י ברלין.

בשנת 1921 התעתד, יחד עם חבריו מקבוצת ההכשרה, לעלות לארץ ובא לויסוצק להפרד ממשפחתו, אלא שמסיבות משפחתיות נעכב ולא עלה.

משנת 1921 גר בסלופצ'ה, עיירה קטנה בפולין הקונג־רסאית. המשיך בפעילותו הציונית עד שמצא את מותו הטרגי בימי השואה, בידי המפלצת הנאצית.

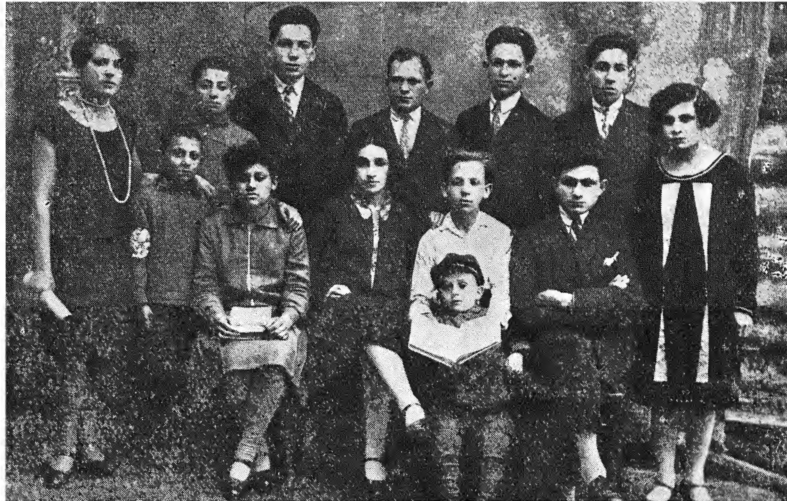
יהי זכרו ברוך ושמור אתנו.

תל־אביב. **שרה בורוביק־תשר**

משפחת חיים וחוה חזנצ׳וק

אבינו חיים בר׳ יצחק, היה ידוע כאיש תם וישר, חסיד וירא שמים. למרות שסבל ממחלת „אסטמה" קשה היה קם השכם בבוקר לתפילת „שחרית" בבית־הכנסת ב„מנין". הקפיד להתפלל ב„מנין" גם „מנחה" ו„מעריב". אהב ללמוד פרק משניות עם חברת „משניות" שהתקיימה בתקופה זו בעיירה.

אחרי מחלה ממושכת נפטר אבינו ז״ל ב־כ״ד כסליו 1922. עצב ויגון שררו בבית. אמנו היקרה, חוה בת זליג, לקחה על עצמה את העול הסבל לקיים את חמשת ילדיה הרכים. עמלה מבוקר עד מאוחר בלילה ובלבד שלא יחסר חס־וחלילה שום דבר לילדיה. הילדים למדו בבית־ספר „תרבות" ואצל מורים פרטיים. את השפה העברית מחוייבים היו לדעת.

משפחת חזנצ׳וק

מימין לשמאל, עומדים: בילה, אברהם ושלמה חזנצ׳וק, ברוך ברקמן, משה, צבי, אהרן ואסתר חזנצ׳וק

יושבים: חייקל שיינמן, אשר, פרידה ומלכה חזנצ׳וק, הילד זליג בן יצחק חזנצ׳וק

הילדים התבגרו. בילה התחתנה עם שיינמן והקימו להם בית משפחתי למופת. נולדו להם שתי בנות ובן. יתר בני המשפחה, אסתר, מלכה ואנוכי, אמונים על חינוך ציוני חלוצי, עלינו ארצה והגענו למחוז חפצנו ואנו מאושרים. כל מאמצינו להעלות את אמנו היקרה ואחינו היקר הצעיר אהר׳לה עלו בתוהו, אחרנו את המועד.

ואלה בני משפחתנו שעליהם אנו בוכים: אבינו חיים חזנצ׳וק, אמנו חוה, אחותנו בילה (שיינמן) ומשפחתה, אחינו אהר׳לה.

יחי זכרם ברוך.

חזנצ׳וק צבי, אסתר ומלכה

ר׳ ניסן בר׳ מאיר לופטה ז״ל

פעם ביום גשם ובוץ חזרתי אתו מבית הכנסת. אמר לי: „בבית ד׳ נהלך ברגש" „ברגש" — משמע: ברד רוח גשם שלג, כלומר: בכל מצב ובכל התנאים... והוא אמנם קיים מה שאמר.

כידוע, היה עני, מיגיע כפיו היה מפרנס משפחתו. כל יום לפנות בוקר היה בא לבית המדרש וגומר כל התהילים, ובשבת היה מעיר את אנשי העיירה לתהילים. בכל מזג אויר היה יוצא בלילה עם הפזמון בפיו: „ישראל עם קדושים שטייט אויף לעבודת הבורא" והיה מוסיף: „קומו נא, עורו נא, התיצבו נא לעבודת הבורא, כי לכך נוצרתם".

היה נגש לכל בית, דופק בחלון: ר׳ דוד שטייט אויף צו תהילים... ומחכה רגע ונגש עוד פעם לחלון: רב׳ דוד איר הערט? ועד שלא היה נענה „אני שומע" לא הסתלק.

בפורים היו יהודים חוזרים על הפתחים לאסוף כסף ל„מעות חיטים" לנצרכים לפסח. ניסן היה לובש אז כובע, קאפלוש כזה, ויחד עם האחרים נכנסים לכל בית בשירת „שושנת יעקב צהלה ושמחה", כשניסן מדגיש במיוחד: צאלא, צאלא, כלומר, תשלם כסף.

באורח פתאומי מתה עליו בתו, מלכה. לזכרה קבל עליו את המשימה לתקן את „ספר התורה" שנקרע ע״י חולה רוח. במשך זמן קצר נאסף הכסף על ידי ניסן. ספר התורה תוקן. חגיגת ה„סיום" נערכה בביתו של ניסן. ברוב שמחה וברוב עם הוכנס ה„ספר תורה" לבית הכנסת.

יהי זכרו ברוך!

לזכר אבא

משפחת חזנצ׳וק היתה ידועה כמשפחה של חזנים. זכורני שאבא שלי ז״ל סיפר שאבא שלו, יצחק, היה גם כן בעל תפילה מפורסם. רצוני פה להזכיר, שלפחות פעם אחת שמש גם אבא שלי כבעל תפילה. ומעשה שהיה כך היה: ב„ימים הנוראים" היו כמעט כל אנשי העיירה שלנו, חוץ מחסידי ברזנה, מתפללים בבית־הכנסת הגדול, ולפעמים היו אפילו מביאים בעל תפילה בשכר מעיר אחרת, אם כי בדרך כלל היו משמשים בחזנות גם ב„ימים נוראים" בעלי תפילה מקומיים, ובהתנדבות. גם אבא שלי, שהתפלל בבית הכנסת הגדול היה מתכבד לפעמים בתפילת שחרית לפני התיבה, אך על פי רוב היה נוסע לסטולין לרה״ש אל הרבי ר׳ ישראל׳קה זצ״ל. לאחר מותו של הרבי מסטולין, היה אבא מחסידי ר׳ אלימלך זצ״ל מקרלין־דפינסק.

והנה קרה פעם שאבא נתבקש לעבור לפני התיבה בבית המדרש בשכר ב„ימים הנוראים". אבא נענה לבקשה והתפלל כחזן בראש השנה ויום כיפור. התפילה עברה אמנם בהצלחה, אלא שפגעה בו „עינא בישא"... ביום הראשון אחרי סוכות נתעוור בשתי עיניו. לא ראה שום דבר. בהתיעצות עם חבריו מחסידי קרלין, בתוכם מאיר קצמן, נסענו עם אבא לפינסק לשם ניתוח שלאחריו חזר לו מאור עיניו עד סוף ימיו.

תל אביב **אברהם חזנצ׳וק**

לזכר משפחת רזניק

באותם הימים כשאסון השואה היה כבר ודאי, וכל אחד התיחד עם יקיריו והתרפק על כל מזכרת, תמונה ומכתב שנשאר לו מהם — הגיע אלי מכתב מהסתדרות ויצ"ו באמריקה, שהכיל את הספור הבא :

באחד הימים הופיעה במשרד ויצ"ו בחורה בשם פיה רזניק. ואלה היו בערך דבריה : „אני מרגישה שימי ספורים. אני חולה. נדמה לי, שקבלתי טפול לא נכון, קבלתי יותר מדי רדיום. אני יחידה. ממשפחתי לא נשאר איש. כולם הושמדו ע"י הנאצים. יש לי חברה בארץ ישראל. לא התכתבתי אתה מאז עלותה לארץ. כתבתה — צריך להיות „הכובש" — כפר סבא. את כל אשר נמצא בדירתי, הבגדים, הרהיטים, כלי הכסף, תמונות וכדומה שייכים לה, ואני מבקשת שתעבירו אותם אליה. סכום הכסף, 1000 דולר, אני תורמת לקק"ל לנטיעת עצים בארץ..." והערה נוספת במכתב : „פניה היו עצובים ומוזרים..."

פייגל, הצעירה בבנות, השריד היחיד לבית משפחת רזניק, שניצל מהשואה — לא עמד לה הכח במאבקה לחיים — כרעה, נפלה לאחר מחלה ממארת, שכרסמה בגופה. ברגעים האחרונים לחייה — זכר חברה טובה, שאי פעם היתה לה — דובב את דל שפתיה...

רייזל רזניק　　　　פייגל רזניק

אני זוכרת היטב את החברות שהיתה בינינו. אנו אז ילדות צעירות, תלמידות בי"ס עממי, אפופות תום וחלומות נעלים, משוחחות על כל המתרחש סביבנו, זועקות על כל עוול שנראה היה לעינינו. ופייגל תמיד רצינית דואגת לגורל משפחתה.

האסונות שפקדו את ביתה, הממוה כליל. אחותה הבכירה, חנצ'יק, עם בעלה סנדר וילדיהם, נישקה ויצחק, גרו בסביבות הנצ'ביץ, בקרבת היערות בהם סתר אבי המשפחה. פעם, באחד הלילות, התנפלה עליהם כנופיית מרצחים, רצחו את גיסה סנדר ואת אחותה נישקה, שהתארחה אצלם בדרך מקרה באותו יום. את אחותה חנצ'יק והילדים פצעו קשה ועזבום כי חשבו אותם למתים. שדדו את כל אשר ניתן לשדוד, שברו והרסו ונעלמו.

זוכר אני את אביהם, אברהם רזניק, בעל קלסתר פנים יפה, עם זקן עבות ששבילי שערות שיבה עוטרות אותו ועם עינים עמוקות. יהודי אדוק היה, ומקבל הכל באהבה אף כי הפרנסה לא היתה תמיד מצויה, שקט ועניו, הומני בהיפוך גמור לאשתו ביילה גיטל, שהיתה תוססת, ונבעת מתמרמרת; עם כל תבונתה ידעה התפרצויות רבות שלא תמיד היו לרצונם של הילדים.

ואבא זה, ר' אברהם רזניק, לאחר רצח חתנו ובתו ולמראה צרות הבת האלמנה ושני היתומים — נשבר כולו. לבו לא עמד לו לשאת את היגון ונפטר.

ואז — לפתע התבגרה פייגל, כאילו כל הנטל לקיום המשפחה הועמס על גבה הצעיר, אף כי ידעה את כוחה המעט לעשות משהו...

בשיחות אתי, ובדמיונה זעקה למעשים ולנקם. אינני יודעת אם אי פעם נתפנתה למשימה השניה אבל עשתה מעשים: למדה לתפור ועזרה לאמה. לעזרתם בא דודם זיידל מורשה, שהיה יהודי אמיד, סוחר יערות. חוה אחותה, נסעה לדוד בורשה, שם התחתנה והיו לה שני ילדים חמודים. גם רייזל התחתנה ועברה עם בעלה לגור בפינסק. היה להם בן קטן, נחמד. חנצ'יק נישאה שנית ועברה לגור בסטולין. אחיהן, חיים, ואשתו דבורה, עם חמשת ילדיהם נשארו בויסוצק. חיים נאבק קשות לקיום המשפחה. התפרנסו בצמצום, ובאו לעזרתו אנשי העיירה. איך שהוא — היה קצת אור ושמחה לביילה־גיטל. והנה בה הכורת וכל המשפחה הושמדה ואת אשר קרה עם השריד האחרון, פייגל, חברתי היקרה, נודע לי מן המכתב הנ"ל...

תהיינה שורות מעטות אלו — אות וציון לזכרון משפחת רזניק, שנספתה בשואה ולזכר החברות העמוקה שקיננה אי פעם בתוכנו.

יהי זכרם ברוך.

רבקה נפחן־דרן עינת

לזכר משפחות פיקמן ואהרן ויניק

בימי שלטון הרוסים, שלפני פרוץ מלחמת בריה"מ—גרמניה הנאצית, למדתי בבית הספר הרוסי יחד עם חברותי, בנות גילי, שושנה שיינמן, גולדה רייכמן, גיטל לופטין, פייגלה פיאלקוב, יוכבד מלמד ואחרות שאיני זוכרן יותר בשמותיהן.

ממשפחתי המסועפת נשארנו בחיים, דודי הרשל ואני.

הורי היו יוסף וסוסיל פיקמן, גרנו ברחוב פילסודסקי. המשפחה מצד אמא היתה גדולה. יעקב ויניק גר בסטולין, אליעזר ויניק גר בפינסק, שניהם על משפחותיהם הושמדו. דודי הרשל ניצל. היה בברית המועצות, והגיע לארץ.

בני דודי: זלדה, שלום, יעקב, משה, ברכה והוריהם: אהרן ושרה ויניק, כולם נספו בטבח הגדול בעיירה.

אני נצלתי הודות לכך, שעשרה ימים לפני פרוץ המלחמה הרוסית—גרמנית נסעתי ללוות את סבתי, שנסעה לברית המועצות לבקר את בנה הבכור. אימי המלחמה לא אפשרו לי לחזור וכך נשארתי בחיים והגעתי לארץ.

גניה שיבק־פיקמן רחובות.

משפחת ניסן ווקס, 1925 (עם עלותה של עטל ארצה)

מימין לשמאל, עומדים: חיה, עטל, יצחק־מאיר, בת דודה. יושבים: יעקב, האב ניסן, האם חוה, לייבל; יושבות: שושנה, רחל שטופר (דויד־הורודוק)

משפחות שניידר ופרלמן

מימין לשמאל, עומדים: פייגל שניידר, חיים פרלמן, חסיה מופצ׳ין, גולדה פרלמן, חנן פרלמן;
יושבים: מרדכי שניידר, דברושקה פרלמן, הודל שניידר, הרש־בר שניידר;
הילדים למטה: רסל, אסתר, אלקה, יצחק, בריינדל ומרדכי שניידר

מימין לשמאל, עומדים: זאב אורמן, רבקה וצבי באום וילדם משה, חנה אורמן.
יושבים: בלומה ופייבל אורמן וילדיהם מאשה, משה ואפרים, האם חיה־עטל, משה קאוויאר,
אשתו איטקה וילדיהם רבקה, סוניה, אלקה ואלעזר

זליג וצפורה ברמן

על קהילת ויסוצק שאיננה

עיירה קטנטונת זו, רחוקה מתחנת מסילת־ברזל „אודריצק" שמונה קילומטר בערך, שוכנת על גדותיהם של נהרות. מצדה האחד נהר רחב ידים, הוא ההורין ומצדה השני — נחלי מים קטנים.

בכל ימות השנה הגישה לויסוצק היתה תקינה. ברפסודה (פאראם בלע"ז) היו חוצים רוחבו של ה„הורין" ורגליך עומדות בויסוצק.

באביב, בהפשרת השלגים, הגישה לעיירה נעשתה קשה. הדרכים השתבשו כשמימי הנהרות גואים, עולים על גדותיהם, משתפכים, מתחבקים, מתמזגים, שוטפים כל הסביבה, ומראה העיירה כאי בודד בים ביצות.

ואין לקנא בנוסע שהתחשק בעונה זו לבקר בפינה נדחת זו.

כמה גלגולים עברו עליו, עד שהגיע למחוז חפצו. מ„אודריצק" היה נוסע כברת דרך בעגלה, יוצא מהעגלה ויורד לסירת דוגה, הסירה עוגנת על־יד „הגויישע גאס" עובר ברגל את ה„גויישע גאס" הטובעת בחול עמוק ונכנס לרחוב „הראשי" היהודי,שהתחלתו על יד בית־המועצה המקומית, (מכיוון סטולין) ומגיע לשוק המוקף כמה עשרות בתי יהודים.

מן השוק, מסתעפות סמטאות אחדות.

רוב יהודי ויסוצק היו יהודים עמלים, בעלי מלאכה, אנשים ישרים, שהתפרנסו מיגיע כפיהם, הסתפקו במועט ושמחים בחלקם. לא רבים מהם היו בעלי חנויות.

מלאי תפוחי־אדמה לעונת החורף, עד היבול הבא, כמות קמח לאפית לחם, חבית כרוב כבוש, חבית מלפפונים כבושים, לכבוד שבת מנת בשר, ולפעמים למי שידו השיגה — גם בימות החול — באלה נזונו יהודי העיירה.

ופלא הדבר, בעיירה נדחת זו, היה הנוער — תוסס, מפותח, משכיל, תרבותי. נוער לאומי שנהירים לו בעיות עולם, בעיות יהודיות ומפולג למפלגות...

יחסי יהודי ויסוצק עם שכניהם ה„גויים" הנוצרים היו ידידותיים, שקטים. חיו בשלום וללא טינה הדדית.

ארונות בגדים לא היו באופנה בבתי העיירה. לעומת זה, היה נמצא בכל בית ארגז־עץ, על ארבע גלגלי ברזל.

ארגזי־עץ קטנים, פשוטים, בלי צבע, בלי צפוי־פחים, בלי חישוקי ברזל עם מנעול קטן־משל דלת־העם היו... והיו שמורים בארגזים אלה בגדי־חג, בגדי־מוהר, כלי מטה, שאמהות אגרו לבנותיהם במשך שנים רבות, ועוד חפצים שונים שנחשבו בעיניהם ליקרי־ערך...

דליקות פקדו לעיתים תכופות את בתי ויסוצק על גגות הקש שלה, ואנשיה היו ערים מאד ל„פאזשארים".

וכשבקעו בחשכת־לילה קריאות „„פאזשאר", כשלשונות־אש אָחזו בגגות הקש, היתה ראשית פעולתם של יהודי העיירה, להוציא מבתיהם החוצה, את הארגזים על הגלגלים עם „האוצרות" הטמונים בהם...

עם בוא המרצחים הגרמנים — עלה הכורת על קהילת ויסוצק.

עלה הכורת, על שרידי טבח יהודי דומברוביצה, שמצאו מקלט זמני בויסוצק;

עלה הכורת, על הנשים והטף מקהילת הורודוק שגורשו לויסוצק, לאחר שהגרמנים הקדימו לרצוח את בעליהם והוריהם.

המרצחים הגרמנים ושותפיהם לרצח האיוקראינים והליטאים, שהתעללו ביהודי ויסוצק, ענו אותם, בזזו רכושם והונם, שדדו מכל הבא לידם, הריקו את הארגזים, את אנשיה הוציאו מבתיהם, והובילום לטבח, לגיא שחיטה, לבור מוכן, שכרו בשדות מאחורי העיירה, בכיוון הפוך מבית־הקברות הישן.

זמן מה אחרי הטבח ביהודי ויסוצק, ספר לנו אחד מתושביה הנוצרים, על חוה אשתו של יחיאל בורוביק, שראו אותה הולכת לדרכה האחרונה שלובת־זרוע עם שלושת בנותיה היפות כפרחים.

על רבה של קהילת ויסוצק, צועד לדרכו האחרונה עטוף בטליתו, הרב מאן לפשוט את טליתו, ולא רצה בשום אופן לפשוט את בגדיו ולהשאר במערומיו (כפקודת הגרמנים). על שפת הבור, רצחו אותו הרוצחים בקתות רוביהם.

ועל רופא יהודי, פליט מאחת הערים מפולין, שבדרכו האחרונה, עודד את יהודי העיירה המובלים לטבח...

וכלפי הגרמנים הטיח דברים אלו: „רוצחים ארורים, אתם שופכים נהרות דמי אנשים נקיים, תבוסתכם קרובה, יום מפלתכם מתקרב... יום נקם לכם, רוצחים ארורים, גרמנים ארורים".

גם את הרופא רצחו בקתות רוביהם.

תהיינה שורות אלו, מצבה על קברות אחים קדושים, שנרצחו בידי הגרמנים המרצחים;

מצבה לבעלי דוד שטופר ולשני ילדינו.

מצבה לאחותי מרים, לבעלה משה ולשני ילדיהם, שנרצחו באכזריות איומה בידי האוקראינים, (כנופית „בולבה") ביערות בסביבת פרוסידובקה".

מצבה לארבעים יהודי ויסוצק שהסתתרו ב„זמלינקה", ובלילה אחד, נרצחו עד אחד, בידי כנופיות "בולבה".

מצבה לאהרון שיינמן, שנרצח על יד הכפר רצ׳יצ׳ה בדרכו אלינו ליער.

בת לאה

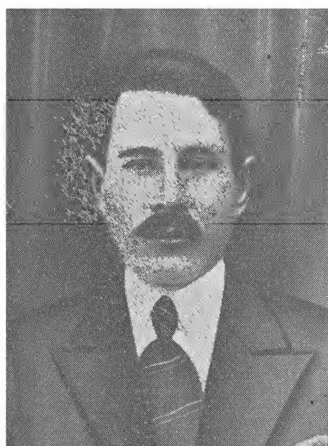
דוד בן שלמה שטופר

אברהמ׳לה בן דבורה ודוד שטופר

משפחת שלמה שטופר — 1932
מימין לשמאל, עומדים: לאה שטופר ובעלה מנדל שבץ, אהרן ומושקה שטופר;
יושבים: דבוסיה, האם ריבה־מלכה ודוד שטופר

שלמה שטופר

דבוסיה ודוד שטופר
הילד שלמה בן מושקה

צבי־אריה ומנוחה ליברמן (טומאן)

חיים אשר ליברמן (ז׳ידין)

מימין לשמאל: בלה ליברמן־סמוקט, אהרן רוזנקרנץ ואשתו חשקה ליברמן, מלכה לימן (טומאן)

משפחתנו במילאץ׳

מעבר לנהר „הורין" בואך מזרחה שוכן לו כבוד הכפר „מיליאטש". לפני כמאה ושלושים שנה זמן קצר אחרי שהתושבים עובדי אדמה של הכפר השתחררו מה„פנשצ׳יזנה" מעול השעבוד של „הפריץ" הגיע לכפר מהעיירה הסמוכה „דומברו־ביצה" יהודי אחד בשם הרשיל פרלשטיין. הוא בנה לו בית שנקרא אז „קרטשמה" מקום התקהלות של תושבי הכפר בכל יום ראשון בשבוע לשתית כוס י״ש ולקנית אי אלו מצרכי מחיה כגון נפט, מלח וכו׳. למצרכים אחרים לא היו זקוקים. היו צורכים את הכל מתוצרת עצמית. גם לחם לאכול גם בגד ללבוש היו יוצרים במו ידיהם.

ליהודי הזה היו שלשה בנים, אברהם, אייזיק ויעקב. שלשתם עזרו להוריהם עד שגדלו, נשאו נשים וכל אחד בנה לו בית לעצמו. מהם הסתעפו בנים ובני בנים, שמהם גם עברו למקומות אחרים ואף הגרו לחוץ לארץ, עד שנשארו לגור בכפר כעשר משפחות. כלם צאצאי איש אחד בין כמאה ועשרים משפחות „גויים" אכרים עובדי אדמתם.

לפייבוש־שרגא ושפרה הורי היו שלושה בנים וחמש בנות, שתים מתו בעודן באבן. נשארו חנה, חיה וחסיל. לאחותי חנה ובעלה רוטברג היו חמשה בנים ובת אחת, מרדכי ויעקב עלו ארצה. חיים, הרשל וקלמן והבת בריינדל נשארו בכפר. לאחותי חיה עם בעלה אברהם לייב פייגלשטין היו שלשה בנים ובת אחת, חיים־הרש, אשר, מנחם והבת מאשה שגרו בקלוסוב. לאחותי חסיל ולבעלה שלמה טינקל היו שני בנים ובת, יהושע, פנחס ולאה. למשה בער אחי היו שני בנים, ובת, הלל, יוסף ושרה. היתה לו חנות מכולת על יד תחנת הרכבת, ולאחי לייבל, שהתחתן בעיירה לאכווא עם פאניא פנחסוביץ היו שני בנים ובת. וכל אלה היו טרף לשיניהם הטמאות של קלגסי היטלר ימשו״ז.

והיו באים לכפר לעתים קרובות מהעיירה הסמוכה ויסוצק יהודים בעלי־מלאכה לחפש עבודה בין הגויים עובדי־האדמה בתפירת מעיל מעורות כבשים; תפירה או תיקון מגפים בימי החורף; בנין בית מקורות עצים; עשית תנור מלבנים בתוך הבית וכו׳. יהודי אחד בשם אליהו־משה בורוביק, שאני זוכרו בגיל שבעים בערך, היה בא כל קיץ לכפר והיה הולך למשך השבוע ליער עם שוורים לרעות אותם. וליום השבת היה בא אלינו, כדי להיות בין יהודים ולהתפלל בציבור.

במוצאי שבת עם חשכה היה חוזר ליער לשוורים, מרחק של כחמש עשרה קילומטר, ברגל.

יהודי אחד בשם בייניש, היה בא לכפר כרוכל והיה מביא לבתים גפרורים, מחטים, מלח ומצרכים דומים שתמורתם היה מקבל „תבואה", שהיה טוחן בטחנת הרוח שהיתה בכפר ומביא למשפחתו קמח מוכן לאפית לחם. ההכנסה מרוכלות היתה דלה ביותר, כי צרכי „הגויים" היו מצומצמים מאד. אפילו עם גפרורים היו משתמשים בצמצום כי היו מבעירים אש בעזרת אבנים. את בגדיהם עשו בעצמם מן הבד שהיו אורגים להם בעצמם.

בייניש היה נכנס ל„חדר" שאנחנו, ילדי היהודים, היינו יושבים ולומדים ולא פעם היה מוכיח את בקיאותו בחומר הלימודים. היה שואל ועונה על שאלות מהתנ״ך בעל פה כאילו מתוך הספר, לא היתה שאלה או פסוק כל שהוא בתנ״ך שהיה נשאל, שלא ידע לענות עליהם בדיוק נמרץ.

בשנות השמונים של המאה הקודמת היתה תקופת השרות בצבא של הצאר הרוסי ניקולאי, חמש שנים, ובחיר יהודי היה מחפש כל מיני תחבולות כמו שיחוד השלטונות, התענות כדי להראות חלוש וכו׳ ובלבד שלא לשרת בצבא. מבין חמשה בני סבי נפל הגורל על דודי חיים, שהיה חזק ובריא לשרת בצבא. שום דבר לא עזר כדי לשחררו, לא שוחד ולא התענות. ע״כ הסתתר מעיני השלטונות, אלא שכעבור איזה זמן תפשוהו והעמידוהו למשפט שבו קבל ששה חדשי מאסר. אחרי שחרורו מהמאסר היה עליו לשרת את תקופת זמן הצבא במלואו. זמן קצר אחרי שחרורו מהצבא פרצה המלחמה העולמית הראשונה וב־1914 גויס בתור חייל מילואים למלחמה. בבית נשארה לגור אשתו שרה־לאה ובתו היחידה בתיה־רייזיל עם ההורים ז.א. עם הסבא והסבתא שלי. הבית היה גדול ומרווח. בחדר גדול אחד עמד „ארון קודש" ובו „ספר תורה" שהסבא קנה לו. לחדר זה היו מתאספים בימי שבת וחג ו„בימים נוראים" להתפלל בציבור.

אחרי מלחמת העולם הראשונה עזבו הצעירים את הכפר, והגרו מי לקנדה מי לאוסטרליה, ומי לארץ־ישראל. הנותרים שנשארו במקום הושמדו כלם בשואה ולא נשאר אף אחד בחיים.

אשר העליתי כאן על הניר ישמש להנצחת זכרם הקדוש של הקרובים היקרים שהיו ואינם יותר בחיים..

רמת גן **אליעזר פרלשטיין**

ריבל ריזי, בעלה ותינוקם

פסיה גמפל

על הנעדרים בארץ

מיכאל בן־דוד (גלמן)

נולד בשנת 1903. נספה בתאונת דרכים על הכרמל ביום ט״ז באב תרצ״ב. קברו נכרה על שפת הירדן, בקבוצת גשר, בה היה חבר.

איש מידות, שופע און, כובש, טיפוס מובהק של חלוץ. יליד ויסוצק שבווהלין. בן בנו של יהודי תלמיד חכם, חוכר קרקעית אצל פריצי הסביבה. עם פרוץ המלחמה (הראשונה) עם התמוטטות מעמד הסוחרים, עוברת המשפחה לגור בכפר להתפרנס על חקלאות. אולם הרצונות המכוונים של הבית החסידי בוהלין אומרים להטות אותו לקראת עתיד אחר, לשו״בות, לקראת „סמיכה". וכך הוא סופג בתוכו ריח אדמת ווהלין ורוח ישראל סבא בבת־אחת. ערכי עבודה ראשוניים, חרות האדמה וגידול הבהמה על אדמת נכר. גברו המצוקים, המרתקים את האיש לאדמה, את „אראלי" התלישות — והוא נשאר במחובר, נאמן לאדמה.

ברכוש זה הוא עושה את עבודתו ב„החלוץ", מקים את הסניף בעירתו ומשתתף ביצירת קיבוץ קלוסובה.

בשנת 1925 היא עולה ארצה. בין מארגני קיבוץ ווהלין. עובד בחדרה ובשאר מושבות השומרון, תקוף קדחת ממארת. בקול הרופאים המצווים עליי את השיבה לחו״ל אינו שומע ומתגבר על המחלה.

עם הצטרפות קיבוץ ווהלין לקיבוץ המאוחד ואיחודו עם הפלוגה ברתובות הולך בן־דוד לגשר. כאן הא מוצא לו כר נרחב לפעילותו, ליצריו המשקיים. בפלחה כבמטעים, בחידושיו — אמצאותיו להקלת המלאכה, לחסכון בעבודה כבאורווה בגידול השגר; בשדה כבחצר — ידו בכל ענפי המשק. ביום בשדה, בערבים — בסידור עבודה, תוסס, מרעים את קולו, משכנע, מטיף ונוטה שכם הראשון.

מייחד שעות גם לספר העברי. ותיק בקריאתו. מתובר למקורות התרבות העברית. „נין־ונכד" שהכה שרשים באדמה זו, האם. חוטר מגזע רבני שקנה לעצמו שביתה בשטח הארצי.

בן כ״ט במותו.

יהי זכרו שמור וברוך.

חברים

אשדות יעקב.

יצחק ריז׳י

תולדותיו

יצחק נולד ב־18.7.1910 בעיר ויסוצק אשר בפולין.

את ראשית חינוכו קיבל על ספסל בית הספר העברי. המשכו בהסתדרות „החלוץ הצעיר". את הכשרתו הקבוצית עשה יצחק בקבוץ־הכשרה בקלוסובה. שנתיים לפני עלותו ארצה שירת בצבא הפולני בחיל הפרשים.

ב־1934 עלה יצחק ארצה לחוף מבטחים — למשק אילת־השחר. במשק ובחברה נקלט מיד והתחבב על כולנו, כקטן כגדול, בפשטותו, תמימותו ונכונותו לשאת בכל עול.

עם פרוץ מאורעות 1936 נתגייס יצחק לנוטרות ועשה לילות כימים בשדות ובדרכים, באחראי למשמר הגע.

ב־1938, עם גיוס העזרה לעליה לחניתה, נמצא יצחק תובע את זכותו. הוא זכה להיות בין ראשוני המעפילים להר ונשאר שם על המשמר עד 1939. בחזרו לאילת־השחר הוחלט לשחררו מתפקידו ולאפשר לו לחזור לחיי עמל.

ב־1939, עם פרוץ המלחמה, תובע יצחק מחדש את זכותו להתגיסות ועומד על שלו בתוקף.

ב־1940 יצא והיה בין המתנדבים הראשונים לגדודים. במשך 4 שנים התלבט קשה, מלא אכזבה ומרירות כלפי אלה המתנקשים בזכותנו ללחום באויב השפל של עמנו ולשפוך את דמנו כיהודים.

והנה הגיעתנו הידיעה המדהימה כי ביום 29.3.44 ביום א׳ של פסח נפצע בפעולה בחזית ומת מפצעיו.

אילת השחר. **נחום**

לזכר אח

את ילדותו בלה בבית סבא וסבתא. נשאר יתום מאבא ואמא בהיותו בן חמש. בהתפתחותו השכלית גדל והיה עצמאי בהגיע לפרקי. יצא להכשרה בקלוסובה, שנה ישב שם ואחרי כן חזר לבית סבא. היה בהכשרה בדומברוביצה, וכעבור זמן נשלח לצבא הפולני. שם בילה שנתיים ושוב חזר לבית סבא ושוב לקלוסובה עד שאושר לעליה.

בבואו ארצה היתה דרכו לקיבוץ. נכנס לאילת־השחר ותיכף מלא תפקיד חשוב בנוטרות. תמיד היה בין הכובשים הראשונים, בין כובשי חניתה. בימים ובלילות בדרכים וסכנות. את תפקידו מלא בנאמנות. וכך עד פרוץ המלחמה.

והנה מודיע לנו יצחק שנהיה לבעל־משפחה. השמחה גדלה במעוננו. באיזו שמחה באת להודיענו על הולדת בתך נורית. כל שעה של חופשה היתה יקרה לך. תמיד ילוו אותי המלים שלך: „הבת שלי החמודה".

והנה בא יום ויצחק נפרד מאתנו ויצא לחזית לבריגדה העברית.

נלחמת. מלאת תפקיד. היית חייל נאמן. ממרחקים דאגת למשפחתך, לאחיך, לחברתך ולבתך החמודה. מכתביך מלאים געגועים לחזור בריא ושלם למשק, לבנות את חייך יחד עם משפחתך האהובה עליך. והנה המר לך הגורל. בא יום שחור בשבילנו, כבה האור...

תל־אביב. **חנה**

איש החובה

חסון, בריא, עליז, מנעים זמירות, מחייך, חבר בחברים. הילדים היו נדבקים אליו. חברים אהבוהו. תמיד היה לו במה לספר עם הילדים, כאחד מהם — ובלא שמץ מלאכותיות — היה עמהם, ושיחתם היתה קולחת חפשית ומלאת ענין. היה לו צורך נפשי — וכשרון רב — לשיחה עם חבר, למגע אנושי עם בני־אדם, לשיחת רעים פשוטה וגלויה, להיות אדם־חבר בחברה.

כל ישותו — חדות חיים שופעת. זה טוב־הלב העובר על גדותיו, זה מאור הפנים לכולם, זו שלות הבטחון, זה כוח האמונה הפנימית — אי־אפשר היה שלא ימשכו אליו את הלב, שלא יעוררו קרבת נפש ורגשי חיבה.

איש עבודה פשוט, בלא תסביכים, איש קומונה טבעי — בלא ניגודים וסתירות. תמיד במקום הנחוץ, תמיד בשורה, לרוב כמתנדב מעצמו.

כי מאחורי קלות הליכותיו הנראית, הגלויה — היתה צפונה מלוא הרצינות הכבדה של איש חובה, של מצוי הכרת החיבה.

נוצרת קבוצת בנין במשק ויש קושי בהרכבתה — יצחק שם. בשל הצורך בכיתת נוטרים מקומית בימי המאורעות — שוב תמצא את יצחק בין ראשוניה. עולים לחניתה — יצחק בשורת כובשיה הראשונים. בהתעוררות פנימית, מבלי לעורר „פרובלימות", בלי הדגשת „קרבן", בא והתיצב בשורה: הנני והלכתי.

הייפלא כי עם גילוי האפשרות הראשונה ליצירת כוח יהודי לוחם במלחמת העולם היה יצחק מחלוצי המתנדבים?

הוא — עם קנאיתו לכבוד העם, עם שרשיותו היהודית, עם שנאתו לצוררים, עם החירות היהודית האנושית המלאה הטבועה בנפשו, ועל הכל — עם רגש החובה הטבעי שלו — ודאי שקם והתנדב. והיה בפלוגה הראשונה של הגדוד הראשון בבריגדה היהודית.

על הזכות להלחם באויב פנים־אל־פנים, על עצם זכות ההתגייסות, על אחוד היחידות למען היותן מוכשרות להוות יחידות קרב, על דמותן העברית־החלוצית — על הדברים העיקריים שהיו תכנה ומשאת נפשה של ההתנדבות העברית היה הכרח להאבק האבקות מרה וממושכת. היה ברור, כי אין תקוה להיאבקות הזאת אם לא תשען על נישאי ההתנדבות עצמם. וגם כאן עמד יצחק כאיש החובה היודע דרכו.

הוא קנה לו פנת קבע בלב. דמות של חלוץ איש החובה — דמות מחייבת.

אילת השחר. **ז. פ.**

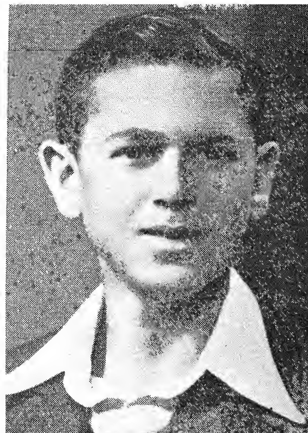
משה נפחן

נולד בויסוצק (פולין) בדצמבר 1928 להורים ברוך ושיינדל נפחן.

עלה ארצה עם הוריו באוגוסט 1935.

גדל ולמד בירושלים. בסיימו את בית הספר בהצטיינות. המשיך בלימודים בקורסים מקצועיים למכניקה עדינה בהצלחה רבה.

היה מדריך נוער וחבר פלמ״ח מהראשונים. אהוב על חבריו, ובן מסור להוריו. השתתף בפעולות הפלמ״ח לפני מלחמת השחרור, ובמלחמת השחרור נטל חלק בקרבות הגליל התחתון והעליון. לא נשמע להפצרותיהם של חבריו, להשאר בקיבוץ בית השיטה בתור מומחה במקצועו. תשובתו היתה: „באשר תלכו אלך, ולא אשב בחיבוק־ידים, בהסתפקות במקצועי, כשנחוץ להגן עם רובה ביד על מולדתנו". לחם בחזית ארוכה מאשדות יעקב, הדגניות, כנרת עד מתולה בצפון.

נפל בהגנת דגניה (בקרב על צמח) ב־3 למרץ 1948. יומנו אשר ניהל לא נמצא. נשארו כמה מכתבים אשר נמצאים אצל חבריו באלונים, באחד מהם הוא כותב: „אל תתפלאו, שאין לי כתובת קבועה. כל הארץ היא כתבתי. כתיבת קביעה תהיה לי רק אז כשאהיה כבר צמוד לאדמת המולדת, כל שעל אדמה אשר פועלים עברים עיבדו אותה בזיעתם לנו היא שייכת, ובדמנו נגן עליה. ומהדם אשר ספגה אדמתנו תצמח מדינה חפשית עבור עמנו, רב הסבל במשך שנות נדודיו בגלות".

תל־אביב.

צבי גולדשטיין

חוה לופטין

נולדה בויסוצק בשנת 1905 להורים ליבה וניסן.

למדה בויסוצק. מבין הראשונות בעיירה שעלו לארץ. עלתה בשנת 1924.

בארץ היתה חברה ב„גדוד העבודה". חיתה, עבדה ונפטרה בירושלים ב־1927.

יהי זכרה ברוך.

רחל קריבורוצקה — מימון

דמות צנועה ויקרה. בעלת תרבות ומוסריות גבוהה ועם זאת פעילה ונאמנה בחוגים הציוניים ובתנועת העבודה. נולדה בויסוצק וקבלה את חנוכה בביה״ס העברי. כמורה סייעה לחינוך הילדים ברוח עברית לאומית והיתה פעילה בתנועת הנוער הציוני החלוצי.

עלתה לארץ ב־1932. ע״י מועצת הפועלות נשלחה לכיבוש העבודה בחברת ים המלח בעתלית. משם עברה למשק הפועלות ליד פתח תקוה וא״כ לתל־אביב, שבה היתה פעילה במועצת הפועלים, בפעולת התרבות שלה, ונבחרה לצירה לאחת הועידות של הסתדרות הפקידים. ואם כי סבלה חוסר עבודה ובמשך זמן רב לא שפר חלקה מבחינה כלכלית — לא התיאשה ואף ידעה לחזק ולעודד גם אחרים והיתה נוהגת לאמור למתלוננים: סבלנות חבר, הארץ תקלוט גם אותך!

בצמאונה למדע השתתפה בקורס לסוציולוגיה כללית באוניברסיטה לפועלים. היתה צירה בועידת הפועלות השישית וכתבה עליה ב„דבר הפועלת" ו„הפועל הצעיר". השתתפה בחוגים ובסמנריונים ובעזבונה נמצאו מחברות ובהן רשימות על תנועת הפועלים היהודית והכללית, האיגוד המקצועי, קואופרציה, שאלות ארגוניות בהסתדרות (בכללן עניני עדות המזרח, מצב הפועלת בארץ וכו׳). כן נמצאו בעזבונה מחברות ורשימות ספרותיות על יצירות יעקב פיכמן, ברנר, אחד העם, שירי רחל, שירת ימי הבינ־ים, מונוגרפיות על יוסי בן יוסי, אבן שפרוט, מנחם בן סרוק וספרית הגאונים. התענינה בספרות ההומור ורשמה הערות על הפולקלור היהודי, ביחוד על ספרו של דב סדן „קערת צימוקים".

עם הקמת המדינה עברה מעבודתה ב„מגבית ההתגיסות" לעבודה במשרד האוצר ונתחבבה על חבריה בגלל טוב לבה ודאגתה לזולת ללא הבדל שכבה ומטרה. היתה ערה למתרחש במדינה ואפילו ברגעיה האחרונים התענינה בפרטים רבים שהתרחשו בה.

טובת לב ועדינת נפש. ידעה בימי חוסר עבודה להתחלק במה שהיה לה עם הזקוקים לכך. כאשר, לרגל מחלתה, היתה נאלצת להעסיק עובדת בביתה דאגה תמיד לכבדה בארוחה חמה, בשמלה משומשת וכד׳. נוסף לשכר הקבוע שהיתה מקפידה לשלם לה בזמן. היתה תורמת למוסדות סוציאליים: „מגן דוד אדום", הליגות לעזרת חולי שחפת, חרשים אלמים, וכו׳.

רצה הגורל האכזר שדוקא ביום הולדתה (21.12.58) הוחלט בבי״ח בילינסון, לנתחה. כעבור 8 ימים, בי״ח טבת תשי״ט, נפטרה.

יהי זכרה ברוך!

תל־אביב. **ש. מימון**

עטיל וקס־יעקובי

עם עטיל רעיתי וחברתי בחיים במשך 33 שנה נפגשתי לראשונה בשנת 1925, כמעט מיד לאחר בואה ארצה. עבודה בכלל, וביחוד בשביל בחורות, היה קשה להשיג. חלק מהבחורות, בלית ברירה, הסתדרו בעבודה במשק בית, אבל עטיל במרצה הרב לא השלימה עם זה. אז נוצרה תנועה בין הבחורות לחדור לעבודת בנין בריצוף, בטיח וכו׳. עטיל חדרה לעבודת צבעות כשמשכורתה זעומה. במשך זמן קצר למדה את העבודה עד כדי כך שאחרי חתונתנו, בהיותי מחוסר עבודה, עבדתי אצלה בתור עוזר בעבודת הצב־עות. וכשהתגבר חוסר העבודה עברנו לפתח תקוה, שבה עבדה זמן ידוע בפרדס, בגיזום ובעבודות שונות. בכלל הצטינה בעבודה ולא הרגישה ליאות. היתה בריאה בגוף וברוח, תמיד במצב רוח מרומם, אף פעם לא התאוננה על מצב קשה או על מחסור גם בזמן כשהמצב היה באמת קשה והיה מחסור.

לפי המלצת חבר שלנו עברנו לגור לרחובות ובה נולדה לנו הבת הראשונה. אני עבדתי כמעט בקביעות ומצבנו התחיל להשתפר. קנינו מגרש ב־50 לירות בתשלומים לארבע שנים, הקמנו חדר אחד בלי נוחיות ואחרי שנים הוספנו מרפסת מעץ והיתה לנו הרגשת סיפוק. בחדר היחיד הזה גידלנו 3 ילדים ואף היינו מקבלים הרבה אורחים. כל קרוב, חבר וידיד ידע שלעטיל אפשר לבוא ולהתארח בהרגשה שלא מכבידים ושאנו מרוצים מביקורם. ותמיד היתה מקבלת את האורחים בחיוך ובשביעות רצון.

אחר 15 שנה של מגורים ברחובות הגענו לבית של 3 חדרים. מחסור לא סבלנו היות והדרישות שלנו לא היו מופרזות. לזכותה של עטיל אפשר לזקוף כל מה שרכשנו, באשר במרצה החזק המריצה ועודדה גם אותי לפעולה.

ואחרי שבאנו אל המנוחה, לאחר שהילדים התחתנו תקפה אותה מחלה, אך עטל לא השלימה עם מחלתה, לא רצתה להכנע. נאבקה קשות עד שלבסוף הדבירה המחלה גם גוף חזק, וחזק אופי ומלא מרץ כשלה. וביום, שלא היא ולא אנחנו פיללנו, נפטרה מאתנו. היה זה ביום י״א אדר ב׳ שנת תשי״ט 20.3.1959 בגיל 59 לחייה.

יהי זכרה ברוך.

רחובות **ישראל**

חיים פרל

חיים פרל נולד ב־1912 בעירה ויסוצק בגבול וואלין פוליסיה, אשר רוב תושביה היהודים היו צנועים וטובי לב, אוהבי ישראל והבריות, התחנכו בדרכי התורה והמסורה, וגם מהשכלה חיצונית לא משכו ידיהם.

אחד מטובי בניה של ויסוצק היה חיים. בצעירותו למד אצל טובי המורים והמלמדים ועשה חיל כתלמיד חרוץ ומנומס. הוא ראה בעיניו הפקוחות את מצב היהודים בפולין בכלל, ובעיירות הנדחות בפרט, והבין, כי הפתרון היחיד שבידינו הוא הציונות, ההכשרה והעליה לארץ ישראל. משום־כך הצטרף לנוער החלוצי, ובכל להט נשמתו התמסר לעבודה הציונית, לקרנות הלאומיות ולעניני חנוך ותרבות. כן הדריך לכך והמריץ אחרים; יצא להכשרה בקבוצי פינסק והסביבה וב־1933 עלה לארץ.

מאז ועד 1948/1947 עבד בעבודה פיסית — בסלילת כבישים ובבתי חרושת. בתחילת מלחמת השחרור התגיס לצבא, וכאשר השתחרר נתקבל לעבודה במשרד הבטחון כמנהל חשבונות. עד היום בו קבל התקפת לב היה מלא חיים, ואת עבודתו עשה בנאמנות ובמסירות וקבל גם פרס יעול. היה נערץ על כל חבריו ומכריו בשל תבונתו, שקול דעתו, מרצו ויושר לבו.

עם המשפחה השכולה אנו מבכים את האבדה הגדולה.

נפטר כ״ט חשון תשי״ט (30.11.59).

יהי זכרו ברוך!

תל־אביב.

חבריו בעבודה

שרה לופטה
מראשוני העולים מויסוצק לארץ בשנת 1924
נפטרה בתל־אביב ב׳ אדר תשי״ב

דב ליכטיגשטיין

דב ליכטיגשטיין נולד בולדימיר וולינסק, ביום י"ד אייר תרס"ד להוריו בן־ציון ועטיל. בילדותו עברה המשפחה לגור לברסטיצ'קה. היה בהכשרה ביגודי־טורקי בגליציה בקבוצת „ברית־אל". עלה ארצה ב־1925. את דרכו בארץ עשה בנס־ציונה ופתח־תקוה כפועל חקלאי ומנהל עבודה בפרדסים. בשנת 1932 עבר להתישבות עם ראשוני כפר יונה ומשם — לנתניה. התחבר אל ויסוצק והכיר את העיירה ואנשיה כאילו היה אחד מהם.

קשה להתרגל לעובדה שדב איננו! הלב איננו רוצה להאמין כי לא נראה עוד את דב השופע מרץ ותבונת חיים. כמרצו הטיל את עצמו לחיים היום־יומיים הקשים ובכתפיו הרחבות התקדם צעד אחרי צעד, שלב אחרי שלב בדרכו בחיים ולו צחוק לבבי ועינים חייכניות מלאות חיים ואהבה.

אהב תמיד לראות את משפחתו והיה קשור אליה בקשרי אהבה בלתי־ניתקים. דב היה אדם שידע לתת עצה טובה ועזרה, וטוב היה לדעת שדב נמצא סביבך. מציאותו הזרימה לך בטחון, בטחון שיש לסמוך עליו. והנה פגעה השלהבת בארזים, והלב החם והטוב נפסק באמצע ועם דב נפסקו כל התכניות שלו. מן המשפחה נעקר בעל טוב, אבא וסבא יקר ומסור ונשארה משפחה שכולה, וצער וכאב בלב.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

נתניה. **מורבניק משה**

קשה לכתוב על דב שאיננו עוד, כי בלב המשפחה, שהיה להם כה יקר, הוא עוד חי, דמותו תמיד בפנינו.

דב היה איש משפחה בכל רמ"ח אבריו. באישיותו התמזגו סגולות נעלות. היה מאושר ושמח לקראת כל אחד מהמשפחה שבא לארץ. היה מקבל כל בן משפחה באהבה כנה ובלבביות האופייניים לו. שמח לכל הבא מברסטיצ'קה עירו ומוויסוצק. לבו היה רחב והם לכל הבא.

איש רעים היה דב, ועמוקים היו קשריו עם אנשים אתם בא במגע. עצבות רבה ירדה על חבריו וידידיו במותו. הפועלים, אתם עבד, בכו בהלויתו. כי היה דב חבר טוב, מסור, מוכן תמיד לעזור לזולת.

נתניה. **שרה פוטרוך־מורבניק**

יצחק ליב טקץ

נולד בשנת 1897 בויסוצק, בה גם גדל, התחנך למד לעבוד ועבד יחד עם אביו במקצועו הנפחות.

לאחר נשואיו גר בכפר עם משפחתו. היו לו 5 ילדים. באחד מן הימים בשנת 1941, לאחר כיבוש האיזור בידי הנאצים — נערך צייד על יהודי הכפר. קפץ אחי, יצחק ליב עם בנו הקטן, שמואל בן השנתיים דרך החלון והחל לרוץ... אחריו רצה אחת מבנותיו. אשתו ושלושת ילדיו האחרים רצו בכיוון שני נתפסו ונרצחו במקום. גם אחרי יצחק ליב ושני ילדיו, רדפו הרוצחים. הבת נפצעה ברגלה נתפסה ונורתה ממש לעיני אביה. יצחק ליב עם בנו הקטן, בן השנתיים, „משום מה" נעלמו מעיני הרוצחים ונשארו בחיים.

שנתיים נדד ביערות, עם בנו הקטן. הצטרף לפרטיזנים ונלחם בשורותיהם.

לאחר השחרור, נדד עם ההולכים לארץ ישראל. התחתן שנית ונולד לו בן. הגיע לארץ בשנת 1948. ילדיו גדלו לשמחת אביהם. לאט לאט חזר לחיים והנה...

חלה במחלה ממארת ובערב יום הכיפורים תש"ך נפטר.

יהי זכרו ברוך!

דב טקץ

אחי...

כשאני דולה מזכרונות הילדות הרחוקים שנשארו עליו במוחי, הריהו נצב לפני כחיל רוסי אמיץ וחזק ויפה וגא.

היתה זו תקופת המלחמה. צעירי ישראל השתמטו מן הצבא באחזם באמצעים שונים עד כדי הטלת מומים בגופם.

דרכו היתה אחרת: „מוטב להיות חיל רוסי חזק מאשר יהודי חלש".

אוהב ספר היה, בצעירותו אף הרבה לקרא. במטתו היה מסתירם וקוראם בערבים ובלילות. מתחת לכרו אפשר היה למצוא את ספרי טולסטוי, דוסטויבסקי וטורגניוב. אך ספרות הסטורית ישראלית ביכר על הכל. טעם טוב היה לו ותמיד הבין ותפס את העיקר. אהבת הדעת ליוותהו במשך כל ימי חייו. מוצא היה ענין גם בפרק תנ"ך, דף גמרא ואגדות חז"ל.

העריץ את הפקחות, הבטוי והאמרה התריפה, השפה הנאה את המשל הקולע והפתגם המשובח. ע"כ התקרב והתידד עם אנשים שאפשר להתוכח ולהתדין אתם ונהנה מאד מההתנצחויות: „למען החכם טוב גם ההפסד" היה מסיים.

ציוני היה כל ימי חייו. ל„צעירי־ציון" השתייך והיה פעיל באגודה זו. הוא גם התכונן לעלות ארצה בעליה הרביעית. סבות שונות הן אשר עכבוהו. אך את חלומו נשא אתו תמיד עד הגשימו.

היה תרוץ ואוהב עבודה. משחר טל ילדותו החל לעבוד קשה וידי זהב היו לו. המתכת הקשה נשמעה לו, היא עשה בה כבחומר רך, באמנות רבה, וכלים מכלים שונים יפים הוציא מתחת ידו.

דינה

סטיסיה איזנברג

הלכה לעולמה שבעת ימים בת 106, תמירה וזקופת קומה בגופה ובנפשה. מלאה חכמת חיים, נמוס ואהבת הבריות, בעלת הכרה דתית ויראת שמים. שיחותיה היו תמיד מתובלות באמרות חז״ל ודברי תורה לקוחים מ„צאינה וראינה״ ופירושי סדור התפילה שהיתה מתפללת בו שלש פעמים ביום עד יומה האחרון.

דרכה בחיים היתה מלאת תלאות ויסורים; רצח בעלה, ר׳ משה איזנברג בשנות העמידה על ידי קלגסי פטליורה, השמדת רוב משפחתה הענפה בשואה — אך היא לא נשברה. את בנה היחיד, חיים איזנברג שנפטר בתל־אביב באופן פתאומי, הספידה במלים מחרידות של אם שכולה אך אחר שעה קלה התאוששה קמעה, נגשה לבנותיה אשר בכו מר על האבידה הגדולה, ואמרה בתקיפות „מספיק!״ לא להטיח דברים חס ושלום, ה׳ נתן וה׳ לקח את חלקו, הנשמה, ואת חלקי, הגוף השאיר לי״.

היא עלתה ארצה בשנת 1934 ביזמת בנה ובנותיה. ביתה בויסוצק שמש אכסניה לאדמו״ר מסטולין זצ״ל בבואו לבקוריו בעיירה, ואחריו לבניו האדמו״רים.

בשנותיה האחרונות היתה אצל בנותיה וחתניה אשר ידעו לכבדה כאם ואשה למופת בגודל תכונותיה ומוסריותה.

תהא נפשה צרורה בצרור החיים.

רחובות.

ישראל גוטמן

* * *

אריה בורוביק

נולד בויסוצק ב־1913 להוריו יחיאל וחסיל בורוביק. קיבל חינוכו ככל חבריו בעיירה, ב„חדרים״ ובשעורים פרטיים. היה חבר ב„החלוץ הצעיר״ וב„החלוץ״. יצא להכשרה ב־1932 לפינסק וב־1933 עלה לארץ.

היה בקיבוץ „הכובש״ והשתקע בכפר סבא.

היה לייבל בורוביק עלם יפה תואר וטוב לב. תמיד שמח, ישר דרך ומוכן לעזור לזולת. גדל בבית ללא מחסור. הוריו היו אנשים טובים מסבירי פנים וישרי לב. אחותו, נישקה, נפטרה בלדתה את בנה בכורה בגלות רוסיה.

לייבל עבד כנהג כל שנות חייו בארץ. אך כשגברה עליו מחלתו — מחלת הסוכר ואף סבל מהתקפות לב — תכנן לעצמו כניסה לקואופרטיב קולנוע, אך פתאום — ג׳ טבת תשכ״ב (10.12.1961) נדם לבו לנצח.

ישאר זכרו בין בני עיירתנו לעד.

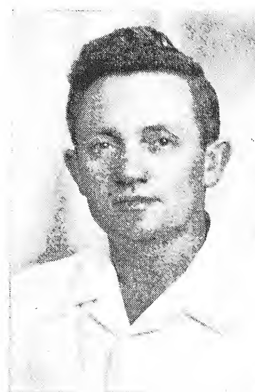
כפר אז״ר.

חנה פלדמן־ליפשיץ

גרשון קצמן ז"ל

(נולד בשנת תרע"ב, נפטר ביום ט"ז אלול תשכ"ג — יום ה', 5.9.1963)

גרשון יקירי, איך אכתוב עליך והלב ממאן להשלים ושאתה אינך כבר בחיים... עוד אתה נצב חי לפני, וכמו בסרט נע עוברים לפני אותם הימים והשנים מימי הילדות, תקופת ההתבגרות, עליתך לארץ, מעשיך ופעלך עד היום בו השארת אותנו שכולים, המומים...

זכור אזכור את חרדת אמך לבריאותך, הימים ימי מלחמת העולם הראשונה וכשאתה רק בן שלוש — נתקע אביך בוילנה, אז תחת שלטון הגרמנים. בבית — העב, פחד ותלאות. את כל מאוויי נפשה של אם אוהבת וערגת אשה לבעלה, הנמצא אי שם בסכנות יום יום השקיעה בך. אתה מאור עיניה וסעד ליכולת עמידתה בצרות שניתכו עליה.

החיים לא פנקו את גרשון. אבא מגיע הביתה, עם סיום שנות המלחמה, וגרשון, אז ילד בן שש, לומד כבר בחדר. עם כל געגועיו לאבא — הדמות בכל זאת זרה לו, אולם מהרגע הראשון, בחושו הילדותי המפותח, בעדינות הנפש שבו, יודע היא שעליו לכבד את האיש שלפניו. תכונה זו, כיבוד הורים, וכבוד לכל הסובב אותו, היתה מושרשת בו עד יומו האחרון, ואת התכונה הזאת הקנה גם לשני בניו היקרים.

גרשון לומד בחריצות ובהתמדה, עובר ללמוד ב„תלמוד תורה", שאביו לחם על הקמתו, סיפג לתוכו הוי חיים של תורה ומצוות, ועם זאת נמשך הוא אל בני גילו הנמצאים בתנועת הנוער החלוצית. מה חשקה נפשו לעזוב קצת את חדר ה„תלמוד תורה", לצאת לשדה, לניר, לשחק בכדור רגל, אך אביו, חסיד אדוק, עוצר בידו, וגרשון מקבל את הדין: כ י ב ו ד א ב מעל הכל.

בגיל 16 מתיתם גרשון מאמו — ואתו האחות אסתרקה ואח צעיר יצחק'לה, והוא אשר מעודד אותם ושומר עליהם. עמדה להם, ליתומים הרכים, זכותה של האשה אצילת הנפש הינדל רסקין־קצמן (אמם חורגתם נ"ע, שנפטרה בארץ), אשר ידעה לשמור על תכונותיהם האציליות והקנתה להם חינוך טוב ושקט נפשי, והיתה להם כאם ממש. מה ידע גרשון להוקיר זאת!

בגר הבן ועליו ללבוש מדי צבא פולני. חבל לו לבזבז שנים לריק, נפשו כמהה לצאת למרחב, להיות עצמאי. בעזרת דודיו ודודתו, בני משפחת אבא, עולה גרשון בשנת 1933 ארצה (יחד עם בן דודו חיים פרל ז"ל). עניו וצנוע, ידו אף אף פעם לא אחזה במלאכה, עומד הוא בפני מציאות חדשה, אך אינו נרתע. נכנס לעבוד בבית"ר לתריסים של דודו בורשטיין. כל מאמציו

נתונים עתה להעלות את המשפחה שנשארה. תוסך פרוטה לפרוטה וכעבור שנתיים פוגש הוא בפנים קורנות מאושר את אהובי נפשו.

הוא נקרא לשורות ההגנה. מתוך צו פנימי מתנדב הוא לכל פעולות הבטחון. בשנת תרצ״ח—ת״ש הוא במדי גפיר. בשנות מלחמת העולם השניה התנדב לצבא הבריטי. ארבע שנים עשה בצבא ובבריגדה כתותחן. הוא נמצא בקפריסין, מצרים, איטליה, עובר את ערי אירופה ומושיט יד עוזרת לעליה ב׳.

גרשון במדי הבריגדה

במלחמת השחרור מתגייס הוא עם הראשונים ליחידת התותחנים של צה״ל. ותמיד עושה דרכו בשקט ובצנעה, במסירות ואהבה גדולה לעם ולמולדת.

ב־1948 מקים גרשון משפחה. גרשון הטוב והנלבב, בונה את קנו המאושר עם אשתו פרידה (בת דומברוביצה, ממשפ׳ ביצ׳יק), משארית הפליטה, שעשתה את דרכה ביערות ווהלין ופוליסיה, עם הפרטיזנים, דרך ארצות אירופה עד שבאה לאיטליה ומשם לארץ. זו הפעם הראשונה בחייו מתחיל גרשון גם לדאוג לעצמו, לביסוסו. רוכש לו מכונית ועובד כסוכן ביח״ר פרומין.

שופע הוא מרץ ואינו חס על כוחותיו. רוכש לו גם דירה. רב הנטל אך רבה גם השמחה. מתענג הוא על שני בניו, חיים׳קה ועמירם, משעשע ומשתעשע אתם בשעות הפנאי כשהם קטנים, עומד על המשמר ועוזר להם בהכנת השיעורים כשהם מגיעים לבית־הספר. אבא אהוב ואוהב, מסור עד כלות הנפש. מאושר על כל יום מנוחה כדי להימצא במחיצתם. ידיד נפש וחבר לכל מי שבא אתו במגע. בן יקר לאביו, אח וריע לאחותו היחידה ולאחיו יצחק׳לה אהוב נפשו. אהוב המשפחה המסועפת היה גרשון והנה השאיר את כולם — ויגונם רב...

הניתן לתאר את גרשון ביום כ״ב אייר תשכ״ג, יום שמחת ה„בר מצוה״ של בנו הבכור חיים׳קה ? „החלטנו לחוג את ה„בר מצוה״ כנהוג בימים אלה, אינני יודע מה יהיה הלאה, אבל השמחה הזאת היא שמחתי אני. בחתונה יש כבר צד שני שקובע, ופה רק אנחנו הקובעים, ואינני רוצה להחמיץ את הזכיה הזאת שזכיתי לחוג את ה„בר מצוה״ הראשון של בני הבכור" — אלה הדברים שהשמיע בפני כשבא לבקר אותי בבית החולים. מה נבא לו לבו באותה שעה ?...

בחור חסון ורחב גרם כל השנים — ומה צנום ורזה נהיה מאז התקפת הלב הראשונה. רק שתי עינים שחורות, יוקדות ומתחננות, נוצצות בפנים המעונות... כ־4 שנים סבל ומדי פעם התאושש. עם דכדוך הנפש ידע להתגבר על מצבי הרוח. היה בו רצון חיים חזק. עוד בגלויתו האחרונה אלי מיום 27.8.63 עם עזיבתו את בית החולים בילינסון (לאחר חדשים של שכיבה ב„הדסה" ובבית חולים איכילוב) כותב הוא מלא תקוה שנגמרו הצרות, ומקוה שיחזור לאיתנו מהר. מי פילל אז שרק שבוע ימים נותרו לו לראות באור החיים. שוב הובל לבית החולים, נאבק עם מר המוות ולא יכול לו. כבחה השלהבת בלא עת.

יהי זכרו ברוך !

רבקה דן

נ ז כ ו ר . . .

חללי הטבח בויסוצק וסביבתה

הרב אבלסון יהושע, אשתו וויטל.
הרב אבלסון אברהם־יואל, אשתו חנה ושלושת ילדיהם.
אבלסון שיינקה, ובעלה הרב מנחם אליעזר מפלוטניצה ושלשת ילדיהם.
אבלסון יחזקאל ואשתו איטה.
אברמוביץ מרים.
אייזנברג יוסף ואשתו חנה.
אייזנברג סימה.
אורמן חיה־עטל, פייבל, בלומה, משה, אפרים, חנה.
בהרל יוסף, אשתו חיה וחמשת ילדיהם.
ברמן פרדל, בנותיה, פייגל וסוניה ובנה זליג.
בורוביק בסיל, בנה נתנאל ובנותיה רבקה ויהודית.
בורוביק חוה ובנה יחיאל.
בורוביק יחיאל, אשתו חוה ובנותיהם דינה, ליפשה וחסיה.
בורוביק חיה דבוסיה.
בורוביק יונה, אשתו חוה ובתם חנה.
ביגון יצחק ואשתו תמר.
בורוביק יחיאל.
בורוביק רחל ובתה שרה־תמה.
בייזמן שיינדל ושתי בנותיה.
באום צבי, רבקה, משה, ואליעזר.
ביציק אשר, אשתו סוניה, וילדיהם.
בייגל דוד, אשתו פייה, וילדיהם מנס וזלדה.
גלמן יצחק־דוד, ואשתו מלכה.
גלמן פייבל, אשתו ביילקה, בנותיהם שושנה ואסתר ובנם סנדר.
גולדשטייך חיה, בתה אסתר ובנה שלמה.
גולדברג יצחק, אשתו איטה ובתם שושנה.
גוטליב אהרן ובנותיו מרים ונחמה
גוטמן אשר אשתו רחל, בתם פייגל ובנם יצחק
גולדמן אברהם, אשתו שרה מינקה ובנם ישראל.
גנדזל יצחק ואשתו אסתר.
גנדזל חייקה (דומברוביצה).
הורצין אריה. אשתו ציפה ובנם דוד.
דריזון חיה (הורודניה)

וקס ניסן, אשתו חוה ובנם אריה.
וקס יעקב, אשתו גניה ושני ילדיהם.
וקס זאב, אשתו שרה־פרל, בניהם אליהו, צבי וברוך, ובנותיהם פרומקה, מרים,רבקה וחנה.
וקס הרשל, אשתו סוסיל ושני ילדיהם.
וקס פרומה.
וקס ניסן, אשתו ינטל, בתם הניה ומשפחתה ובנם יעקב.
וקס הניה ובעלה משה, ושני ילדיהם.
וידר משה, אשתו רחל, ובניהם הרש־ליב, בצלאל ויעקב.
וסרמן נחמן ואשתו רחל.
ויניק שמואל ואשתו בריינדל.
ויניק זיידל.
ויניק יוסף, אשתו רבקה וילדיהם שמואל, צירל והניה.
ורקל ברל, אשתו שרה (בת שלמה קולדני) ובנם גדליה.
ויניק אהרן, אשתו וארבעת ילדיהם.
ואסרשטיין זייוול ואשתו פסיה רחל צופריק (שדליץ).
זוליאר אהרן, אשתו שרה ובנם יהודה.
זוליאר ברל ובנותיו חיה ואסתר.
חזנצ׳וק חוה ובנה אהרן.
חובר מרדכי, אשתו חיה וילדיהם חסיה, זלמן, דבירה, ושיינדל.
חובר חינה ובנה יהודה־נתמן.
חובר ראובן, אשתו מרים וילדיהם ניסן, דוד ונישקה.
חייט אשר.
חזנצ׳וק אהרן, אשתו צפורה, בנם חיים, ושתי בנותיו.
חובר מרדכי, אשתו ושני ילדיהם.
חובר שמחה (נרצח בסרני).
חרפק ישראל (סרני), אשתו חיה (בת שלמה קולודני) ובתם פנינה.
טקץ ברוך, אשתו חוה וילדיהם יונה וגיטל.
טרגר ברל ואשתו שרה.
טרגר שיינה־הודל.
טרגר משה, ואשתו חנה.
טרגר שמואל ואשתו צפורה.

טרגר יחזקאל, אשתו ושני ילדיהם.
טשנוטה מיכאל, שרה ומשה (רוקיטנה).
טורקניץ פסח, חיה, חשקה, נח, מאיר, חיים אהרן (טומן).
יודלמן מרדכי ואשתו אסתר.
יחנויק יצחק, אשתו טייבל וילדיהם פייבל, איידל וניסן.
כץ משה, אשתו בסיל ובתם שרה־מרים.
כץ דוד ואשתו צפורה.
כץ שפרינצה ובנה אפרים.
כץ שלמה, אשתו חיה ושני ילדיהם.
לופטה אריה, אשתו מלכה, בניהם זלמן ומשה, ובתם.
לופטה מאיר, אשתו רחל, בנם, נתנאל ושתי בנותיהם.
לופטה יעקב (בן אליעזר) אשתו חיה, וילדיהם אליעזר ומלכה.
לופטה נחום, אשתו פייגל וילדיהם זלמן, בן־ציון, רבקה וצבי.
לופטין ליבה ובנה יוסקה.
לופטה זלמן, אשתו צפורה וילדיהם גיטל ואהרן.
לופטה משה, אשתו גולדה, בנם אהרן ובתם.
לופטה פייגה־מירל.
לופטה אריה.
לופטה ברל ובניו, יצחק ו... ובתו נישקה.
לופטה יוסף, אשתו וארבעת ילדיהם.
לופטה מנדל, אשתו פייה ובניהם ניסן, שמואל ובת שבע (ליטיניץ).
לופטין זיידל ואשתו דבורה (לונינעץ).
לופטה יעקב (בן זלמן), אשתו רחל וילדיהם שולמית, שיינדל, זלמן ויהודה (סטולין).
לופטין אייזיק ואשתו גיטל (רובנה).
לופטין איטה, ובעלה יוסף ספיר ובנם ניסן (לודז).
לופטין סיסיל (דומברוביצה).
ליברמן לייבוש, אשתו וילדיהם שרה־פסל והרשל.
ליברמן אסנת גולדה, בעלה וילדיהם (רובנה).
לפינסקי חיים, אשתו ושלשת ילדיהם.
לפינסקי אשר, אשתו גולדה רחל.
לפינסקי חיה ובעלה.
לחמנצוק חיה שרה.
לחמנצוק משה אהרן ואשתו רייזל.
לחמנצוק בצלאל ויקיר.
לחמנצוק אהרן ואשתו שרה.
לחמנצוק הרשל, אשתו רחל וילדיהם שרה ופרץ.
ליכטנפלד נעמי.
ליכטנפלד לופטין חנה ובנותיה חוה ובייליקה.
ליכטנפלד גרוניה ויוכבד (לוניניץ).
ליברמן נתן ואשתו לאה.
ליברמן אריה־צבי ואשתו מנוחה (טומאן).
לין מלכה, בעלה טודרס ובנם יוסף.
ליברמן חיים אשר (ז׳ידין).
מייזל ביינוש ובנו אשר ובתו.
מייזל הדסה ובעלה פנחס ושני ילדיהם.
מנטל יהודית.
נפחן יוסף לייב, אשתו פריידל, בתם תרצה ובנם ישראל.
נפחן גרשון, אשתו חיה, בנם ישראל ובתם רחל.
נפחן אשר, אשתו גולדה ובתם.
נפחן ישראל־חיים ואשתו רייזל.
סוסניק חיים, אשתו חיה ושתי בנותיהם.
פרל נחמן, אשתו מלכה וילדיהם סנדר, יצחק ורבקה.
פרל חוה וילדיה.
פוטרוך הרשל, אשתו דבורה וילדיהם צפורה ואהרן.
פוטרוך ברל.
פרנקל אהרן, אשתו ושני ילדיהם.
פלדמן דבורה.
פרלמן דוברושקה.
פיקמן יוסף, אשתו סוסול ובנם.
פישמן שרה, בעלה זליג וילדיהם : מרל, לאה, נחמן ואיצל (דומברוביצה).
פלדלייט יהושע ואשתו דבורה.
פלדלייט מרים ובנותיה רבקה, פרדיל ו...
פלדלייט עטיל, בעלה וילדיה (דומברוביצה).
פישמן מרקל.
פיבוביז אסתר ובתה חיה־ינטל.
פיבוביז פייבל, אשתו מושקה, בנם שלמה׳לה ובתם ביילה.
פיבוביז ירחמיאל (רובנה).
פלדמן מרים ובנותיה פריידל, ברכה, זלדה, בריינדל.
פלדמן אשר, אשתו וילדיהם (ורשה).
פרלשטיין יששכר ואשתו גיטל.
פלדמן הרשל, אשתו ושני ילדיהם.
פלדמן יעקב, אשתו פסל ובתם יכה.
פיאלקוב אנשל, בנותיו טייבל ופייגל ובנו אהרן־שמואל.
פורמן יצחק, אשתו אסתר וילדיהם פריידל (וילנה), לאה ומוטל.
פורמן שרה ושתי בנותיה.
פורמן פייגל ואריה ובנם אהרן־זאב.

פרלשטיין פסח, אשתו רבקה שלשת בניהם ובתם.
צופריק אהרן, אשתו תמה, בנם יחיאל בר ובתם מנוחה.
צירקל שלמה ואשתו מלכה.
צירקל שרה, בעלה ובנה.
צ׳ציק גושה, בנה ישראל ובתה רחל (הורודנויה)
קורטץ ליב, אשתו רבקה ובתם חיה.
קורטץ נחמה ובתה צפורה.
קולטון שמעון, אשתו פריידל ושלשת בניהם: יושה, פסח ואהרן־שמואל (סטולין).
קולודני שלמה ואשתו פסיה.
קולודני פרל.
קולודני גרשון, אשתו דינה ובנם הרשל.
קרסין שניידר, שפרה (דומברוביצה).
קאוויאר מאיר־הרש, אשתו ביילה־רחל.
קאוויאר מיכאל, רבקה, פניה, אלקה.
קאוויאר אליעזר, אשתו ביילה ושני ילדיהם.
קאוויאר משה, אשתו איטקה ושני ילדיהם.
קיכל חינקה (סטולין).
קפטן סנדר, אשתו פריידל ובניהם בועז וניסן.
קצקה דובל וילדיה: אהרן, מיכאל דוד, ואיצל (דומברוביצה).
רזניק ביילה־גיטל.
רזניק חיים, אשתו וחמשת ילדיהם.
רזניק חנצ׳יק, בעלה, בנה יצחק ובתה נישקה (סטולין).
רזניק חוה, בעלה וילדיה (ורשה).
רזניק רייזל, בעלה ובנה (פינסק).
ריזי יחיאל, אשתו איטקה וילדיהם.
רויאן הרשל, אשתו שרה ושלשת ילדיהם.
רייכמן יעקב, אשתו שרה ובנותיהם גולדה וחיה־מירל.
ריחוצקי ברל, אשתו ושלשת ילדיו.
ריחוצקי יצחק, אשתו רייזל ושני ילדיהם.
רוטנברג יהודה, אשתו חינקה וילדיהם יחיאל, מרדכי אברהם ורייזל.
שוסטר שמואל, אשתו לאה ובתם צפורה,
שוסטר שלמה, אשתו בריינדל ושני ילדיהם.
שטופר אהרן, אשתו גיטל ובנם יהודה.
שיינביין הרשל.
שיינביין חיים, אשתו רחל ובנותיהם מינדל, חנה, מרים ורבקה.
שטופר דוד אשתו אלקה ובנותיהם בתיה ורבקה.
שטופר ניסן.
שטופר חסיל (לונינייץ).
שניידר משה, אשתו זלטקה ושני ילדיהם.
שניידר הרש־בר, אשתו הודל ושלשת ילדיהם.
שניידר מרדכי, אשתו פייגל, בנותיהם ריסיה, אסתר ובניהם.
שניידר בנימין, אשתו רבקה ובנם ברוך.
שניידר יונה וילדיו דוד ואיצל (פינסק).
שניידר אהרן, אשתו מריל ובתם צפורה.
שניידר משה וילדיו מרל, אפרים ואיצל (דומברוביצה).
שמש זיסל, שתי בנותיה סימה ומלכה ובנה לייבל.
שיינמן חיקל, אשתו אסתר שתי בנותיהם ובנם.
שליאפק יוסף, אשתו רייכל ושני ילדיהם.
שוסטר שרה־מירל ובתה לאה.
שטופר משה, אשתו שפרינצה ושלשת ילדיהם.
שיינמן חייקל, אשתו ביילה ושלשת ילדיהם.
שיינמן הרשל, אשתו גנסיה ובתם גיטל.
שיינמן אהרן, אשתו חוה וארבעת ילדיהם.
שטופר בצלאל, אשתו רבקה, בנם אריה ובתם.
שטופר ריבה־מלכה, ובתה דבוסיה.
שטופר דוד (בן שלמה) ובנו אברהמלה.
שר יצחק, אשתו דבורה וילדיהם חיים־אהרן, יונה, רבקה ופריידל.
שר בנימן.
שר ברל, אשתו שתי בנותיהם ובנם חיים.
שוסטר אהרן, אשתו מנוחה ושני ילדיהם.
שוסטר פייבוש ושני בניו.
שבשי פריידל ובנה יצחק.
שבץ מנדל, אשתו לאצ׳ה ובתם שולמית.
צרפיצ׳ניק יוסף, אשתו עטל ובניהם אשר־אהרן ויצחק.

הרשימה כוללת את חללי הטבח בויסוצק בכ״ז אלול תש״ב; את הנספים ביערות ובדרכי הנדודים בסביבות ויסוצק; את החללים מבני ויסוצק שנרצחו ומתו בערים ובעיירות אחרים ואף גם כאלה שגרו בשנים האחרונות מחוץ לויסוצק אלא שמוצאם וקרוביהם היו מויסוצק.

הרשימה נערכה לפי השאלונים שקבלנו מקרוביהם וידידיהם של הנספים, אולם מאשר מספר השאלונים היה מועט, הושלמה הרשימה ע״י חיים פרלמן, ברצי ליבטנפלד וזאב שטופר. יתכן מאד שחסרים בה שמות של חללים. וסבה ראשית לכך — אי ההיענות של רבים מיוצאי עיירתנו בארץ למילוי השאלונים.

תושבי אוזרי שנספו בטבח בויסוצק

ליכטנפלד יהודה ופריידל, וילדיהם חסל ויעקב (נרצח ביערות אחרי שברח מהגיטו).
ויניאר נחום אשתו רוזה וילדיה חיים והנציק.
קריסטל אברהם (בעלה של מניה ליכטנפלד) ובתה ביילה.
כגן משה, אשתו אסתר וחמשת ילדיהם.
כגן רחל ובנה בועז.
ויניאר מירקה ושני ילדיה חיה־שרה וצבי.
ויניאר אהרן ושתי בנותיו.
גויכרך יוסף ואשתו זלדה ובתם.
פרקלסקי הסל, פרומה.
גנזל פרץ שתי בנותיו ובנו.
שפירא פסח.
...ברושקה.
...רבקה
שפירא מרדכי, אשתו חיה ו־3 בנותיהם.
שפירא אסתר (אשתו של שמואל שנרצח אחרי המלחמה ביערות).
אדלר זאב, אשתו גולדה, בנם יוסף, ובתם חסל (נרצחו אחרי המלחמה ביערות).
מוטורין דוניה ושלשת בניה.
מרקוביץ ד״ר.
ישראל ציחמרניק
גמפל מרים ושלש בנותיה.

יוצאי ויסוצק שנפטרו בארץ

אייזנברג סטיסיה.
אייזנברג חיים.
אורמן דרברושקה.
בורוביק שמואל־הירש.
בורוביק שיינה זלדה.
בורוביק אריה.
בורוביק יסינובסקי תמה.
בורוביק שלמה.
בורוביק מרל.
בן דוד (גלמן) מיכאל.
בייזמן וולפל.
גולדברג אסתר.
וקס־יעקובי עטל.
טסק יצחק־ליב.
כגן יעקב.
לופטה שרה.
לחוגנצ׳וק ברוך.
לופטה חוה.
ליכזנפלד מישה.
נפחן משה.
נחמן שיינדל.
פרל חיים.
קצמן רסקין הינדה.
קצמן גרשון
זריג־ירוצקה־מימון רחל.
ריז׳י יצחק.

על־יד קבר האחים ב־1945

מימין לשמאל : אברהם ליפשיץ (ביאלה), יצחק קפטן, פייבל פיבובוז ויצחק ליכטנפלד (אוזרי) במדי הצבא האדום

ביער הקדושים של קרן הקיימת במבואות ירושלים

רשימת יוצאי ויסוצק הנמצאים בארץ

אבלסון חיים — חדרה
אבלסון ראובן — תל־אביב
אורמן זאב — רמת גן
אורמן לאה — נהריה
אורמן שהה — קרית־חיים
אייזנברג־בן־אריה רחל — תל־אביב
אייזנברג־מנדלבוים רינה — רחובות
אייזנברג חוה — חולון

בורוביק־אביב אפרים — חיפה
בורוביק שמואל — חיפה
בורוביק שלמה — חיפה
בורוביק שרה־ריבה — תל־אביב
בורוביק־נגל דבורה — תל־אביב
בוריביק ולנסקי לאה — הרצליה
בוריביק־איגר רבקה — חיפה
בורוביק ניסן — חיפה
בורוביק זיסקוביץ חיקה — הרצליה
בייזמן רחל — תל־אביב
בייזמן נתן — תל־אביב
בייזמן הלל — תל־אביב
בורוביק רוזנברג איטקה — חיפה
בורוביק הלפרין רבקה — צהלה
בזוליאר אליהו — רחובות

גמפל ולרשטיין שושנה — חיפה
גוטמן ישראל — רחובות
גוטמן זלמן — כפר נטר
גולדברג יעקב — רמתיים
גולדברג אליהו — פתח תקוה
גקלמן ענבי יפה — קרית־חיים
גקלמן ענבי רחל — חיפה
גקלמן פטישי צפורה — קרית־חיים
גלמן פנחס — נתניה
גרבור מלכה — תל־אביב
גוטליב יצחק — ניר יצחק
גוטליב אריה — באר שבע
גוטמן דוברושקה — רמת השרון
גוטליב פנינה — משמר העמק

וקס יסינובסקי חיה — חיפה
וקס יעקב — רחובות
וקס אגוזי מאיר — רחובות
יקס שושנה — רחובות
וקס־ולורט רות — אילת השחר

ויניק צבי — פתח־תקוה
זוליאר יצחק — כפר זרבורג
זוליאר רוטברג מינה — עינת
זוליאר שמוקלרמן נחמה — תל־אביב

חוברס יהושע — חיפה
חזנצוק יונה — חיפה
חזנצוק מרדכי — כפר אתא
חזנצ׳וק אברהם — תל־אביב
חזנצ׳וק צבי — תל־אביב
חזנצ׳וק שלובסקי מלכה — ירושלים
חזנצ׳וק גולדברג אסתר — תל־ארזה

טקץ דב — חיפה
טקץ אילן דינה — דגניה א׳
טקץ חיה — דפנה
טקץ בצלאל — קרית עמל
טקץ שמואל — הפנה
טרגר ראובן — חיפה

יחנויק־יוניאל זאב — קרית שלום

כץ פסח — גבעתיים
כץ זאב — רמת הכובש

לופטה אהרן — שפיים
לופטה יצחק — חיפה
ליפטין־כהן לאה — קרית מוצקין
לופטין יהושע — קרית ביאליק
לופטין־רובינשטיין פנינה — יגור
לופטה הרשקוביץ גיטל — מעוז
לופטה פרייד גיטל — ראשון לציון
לופטה ערליך חביבה — שפיים
לופטה מרדכי — עין ורד
לופטה מנדלבוים בריינדל — רמת הכובש
לופטה פומרנץ יהודית — חדרה
ליכטנפלד דב — קרית ביאליק
ליכטנפלד יצחק — חיפה (?)
ליברמן משה — רמת גן
ליברמן פלנט מיכלה — תל־אביב
ליברמן סמוקט בלה — נתניה
ליברמן יעקב — רמת גן
לוין מרדכי הרש — תל־אביב

נפחן דן רבקה — עינת

נפחן שדה שרה — שדות ים
נפחן צם חוה — אלונים
נפחן אהרן ברוך — אלונים
נפחן פרלמן איטקה — תל־אביב
נפחן גולדשטיין דבורה — תל־אביב
נפחן בריינדל — תל־אביב
נפחן יעקב — קרית־חיים

פלדמן ליפשיץ חנה — כפר אז״ר
פלדמן נגבי אסתר — קרית אונו
פוטרוך מורבניק שרה — נתניה
פטרוך ליכטיגשטיין רבקה — נתניה
פטרוך יצחק — נתניה
פיאלקוב גיטל — נען
פיאלקוב רבקה — נען
פיאלקוב אריה — אפק
פרלמן חיים — תל־אביב
פרל גרשון — בני ברק
פרלשטיין אליעזר — רמת גן
פישמן חיים — תל־אביב
פיקמן שיבק גניה — רחובות

צופריק דוד — עין כרמל
צופריק חיה — אשדות יעקב
קפטן יונה — תל־אביב
קפטן צבי דב — גבעת השלשה
קפטן זובוביץ ברוריה — נתניה
קיכל קנדלשטיין בוניה — גבעת השלשה
קורטץ בהרב לאה — רמת הכובש
קורטץ שטיין פנינה — נהריה

קצמן מאיר — תל־אביב
קצמן יצחק רמת גן
קצמן בן אסף אסתר — תל־אביב
קולקובסקי מרדכי — אשדות יעקב
קריבירוצקי עמיר יהושע — חיפה
קריבירוצקי גומברג רוזה — כפר אתא
קולודני אלוני מינה — שפיים

ריז׳י פנחס — תל־אביב
ריז׳י אברהם — ירושלים
ריז׳י צצירה בריינדל — תל־אביב
רבינוביץ לסט שרה — רחובות

שניידר וטון גולדה — קרית חיים
שניידר פפר פנינה — חיפה
שניידר יצחק — כפר אתא
שטופר זמיר זהבה — רמת הכובש
שטופר נוסבוים תמר — גליל ים
שטופר אהרן — רחובות
שטופר שפיר זאב — חיפה
שבתי משה — עינת
שבתי אהרן — תל־אביב
שבתי אפורי שפרה — גבעת השלשה
שבתי מרדכי — רחובות
שר דב — עין חרוד
שיינמן אריה — רחובות
טינמן כהן פנינה — אלונים
שוסטר גליק אסתר — צור שלום
שוסטר ברצ׳יק — ירושלים
שיף יעקב — יד אליהו
שליאפק יהודה — תל אביב.

הרשימה כוללת כ־140 שמות של אנשים, יוצאי ויסוצק, שיש לנו קשרים אתם ושכתובתיהם נמצאים ברשותנו. יתכן שחסרים פה אחדים.

בשולי הספר

הרעיון להוצאת ספר להנצחת זכרה של עיירתנו חי ופועם בתוכנו מאז הקמתו של ארגון יוצאי ויסוצק בישראל.

החורשה ע״ש קדושי ויסוצק ביערות הקק״ל בהרי ירושלים, שהקימונו בתרומות יוצאי העיירה, בהכרח דחתה, מפאם קשיים כספיים, את הגשמת הרעיון בדבר הוצאת הספר לאור.

לאחר נטיעת ה„חורשה״ התחלנו בפעולה להוצאת הספר: נאסף חומר, נאספו כספים והיינו מוכנים להתחלת הפעולה.

מכיון שסכום הכסף שהיה ברשותנו היה מעט מדי ולא קיבלנו שום עזרה יא מחו״ל ולא ממוסדות בארץ חפשנו דרכים לצמצום ההוצאות ככל האפשר. החלטנו לעשות את כל הניתן להיעשות בידי עצמנו — בהתנדבות.

וכך חולקה העבודה בין כל אנשי הועד, איש איש ותפקידו: ישראל גוטמן, שהיה הראשון באיסוף החומר, המשיך בכך ביתר שאת, התקשר עם כל הבאים בחשבון לכתיבה והשיג מהם רשימות וכתבות, אף ראיין אנשים וכתב מפיהם; רבקה דן — העתיקה את כל החומר במכונת כתיבה והשתתפה, יחד עם אחרים, בגביית כספים למען הספר; חיים פרלמן, הגזבר הקבוע של הועד, המשיך לפעול ועשה במיוחד לאיסוף כספים למען הספר; אריה פיאלקוב — ערך את הספר, התקינו והביאו לבית הדפוס. על יד אלה עזרו, ככל שזמנם איפשר להם, זהבה שטופר־זמיר ומרדכי לופטה.

מערכת הספר היתה כדלקמן: ישראל גוטמן, רבקה נפחן־דן, מרדכי לופטה, אריה פיאלקוב, חיים פרלמן וזהבה שטופר־זמיר.

את המפות שרטט והכין — מאיר אגוזי (וקס), ותודתנו נתונה לו בזה.

כאמור, נעשתה כל עבודת הכתיבה, ההכנה והעריכה בהתנדבות, לאחר יום העבודה הרגיל. על כן, אף אם ימצא הקורא פה ושם משהו שלא כתיקונו, בהרצאת הדברים או בעריכתם, יקבל נא זאת בעין טובה וסולחת.

מלבד המדורים העיקריים שבספר, ראינו לנחוץ ולנכון להכניס בו שלוש רשימות שמות: האחת — רשימת חללי השואה בויסוצק וסביבתה, רשימה שעובדה על ידינו בהסתמכות על השאלונים שקבלנו מקרובי החללים בארץ והושלמה ע״י חיים פרלמן, ברצ׳ו ליכטנפלד וזאב שטופר; השניה — רשימת הנפטרים בארץ והיא הוכנה ע״י המערכת לפי הידיעות והזכרון; השלישית — היא רשימת האנשים

יוצאי ויסוצק שחיים בארץ. גם רשימה זו עובדה ע״י המערכת לפי הקשרים והכתובות שברשותנו. יתכן מאוד שברשימות אלה חסרים שמות ועם הנוגעים בדבר הסליחה. אי היענותם של רבים מיוצאי עיירתנו למילוי השאלונים על חללי השואה — היא בודאי סיבה ראשית לכך.

ובסיכום: יבואו על הברכה כל העושים והמעשים, שהודות להם הוצא הספר לאור — ויהא גמולם בהכרה כי עשו את המוטל עליהם, למען אחינו הקדושים, יקירי לבנו כל הימים.

ועד ארגון יוצאי ויסוצק בישראל